

ჯ უ ბ ე ლ ე შ შ ი ლ ე ბ ი

მრეწველი მკვლევარისა
და

გეგმავლის სათანადოდ

უუუნა ფეიქრიშვილი

ზუბალაშვილები
ეროვნული ძრეკვლობისა
და
მეტეხნატობის სათავეებთან

გამომცემლობა „ენიკურსალი“
თბილისი 2011

მრავალფეროვან წყაროებზე დაყრდნობით მონოგრაფიაში მოთხრობილია სახელოვანი ქართველი მამულიშვილების, ცნობილი მრეწველ-კომერსანტებისა და სამაგალითო ქველმოქმედ-მეცენატების კათოლიკე ზუბალაშვილების ერთი შტოს საინტერესო მოღვაწეობის თითქმის სამასწლოვანი ისტორია; ეპოქის შესაბამისად არის წარმოდგენილი ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივი ცხოვრების ზოგადი სურათიც.

ნაშრომი ერთხელ კიდევ შეახსენებს მკითხველს, რომ ნიჭიერებასთან ერთად შრომისმოყვარეობა, მშობლიური ქვეყნისა და ხალხის უანგარო მსახურება ღვთით კურთხეული მადლია, რომ ადამიანის სიცოცხლე სხვა არაფერია, „თუ არა საქმე კეთილი...“

რედაქტორი პროფ. მურმან პაპაშვილი

რეცენზენტები: ნანა ახობაძე
პროფ. ნუგზარ ბარდაველიძე

ნიგნი გამოიცა ამიერკავკასიის ლათინური წესის კათოლიკეთა სამოციქულო ადმინისტრაციის მხარდაჭერით.

© ჟ. ფეიქრიშვილი, 2011

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2011

თბილისი, 0179, ი. ჯანაშიას რაზმ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-274-8

რედაქტორისაგან.....	5
ეროვნული მრეწველობა და ქართველი კათოლიკენი (რეცენზია)	7
ავტორის წინათქმა	12
შესავალი	18
კათოლიკე ზუბალაშვილების ერთი შტოს გენეალოგია	26
ზუბალაშვილების გვარის ისტორია (მოკლე მომოხილვა)	27
კათოლიკე ზუბალაშვილთა ერთი შტოს პირველი წარმომადგენელი (XVII-XVIIIს.).....	32
ზ უ რ ა ბ ზ ზ უ ბ ა ლ ა შ ვ ი ლ ი	32
გიორგი ზურაბის ძე ზუბალაშვილი.....	33
ივანე ზურაბის ძე ზუბალაშვილი	39
მიხეილ ივანეს ძე ზუბალაშვილი.....	45
ზაქარია მიხეილის ძე ზუბალაშვილი.....	46
გიორგი ივანეს ძე ზუბალაშვილი	50
ნიკოლოზ გიორგის ძე ზუბალაშვილი	53
✓ + იოსებ გიორგის ძე ზუბალაშვილი	63
სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილი	65
იაკობ ივანეს ძე ზუბალაშვილი.....	68
✓ + ალექსანდრე იაკობის ძე ზუბალაშვილი	83
✓ + კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი.....	88
✓ + ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი	101
✓ + სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი	114
+ პეტრე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი.....	154
+ იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი.....	159

დავით ივანეს ძე ზუბალაშვილი.....168
 ანტონ დავითის ძე ზუბალაშვილი.....172
 ნიკოლოზ დავითის ძე ზუბალაშვილი.....175
 დავით ანტონის ძე ზუბალაშვილი177
 ალექსანდრე ანტონის ძე ზუბალაშვილი.....181
 პავლე ანტონის ძე ზუბალაშვილი182
 ანტონ დავითის ძე ზუბალაშვილი183
 ანასტასია დავითის ასული ზუბალაშვილი...185

ზუბალაშვილთა მეცენატობა-ქველმოქმედების
 ზოგადი ნუსხა..... 190

ლიტერატურა და წყაროები..... 196
 ანოტირებული ბიბლიოგრაფია..... 205

ღანარში263
 ავტორის ბოლოთქმა.....270
 ფოტოდოკუმენტური მასალა.....273

რედაქტორის აცხადება

პატივცემულო მკითხველებო, მოემზადეთ მეტად სასარგებლო და სასიამოვნო წიგნის გასაცნობად. ემერიტუსი პროფესორის უ. უ. უნაფეიქრიშვილის მიერ შემოთავაზებული ნაშრომი „ზუბალაშვილები ეროვნული მრეწველობისა და მეცენატობის სათავეებთან“ არ შეიცავს ვრცელ „მეცნიერულ“ პასაჟებს, მაგრამ იგი გვამაღლებს ავტორის მეცნიერული გააზრების სიმაღლემდე და ლოგიკური კონსტრუქციით წარმოგვიდგენს გამოჩენილ ქართველ კათოლიკე ზუბალაშვილთა სახელოვანი გვარის ერთი შტოს საქმიანობის ისტორიას.

თანამედროვე წიგნიერი საზოგადოებისათვის ზუბალაშვილთა სამეწარმეო, საქველმოქმედო, კულტურული თუ სხვა საქმიანობის თითქმის სამასწლოვანი ისტორია ნაკლებადაა ცნობილი. წარმოდგენილი ნაშრომი არა მხოლოდ ავსებს ამ ხარვეზს, არამედ ერთბაშად გვამდიდრებს და სასიკეთოდ მამულიშვილთა ნიჭი, მრავალფეროვანი კეთილი საქმე, მეცენატობა სიამაყის გრძნობითაც გვაავსებს. ამ წიგნის მიხედვით სრულიად თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ზუბალაშვილებმა პირველებმა დაუდეს სათავე საქართველოში სავაჭრო-სამრეწველო საქმიანობას. ამასთან დაკავშირებით ავტორი მრავალფეროვანი წყაროებისა და ლიტერატურის საფუძველზე ქმნის ერთიან ქსოვილს ამ გვარის წარმომადგენელთა მრავალმხრივი ეკონომიკური, სამრეწველო, კულტურული, საგანმანათლებლო საქმიანობის შესახებ.

ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე ვამბობ, რომ ნაშრომი შეუწინაშემადგინებლად ყურადღებას იქცევს არა მხოლოდ თემით, არამედ ავტორისეული მიზანდასახულობითა და სტილით. კერძოდ, ამ სასიამოვნო წიგნით ნათლად ჩანს, რომ ქართველ კათოლიკე ზუბალაშვილთა სავაჭრო-სამეწარმეო საქმიანობა

მთლიანად ემსახურებოდა ეროვნული ეკონომიკის შექმნა-გან-
ვითარებას და მასში რელიგიური აღმსარებლობა არასოდეს
არ წარმოადგენდა დამაბრკოლებელ გარემოებას. ჩვენი დრო-
ის ეს გამოწვევა – ზუბალაშვილების ერთი შტოს საქმიანობის
ისტორიულ ჭრილში გააზრება დიდ პრაქტიკულ დანიშნულე-
ბას იძენს. მისი გახსნა ავტორმა მეცნიერული გამოცდილები-
თა და გულდასმითი ანალიზით წარმატებით განახორციელა.
უფრო მეტიც, ქალბატონმა უუუუნა ფეიქრიშვილმა სხვადას-
ხვა დროს, სხვადასხვა გარემოებაში ზუბალაშვილთა ბიოგრა-
ფიული დახასიათებითა და ამის ფონზე მათი მრავალფეროვა-
ნი მოღვაწეობის წარმოჩენა-შეფასებით, თანამედროვე სა-
ხელდებით რომ ვთქვა, ქართველ ბიზნესმენებს იმისი მაგა-
ლითი დაუსახა, თუ რა დიდი როლი ენიჭება ღვანლს, მეცენა-
ტობას, ქველმოქმედებას როგორც ეროვნული ეკონომიკის
განვითარებაში, ისე ისტორიული მახსოვრობისათვის. ამ
თვალსაზრისით ეს წიგნი გვიმტკიცებს, რომ ისტორიის სა-
მართალი „ურმით დადის“ და ქველმოქმედ, კეთილი საქმის
მკეთებელ ბიზნესმენებს ისტორია არ დაივიწყებს.

დაბოლოს, წარმოდგენილი წიგნი საქართველოს სოცია-
ლური ისტორიის უკეთ გაგებისათვის მნიშვნელოვანი შენაძე-
ნია. იგი სიამაყის გრძნობით გვავსებს ჩვენი წინაპრების ნიჭი-
სა და ევროპელთათვის დამახასიათებელი მიზანდასახულობი-
სა და სხვა თვისებების იდენტობის გამო.

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
სრული პროფესორი, ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი მურმან პაპაშვილი

ქართული მრეწველობა

და

ქართული კათოლიკე

(რეცენზია)

ხშირად გვსმენია ჩვენს თანამემამულეთა მიერ გულისტკივილით გამოთქმული ნუხილი იმის შესახებ, რომ ქართველებს მრეწველები არ გვყავდა, რომ მრეწველობა მხოლოდ ჩვენი მეზობელი ეთნოსების ხელში იყო თავმოყრილი... და სხვა ამგვარი სტერეოტიპული ციტატები, რომლებსაც ძირითადად გამოთქვამენ ქართული მრეწველობის ისტორიაში სრულიად გაუცნობიერებელი ადამიანები.

სამწუხაროდ, საბჭოთა ისტორიოგრაფიაც დუმდა ქართველ მრეწველებზე, თითქოს ისინი საერთოდ არ არსებულყვნენ, მეტიც: ათეული წლების მანძილზე მავანნი ნერგავდნენ აზრს, რომ თბილისი აშენებულია არაქართველთა მიერ... ამიტომ გასაკვირიც არ არის, რომ საბჭოთა ეპოქაში ჩვენი საზოგადოებისათვის ძირითადად უცნობი იყო საერთოდ ქართველ მრეწველთა, კერძოდ, ზუბალაშვილების დიდი საგვარეულოს წარმომადგენელთა შრომა-საქმიანობა, მათ მიერ აგებული მრავალრიცხოვანი ნაგებობის ისტორია.

საგულისხმოა ისიც, რომ მაშინდელი პოლიტიკური რეჟიმის მოთხოვნის მიხედვით ზუბალაშვილებს სამმაგი ტაბუ ედოთ: პირველი, ცხადია, იმიტომ, რომ მართლაც ძალიან გავლენიანი მრეწველები იყვნენ; მეორეც, იმიტომ, რომ მათი დიდი ოჯახის ზოგი წევრი ემიგრაციაში მოღვაწეობდა; მესა-

მე, იმიტომ, რომ გამორჩეულად მორწმუნეები, ეკლესიის მშენებლები და თანაც კათოლიკური მრწამსის ქრისტიანები იყვნენ; კომუნისტებს კი ყველა მორწმუნეზე მეტად კათოლიკენი აღიზიანებდათ.

... და იდგა თბილისის ძველ უბნებში არქიტექტურითა და საზოგადოებრივი ფუნქციით გამორჩეული მრავალი ნაგებობა, რომლებიც თბილისის იერსახეს ქმნიდნენ და ახლაც გასული საუკუნის ძეგლებს წარმოადგენენ. როცა ხედავ თბილისის მშვენიერად ქცეულ საჯარო დანიშნულების შენობებს, სადაც განთავსებულია მწერალთა კავშირი, ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმი, მარჯანიშვილის სახელმწიფო დრამატული თეატრი, ყოფილი იუსტიციის სამინისტრო, უზენაესი სასამართლო და ა. შ. როგორ უნდა დაიჯერო, რომ საუკუნეების მანძილზე საქართველოში მრეწველობა მხოლოდ უცხოთა ხელში იყო.

სიმართლე კი სულ სხვაა: XIX-XX საუკუნეებში რუსული ცარიზმისა და რუსული ბოლშევიზმის ბატონობის დროს კოლონიური ხელისუფლება ცდილობდა მთელი მონდომებით დაემტკიცებინა, რომ ქართველები არასრულფასოვანი ერია და, თუ არა რუსეთის იმპერია, ირანი და ოსმალეთი მთლიანად მოსპობდა საქართველოს; ან: როგორ შეიძლება დამოუკიდებლობაზე იოცნებოს ერმა, თუ მას ეროვნული მრეწველობა არასოდეს არ ჰქონია. ამგვარი მითებით აყალიბებდნენ აზრს ქართველთა სხვაზე დამოკიდებულების შესახებ.

საბედნიეროდ, ის საგანძური (მატერიალური თუ სულიერი), რაც ქართველმა მრეწველებმა საუკუნეების მანძილზე თავიანთი ქვეყნისათვის შექმნეს, და მათი ადამიანური ღვაწლი დაფარული არ დარჩენილა. როგორც კი ქვეყანამ დამოუკიდებლობა მოიპოვა, თავისი ისტორიის სრულყოფისთვისაც მოიცალა. ცნობილი ქართველი მრეწველების სახელები გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან საჯარო გახდა. როდესაც ეცნობი ქართველ მრეწველთა, კერძოდ კი, ზუბალაშვილთა შესახებ გამოქვეყნებულ მასალებს, მათს ნიჭიერებასა და გა-

ბედულებასთან ერთად თვალში გხვდება გამორჩეული ფენი-
 ბა და ღირსება საზოგადოების მიმართ ქველმოქმედების გა-
 ნვის უსაზღვრო სურვილისა. ეს თვისება მართლაც გამოარ-
 ჩევს ზუბალაშვილებს მათი თანამედროვე სხვა დანარჩენი
 მრეწველებისაგან.

სიმდიდრე მხოლოდ მაშინ არის ზნეობრივი, როცა
 ქველმოქმედება შენი ცხოვრების ნესია და როდესაც განურ-
 ჩევლად ყველას, ვინც კი საჭიროებს თანადგომას, უანგაროდ
 ეხმარები. მსგავსი მოწყალების აუცილებლობაზე ქრისტიანო-
 ბა და სხვა რელიგიებიც მოგვინოდევენ, მაგრამ ამ მოთხოვ-
 ნათა განსახორციელებლად ყველა როდი ვართ გახსნილები...

თავად დროებამ დააყენა მოთხოვნა, რომ ქართული
 მრეწველობის სათავეებთან მდგომი ზუბალაშვილების საგვა-
 რეულოს ისტორია მომავალი თაობებისათვის შემოენახა, რო-
 გორც მისაბაძი მაგალითი მამულიშვილობისა და ჭეშმარიტი
 ქრისტიანული ქველმოქმედებისა. მართალია, ზუბალაშვილებ-
 ზე ბოლო ორი ათწლეულის მანძილზე მრავალი სტატია გა-
 მოქვეყნდა, მაგრამ, ცხადია, ცალკეულ პუბლიკაციებში შეუძ-
 ლებელი იქნებოდა ამ გვარის სახელოვან წარმომადგენელთა
 მთელი ამბავის სრულყოფილი წარმოჩენა.

პროფესორ ფუჟუნა ფეიქრიშვილის მართლაც
 უდიდესი მონდომებისა და მკვლევარისათვის დამახასიათებ-
 ლი დაუღალავი ძიების წყალობით ქართველმა მკითხველმა
 მიიღო შესანიშნავი საჩუქარი – ნიგნი „**ზუბალაშვილები ეროვ-
 ნული მრეწველობისა და მეცენატობის სათავეებთან**“. მასში
 თავმოყრილია კათოლიკე ზუბალაშვილების ერთი შტოს სამ-
 საუკუნოვანი ისტორია. ნაშრომის ავტორი XVIII საუკუნიდან
 იწყებს ზუბალაშვილთა გვარის სხვადასხვა შტოს ამბავთა
 თხრობას; სხარტი, ლაკონური ენით აცოცხლებს ამ საგვარე-
 ულოს წარმომადგენელთა საქმიანობის მნიშვნელოვან დეტა-
 ლებს; ეს ყველაფერი ვითარდება ქვეყნის რეალური ყოფის
 ფონზე. აღნიშვნას იმსახურებს ის ფაქტიც, რომ ავტორი არ
 ისაზღვრება ზუბალაშვილთა მხოლოდ ცალსახად პოზიტიუ-

რი, სქემატური პორტრეტის დახატვით, არამედ არსებული ფაქტობრივი მასალის საფუძველზე ცდილობს მკითხველს მინოდოს ამ გვარის სხვადასხვა წევრის შეულამაზებელი სურათი (ამ ასპექტით განსაკუთრებით ფასეულია წიგნის ბოლოს დართული ანოტირებული ბიბლიოგრაფია). წიგნი არა მარტო ერთი საგვარეულოს წარმომადგენელთა ცხოვრებას აცოცხლებს, არამედ მთელი ეპოქის სურათსაც აღადგენს და, რაც მთავარია, მკითხველს უბიძგებს ფიქრისაკენ ქველმოქმედების მოთხოვნის შესახებ.

ცნობილი ჭეშმარიტებაა, რომ საჩუქრის მიღებაზე უფრო მეტად ადამიანს საჩუქრის გაცემა ანიჭებს სიამოვნებას. როცა ეცნობი ერთ წიგნად თავმოყრილ ზუბალაშვილების საგვარეულოს შესახებ შეკრებილ მასალებს, კიდევ ერთხელ ჩნდება რიტორიკული კითხვა: რა უფრო მეტ სიამოვნებას ანიჭებს ადამიანს – ფულის შოვნა, თუ ამ ფულით ქველმოქმედების კეთება? ვინც წარმოდგენილ წიგნს ცალი თვალთ მანც გადახედავს, ვფიქრობ, ყველა დამეთანხმება, რომ ზუბალაშვილებმა თავიანთი ცხოვრებითა და საქმიანობით წარმოგვიდგინეს პასუხი კითხვებზე: თუ რა არის ადამიანის ცხოვრების მთავარი მიზანი, ან ვის რაში უნდა მიჰბაძო.

მართლაც, სადაც კი ცხოვრობდნენ და საქმიანობდნენ ზუბალაშვილები – საქართველოში, რუსეთსა თუ საფრანგეთში, აგრეთვე ბაქოში – ყველგან დატოვეს სახელი გამორჩეული ადამიანისა, რომლისთვისაც ქველმოქმედება ცხოვრების წესია. და როდესაც კითხულობ ქალბატონ ჟურნალი ფეიქრიშვილის მონოგრაფიას ზუბალაშვილების დინასტიის შესახებ, გიჩნდება სურვილი, ამ სახელოვანი ქველმოქმედი ადამიანების მსგავსად თესო სიკეთე.

P.S. ქალბატონ ჟ. ფეიქრიშვილის მონდომება იმითაც არის აღნიშვნის ღირსი, რომ ეროვნული მრეწველობის ისტორია ჯერონად არ არის შესწავლილი და თეთრი ლაქებითაა მოცული. ზუბალაშვილების მსგავსად სხვა ქართველი მრეწ-

ველებიც, რომელთა აბსოლუტური უმრავლესობა კათოლიკე იყო და ეს ფაქტი სრულიად ობიექტური მიზეზებით განპირობებული, ელიან მათი ისტორიების გამოცემას. და ეს კვლევები არც კონფესიური თვალსაზრისით ან სხვა რაიმე მოსაზრებით კი არ არის აუცილებელი, არამედ ისტორიული სინამდვილის დასამტკიცებლად, რომ ქართველები მსგავსად სამხედრო ან კულტურულ-სამეცნიერო სფეროებისა, მრეწველობაშიც ტოლს არ უდებდნენ არავის და, თუ ჩვენმა ქვეყანამ მოაღწია XXI საუკუნემდე, ამაში ქართული მრეწველობის ლომის წილია დავანებული.

პროფესორი ნუგზარ ბარდაველიძე

აკტობის წინათქმა

ქართველი კათოლიკე ზუბალაშვილების სახელოვანი გვარის ერთი შტოს წარმომადგენელთა ცხოვრება-საქმიანობის უფრო ღრმად გაცნობამ ერთხელ კიდევ დაგვარწმუნა ქართული გენის სიძლიერეში და იმაშიც, რომ ყოველი კულტურული ერის წინსვლა-განვითარება წარმოუდგენელია მისი წარსული მემკვიდრეობის გათვალისწინების გარეშე...

და რაოდენ დასანანია, რომ გარკვეული პოლიტიკური თუ სხვა მიზეზების გამო თანამედროვე საზოგადოებამ, განსაკუთრებით, ახალგაზრდობამ, ძალიან ცოტა ან თითქმის არაფერი იცის ამ მართლაც სასიქადულო მამულიშვილების, ჭეშმარიტი ერისკაცების სანიმუშო საქმიანობის, მათი დიდსულოვნებისა და კათილშობილების შესახებ, მაშინ როცა წინა საუკუნეების პროგრესულად მოაზროვნე ქართველი ინტელიგენცია, ვისაც გული შესტკიოდა სამშობლოზე, მოყვასზე, მაღალ შეფასებას აძლევდა ზუბალაშვილთა თაობების ღვანლს; აღიარებდნენ მათს უდიდეს დამსახურებას ქვეყნისა და ერის წინაშე და ქართველთათვის მისაბამ მაგალითად მიიჩნევდნენ არა მხოლოდ მათ მიერ განეულ ფართომასშტაბიან ქველმოქმედებას, არამედ გააზრებულ, გონივრულ საქმიანობას საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში.

ვფიქრობთ, დღეს კიდევ უფრო სასურველია (და აუცილებელიც!) ზუბალაშვილთა ცხოვრებითაც ჩვენი თანამედროვეობა ახლოს გაეცნოს წარსულ მემკვიდრეობას და ისიც კარგად გაითავისოს, რომ ადამიანმა საქმით, ღირსებით უნდა დაადასტუროს მშობელი ქვეყნისა და ერის სიყვარული, რომელიც არ იზომება არც რელიგიური აღმსარებლობით და არც ყალბი პათეტიკით ქართველობაზე...

სამსუხაროდ, ამ ბოლო ათწლეულში არასასიამოვნო რეალობის წინაშე აღმოვჩნდით: მავანთა და მავანთა პირადი ტერესებისა თუ „პატარაკაცობის“ გამო ჩვენში ზოგჯერ ერთმანეთს უპირისპირებენ რელიგიურ აღმსარებლობასა და ეროვნულობას. ამიტომ არცთუ იშვიათად ხმამაღლა გაისმის ფრაზები: „მხოლოდ მართლმადიდებელია ქართველი“, „ვინც არ არის მართლმადიდებელი, ის არ არის ქართველი“... გულსატკენია, რომ ასეთმა „უბირმა მორწმუნეებმა“ არ იციან საქართველოს ჭეშმარიტი ისტორია და არც ის, რომ ადრექრისტიანული ხანიდან მოყოლებული საქართველოში კათოლიკე ეკლესია არასოდეს არ ყოფილა ანტიეროვნული; პირიქით, საქვეყნოდაა აღიარებული უცხოელი კათოლიკე მისიონერების უდიდესი ღვაწლი ქართული კულტურის ისტორიაში... და მეორეც, ვის შეუძლია ეჭვი შეიტანოს კათოლიკეების: პეტრე ხარისჭირაშვილის, ივანე გვარამაძის (ვინმე მესხი), მიხეილ თამარაშვილის, ზაქარია ფალიაშვილის, პეტრე მელიქიშვილის, მიხეილ თარხნიშვილის, ზუბალაშვილების, ოცხელების, კოკჩაშვილების, ყაუხჩიშვილების, ხეჩინაშვილების, თუმანიშვილების, უმიკაშვილების, ბეთანელების, გოკიელების, მიზანდარების, პოლოლიკაშვილების, დები იშხნელებისა და სხვათა ქართველობაში, მათს განსწავლულობაში, ეროვნული საქმეების მსახურებაში, ქვეყნის ჭეშმარიტ სიყვარულში?!

ღმერთმა ამრავლოს ზუბალაშვილთა მსგავსი ქართველები – ღრმადმორწმუნე ქრისტიანები, ნიჭიერი, საქმიანი ადამიანები, რომელთა ცხოვრების მთავარი მიზანი იყო პატიოსანი შრომა, რწმენის ერთგულება და უსაზღვრო ქველმოქმედება.

მართალია, ზუბალაშვილების სიცოცხლეშივე ამ გვარის წარმომადგენელთა საქმიანობასა და ქველმოქმედებაზე იბეჭდებოდა ბევრი საინტერესო ინფორმაცია, ინერებოდა ნარკვევები, ნიგნები, მაგრამ 1920-იანი წლებიდან ახალი პოლიტიკური რეჟიმის გამო ერთგვარი ტაბუ დაედო საბჭოური პოზიციით „ხალხის მტრებად“ გამოცხადებული ქართველი მსხვილი მრეწველების, ვაჭარ-კომერსანტების, ცნობილი მეცენატების ხსენებას, რამაც, თავის მხრივ, ხელი შეუწყო ზუბა-

ლაშვილებისა და მათი მსგავსი ერისკაცების ღვანლის მიწვევებს საბჭოთა რესპუბლიკის პერიოდის ქართულ სტრუქტურულ ლეში, ახალი თაობების ქართველთა ცნობიერებაში გარდაამისა, ამ გაუმართლებელ ტენდენციას ჩვენს შემთხვევაში ისიც აძლიერებდა, რომ ზუბალაშვილთა გვარის ერთ შტოს, რომელიც წინა საუკუნეებში გამოირჩეოდა მრავალშვილიანობით (მრავალგაჟიანობით), XX საუკუნის დასაწყისისათვის საქართველოში თითქმის აღარ დარჩა მემკვიდრე: ზოგი შეენირა სისხლიან 1937 წელს, ზოგმა კი რეპრესიების გამო თავი შეაფარა უცხოეთს და იქვე აღესრულა; ამავე მიზეზით, ცხადია, სამშობლოში დაბრუნებას ვეღარ გაბედავდნენ ის ზუბალაშვილები, რომლებიც უცხოეთში ცხოვრობდნენ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე, რის გამოც ევროპის ქვეყნებში მიმოფანტული ზუბალაშვილთა სახელოვანი გვარის შთამომავლები საბოლოოდ უცნობნი დარჩნენ მშობლიური კუთხისათვის.

და ასეთ პირობებში, ათეული წლების მანძილზე (გასული საუკუნის 90-იან წლებამდე), ბუნებრივია, ბევრი აღარაფერი დაინერებოდა ფართო მკითხველისათვის ზუბალაშვილთა შესახებ, მაგრამ, საბედნიეროდ, საბჭოთა ხელისუფლების შეცვლის შემდეგ ჩვენშიც გახდა შესაძლებელი საუბარი ე.წ. ტაბუდადებულ თემებზე. ქართული პრესა, ქვეყნის ახალი სოციალურ-ეკონომიკური ვითარებიდან გამომდინარე, უფრო დაინტერესდა წარსული მემკვიდრეობის თანამედროვეობაში გადმოტანით, მისი დადებითი მომენტების ფართო პოპულარიზაციით და ა.შ. ყოველივე ამან განაპირობა საგანგებო ინტერესი ზუბალაშვილების სახელოვანი თაობების მიმართაც. მათ შესახებ ბოლო ათწლეულებში დაინერა არაერთი პუბლიკაცია, რომლებიც გაბნეულია დღევანდელი ქართული პრესის ზღვაში (და ამის გამოც მათი თავმოყრა და ერთიანობაში აღქმა დაინტერესებული მკითხველისათვის ერთობ ძნელი გახდა!). აქვე თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ქართველი მსხვილი ვაჭარ-მრეწველებისა თუ მეცენატების შესახებ საბჭოთა პერიოდამდე დაბეჭდილი პუბლიკაციები, უკვე საარქივო მასალად ქცეული, დღეს ნაკლებხელმისაწვდომია ფართო

საზოგადოებისათვის, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ ზუბალაშვილებთან დაკავშირებით არსებული წერილობითი მასალა, თუ ზეპირი ინფორმაციებიც კი შეგვეკრიბა, შეგვეჯერებინა და ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით ერთ ნიგნად წარგვედგინა მკითხველისათვის.

ნაშრომი ემყარება სხვადასხვა წყაროს: სპეციალურ ნიგნებს, ცალკეულ სამეცნიერო გამოკვლევებს; XIX-XX საუკუნეებისა და თანამედროვე ქართული პერიოდული პრესის მასალებს, თბილისის მუზეუმებში დაცულ საარქივო ინფორმაციებს, ხელნაწერებსა და სხვა სახის დოკუმენტებს (იხ. ლიტერატურის სია). პირველ ყოვლისა, მუშაობაში დიდი სამსახური გაგვინია **ზაქარია ჭიჭინაძის** საგაზეთო სტატიებმა თუ ნიგნებმა (მოიცავს დაახლოებით 1910 წლებამდე პერიოდს). ასევე უდიდესი მადლიერებით მოვიხსენიებთ ზუბალაშვილთა გვარის უკანასკნელ შთამომავალს, ან გარდაცვლილ ქალბატონს - **ანასტასია დავითის ასულ ზუბალაშვილს**, რომელიც თავისი ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე შესაშური შემართებით იცავდა სახელოვანი წინაპრების ღირსებას, რუდუნებითა და სიყვარულით აგროვებდა მამა-პაპათა ცხოვრებამოღვაწეობის ამსახველ პუბლიკაციებს ქართული თუ რუსული ჟურნალ-გაზეთებიდან... ზოგიერთ მათგანს ავსებდა და აზუსტებდა კიდევ საკუთარი მოგონებებით (ეს მასალები ამჟამად ინახება თბილისის ღვთისმშობლის ზეცად აღყვანების (ამაღლების) კათოლიკური ეკლესიის არქივში).

მადლობას ვუხდით აგრეთვე ბავშვთა I და ქალაქის I კლინიკური საავადმყოფოების თანამშრომლებს გულისხმიერებისა და თანადგომისათვის, განსაკუთრებით კი ექიმ **ნოე ლეჟავას** საინტერესო ინფორმაციებისა და სხვა საგულისხმო მასალების მოწოდებისათვის, აგრეთვე, მისი იმ დიდი სურვილისათვის, რომ, ერთი მხრივ, თანამედროვეობამ არ დაივიწყოს სახელოვანი ერისკაცების - ზუბალაშვილების ღვაწლი და, მეორე მხრივ, ჩვენი საზოგადოებაც უფრო ყურადღებით მოექიდოს ეროვნული ღირსების დაცვას, კრიტიკულად შეხედოს ყალბ ავტორიტეტებს და თავადაც იზრუნოს ჭეშმარიტების აღსადგენად.

ჩვენი წიგნის პერსონაჟები კათოლიკე **ზურაბ ზუბალაშვილის** (1640-1737 წწ.) შთამომავლები არიან. ამიტომ ამ შტოს გენეალოგიას ვინყვებთ ზურაბით (პირობითად – პირველი თაობა), მეორე თაობად ვთვლით მის მემკვიდრეს **გიორგის** (1694-1771 წწ.), რომლის შვილები, შვილშვილები და შვილთაშვილები აგრძელებენ გვარს, შესაბამისად, ცვლიან თაობებს და თავიანთი საქმიანობით მეტ-ნაკლებად განსხვავებულ კვალს ტოვებენ მშობლიური ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

ცხადია, ერთ წიგნში ყველა მათგანზე (7 თაობის მრავალრიცხოვან წარმომადგენელზე) დანვრილებით ვერ ვისაუბრებთ. ამჯერად გამოვყოფთ მხოლოდ ისეთებს, რომლებმაც გამორჩეული ნიჭიერებით, განათლება-კულტურით, მოღვაწეობით, ეროვნულ საქმეებზე ზრუნვითა და უდიდესი მეცენატობა-ქველმოქმედებით თვალსაჩინო ადგილი დაიმკვიდრეს საქართველოს ისტორიაში.

წიგნის დასაწყისში მკითხველი ზოგადად გაეცნობა ზუბალაშვილების გვარის ისტორიის მოკლე მიმოხილვასა და XVII-XVIII საუკუნეებში მცხოვრებ კათოლიკე ზუბალაშვილთა ამ შტოს ზოგიერთ წარმომადგენელს, ნაშრომის ძირითადი ნაწილი კი ეძღვნება მესამე და მომდევნო ოთხი თაობის ზუბალაშვილთა შედარებით ვრცელ დახასიათებას. ამ ნაწილში თხრობას ვინყვებთ **ივანე გიორგის ძე ზუბალაშვილით** (III თაობა), შემდეგ კი, ცალკეული ქვეთავების მიხედვით, წარმოდგენილია ივანეს თითოეული ვაჟის (და იქვე მათივე მემკვიდრეების) ცხოვრება-საქმიანობა.

პოპულარული ხასიათის გამო ნაშრომის ძირითადი ტექსტი, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, არ გადავტვირთეთ დამონმებული ლიტერატურისა და წყაროების დასახელებით, თუმცა ზოგჯერ მეტი ინფორმაციისათვის გვერდი ვერ ავუარეთ სქოლიოების მნიშვნელობით გამოყენებულ შენიშვნებს.

გარდა ამისა, რომ უფრო სრულყოფილად წარმოგვეჩინა ზუბალაშვილთა ცხოვრება-საქმიანობისა და ქველმოქმედების მრავალფეროვანი ასპექტები, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ,

დამონმებული წყაროების გვერდით ცალკე შეგვეტანა იმდროინდელი პრესის მასალების ანოტირებული ბიბლიოგრაფია.

ნიგნს არა აქვს სისრულის პრეტენზია და ეს ბუნებრივია: ზუბალაშვილებს იმდენად საინტერესო ცხოვრება და მართლაც უსაზღვრო მონყალების გაღების სურვილი ჰქონიათ, რომ ნერილობითი სახით მათი გამოწვლილვითი აღწერა მაშინაც ვერ მოხერხდებოდა, მით უმეტეს, როცა თავად ზუბალაშვილებს არ ახასიათებდათ თავისმონონება ქველმოქმედების გამო... მიუხედავად ჩვენი დიდი სიფრთხილისა, ვერ ვიქნებით დაზღვეული ზოგიერთი უზუსტობისაგან, თუნდაც იმის გამო, რომ თვითონ წყაროებში ესა თუ ის ფაქტი (მოვლენა) ზოგჯერ სხვადასხვაგვარადაა წარმოდგენილი და საბოლოო სიზუსტის დადგენა გაძნელდა (ამიტომაც ხანდახან ვიშველიებდით პარალელურ ვერსიებსაც).

ალბათ, ნიგნში ვერ მოხვდა ზუბალაშვილთა შესახებ არსებული სხვა საგულისხმო ინფორმაციებიც, მაგრამ ვიმედოვნებთ, რომ კვლავაც ბევრი დაინერება ამ ღირსეული მამულიშვილების მოღვაწეობაზე და ახალ-ახალი საინტერესო ფურცლებით შეივსება მათი ცხოვრების მატთანე, რომლის ერთერთ სანდო წყაროდ გვესახება ეს ნიგნიც – ადრესატების მიმართ ჩვენი მადლიერებისა და მოკრძალების გამომხატველი.

P.S. მადლობას ვუხდით ყველას, ვინც ხელი შეუწყო ამ ნიგნის შექმნასა და გამოცემას.

K 283.382
3

შესავალი

„თუ ოდესმე საქართველოს ვრცელი ისტორია დაინერა, თუ აღინუსხა ქართველი ერის ყოველი ნაბიჯი განვითარებისა და გამეცნებისა, ცხადია, რომ ზუბალაშვილების სახელი ღირსეულ ადგილს დაიმკვიდრებს... ქართველი ახალთაობა ასეთ მამულიშვილებს შესაფერის პატივს მიაგებს... დრო და მისი მიმდინარეობა ბევრი შეძლებული კაცის შეძლებასა და სახელს შეჭამს, ბევრს შემდგომ გმობის დაღიც დაესმება, მაგრამ ზუბალაშვილების სახელს ყოველთვის მედიდურად მოიხსენიებს მთელი ქართველი ერი და საქართველო...“

ზუბალაშვილებმა თანამედროვეთ ამცნეს, რომ ქართველსაც შეუძლია მომავლის მოქალაქური ცხოვრებისათვის შრომა, ცდა და მეცნიერული ჰაზროვნება“ (ზ. ჭიჭინაძე).

ქართველი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის ზ. ჭიჭინაძის ეს სიტყვები ლიტონი ფრაზები როდია, ოდენ ვინმეს საამებლად წარმოთქმული. კათოლიკე ზუბალაშვილთა გვარის სახელოვანი წარმომადგენლები ჭეშმარიტად იმსახურებდნენ ასეთ შეფასებას და დაფასებასაც! მათ ხომ ერთ-ერთმა პირველებმა დაუდეს სათავე საქართველოში ვაჭრობა-მრეწველობის ისტორიას, აჩვენეს ქვეყნის ეკონომიკის, სოფლის მეურნეობის განვითარების გზები; თავიანთი განათლება-კულტურით, ეროვნული საქმეებისადმი ერთგულება-თანადგომითა და უსაზღვრო ქველმოქმედებით დაადასტურეს ქართული გენის ნიჭიერება, ღირსება და კაცთმოყვარეობა.

კათოლიკე ზუბალაშვილთა ისტორია, წყაროების მიხედვით, იწყება დაახლოებით XVII საუკუნის 20-იანი წლებიდან (ვრცლად ამის შესახებ იხ. ქვემოთ). ამ გვარის რამდენიმე მამაკაცმა, რომლებმაც მიიღეს კათოლიკური აღმსარებლობა,

ლათინური წესის უცხოელ მღვდლებთან საღვთო სჯულის გარდა ისწავლეს ელემენტარული ანგარიში, უცხო ენები, მათივე ხელშეწყობით გაიცნეს ევროპული სახელმწიფოები, იქაური ვაჭრობის წესები და იმთავითვე დაიწყეს მცირე მასშტაბის ალებ-მიცემობა, მარტივი ხელოსნობა სამცხე-ჯავახეთში, შემდგომ – ქართლსა და სხვა რეგიონებშიც. გონიერმა ზუბალაშვილებმა ამ საქმეში მალე გამოავლინეს დიდი ნიჭი და აღლო. ცოტა ხნის შემდეგ ისევ კათოლიკე მოძღვრების დახმარებით დაიწყეს მოგზაურობა ევროპაშიც, ვაჭრობდნენ უცხოური საქონლით და დაგროვილ თანხას მიზანმიმართულად აბანდებდნენ ახალ-ახალ სამრეწველო კომერციულ საქმიანობაში.

თანამედროვეთა შეფასებით, 1800 წლის შემდეგ თბილისში, გორში, ქუთაისში, ახალციხესა და სხვა ქალაქებში მსხვილი სამრეწველო საქმე არ დაწყებულა, რომ ზუბალაშვილებს მონაწილეობა არ მიეღოთ. ისინი მხოლოდ საკუთარ სიმიდრეზე როდი ფიქრობდნენ. პირიქით, ყოველთვის წამოიწყებდნენ ისეთ საქმეს, რაც მათაც მისცემდა მოგებას, და, რაც მთავარია, წინ წასწევდა ქვეყნის ეკონომიკას, განსაკუთრებით დაეხმარებოდა გლეხობას: ასწავლიდა საკუთარი მეურნეობის უკეთ გაძლოლას, უხვი მოსავლის მოყვანას და ა. შ.

თუ XIX საუკუნემდე საქართველოში სამრეწველო საქმე უფრო შინაურული ხასიათისა იყო – ოჯახებში ამზადებდნენ იმდენ პროდუქციას, რასაც თვითონ მოიხმარდნენ, 1800-იანი წლების დამდეგიდან ჩვენშიც ნელ-ნელა დაიწყეს საქონლის დამზადება გასასყიდად. ახლადწარმოქმნილმა სოციალურმა ფენამ – ვაჭარ-მრეწველებმა ფართომასშტაბიანი ალებ-მიცემობით ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაში შეიტანეს სიახლე, რაც, პირველ ყოვლისა, ზუბალაშვილთა დამსახურება იყო. მაგალითისთვის რამდენიმე ფაქტს დავიმოწმებთ.

ცნობილია, რომ ზუბალაშვილები თავიანთი ფულით ძველთაგანვე ათავისუფლებდნენ საბატონო ყმებს (ძირითადად ქართლში მცხოვრებთ) და აქცევდნენ თავისუფალ გლეხებად, თანვე ეხმარებოდნენ პურით, უფასოდ აძლევდნენ ხარ-კამეჩსა და ურემს, რომ დამოუკიდებლად მოეწყოთ საკუთარი მეურნეობა. ისინი გლეხობას ასწავლიდნენ ფულის

მიზანმიმართულად გამოყენებას, მათი პროდუქტის სასაქონლო ღირებულებას, აჩვენებენ წერილი ვაჭრობის წამოწყებას, რისთვისაც ხშირად ფულითაც ნაახალისებდნენ ხოლმე. გარდა ამისა, სადაც კი სახელმწიფო შენობების აგებას დაიწყებდნენ, ყველგან მუშებად მიჰყავდათ ქართლელი გლეხები. ამ გზითაც ბევრი გლეხი შეაჩვიეს სოფლიდან გარეთ გასვლას, ფულის შოვნას, განსხვავებულ ცხოვრებას.

ზუბალაშვილებმა იმერეთში გლეხობას ასწავლეს ყურძნის ჭაჭის გამოყენება და არყის გამოხდა-გაყიდვა; ასევე ქართლელი გლეხები დააინტერესეს შაქრის ჭარხლის მოვლამოყვანილთაც და ა. შ.

XIX საუკუნის 30-იან წლებში ამიერკავკასიის მაშინდელი პოლიტიკურ-ეკონომიკური ცენტრის – თბილისის პირველი გილდის ვაჭართა (ეფრემოვები, თამამშვევები, არწრუნები, მელიქოვები, კუზანოვები, მანთაშოვები, ბეზირგანიშვილები, ნაზარიშვილები, სარაჯიშვილები...) შორის პირველ რიგში არიან მოხსენიებული მსხვილი მრეწველები ზუბალაშვილები.

კათოლიკე ზუბალაშვილთა ოჯახები ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში ყოფილან გამორჩეულები თავიანთი პატიოსანი შრომა-საქმიანობით, განათლება-კულტურითა და ადამიანური კეთილშობილებით, რასაც დიდად აფასებდნენ და ანგარიშს უწევდნენ საქართველოს მეფე-დიდებულები, მთავრები და სამეფო კარის მოხელეები.

მადლიერებით უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ზუბალაშვილთათვის ქართული ენა და მნიგნობრობა ყოველთვის იყო მონივნის საგანი. **«ქართული ენის მფარველობა ქართველ კათოლიკეებში საღმრთო ვალად არის მიჩნეული. ზუბალაშვილების სახლშიც ქართული ენა მეფობს»** (ზ. ჭიჭინაძე). ამ სახელოვანი გვარის წარმომადგენლებმა ოჯახებში ტრადიციად აქციეს (და ბოლომდე შეინარჩუნეს) ქართული სულიერი კულტურის სიყვარული და განსაკუთრებული პატივისცემა.

ზუბალაშვილები ქართველთაგან პირველები მიემგზავრებიან რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის ქალაქებში უმაღლესი განათლების მისაღებად, ეუფლებიან სხვადასხვა პროფესიას და სამშობლოში დაბრუნებულები აქტიურად მოღვა-

ნეობენ საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ისინი დანინაუტრებულები ყოფილან აგრეთვე ოქრომჭედლობაში, ხუროთმოძღვრულ ოსტატობაში; აგებდნენ მშვენიერ სასახლეებს, ხიდებს, ეკლესიებს... ამიტომაც აღნიშნავდნენ თანამედროვენი ხმამალა: „**დღეს ქალაქი თბილისი გამშვენებულია ზუბალაშვილების აგებულ ძეგლებით. სადაც კი გაიხედავთ, მარჯვნივ თუ მარცხნივ, ზეით თუ ქვეით, – ამათ ნაშენ ძეგლებს დაინახავთ**“ (ზ. ჭიჭინაძე).

მართლაც, უამრავი შენობა არის აგებული ზუბალაშვილთა მიერ თბილისში, გორში, ქუთაისში, ახალციხეში და სხვაგან. მაგალითად, სხვადასხვა ინფორმაციის მიხედვით, მარტო რუსთაველის გამზირზე 9 არქიტექტურული შენობა მათი აშენებული იყო (ამათგან 5 დღესაც უცვლელად დგას), ასევე: ძმები ზუბალაშვილების ქუჩაზე „სამი დიდი შენობა ზუბალაშვილების მარჯვენითაა აშენებულ-დამშვენებული“ (ი. ახუაშვილი)...ამიტომაც ამბობდნენ თანამედროვენი: „ზუბალაშვილებმა მრავალი კეთილი საქმე აკეთეს ქვეყნისათვის და აურაცხელი სიმდიდრე დაუტოვეს ქართველ ხალხსო.“

კათოლიკე ზუბალაშვილები – მსხვილი ვაჭრები და დიდმრეწველები – კიდევ უფრო ცნობილი გამხდარან მთელს საქართველოში და მის ფარგლებს გარეთაც არა მხოლოდ გონივრული კომერციული საქმიანობით, არამედ სასიქადულო მამულიშვილობით, ეროვნული იდეების ერთგულებით, სხვადასხვა კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის ჭეშმარიტი მეცენატობით, კაცთმოყვარეობით, განსაკუთრებული მასშტაბის ქველმოქმედებით, ღარიბთა და შეუძლოთა შეწყალება-მფარველობით

ზუბალაშვილთა გვარის რამდენიმე თაობის მიერ განეული ქველმოქმედების მაღლი სწვდებოდა ყველა სფეროს ჩვენში თუ საზღვარგარეთ, საღბუნად ედებოდა საზოგადო საქმეთა მესვეურებსა თუ ცალკეულ პიროვნებებს, შეძლებულებსა თუ ხელმოკლე ოჯახებს, უცხოეთში სასწავლებლად წასულ ახალგაზრდებსა თუ მარტოხელა მოხუცებს, სასწავლო დანებსებულებებსა თუ ეკლესიებს, წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასა თუ სათავადაზნაურო ბანკს, ჟურნალ-გაზე-

თების რედაქციებსა თუ წიგნის სტამბებს, სოფლის გლეხობა-
სა თუ მუშებსა და ხელოსნებს... და ასე არიგებდნენ. **ზუბალაშვილები**
ლაშვილები მონყალებას მეტწილად უხმაუროდ, ისე ჩუმად,
რომ მარჯვენა ხელის ნამოქმედარს მარცხენაც ვერ გებუ-
ლობდაო.

ჭეშმარიტი ქრისტიანები - ზუბალაშვილები ცხოვრობ-
დნენ სახარებისეული მცნებებით: **„ჩვენ რომ ღმერთი გვაძ-
ლევს, ჩვენც ხელგაშლით უნდა ვიყოთ, რომ ხალხს სარგებლობა
მოუფტანოთ“** (სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბა-
ლაშვილი). ისინი უხვად გასცემდნენ მონყალებას ღარიბ-
თათვის, იმავდროულად ფინანსურად ეხმარებოდნენ ეკლესია-
მონასტრებს, იქვე არსებულ სამრევლო სკოლებს.

დიახ, ამ გვარის წარმომადგენელთა ცხოვრების პრინ-
ციპი იყო: „თუკი შეგიძლია, თესე სიკეთე“. მათი საგვარეულო
ღირსება-სიძლიერის საფუძველს წარმოადგენდა შრომისმოყ-
ვარეობა, დროის ფასი (ყადრი), ადამიანთა სიყვარული და
სამშობლოს ერთგული მსახურება: **„მათს ოჯახში კაცი ნახავს
სულის მშვიდობას, გამამხნეველ ძალას, დიდ სასოებას. მათში
ერთი მცირე დრო, მცირე წუთიც არ დაიკარგება“** (ზ. ჭიჭინაძე).

სწორედ ამ ღირსებით შემკული ზუბალაშვილები სანი-
მუშონი და მისაბაძნი ყოფილან მთელს ამიერკავკასიაში და
დამსახურებულადაც მოუპოვებიათ თანამედროვეთა უდიდესი
სიყვარული და პატივისცემა.

„ჩვენს მოვალეობად მიგვაჩნია, გაუწყოთ, რომ საქარ-
თველოში ყოველი კეთილი საქმის წამოწყებას მხარს უჭერ-
დნენ... ძმები ზუბალაშვილები... უმაგალითო დიდსულოვნე-
ბით აღვსილნი, მხსნელებად ევლინებიან თავიანთი ქვეყნის
ბედკრულთ“ (მიხ. თამარაშვილი).

„საქართველოში ბევრია მდიდარი, მაგრამ ზუბალაშვილ-
თა მსგავსი ქველმოქმედი არავინაა“ (ნიკო ნიკოლაძე).

კათოლიკე ზუბალაშვილთა განვლილი ცხოვრების გზა,
რომელსაც შეიძლება თვალი გავადევნოთ XVII საუკუნიდან,
არის ნათელი დადასტურება იმისა, თუ როგორ შეიძლება იქ-
ცეს წვრილი ვაჭარ-ხელოსანი მსხვილ მრეწველ-კომერსანტად

მხოლოდ და მხოლოდ გონივრული, გააზრებული, ცოდნა-განათლებლაზე დამყარებული პატიოსანი აღებ-მიცემობით.

მილიონერი ზუბალაშვილები – ასე იყვნენ ცნობილი ისინი XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან XX საუკუნის 20-იან წლებამდე ჩვენი ქვეყნისა და უცხოეთის ბევრ მსხვილსავეაჭრო-სამრეწველო კომპანიებში... და მაინც ზუბალაშვილთა გვარის ყველაზე დიდ სიმდიდრეს წარმოადგენდა არა ფული, არამედ სამშობლოსა და ხალხის სიყვარული, უდიდესი სურვილი საქართველოს აღორძინება-განვითარებისა. მათ კარგად მოეხსენებოდათ, რომ ჩვენს ქვეყანას გადაარჩენდა განათლებული, საერთო ინტერესებით გაერთიანებული საზოგადოება, ისეთი ქართველობა, რომელიც დროსტარების ნაცვლად დღენიადაგ იფიქრებდა და კიდევ იზრუნებდა ერის სატკივარზე. სწორედ ამგვარ საერთო საქმეს ხმარდებოდა ზუბალაშვილთა მილიონები უხმაუროდ, საკუთარი სურვილით და არა სხვათა საჩვენებლად, თავის მოსაწონებლად (ზუბალაშვილთა ქველმოქმედების ზოგადი ნუსხა იხ. ქვემოთ).

„ზუბალაშვილები საყურადღებო არიან ჩვენი ცხოვრებისათვის არა როგორც მარტო ქველმოქმედნი და დიადი გულკეთილობის მატარებელი გვამები, არა, ისინი საგულისხმოდ არიან, როგორც გავროპელებული ქართველებიც, რომელთაც დაგვარწმუნეს, რომ ქართველს შეუძლია გამდიდრდეს, მოიხვეჭოს ძალ-ღონე, შექმნას თავისი ბურჟუაზია და განძი, რომ მით კაპიტალისტური დიდი მომავლისკენ წინ სვლა განმტკიცოს და უზრუნველყოს“ (მღვდ. სიმონ მჭედლიძე).

„Братья Зубаловы (Зубалашвили) оставили глубокий след в культуре трех стран – Грузии, России, Франции, где, хочется верить, о них с благодарностью будут помнить... В наше время, когда почти все измеряют деньгами и благополучие страны связывают с „золотовалютными запасами“, очень важно подумывать о пополнении богатств духа и души. Вся жизнь братьев Зубаловых пример высокой нравственности, интеллигентности настоящей любви к ближнему“ (Н. Боброва, стр. 2)

„ზუბალაშვილების გვარის წარმომადგენლების ქველმოქმედება საამაყო და სამაგალითოა ნებისმიერი ქვეყნისათვის. მათ შეუფასებელი საქმეები განახორციელეს არა მარტო თავიანთ სამშობლოში, არამედ იმ ქვეყნებში, სადაც ცხოვრობდნენ თუ მუშაობდნენ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში. შემორჩენილი წყაროებით დასტურდება, რომ ზუბალაშვილების ხანგრძლივ და წარმატებულ ბიზნესს მუდმივად ამშვენებდა უდიდესი და უანგარო ქველმოქმედება, რაც არა მხოლოდ კონკრეტულ ადამიანებს, არამედ საქვეყნო საქმეებსა და ერის განვითარებას ემსახურებოდა... ისინი იყვნენ საქართველოს ერთ-ერთი პირველი კაპიტალისტები და სამაგალითო მენარმეები (ხაზი ჩვენია - ჟ. ფ.). რაც უფრო იზრდებოდა მათი ქონება და შემოსავალი, მით უფრო მეტ ქველმოქმედებას ახორციელებდნენ ეს მართლაც ჭეშმარიტად ქრისტიანები და სამაგალითო კათოლიკენი“ (ნ. თათარაშვილი).

„ისტორიის კარგი მცოდნენი ამბობენ, არც ერთ ქველმოქმედს საქართველოსათვის არ გაუკეთებია იმდენი, რამდენიც ზუბალაშვილებმა გააკეთესო... ეს ზუბალაშვილები აშენებდნენ არა რესტორნებსა და კაზინოებს, არამედ უნივერსიტეტს, კონსერვატორიას, თეატრებს, ეკლესიებს, საავადმყოფოებს, უპოვართა სახლებს, უფასო სასადილოებს უმწეოთათვის, აფინანსებდნენ ჟურნალ-გაზეთებს, მხარში ედგნენ წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, სტიპენდიებს უნიშნავდნენ წარჩინებულ და ხელმოკლე სტუდენტებს და ა.შ.“ (ნ. ჯოხარიძე).

„ზუბალაშვილების გვარი თითოეულ ჩვენგანში უდიდეს პატივისცემასა და მოწინებას იმსახურებს. თავისი მასშტაბით, ჭეშმარიტი პატრიოტების მიერ განეული ქველმოქმედება საქართველოს ისტორიაში ჯერჯერობით განუმეორებელია“ (ნ. ფრიდონაშვილი).

ყოველივე ამის გამო იყო, რომ საქართველოს მოწინავე ინტელიგენცია, პროგრესულად მოაზროვნე ერისკაცები და თვით ღარიბი მოსახლეობაც მაღალ შეფასებას აძლევდნენ ზუბალაშვილთა მოღვაწეობა-საქმიანობას, კარგად ესმოდათ ამ კეთილშობილი ადამიანების ქველმოქმედების არსი და მი-

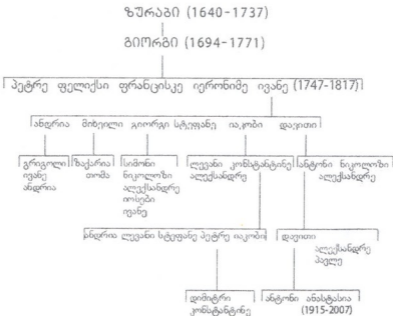

ზანდასახულობა, რადგან, მათი აზრითაც, „მთავარი გულია და არა ფული“ – ზუბალაშვილთა ქველმოქმედების გასაშრომად შეწირული თანხის რაოდენობა კი არაა მთავარი, არამედ ფაქტი და შეწირულობათა მრავალფეროვნება.

... გაზეთმა „ივერიამ“ ზუბალაშვილების ქველმოქმედება „მიზინდული საზოგადოების ლამპარს“ შეადარა. დაე, ამ ლამპარმა ანუ ზუბალაშვილთა ცხოვრება-საქმიანობამ კვლავაც გაუნათოს გზა თანამედროვე ახალგაზრდობას, გაუსპეტაკოს სული და გონება ჩვენი ქვეყნის საკეთილდღეოდ; ხშირ-ხშირად შეახსენოს, რომ შრომისმოყვარეობა, კეთილსინდისიერება და ადამიანთა პატივისცემა მარადიული ცნებებია. სწორედ ეს იქნება ჩვენი დიდი ისტორიის გაგრძელება, ზუბალაშვილთა მსგავსი ერისკაცების ხსოვნის პატივისცემა, მათი ღვაწლის დაფასება.

კათოლიკე ზუბალაშვილების ერთი შტოს

გ ე ნ ე ა ლ ო გ ი ა

შენიშვნა: გათვალისწინებულია ზ. ჭიჭინაძის მიერ შედგენილი „შტო ზუბალაშვილების გვარისა“ (იხ. „ისტორია ზუბალაშვილების გვარისა“, 1903).

ზუბალაშვილების გვარის ისტორია

(მოკლე მიმოხილვა)

ზუბალაშვილთა გვარის თავდაპირველი საცხოვრისის შესახებ სხვადასხვა ვერსია არსებობს. ერთი მათგანის მიხედვით, ისინი ცხოვრობდნენ ერწო-თიანეთში, ქუთაისში, მესხეთ-ჯავახეთში; მე-16 საუკუნიდან სახლდებიან ქართლის სოფლებში, ხოლო XVII ს-ის I ნახევრიდან – ქ. გორსა და მის მიმდებარე ადგილებში.

სხვა გადმოცემებით, ზუბალაშვილები მესხები არიან. ძველად მესხეთში ცხოვრობდნენ, შემდეგ ქართლში გადასულან, მაგრამ მალე ისევ მესხეთში დაბრუნებულან და დასახლებულან ახალციხეში, ბორჯომის ხეობაში, ჯავახეთში, ოცხეში, აწყვერში, ქვაბლიანს... ზოგ წყაროში ისიცაა ნათქვამი, რომ შუა საუკუნეებში ზუბალაშვილთა ძირითადი საცხოვრისი უნდა იყოს სოფელი ოცხე. მაგრამ ოსმალთა შემოსევების გამო ისინი აქედან ჯერ ახალციხეს შეჰფარებიან, შემდეგ კი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დაფანტულან.

ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ცნობებზე დაყრდნობით, **ზ. ჭიჭინაძე** ვარაუდობს: ზუბალაშვილთა წინაპრების სამკვიდრო ძველთაგანვე უნდა ყოფილიყო ცხინვალის ზემოთ ჯავის ხეობაში მდებარე სოფელი ხეთი. აქ ისინი თურმე თავისუფალ გლეხებად ირიცხებოდნენ, ჰქონდათ სახნავ-სათესი მიწები, მისდევდნენ სოფლის მეურნეობას, რიცხოვრივად მრავლდებოდნენ და ეკონომიკურადაც თანდათან ძლიერდებოდნენ. ამ გვარის წარმომადგენლების საკუთრება ყოფილა ერთი კარგი ტყეც. სოფელში „ზუბანთ უბანიც“ კი არსებულა.

ცხინვალში მცხოვრები ზუბალაშვილები ენკონდნენ ალბ-მიცემობასაც. ეს საქმე მათ წამოუნყიათ ლათინურ-სის კათოლიკე მღვდლების რჩევითა და ხელშეწყობით. ზუბალაშვილები დაახლოებით XVI საუკუნის შუა ხანებში ცხინვალიდან გადასახლებულან უფრო სამხრეთით, შემდეგ კი დამკვიდრებულან გორში, სადაც კიდევ უფრო გაუფართოებიან ვაჭრობა-ხელოსნობა. მართალია, ქართლში მოსახლე ქართველები, მათ შორის, ზუბალაშვილებიც, ხშირად მონაწილეობდნენ ომებში, მაგრამ მევენახეობასა და სოფლის მეურნეობის სხვა დარგებსაც კარგად ავითარებდნენ, გაჰყავდათ სარწყავი არხები, აკეთებდნენ ხიდებს, ხელისუფლების დახმარებით მიუვალ ადგილებშიც ალორძინებდნენ მეურნეობას.

ისტორიული მასალებით ირკვევა, რომ XVII საუკუნის ბოლოდან საქართველოში ზუბალაშვილების გვარი აქტიურად ებმება კულტურულ საქმიანობაშიც. მაგალითად, ამ გვარის ერთი შტოს წარმომადგენელი მართლმადიდებელი მღვდელი **გიორგი ზუბალაშვილი** მოღვაწეობდა ვახტანგ VI-ის კარზე. დიდად განათლებული პიროვნება ქართული სტამბის გახსნის მონაწილეც ყოფილა, ხოლო **რომანოზ ზუბალაშვილს** (ზუბაშვილს) (ზოგის აზრით, გიორგის შვილს - ფ.ფ.) სასტამბო საქმიანობაში ისე გამოუჩენია თავი ერეკლე მეორის დროს, რომ ამ დამსახურებისთვის მეფისაგან აზნაურობაც მიუღია. ცოტა მოგვიანებით, ერეკლე მეფის გარდაცვალების შემდეგ, რომანოზი იმერეთში გადასახლებულა. ჯერ ქუთაისში დაუწყია წიგნების ბეჭდვა, შემდეგ შვილებთან ერთად ეს საქმე გაუგრძელებია დასავლეთ საქართველოს სხვა რაიონებშიც (მაგ., საჩხერეში, რაჭაში - ნესში...).

ზოგიერთ ისტორიულ წყაროსა თუ მოგონებაში **ზუბალაშვილები** მოხსენიებული არიან **ზუბაშვილებად**. არის ვარაუდი, რომ ეს გვარი **ზუბალაშვილად** იწოდება დაახლოებით XVII საუკუნიდან, მას შემდეგ, რაც ახალციხეში მიიღეს კათოლიკური აღმსარებლობა. თუმცა აქვე იმაზეც მიუთითებენ, რომ უკვე გაკათოლიკებული, ქართლში მოსახლე, ზუბალაშვილების სახლიკაცების ერთ-ერთ ოჯახს თავისი თავდაპირველი გვარი არ შეუცვლია და დარჩენილა ზუბაშვილად.

ამიტომ, რომ ეს კათოლიკენი XVIII საუკუნის ნახევრამდე ზუბალაშვილებად არიან მოხსენიებულნი (ზ. ჭიჭინაძე). აქედან გამომდინარე, არაა გამორიცხული, რომ კათოლიკე ზუბალაშვილების შტომ ბოლომდე შეინარჩუნა თავისი გვარი თავდაპირველი ფორმით.

შენიშვნა: ვფიქრობთ, სადავო არ უნდა იყოს ზუბალაშვილისა და ზუბალაშვილის ერთი ძირისაგან წარმომავლობა, ხოლო მათი შემდგომი მცირეოდენი ფორმობრივი ცვლილება შეიძლება სულაც არ იყოს დაკავშირებული რელიგიურ აღმსარებლობასთან (ეს ცალკე კვლევის საკითხია). ამჯერად ჩვენთვის არსებითია ის ფაქტი, რომ ქართულ სინამდვილეში XVII-XVIII საუკუნეებიდან მოყოლებული დღემდე კათოლიკეები არიან ზუბალაშვილებიც და ზუბალაშვილებიც.

ზემოთ წარმოდგენილი მასალების შეჯერებით შეიძლება ვივარაუდოთ: ზუბალაშვილები (იგივე ზუბალაშვილები) თავდაპირველად მართლმადიდებლები იყვნენ, მაგრამ არაუგვიანეს XVII საუკუნის დასაწყისისა ამ გვარში გაჩნდა ახალი შტო კათოლიკე ზუბალაშვილებისა (იხ. საქ. სიძველენი, ტ I, ტფ. 1899, გვ. 416).

როგორც ცნობილია, XVI საუკუნიდან კიდევ უფრო გაძლიერდა თავდასხმები საქართველოზე სპარსეთისა და ოსმალეთის მხრიდან. ოსმალეთმა დაიმორჩილა სამხრეთ საქართველო, მთელი სამცხე-საათაბაგო. აქ მცხოვრები ქართველების ნაწილი გაათათრეს, მაგრამ ქართლის სამეფო ვერ მოსპეს. ამიტომ მათთვის აუცილებელი იყო თბილისის აღება; ამ საბოლოო მიზნის მისაღწევად კი, პირველ ყოვლისა, ხელთ უნდა ეგდოთ ქ. გორი. ოსმალები 1610 წელს ბორჯომის გავლით მიადგნენ გორს. მაშინ ქუდზე კაცი გამოსულა ქალაქის დასაცავად, მათ შორის ყოფილან ზუბალაშვილებიც. ქართველებმა გმირული ბრძოლით იხსნეს განსაცდელისაგან მშობლიური ქალაქი, მტერი უკუაქციეს, მაგრამ ზოგი მათგანი ოსმალების ტყვეობას ვერ გადაურჩა. მათ რიცხვში მოხვდნენ თურმე ზუბალაშვილებიც.

ტყვეები ჩაიყვანეს სამცხე-საათაბაგოს ცენტრში ახალციხეში და მოსთხოვეს რჯულის გამოცვლა. ტყვე-ქართველებს ფაქტობრივად მოელოდათ ან გათათრება, ან დაღუპვა. მაგრამ ღმერთმა შეინყალა ისინი – მფარველებად მოუვლინა ახალციხის კათოლიკური ეკლესიის ლათინური წესის მღვდლები. ეს ის დრო იყო, როცა ახალციხესა და მის მიმდებარე რეგიონებში არსებული მართლმადიდებლური ეკლესიები მუსულმანებმა გააუქმეს და ჯამედ გადააკეთეს, თუმცა იქაურ კათოლიკეებსა და კათოლიკურ ეკლესიებზე თავიანთ ძალაუფლებას ვერ ავრცელებდნენ.

კათოლიკე პატრებმა სრულიად უანგაროდ გამოისყიდეს ოსმალებისაგან ქართველი ტყვეები და კარგახანს შეიფარეს თავიანთ ეკლესიაში. გათავისუფლებულთაგან ზოგი დაბრუნდა ქართლში – მშობლიურ კუთხეში, ზოგმა კათოლიკობა მიიღო და ახალციხეში დამკვიდრდა. ეს უნდა მომხდარიყო დაახლ. 1620-იან წლებში.

ირკვევა, რომ მესხეთში დარჩენილმა ზუბალაშვილებმა კათოლიკობა მიიღეს და პატრების ხელშეწყობით დაიწყეს წვრილი ვაჭრობა. ისინი თავიანთი გააზრებული და კეთილსინდისიერი საქმიანობით მალე გახდნენ ცნობილნი მთელს ახალციხეში. ცოტა ხნის შემდეგ ალებ-მიცემობა გააგრძელეს ჯავახეთში, ოცხეში, არტაანში, შავშეთში, ართვინში, აჭარაში; მოკლე ხანში დააგროვეს საკმაო თანხა და დიდი მამულები შეიძინეს ახალციხეში, ასპინძაში, ხიზაბავრაში, აწყვერში. ასე რომ, XVII საუკუნის 50-იანი წლებისათვის ასპინძაში მცხოვრებ ზუბალაშვილებს მამულების გამო მებატონებებადაც კი თვლიდნენ.

კათოლიკე ზუბალაშვილების ნაწილი დაახლოებით XVII საუკუნის მიწურულს დაბრუნდა მამაპაპისეულ კუთხეში – ქართლში; საცხოვრებლად გორში დამკვიდრდნენ, მაგრამ სავაჭრო საქმიანობას აგრძელებდნენ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში, ცოტა მოგვიანებით კი გასცდნენ საქართველოს ფარგლებს და გავიდნენ ოსმალეთში, სპარსეთში, რუსეთსა და სხვა ქვეყნებშიც (უცხოეთიდან შემოჰქონდათ შაქარი, ყავა, ქალაღდი, სარკე, ფართლეულობა და ა. შ.).

საქართველოს
პრეზიდენტი

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ქართლში ზუბალაშვილებს თავიდანვე დიდ პატივს სცემდნენ თურმე. ჯერ ერთი, ადგილობრივებს ჯერ კიდევ ახსოვდათ ზუბალაშვილთა წინა თაობის ცხოვრება-საქმიანობა, მათი გმირული ბრძოლა მტრების წინააღმდეგ, ტყვედ ჩავარდნის ისტორიაც და, მეორეც, თვითონ ზუბალაშვილები ყოფილან კაცთმოყვარენი, შრომისმოყვარენი, კეთილსინდისიერი ვაჭრები. ამასთან დაკავშირებით, ზ. ჭიჭინაძეც არაერთგზის აღნიშნავდა: „ახალციხეში ზუბალაშვილებმა კათოლიკე მღვდლებისაგან ბევრი კარგი თვისება შეიძინეს: ისწავლეს გონივრული საქმიანობა, სხვათა დახმარება-ხელშეწყობა“... და, რაც მთავარია, მათთან ურთიერთობის შედეგად პირველმა კათოლიკე ზუბალაშვილებმა მთელს საგვარეულოში მომავალ თაობებსაც დაუშკვიდრეს ტრადიციად მუყაითი შრომა და გარჯა, პატიოსნება, ერთგულება საქმეში, ეკლესიებზე ზრუნვა, მოძმეთა ქომაგობა და ღარიბთა სიბრალული.

კათოლიკე ზუბალაშვილთა
ერთი შტოს ბირველი წარმომადგენელი
(XVII-XVIII საუკუნეები)

ზურაბ ზუბალაშვილი

ისტორიული საბუთების მიხედვით, კათოლიკე ზუბალაშვილების ახალციხიდან ქართლში გადმოსახლება მიეწერება XVII საუკუნის ბოლოს, დაახლოებით 1680-იან წლებს. ამ პერიოდის საეკლესიო ჩანაწერებში მოხსენიებული არიან **ზურაბ ზუბალაშვილი** (დაბადებული 1640 წელს), მისი მეუღლე **მარიამი**; აგრეთვე: **ჰავლე** და **კონსტანტინე**.

ზურაბისა და მარიამის შესახებ ზუსტი ცნობები არაა შემონახული. სხვადასხვა დროის მონაცემთა შეჯერებით, საფიქრებელია, რომ ისინი ახალციხეში დაბადებულან, იქვე დაქორწინებულან. ზურაბი ალებ-მიცემობაში ისე დანიინაურებულა, რომ ახალციხის გარდა ქართლშიც ხშირად დადიოდა სავაჭროდ და, როცა ეკონომიკურად საკმაოდ გაძლიერებულა, მუდმივ საცხოვრებლად ახალციხიდან გადმოსულა გორში. აქ ზურაბსა და მარიამს შესძენიათ ვაჟი გიორგი, თუმცა არ არის გამორიცხული, მათ სხვა შვილებიც ჰყოლოდათ, მაგრამ სათანადო მასალების უქონლობის გამო ამჯერად მათზე კონკრეტული საუბარი შეუძლებელი ხდება.

გიორგი ზუბალაშვილი

გიორგი ზუბალაშვილი დაიბადა 1694 (სხვა ვერსიით: 1696) წელს. მან ქართული წერა-კითხვა, ანგარიში შესწავლა გორში მოღვაწე კათოლიკე მღვდლებთან.

შენიშვნა: ცნობილია, რომ 1630 (სხვა ვერსიით: 1624) წელს თბილისში ლათინური წესის მღვდლებს კათოლიკეთა ეკლესიის გვერდით გაუხსნიათ უფასო საერო სასწავლებელი, რომელიც ქართულ სინამდვილეში (საქართველოს ისტორიაში) იყო პირველი ქართულენოვანი საერო სკოლა. აქ იტალიელი და ფრანგი პატრები ქართველ ბავშვებს, მიუხედავად მათი სოციალური წარმომავლობისა და განსხვავებული აღმსარებლობისა, ახწავლიდნენ წერა-კითხვას, ელემენტარულ ანგარიშს, ქართულ და ევროპულ ენებს, მოზრდილებს აცნობდნენ ევროპულ სამეცნიერო საგნებსაც, მედიცინის საკითხებს. თბილისის საერო სკოლაში განსაკუთრებით განავითარეს თურმე საექიმო საქმეც. ამას ისიც უწყობდა ხელს, რომ თვითონ პატრები იყვნენ „ხელოვანი მკურნალნი“ და თავიანთ შეგირდებსაც ასწავლიდნენ მკურნალობას, წამლების დამზადებასაც. შეიძლება ითქვას, რომ XVIII საუკუნის დამლევისათვის თბილისში არსებობდა საექიმო სასწავლებელი და „აფთიაქიც – წამალხანა“ (ზ. ჭიჭინაძე).

ღირსსაცნობია ისიც, რომ კათოლიკე ეკლესიასთან „აარსებენ მცირე სააგადმყოფოს, რაც სრულიად უცხო რამ იყო მაშინდელი საქართველოსთვის“ (ნ. ბარდაველიძე).

აქვე დავსძენთ: 1800-იანი წლების დამდეგიდან, როცა აშენდა და იკურთხა თბილისში კათოლიკეთა ახალი ეკლესია – მარიამის მიძინების კათედრალური ტაძარი, ზემოაღნიშნული საერო სასწავლებელი იწოდებოდა მარიამის ეკლესიასთან არსებულ სკოლად და თავის საინტერესო მოღვაწეობას აგრძელებდა ქართულ ენაზე XX საუკუნის 30-იან წლებამდე (ტაძრის დახურვამდე).

საგულისხმოა, რომ 1670 წელს გორშიც, კათოლიკური ეკლესიის გვერდით, გაუხსნიათ სამრევლო სკოლა. სადაც პირველდანყოფილად განათლებას ლეზულობდნენ იქ მცხოვრები ზუბალაშვილებიც.

გიორგი ზუბალაშვილმა ხელი მოჰკიდა ვაჭრობას და მამის საქმიანობა გააგრძელა. რამდენადაც იმ დროისათვის ვაჭრებსა და ხელოსნებს ქართლში კარგი პირობები ჰქონდათ, გიორგიმაც (თავის საქმეში ალლოიანმა და უნარიანმა) დიდი ქონება დააგროვა და გორში მშვენიერი სახლისა და ადგილ-მამულების მფლობელი გახდა.

გადმოცემის მიხედვით, გორში გადმოსახლებული ზუბალაშვილები იმთავითვე გამოირჩეოდნენ თურმე რწმენის ერთგულებით, კათოლიკური აღმსარებლობის მიმართ განსაკუთრებული პატივისცემით. ამ საქმეში დიდი როლი უთამაშია აგრეთვე გორელ პატრს ტულუკაანთ დავითას (მას სასულიერო განათლება რომში ჰქონდა მიღებული). აღსანიშნავია ისიც, რომ ეკონომიკურად უკვე მოძლიერებული ზუბალაშვილების ფინანსური მხარდაჭერით პატრ დავითას 1733 წელს რომში დაუსტამბავს ქართულ ენაზე „საქრისტიანო მოძღვრება“, რომელიც ისევ ზუბალაშვილებს ჩამოუტანიათ საქართველოში და გაუვრცელებიათ.

საეკლესიო ჩანაწერების მიხედვით, გიორგისა და მის მეუღლეს **თამარს** (გორში მცხოვრებ კათოლიკეთა ოჯახის ასულს) ჰყოლიათ 8 შვილი: **პეტრე, ფელიქსი, ფრანცისკე, ანა, იერონიმე, ივანე, მარიამი, ნათელა** (ზ. ჭიჭინაძე).

გიორგი ზურაბის ძე ზუბალაშვილი თავისი დროისათვის გორში ერთ-ერთი ცნობილი პირი იყო. მას პატივს სცემდნენ და ანგარიშს უწევდნენ მეფე-დიდებულებიც. კათოლიკეთა მრავალსულიანი ოჯახი გამოირჩეოდა თურმე შრომისმოყვარეობით, პატიოსანი საქმიანობით, რწმენის ერთგულებით, რწმენისა, რომელიც ყოველთვის უქადაგებდა მრევლს კაცთმოყვარეობასა და გაჭირვებულთა შემწეობას.

აქვე დავსძენთ: გიორგის სახლი გორის კათოლიკეთათვის ეკლესიადაც ყოფილა გამოყენებული წირვა-ლოცვისა თუ სხვა რელიგიური რიტუალების აღსასრულებლად. მაგალი-

თად, ამ სახლში მოუნათლავს 1767 წელს ანდრია ზუბალაშვილი პატრს – გიორგი მთვარინელს (ზ. ჭიჭინაძე).

გიორგი ზუბალაშვილის შვილები ყოფილან საქმიანი და კეთილშობილი ადამიანები. მაგალითად, **ფრანცისკე გიორგის ძეს** იცნობდნენ როგორც ტყვეთა დამხსნელს, საოცრად სათნოსა და გაჭირვებულთა დამხმარეს, გარდა ამისა, იგი მებატონისაგან ხშირად გამოისყიდდა ყმებს და ათავისუფლებდა თურმე; ხოლო **ივანე გახლდათ საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთი პირველი ქართველი დიდვაჭარი და ქველმოქმედი** (მის შესახებ ვრცლად იხ. ქვემოთ).

გიორგი გარდაიცვალა 1771 წელს, თამარი – 1785 წელს.

XVII-XVIII საუკუნეებში ზურაბისა და გიორგის გარდა გორში ოჯახებით ცხოვრობდნენ აგრეთვე მათივე შტოს წარმომადგენელი სხვა ზუბალაშვილებიც (ერთმანეთის ახლო ნათესავები), რომლებიც თავისი დროისათვის ცნობილ მოქალაქეებად ითვლებოდნენ გორსა და თბილისშიც კი. ამჯერად მკითხველს გავაცნობთ მხოლოდ რამდენიმე ინფორმაციას ზოგიერთ მათგანზე.

იოსებ ზუბალაშვილი (დაიბადა 1694 წ. – გარდაცვლილი უნდა იყოს 1780 წელს) ცხოვრობდა XVIII საუკუნეში თბილისსა და გორში. იგი სამცხიდან გადმოსახლებულა ვაჭრობის გამო. **თბილისში, გორსა და ახალციხეში გახსნილი ჰქონია სანთლის, საპნის ქარხნები; ლარის, ლაზლის, ძაფისა და შალეულის სავაჭროები.** გარდა ამისა, მას ოსმალეთსა და სპარსეთშიც გაჰქონდა გასასყიდად მატყლი და სხვა ამგვარი საქონელი, რაზედაც იქ მოთხოვნილება იყო. სამაგიეროდ, ამ ქვეყნებიდან შემოჰქონდა საქართველოსათვის უცხო საქონელი.

იოსები მთელს ქართლში ცნობილი ვაჭარი გამხდარა; დიდი გავლენა ჰქონია არა მარტო ქართველ მეფეებსა და ბატონიშვილებზე, არამედ ოსმალეთის მთავრობაზეც. მის საქო-

ნელს გზაში თურმე ვერავინ გაძარცვავდა: ოსმალეთში ენციკლოპედიები მფარველობდნენ, საქართველოში კი – სამეფო დარაჯნი.

იოსებს ცოლად ჰყავდა გორელი მოქალაქის ასული ელენე. ღრმადმორწმუნე მეუღლენი გამოირჩეოდნენ კეთილშობილებით, კაცთმოყვარეობით; დიდად აფასებდნენ ნათელმრონობას, ხშირად ნათლავდნენ ბავშვებს და ყოველთვის ზრუნავდნენ ნათლულებზე, მათს ოჯახებზე.

ანდრია ზუბალაშვილი XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისათვის გორში ითვლებოდა ცნობილ მოქალაქედ. მას ახლოს იცნობდნენ მეფე ერეკლე, ანტონ კათალიკოსი და სხვა წარჩინებული პირნი, რომლებიც გორში სტუმრობისას ანდრიას აუცილებლად მოინახულებდნენ თურმე. ზოგჯერ ანდრია თავადაც მიიწვევდა ოჯახში ამ საპატიო სტუმრებს და შესაფერის ნადიმს გაუმართავდა.

ანდრია ძალიან ჭკვიანი და ღირსეული ადამიანი ყოფილა. მართალია, მეფე-დიდებულები განსაკუთრებული პატივით ეპყრობოდნენ, მაგრამ მას ამ მდგომარეობით არასოდეს „უსარგებლია“. ამასთან დაკავშირებით დავიმონშებთ ერთ ფაქტს:

„ – ანდრია, მეფეს სთხოვე თავადიშვილობა გიბოძოს, – ურჩიეს ანდრიას სახლიკაცებმა.

– არა, ბატონებო, მე სადილზე მოსამსახურეობის თავი არა მაქვს. მის უმაღლესობას სადილზედ ყოველთვის თავადაზნაურები ემსახურებიან და მე კი ასეთ ტვირთს ვერ ავიტან. მეფე და მეფის ძენი იქამდის მწყალობენ არიან ჩვენი, რომ ამ პატივისცემის გარდა მე სხვა ამალლება არ მჭირია“ (ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ზუბალაშვილების გვარისა, გვ. 103). თბილისსა და გორში მცხოვრები კათოლიკე ზუბალაშვილები უკვე XVIII საუკუნეშივე იყვნენ ცნობილი ღარიბთა შეწყალებით, სხვა კეთილი საქმეებით. მაგალითად, ანდრიას 1775 წელს თბილისში ღარიბთა დასახმარებლად მოუწყვია **სამათხოვრო სახლი**, რისთვისაც დიდძალი თანხა შეუწირავს (ზ. ჭიჭინაძე).

ანდრია გარდაცვლილი უნდა იყოს დაახლოებით 1793 წელს.

დავით ზუბალაშვილი ირიცხებოდა XVIII საუკუნეში გორის წარჩინებულ მოქალაქეთა სიაში არა მხოლოდ დიდი შეძლების, საუკეთესო სახლისა და მამულების გამო, არამედ პატიოსნებით, კეთილშობილებით, ღარიბთა შეწყალებითა და, რაც მთავარია, თანამოქალაქეთა საერთო ინტერესებზე ზრუნვით.

დავითი საოცრად მორწმუნე კაცი ყოფილა. როცა გორიდან მეფე თეიმურაზის ბრძანებით გააძევეს უცხოელი კათოლიკე მღვდლები და იქაურ კათოლიკეებს წაართვეს ეკლესიაც, გორელი კათოლიკენი სალოცავად მაინც იკრიბებოდნენ დავით ზუბალაშვილის ოჯახში, მისი სახლის ერთ დიდ დარბაზში (ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, ეს დარბაზი მოგვიანებით გადააკეთეს გორის საოსტატო სემინარიის თათარ მოსწავლეთა განყოფილების საცხოვრებელ ბინად). რადგან მაშინ ქადაგებისა თუ სხვა რელიგიური რიტუალების აღსასრულებლად ახალციხიდან იწვევდნენ უცხოელ პატრებს, ასეთი ვითარების გამო ეკლესიის ხარჯებს, თანხას მღვდლების სამგზავრო თუ სხვა აუცილებელი საჭიროებისათვის დავით ზუბალაშვილი იხდიდა. კათოლიკე ზუბალაშვილთა ამგვარი კეთილი საქმეების შესახებ პატრები პაპსაც აცნობებდნენ ხოლმე. ამიტომ იყო, რომ 1770 წელს პაპმა გორის ზუბალაშვილებს ლოცვა-კურთხევა და შენდობის წერილი გამოუგზავნა.

მერაბ ზუბალაშვილი დაბადებული უნდა იყოს 1698 (ან: 1700) წელს ხიზაბავრაში. შემდეგ საცხოვრებლად გადმოსულა გორში. XVIII საუკუნის შუახანებიდან გორის ერთ-ერთი წარჩინებული პირი გამხდარა. იყო კარგი მეტყველი, თანაც თამამი. ჭკვიანსა და განათლებულ მერაბს მთელს ქართლში ყველა პატივს სცემდა. როცა გორში მობრძანდებოდნენ მეფე ერეკლე და მისი შვილები, მათთან ყოველთვის მიიწვევდნენ მერაბსაც (რომელიც ბოლო წლებში დაბრმავდა და დაკუჭდა). ბრძენი მოხუცის საუბარი მეფეს მოსწონდა თურმე,

რადგან მერაბი მეფე-დიდებულებს ესაუბრებოდა მხოლოდ გორელების სატკივარზე, საერთო საქმეზე. ერთ-ერთი სტუმრობის დროს მერაბმა კათოლიკე მრევლის სახელით მეფეს სთხოვა: „ბატონო მეფე, წყალობა გვიყავით და გორის ეკლესია დაგვიბრუნეთ, რომ ვილოცოთ ჩვენი სულისათვის და თქვენი მეფობის გაძლიერებისათვის“. მეფე ერეკლემ ამ კეთილ მოხუცს აუსრულა თხოვნა: გორელებს დაუბრუნეს საკუთარი ეკლესია (თავის ნივთებიანად) და თეიმურაზის დროს განდევნილ პატრებსაც ოფიციალურად დართეს ნება წირვალოცვის აღსაყენად.

წყაროებით ცნობილია, რომ გორის კათოლიკენი თავიდანვე გამორჩეული ყოფილან გაჭირვებულთა შემწეობით. მათ ცალი ხელი ღარიბებისკენ ჰქონდათ განვდილიო.

მერაბ ზუბალაშვილი გარდაცვლილა 1781 წელს.

შენიშვნა: ისტორიული წყაროებით ცნობილია, რომ მეფე ერეკლე, ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარებიდან გამომდინარე, დიდად აფასებდა ვაჭარ-ხელოსნებისა და მოქალაქეების საქმიანობას; დარწმუნებული იყო, რომ ასეთი ჭკვიანი და საქმიანი სოციალური ფენა ქვეყნის მომავლის ძირითადი ძალა გახდებოდა. სწორედ ამით იყო განპირობებული მეფის სიახლოვე და პატივისცემა ანდრია, მერაბ და ივანე ზუბალაშვილების ოჯახებთან.

ივანე გიორგის ძე ზუბალაშვილი

ივანე ზუბალაშვილი დაიბადა 1747 წელს გორში, ქართველ კათოლიკეთა ოჯახში. მან წერა-კითხვა, ანგარიში, ლათინური ისწავლა გორის კათოლიკური ეკლესიის სკოლაში. ადრეულ ასაკში მოჰკიდა ხელი ალებმიცემობას და გამჭრიახი გონებისა და ნიჭის წყალობით კიდევ უფრო გააფართოვა მამის სავაჭრო საქმიანობა.

ივანე თავდაპირველად ვაჭრობდა გორში, თბილისში, აგრეთვე, საქართველოს სხვადასხვა მხარეში, შემდეგ კი ქართული საქონლის გატანა დაიწყო უცხოეთის ქვეყნებშიც: ოსმალეთში, სპარსეთში, რუსეთში, საიდანაც ჩვენში შემოჰქონდა ის პროდუქტი, რაზედაც დიდი მოთხოვნილება იყო.

ივანე მთელს საქართველოში ცნობილ პირად იქცა, დაუახლოვდა ქართლის სამეფო კარს; იმერეთის მეფეს სოლომონ მეორეს; სამეგრელოს, გურიის, სვანეთისა და აფხაზეთის მთაერებს. რაც დრო გადიოდა, მით უფრო იზრდებოდა ივანეს ავტორიტეტი არა მხოლოდ დაგროვილი ქონების წყალობით, არამედ ჭეშმარიტი ვაჭარ-მრეწველისათვის დამახასიათებელი თვისებებით, საქმის ცოდნით (უტყუარი ალლოთი) და პატიოსანი პარტნიორობით. ყოველივე ამან ივანეს დამსახურებულად მოუპოვა კეთილსინდისიერი ვაჭრის სახელი, ხოლო შინაგანმა კეთილშობილებამ და უხვი მონყალების გაღებამ ნაცნობ-მეგობართა წრეში იგი პატივსაცემ პიროვნებად აქცია.

ივანემ ცოლად შეირთო გორელი ქალი ანასტასია (კათოლიკეთა ოჯახის ასული). საეკლესიო ჩანაწერების მიხედვით, მათ ჰყოლიათ 10 შვილი (9 ვაჟი და ერთი ქალი). ამათგან რამდენიმე ადრეულ ასაკში გარდაცვლილა, ხოლო ანდრია, მიხეილი (მიქელი), გიორგი, სტეფანე, იაკობი და დავითი

მეტ-ნაკლებად ცნობილი ყოფილან თავიანთი საქმიანობით, განათლებითა და ქველმოქმედებით.

ივანე ცდილობდა, რომ მის შვილებს კარგი განათლება მიეღოთ, ამავე დროს არჩევდა მათ ფიზიკურ შრომას, სავაჭრო საქმის გაძღოლასაც. ამ მიზნით შვილები ბავშვობის ასაკიდანვე დაჰყავდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და აცნობდა პატიოსანი ალებმიცემობის წესებს, პირადი მაგალითით ასწავლიდა საქმიან ურთიერთობას საზოგადოების სხვადასხვა ფენასთან. მამის კეთილისმყოფელი ზეგავლენით ივანეს შვილებიც ენერგიული, გამჭრიახი გონების საქმიანი ადამიანები იყვნენ.

ივანეს ოჯახი იმ დროის საქართველოში ითვლებოდა სანაქებო ოჯახად. ჭეშმარიტ ქრისტიანებს უყვარდათ ღარიბთა შეწყალება, გაჭირვებულთა დახმარება. ზ. ჭიჭინაძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „მაშინდელი გორის კათოლიკენი ქებული იყვნენ ამ სანაქებო საქციელით“.

ივანესა და მის მეუღლეს ნათელმშრონობაც მტკიცედ სწამდათ, ნათლულიც ბევრი ჰყოლიათ.

საგულისხმო და ღირსსაცნობია ისიც, რომ ივანე და მისი ნათესავი ზუბალაშვილები საქვეყნო საქმეებში ყოველთვის ერთგულად ედგნენ გვერდით მეფეებს, მთავრებს; იმავდროულად პოლიტიკური ძნელებდობის ჟამსაც არ ივინყებდნენ მშრომელ ხალხს. მაგალითისათვის ამჯერად დავიმომხმებთ ოროდე ფაქტს: ცნობილია, რომ ასპინძის ომში (1770 წ.) მეფე ერეკლეს სურსათით დახმარებიან ასპინძაში მცხოვრები ზუბალაშვილები (რომლებიც XVII საუკუნიდან გადასახლებულან ახალციხიდან), ხოლო, როცა 1795 წელს ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის შედეგად თბილისის მოსახლეობა, განსაკუთრებით ღარიბობა, დიდ გაჭირვებაში ჩავარდა (მტერმა დაანგრია და გადაწვა საცხოვრებელი სახლებიც), გორსა და თბილისში მცხოვრები ზუბალაშვილები მოსახლეობას უხვად აწვდიდნენ პურს, ღვინოს, ფულს, სახლის ასაშენებელ მასალას და ა. შ. ამგვარი ქველმოქმედებით, ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიური მონაწილეობით ივანე ზუბალაშვილი

დიდი პატივისცემითა და სიყვარულით სარგებლობდა ყველ-
გან: სამეფო კარზე, ღარიბ მოსახლეობაში...

„ივანე ზუბალაშვილი მრავალნაირად ამალღებული პი-
რია, ნამდვილი სახე ძველი დროის ქართველისა, გავლენიანი პი-
რი არა მარტო წარჩინებულ პირთა წინაშე, არამედ გორის, თბი-
ლისისა და იმერეთის ხელოსნებსა და ვაჭრებსა... იგი იყო გო-
რელების მოსარჩლე, მოსამართლე, დამრიგებელი და დახმარე-
ბის მიმცემი“ (ზ. ჭიჭინაძე).

თანამედროვეთა გადმოცემით, ივანეს მსგავსი პატიოსა-
ნი ვაჭრების საქმიანობა მაშინ დიდად მოწონებული და თა-
ნაც მისაბაძი მოვლენა გახლდათ.

აღსანიშნავია, რომ მეფე ერეკლე საქართველოს აღორ-
ძინებისათვის აუცილებლობად მიიჩნევდა ეკონომიკის ახლე-
ბურ განვითარებას ვაჭრობისა და მრეწველობის გზით. ამი-
ტომაც იგი დიდად აფასებდა გონიერსა და ჭკვიან ვაჭარ-
მრეწველებს, რომლებიც ალებ-მიცემობას ენეოდნენ როგორც
ქართული, ისე უცხოური საქონლით, ხსნიდნენ მარტივ სამ-
რეწველო საწარმოებს, რის შედეგადაც ქვეყნის მეურნეობაში
ჩნდებოდა კაპიტალისტური ელემენტები. სამეფო კარისათვის
ცხადი გახდა, რომ ამ პერიოდში თბილისისა და, საერთოდ,
საქართველოს საზოგადოებრივსა თუ ეკონომიკურ ცხოვრე-
ბაში ქვეყნის წამყვან, დასაყრდენ ძალას წარმოადგენდა ახა-
ლი სოციალური ფენა – მსხვილი ვაჭარ-მრეწველები, თბილი-
სის მოქალაქენი, რომელთა საქმიანობას მეფე ერეკლე ყო-
ველთვის დიდ ყურადღებას აქცევდა; ამ მხრივ განსაკუთრე-
ბული პატივით ეპყრობოდა ივანე ზუბალაშვილს.

ივანე ხშირად ეახლებოდა მეფეს, ესაუბრებოდა ვაჭრო-
ბასთან დაკავშირებულ საკითხებზე, არსებულ პრობლემებზე.
მეფეს ძალიან მოსწონდა თურმე ივანეს დარბაისლური საუ-
ბარი, სიტყვა-პასუხი და გონივრული რჩევებიც. ერთხელ
(1797 წლის მიწურულს) ასეთი სტუმრობის დროს მეფე ერეკ-
ლემ ივანეს აზნაურობა შესთავაზა, ივანეს კი დინჯად უპასუ-
ხია: ჩვენ თქვენი ჯანმრთელობა და დღეგრძელობა გვსურს,
მეტი არაფერი გვინდაო. მეფემ ამ შემთხვევაშიც დაინახა
ივანეს პიროვნული ღირსება, თავმდაბლობა და მაღლიერე-

ბით უთხრა: „მე კარგად ვიცი თქვენი ერთგული სამსახური და ხალხის პატივისცემა. თქვენ ხომ, შვილო, ძალღმობარ მთხოვთ; მე ჩემის ნებითა და ჩემის სურვილით გეუბნებით. მეფის მოწყალეობა, გინდ მცირეც რომ იყოს, მაინც მოწყალეობად მისათვლელია“. მეფემ მაშინვე ბრძანა სასახლეში ივანესა და მისი შვილების დაჯილდოება აზნაურის ნოდებით, მაგრამ ველარ მოასწრო ამ სიტყვიერი დაპირების ნერილობითი აღსრულება, მალე გარდაიცვალა. ივანეს ოჯახს ამის შემდეგაც არ მოუთხოვია აზნაურობა. **ოფიციალური ნოდება მათთვის ბევრს არაფერს ნიშნავდა, რადგან სწამდათ, რომ ადამიანი უნდა ფასდებოდეს საქმიანობით, კეთილშობილებით.**

ივანეს პიროვნული თვისებებისა და ავტორიტეტის ნათელსაყოფად მოვიხმობთ კიდევ ერთ ინფორმაციას: 1770 წლიდან, რუსეთისა და საქართველოს ხელისუფალთა შეთანხმებით, ყოველ სამ წელიწადში ერთხელ რუსეთში იმართებოდა „დიდი იარმარკა“, სადაც რუს ვაჭრებს მიჰქონდათ თავიანთი საქონელი. ამ ბაზრობაზე საქართველოდანაც წარიგზავნებოდა ხოლმე ქართველი ვაჭრები ადგილობრივი ნაწარმით. ასეთი ბაზრობები ბუნებრივად აძლიერებდა ქვეყანაში ვაჭრობას, შესაბამისად – ეკონომიკას. სწორედ ამიტომ მეფე ერეკლე ამგვარ სავაჭრო ურთიერთობას ანიჭებდა დიდ მნიშვნელობას და ხელსაც უწყობდა ქართველ ვაჭრებს. ამ საქმეში მეფე ყველაზე მეტად ენდობოდა თურმე ივანესა და სხვა კათოლიკე ზუბალაშვილებს. საგულისხმოა, რომ ერეკლეს შემდეგაც საქართველოსა და თვით რუსეთშიც კარგად უწყობდნენ, რომ ზუბალაშვილები მეტად პატიოსანი, საქმიანი ვაჭრები იყვნენ, რის გამოც ისინი ყველგან და ყოველთვის დიდი პატივით სარგებლობდნენ. „ასეთ პატივს მაშინდელი თბილისის ვაჭრები და ძველი მოქალაქენი დანატრებულნი იყვნენ“ (ზ. ჭიჭინაძე).

ივანეს ოჯახი ცნობილი იყო ქველმოქმედებითაც. გარდა იმისა, რომ ღარიბთათვის სისტემატურად გასცემდნენ მოწყალეობას, ისინი ეხმარებოდნენ აგრეთვე საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში არსებულ კათოლიკურ ეკლესიებსაც. მაგალითისათვის მკითხველს შევახსენებთ მხოლოდ ორიოდე ფაქტს: 1.

მასალებით ცნობილია, რომ ჯერ კიდევ 1800-იანი წლების დამდეგს თბილისის ცენტრში, შუა ბაზარში (დღ. ლესელიძის ქუჩის დასაწყისში), ზუბალაშვილებსა და ისარლიშვილებს თბილისის კათოლიკეთა ახალი ეკლესიისათვის შეუწირავთ ადგილი და დიდძალი თანხაც გაუღიათ მისი (ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესიის) აგება-მონყობისათვის (ივანეს რამდენიმე შთამომავალი ამ ეკლესიაში იყო დაკრძალული). 2. XVIII საუკუნიდან ქუთაისში მრავლდებოდა ქართველ კათოლიკეთა რიცხვი (ისინი ძირითადად გადმოსახლებული იყვნენ ახალციხიდან, სადაც მძიმე პოლიტიკური სიტუაციის გამო არ ჰქონდათ ვაჭრობისა თუ, საერთოდ, ნორმალური ცხოვრების შესაძლებლობა. ქუთაისში კი ამ მხრივ შედარებით უკეთესი პირობები იყო). ამიტომ 1780-იანი წლებიდან აუცილებელი გამხდარა, მრავალრიცხოვან მრევლს ჰქონოდა საკუთარი ეკლესია. ადგილობრივი მრევლის ძალისხმევით 1785 წელს დაუწყიათ მშენებლობა პატარა ეკლესიისა, რომელიც მომდევნო წლებში რამდენჯერმე განუახლებიათ და გაუფართოებიათ, მაგრამ მოკლე ხანში არც ეს შენობა აღმოჩნდა თურმე საკმარისი და 1826 წელს ძველის საძირკველზე საფუძველი ჩაეყარა ახალ ეკლესიას. იგი საბოლოოდ დასრულებულა 1860 (სხვა ვერსიით: 1862) წელს. იქიდან მოყოლებული XX საუკუნის 40-იან წლებამდე ქუთაისის ცენტრში, კათოლიკეთა უბანში, მოქმედებდა **ფრანგების ეკლესიის** სახელით ცნობილი **ღვთისმშობლის უმანკოდ ჩასახვის** დიდებული ტაძარი და ემსახურებოდა დასავლეთ საქართველოს კათოლიკეებს (დღეს შენობა დაკავებული აქვთ მართლმადიდებლებს. ჰქვია ხარების ეკლესია).

ქუთაისელ კათოლიკეებს ამ ღვთიურ საქმეში ყოველთვის ედგენენ გვერდით თბილისელი და გორელი კათოლიკე ზუბალაშვილები. ცნობილია, რომ ჯერ ივანემ და მისმა ძმებმა, შემდეგ – ივანეს შვილებმა რამდენჯერმე გაიღეს ქუთაისის ეკლესიისათვის უხვი შეწირულობა (ფულადი თანხა, ეკლესიისათვის საჭირო ნივთები და ა. შ.). სიკეთის თესვა მათ დიდ ქრისტიანულ ვალად მიაჩნდათ. „ჩვენ სიკეთეს მიტომ კი არ ვთესავთ, რომ მერე ამისათვის სხვებმა გვაქონ, არამედ ამას

იმიტომ ვასრულებთ, რადგანაც ეს ჩვენი კაცობრიობისათვის დიდ საქრისტიანო ვალად მიგვაჩნია", - ხშირად იტყობდნენ მე ივანე.

თანამედროვეთა აზრით, ივანესა და მისი ნათესავების ასეთი გულუხვი ქველმოქმედების საფუძველი იყო არა მარტო ამ გვარის წარმომადგენელთა შინაგანი ბუნებითი კეთილშობილება, არამედ ისიც, რომ იყვნენ კათოლიკენი, კათოლიკე მოძღვართა გავლენის ქვეშ აღზრდილნი, გულწრფელი მორწმუნენი. ლათინი მოძღვრები კათოლიკეებს ბავშვობიდანვე უწერგავდნენ უბრალო მოსახლეობის სიყვარულს, პატივისცემას. ამ რწმენით შთაგონებული ზუბალაშვილები ხშირად გამოისყიდდნენ ყმებს მებატონეებისაგან და ათავისუფლებდნენ ან, თუკი თვითონ აიყვანდნენ, კეთილსინდისიერად ექცეოდნენ, არასოდეს არ შეურაცხყოფდნენ მათს ღირსებას. ზუბალაშვილთა ყმობას ღარიბი ხალხი ნატვრით ეძებდაო (ზ. ჭიჭინაძე).

წყაროებით ირკვევა, რომ უკვე XVIII საუკუნეშივე ქართლში, სამეფო კარზე, მოქალაქეთა შორის ყველაზე დანიანურებული ყოფილა ზუბალაშვილთა გვარი. მაშინაც და მომდევნო პერიოდშიც ამ გვარის წარმომადგენლებს მიიჩნევდნენ საპატიო მოქალაქეებად არა მარტო ჩვენში, არამედ რუსეთის მთავრობის მაღალ წრეებშიც და ამ წარმატებაში უდიდესი როლი მიუძღოდა ივანესა და მის ოჯახსაც.

ივანე ზუბალაშვილი გარდაიცვალა 1817 წელს.

მიხეილ ივანეს ძე ზუბალაშვილი

მიხეილ (ნათლობის სახელი მიქელი, ლათინი მოძღვრების პატივსაცემად დარქმეული) ზუბალაშვილი დაიბადა 1780 წელს. ოჯახში შეითვისა შრომისმოყვარეობა, პატიოსანი ცხოვრება-საქმიანობის ჩვევები. მიიღო თავისი დროის კვალად საჭირო განათლება და ძმებთან ერთად ჩაება აღებშიცემობაში; ენეოდა წარმატებულ ვაჭრობას რუსეთსა და ევროპის სხვა ქვეყნებში (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია).

მიხეილმა ცოლად შეირთო ცნობილი თავადის, კათოლიკე თუმანიშვილის ასული ნატალია. მათ ოჯახშიც, საგვარეულო ტრადიციისამებრ, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ შვილების სწავლა-განათლებას, რადგან მიაჩნდათ, რომ მხოლოდ გონიერი, ცოდნით აღჭურვილი ადამიანი დაიმკვიდრებდა საზოგადოებაში ღირსეულ ადგილს და ქვეყანასაც მოუტანდა სარგებლობას.

მიხეილს ჰყავდა ორი ვაჟი: ზაქარია და თომა (სხვა ცნობით: ზაქარია, ალექსანდრე და თომა).

ზაქარია მისკელის (მაქკლის) ძე ზუბალაშვილი

ზაქარია ზუბალაშვილი იყო XIX საუკუნეში კავკასიის სამედიცინო საზოგადოების ერთ-ერთი დამაარსებელი. მას განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის ქართული მედიცინის აღორძინება-განვითარებაში.

ზაქარია დაიბადა 1810 წელს თბილისში. დანყებითი განათლება მიიღო ჯერ ოჯახში, შემდეგ კი კათოლიკე მღვდლების დახმარებით კათოლიკურ სკოლაში. 1826 (სხვა ცნობით: 1825) წელს დაამთავრა თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელი. მშობლებმა იგი იმავე წელს გაგზავნეს ვაჭრობისა და ბუღალტერიის შესასწავლად გერმანიაში, დერპტის უნივერსიტეტში. აქ ზაქარიას შეხვედრია ერთი თბილისელი ვაჭარი შადინაშვილი, რომელსაც ყმანვილისათვის ურჩევია, ესწავლა ექიმობა. მართლაც, ზაქარია შესულა ლაიფციგის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ მიიღო მედიცინის და ქირურგიის დოქტორის ხარისხი, დაბრუნდა საქართველოში და 1835 წლიდან თბილისში დაიწყო პრაქტიკული საქმიანობა (მკურნალობა), იმავედროულად ეწეოდა სამეცნიერო მუშაობასაც. 1836 წელს დერპტის უნივერსიტეტში გამოცდების ჩაბარების შემდეგ მიანიჭეს მეორე განყოფილების ექიმის ნოდება.

1837 წლიდან ზაქარია ექიმად მუშაობდა ჯერ დუშეთში, შემდეგ კი -ახალციხის მაზრაში, 1839 წელს გადმოიყვანეს თბილისში და დაევალა ანტიეპიდემიური ღონისძიებების კოორდინატორობაც. ამიერიდან იგი მხოლოდ თბილისის გუბერ-

ნიის მკურნალი როდი იყო, საექიმო მომსახურებისათვის იგზავნებოდა სხვა რეგიონებშიც. მაგალითად, 1854 წელს მონაწილეობდა განჯის მაზრაში შავი ჭირის ეპიდემიის საწინააღმდეგო ზომების გატარებაში. აღსანიშნავია, რომ ზაქარიამ მალე მოიხვეჭა დიდი ავტორიტეტი, როგორც კარგმა სპეციალისტმა, და დაიმსახურა საყოველთაო სიყვარული და პატივისცემა.

1844 წელს სადისერტაციო ნაშრომისა და საექიმო დამსახურებისათვის **ზაქარიას მიენიჭა შტაბსმკურნალის წოდება**. 1846 წელს პირველად ქართულ ენაზე გამოსცა „შემოკლებითი დარიგება ჯეროვანის ხმარებისათვის ქინაქინის მარილისა ადვილმოსარჩენად დღეგამოშვებითის ცივებისა“ (**ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია**). ზ. ჭიჭინაძის თქმით, ზაქარია ზუბალაშვილი იმ დროს ერთადერთი ქართველი ექიმი იყო და, აგრეთვე, **პირველი ქართველი, ვინაც „უმაღლესი სამკურნალო განათლება მიიღო გერმანიაში“**, საზღვარგარეთ. ზაქარია თავისი დროისათვის დიდად განათლებული ყოფილა, ზედმინევნით იცნობდა ქართულ მნიგნობრობას, საფუძვლიანად ფლობდა ევროპულ ენებს; დედანში კითხულობდა ევროპულ ლიტერატურას, აინტერესებდა ამ ქვეყნის ისტორიაც. ევროპული ენებიდან (მეტწილად რუსულიდან) ქართულად თარგმნიდა სამედიცინო ლიტერატურასაც.

თანამედროვეთა გადმოცემით, ზაქარია – ეს ღვთისმოსავი და კაცთმოყვარე ადამიანი, საუკეთესო ექიმი – ღარიბებსა და გაჭირვებულთ უფასოდ მკურნალობდა, ავადმყოფებს წამლების გარდა ხშირად საჭირო საქმელსაც (სურსათს) უგზავნიდა, **„მისი სახლის კარი ყველა ხელმოკლე და ღარიბ სნეულთათვის მუდამ ღია იყო“**. ღირსსაცნობია ისიც, რომ იგი უშუალოდ მონაწილეობდა საქართველოში ქოლერისა (1838, 1842, 1854 წ.) და შავი ჭირის (1865 წ.) ეპიდემიების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ქოლერით დაავადებულებს მკურნალობდა მის მიერვე დამზადებული წამლებით, თავადვე უვლიდა და ბევრი უიმედო ავადმყოფიც გადაურჩენია.

ზაქარია აქტიურად იღვწოდა კავკასიის სამედიცინო საზოგადოების შესაქმნელად, ამიტომაც იგი სამართლიანადაა

მიჩნეული საქართველოში ამ საზოგადოების ერთ-ერთ მესა-
ძირკვლედ. ღირსსაცნობია, რომ ზემოაღნიშნული საზოგადოე-
ება მხოლოდ სამეცნიერო ორგანიზაცია როდი იყო. იგი გან-
საკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა აგრეთვე საზოგადოებ-
რივი ხასიათის ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებს, როგორიცაა:
სახალხო ჯანდაცვა, სანიტარია და ჰიგიენა, დაავადებები, სა-
ნიტარული განათლება და ა. შ.

„1864 წლის აპრილიდან ზ. ზუბალაშვილი ითვლებოდა
კავკასიის სამედიცინო საზოგადოების ნამდვილ წევრად. სა-
ზოგადოების სხდომებზე ხშირად გამოდიოდა მეცნიერული და
ორგანიზაციული მნიშვნელობის მოხსენებებით. მეტად საინ-
ტერესოა მის მიერ 1866 წელს ერთ-ერთ სხდომაზე წაკითხუ-
ლი მოხსენება, რომელიც კავკასიაში ქოლერის ეპიდემიის
შენწყვეტის საკითხს შეეხება. 1869 წელს წაკითხული ვრცელი
მოხსენება თბილისში ბავშვთა თავშესაფრის დაარსებას ეხე-
ბა, რაზედაც თავდადებით ზრუნავდა ეს ამაგდარი ექიმი“
(მ.სააკაშვილი, აგელაშვილი ... საქართველოს მედიცინის ისტო-
რია, გვ. 121).

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ სამედიცინო საზო-
გადოებამ ხალხის, განსაკუთრებით, ღარიბი მოსახლეობის სა-
კეთილდღეოდ ბევრი რამ გააკეთა. მაგალითად, ჯერ კიდევ
1854 წელს „კავკასიის საექიმო გამგეობამ“ გადაწყვიტა გლე-
ხობის დასახმარებლად ქართულ ენაზე გამოეცათ ბროშურე-
ბი, სადაც საუბარი იქნებოდა როგორც ადამიანთა, ისე მცე-
ნარეთა, ცხოველთა და ფრინველთა ავადმყოფობაზე, მათს
მკურნალობაზე, სოფლის მეურნეობის უკეთ გაძლოლაზე და
ა. შ. ეს მეტად საჭირო და საშური საქმე მიანდეს ზაქარია
ზუბალაშვილს. იგი წლების მანძილზე უდიდესი პასუხისმგებ-
ლობითა და ინტერესით მუშაობდა ამ მიმართულებითაც; ხან-
გრძლივი პრაქტიკული გამოცდილების საფუძველზე და ევ-
როპელ მეცნიერთა ნაშრომების გათვალისწინებით წერდა (ან
კიდევ ევროპული ენებიდან ქართულად თარგმნიდა) პატარ-
პატარა წიგნებს, რომლებიც პერიოდულად იბეჭდებოდა ბრო-
შურების სახით და სოფლის მოსახლეობას ურიგდებოდა
თითქმის უფასოდ. თბილისში ამგვარი წიგნების ბეჭდვა-გამო-

ცემას მომდევნო წლებშიც ძირითადად თაოსნობდნენ ისევ ზუბალაშვილები, ზაქარიას ნათესავეები, პირველ რიგში, ალბერტი ფანე ზუბალაშვილი.

ზაქარიამ თავისი ნაშრომებით სამედიცინო დარგში ბევრი ახალი, საინტერესო ინფორმაცია მიანოდა ქართველობას, ძირითადად სოფლის მოსახლეობას (უფრო ვრცლად ამ წიგნების შესახებ იხ. ქვემოთ).

ცნობილია ისიც, რომ საქართველოში, როცა 1840 წელს ვაზის სენი გაჩენილა, ვაზისა და ყურძნის მკურნალობა პირველად ზაქარიას შემოუღია. თვითონვე ამზადებდა საჭირო ნამლებს და უფასოდ ურიგებდა ღარიბ გლეხებს.

ზაქარია თავისი მრავალმხრივი მოღვაწეობით, მაღალი ადამიანური თვისებებით, ქველმოქმედებით აღიარებული იყო არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელს კავკასიაში, უცხოეთის ბევრ ქვეყანაშიც; სახალხო მედიცინაში ორმოცწლიანი დაუღალავი პრაქტიკული თუ სამეცნიერო მოღვაწეობისათვის არაერთგზის დაიმსახურა მადლობა სამედიცინო საზოგადოებისაგან (**გ.ნათაძე, კ.დემეტრაშვილი**).

ზაქარიასა და მის მეუღლეს **ნატალიას** (თავად ანდრონიკაშვილის ასულს) ჰყოლიათ სამი ვაჟი: **ალბერტი**, **ადოლფი** და **რუდოლფი** (საფიქრებელია, რომ შვილები თავისი ოჯახებით საზღვარგარეთ ცხოვრობდნენ).

ზაქარია ზუბალაშვილი გარდაიცვალა 1877 წელს. დაკრძალეს თბილისში კათოლიკეთა სასაფლაოზე.

დასასრულ, მაღლიერებით უნდა აღინიშნოს, რომ ზ. ზუბალაშვილი XIX საუკუნის პირველ ნახევარშივე, როცა „საქართველოში მხოლოდ 10 ექიმი იყო“ (**ნ. ჩიხლაძე, მ. კერესელიძე**) ღირსეულად იდგა ქართული სამამულო მედიცინის ისტორიის სათავეში როგორც საუკეთესო სპეციალისტი, ღრმად განსწავლული მკურნალი, შემოქმედი მკვლევარი და უსაზღვროდ კეთილშობილი პიროვნება, ხალხის (განსაკუთრებით, ღარიბი მოსახლეობის) ჯანმრთელობის უანგარო მსახური და ქველმოქმედი.

გიორგი ივანეს ძე ზუბალაშვილი

გიორგი (ზოგი წყაროს მიხედვით, **ეგორი**, **იაგორი**, **იგორი**) ზუბალაშვილი დაბადებული უნდა იყოს 1783 წელს გორში, იზრდებოდა ივანესა და ანას მრავალსულიან ოჯახში, მშვიდ და საქმიან გარემოში, სადაც შვილები სწავლობდნენ როგორც შრომასა და პატიოსან ცხოვრებას, ისე უბრალო ხალხის პატივისცემას, უძლურთა და გაჭირვებულთა შემწეობას.

გიორგი აგრძელებდა მამის შრომითს გზას, ეწეოდა კომერციულ საქმიანობას; ძმებთან ერთად მონაწილეობდა ახალ-ახალ სავაჭრო-სამრეწველო წამოწყებებში, მშვენიერი სასახლეებისა თუ სხვა სახის მშენებლობებში. მაგალითად, ცნობილია, რომ იგი იჯარის წესით (როგორც მოიჯარე) ასრულებდა მცხეთის ხიდის სამშენებლო სამუშაოებს 1839-1841 წლებში (**ნ. კვეზერელი-კოპაძე**, გვ. 62)¹. ამავე დროს ითვლებოდა სახელმწიფო სამსახურის მოხელედ – ჰქონდა „ნადვორნი სოვეტნიკობისა“ და კავალერიის ხარისხიც; „მამაცობისათვის“ მთავრობისაგან ჯილდოდ ხმალიც მიუღია.

გიორგი ივანეს ძე ერთხანს, 1800-იანი წლების დასაწყისში, ქუთაისშიც ცხოვრობდა სოლომონ მეფის კარზე (მას რუსულიც კარგად სცოდნია) და აქტიურად იყო ჩართული იმერეთის სამეფოს საქმიანობაში.

გიორგი ზუბალაშვილი გახლდათ თავისი დროისათვის თბილისში ცნობილი და გავლენიანი პირი, გონიერი მრეწველ-მეურნე, კარგი შეძლების პატრონი. კომერციული საქმიანობისა თუ პიროვნული თვისებების (კეთილშობილების) გამო საკ-

¹ შდრ. ალ. დიუმა, „კავკასია“, 2009, გვ. 237.

მაოდ აღიარებულიც ხელისუფლების მაღალ წრეებში. ამავდროს პატივისცემით სარგებლობდა რუსეთის მთავრობაშიც.

გიორგი ზუბალაშვილი ყოფილა ღრმადმორწმუნე ადამიანი. ამასთან დაკავშირებით დავიმონებთ ერთ საინტერესო ინფორმაციას ლათინი პატრის მიერ რომში გაგზავნილი წერილიდან: „წინამდებარე წერილის მომტანი პოლკოვნიკ გიორგი ზუბალოვის² ვაჟი, კეთილშობილი ბატონი იოსები გახლავთ. გიორგი ზუბალოვი ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი პირია იმ ქართველ კათოლიკეთა შორის, რომლებიც რომს მიემგზავრებიან ამ მთავარი ქალაქის დიდებულებისა და სიძველის და ასევე ჩვენი წმინდა კათოლიკური რელიგიის ყველაზე უფრო ჩინებული ღვთისმსახურების სანახავად. მისი წინაპრები ჯერ კიდევ ძველი დროიდან მოყოლებული კეთილგანწყობილები იყვნენ ჩვენი სათნო ცხოვრების წესის მიმართ და აქამდეც ჰქონდათ ძმობა ჩვენდამი.“

პატიოსანო მამაო, ამაში შეგიძლიათ დარწმუნდეთ იმ ავთენტიკური (=ნამდვილი, სარწმუნო, პირველწყაროზე დამყარებული, დედნის შესაბამისი — ჟ.ფ.) ფურცლის ნაკითხვისას, რომელსაც გიგზავნით. რადგან ზემოხსენებული ძმობა შეწყდა ამ ბატონის მამისა და ბიძების დროს, ახლა ძალიან გვთხოვენ მის განახლებას. ეს ოჯახი მართლაც ღირსია ყველანაირი ყურადღების, რადგან არ ღალატობს თავის წინაპრებს კათოლიკური სარწმუნოების სადიდებლად. პატიოსანო მამაო, თქვენთვის ალბათ საკმარისი იქნება იმის გაგებაც, რომ გორის მშვენიერი ეკლესია უმეტესად მათი ხარჯითაა აშენებული და შემკული... (ხაზი ჩვენია — ჟ. ფ.). *ძმა დამიანო ვიარეჯიოელი, პრეფექტი*“. რომში დაცული კაპუცინთა არქივები (მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბ., 1995, გვ. 704).

² XIX და XX საუკუნის დასაწყისში, პოლიტიკური ვითარების შესაბამისად, ზოგჯერ ამოკლებდნენ შვილზე დაბოლოებულ ქართულ გვარებს, ამიტომაც, განსაკუთრებით არაქართულ წყაროებში, ზუბალაშვილები მოიხსენიებიან ზუბალოვებადაც.

ცნობისათვის აქვე დავსძენთ: ზუბალაშვილებმა გორში ეკლესიის გვერდით ააგეს მასთან არსებული სამრევლო ეკლესიის შენობაც (სადაც ახლა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი გათავსებული).

გიორგის მეუღლე იყო თავად ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის ასული ანა. პყლიათ რამდენიმე ვაჟი: სიმონი, ალექსანდრე, იოსები, ნიკოლოზი, ივანე.

გიორგი ზუბალაშვილი გარდაიცვალა 1864 წელს, დაკრძალეს თბილისში, კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში.

ნიკოლოზ გიორგის ძე ზუბალაშვილი

ნიკოლოზ ზუბალაშვილი დაიბადა გორში 1820 წელს, დაამთავრა თბილისის პირველი გიმნაზია, შემდეგ კი სწავლობდა მოსკოვის უნივერსიტეტში.

კათოლიკეთა ოჯახში აღზრდილ ნიკოლოზს, სათნოსა და კეთილს, მშრომელი ხალხის სიბრალული ბავშვობიდანვე ჰქონია შეთვისებული და მთელი ცხოვრების მანძილზე არ განელებია ეს გრძნობა, ყოველთვის იყო ღარიბთა და შეუძლოთა დამხმარე, ხელისშემწყობი.

ნიკოლოზი თავიდანვე გამოირჩეოდა თურმე გონიერებით, მოხერხება-სიყოჩაღით. მამის მსგავსად იყო ძალიან მშრომელი, საქმიანი, ზომიერი ცხოვრების მიმდევარი. მან „მემკვიდრეობით მიღებული ქონება კი არ გაფლანგა, არამედ კარგად გამოიყენა გაჭირვებულთა დასახმარებლად“, – წერდნენ ნიკოლოზის შესახებ თანამედროვენი.

ნიკოლოზმა ცოლად შეირთო ფრანგი (პარიზელი) ქალი ემმა. სათნოებით აღსავსე, ქმრის უაღრესად ერთგული, თანამოაზრე და პატივისმცემელი ქალბატონი ყოველთვის გვერდით ედგა მეუღლეს ყველა საქმეში.

მართალია, მათ მემკვიდრე არ ჰყავდათ, მაგრამ, მათივე ახლობლების გადმოცემით, ამას მტკივნეულად არ განიცდიდნენ, რადგან ყოველთვის ჰქონდათ საზრუნავი ღარიბებისა და ავადმყოფების სახით, ეხმარებოდნენ და პატივს სცემდნენ მშრომელ ხალხს, უბრალო ადამიანებს.

უკვე ხანშიშესული მეუღლენი (ემმას პატივსაცემად) პარიზში გადავიდნენ საცხოვრებლად, მაგრამ ნიკოლოზი 2-3 წელიწადში ერთხელ მაინც ჩამოდიოდა თავის უსაზღვროდ საყვარელ სამშობლოში. მისი ფიქრი მუდამ დასტრიალებდა

საქართველოს, მშობლიურ მხარეს. ამიტომ იყო, რომ სიკვდილის წინ მოითხოვა, დაესაფლავებინათ თბილისში, ახლომდებარე ბის გვერდით.

ნიკოლოზის ანდერძი ნათესავებმა აღასრულეს: მისი გარდაცვალებიდან 5 თვის შემდეგ ცხედარი საფრანგეთიდან გადმოასვენეს საქართველოში და დაკრძალეს ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესიაში, მამის - გიორგის და ძმის - სიმონის (1805-1870) გვერდით. მისი საფლავის კედლის ზედა ნაწილში, მარმარილოს ქვაზე ეწერა: „ნიკოლოზ გიორგის ძე ზუბალაშვილი გარდაიცვალა ქ. ნიცას 21 იანვარს, 1898 წელს, შობიდან 78 წლისა“.

ნიკოლოზი, მახვილგონიერი კაცი, „ქართული ენის კარგი მცოდნე, კარგი ქართულის კილოთი მოსაუბრე“, ყოველთვის გამოირჩეოდა საზოგადოებაში. განსაკუთრებით აინტერესებდა საქართველოს ისტორია, ზედმინევენით იცნობდა ძველებურ ამბებს; დიდ პატივს სცემდა მშობლიურ ქვეყანასა და ხალხს; ფლობდა რამდენიმე უცხო ენას, ამიტომ სხვა ქვეყნების ისტორიაშიც კარგად ერკვეოდა.

ნიკოლოზ ზუბალაშვილი თბილისში ცნობილი იყო როგორც დიდად განათლებული პიროვნება, ეროვნული ტრადიციების უაღრესად პატივისმცემელი და ამავე დროს უსაზღვროდ კეთილშობილი.

თანამედროვეთა შეფასებით, ნიკოლოზის ცხოვრებისეული მრწამსი იყო შრომა, გარჯა და მოქმედება კეთილსინდისიერად, მოყვასთა სიყვარული, შეუძლოთა და სნეულთა პატივისცემა. სწორედ ამაზე მეტყველებს ის უხვი შეწირულობა, რომელიც მან გაიღო თბილისში ღარიბთა და სნეულთათვის თავშესაფარი სახლის ასაგებად.

ნიკოლოზმა გარდაცვალებამდე თბილისის გამგეობას ანდერძის სახით გადასცა დაახლ. 600 ათასი მანეთის ოდენობის თანხა, ნაღდი ფულითა თუ ნივთიერი სახით. (დანვრ. ამის შესახებ იხ. ნიკოლოზის ანდერძი ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში), რომელიც უნდა მოხმარებოდა როგორც შენობის აგება-კეთილმოწყობას, ისე იქ მცხოვრებთა შენახვას.

ნიკოლოზის გარდაცვალების შემდეგ, როცა გაიხსნა განსვენებულის ანდერძი და შემონირული თანხა ჩაიბარა ქალაქის გამგეობამ, იგი მალევე შეუდგა ამ დიდებული მამულიშვილის ანდერძის აღსრულებას. პირველ რიგში შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელიც უხელმძღვანელებდა თავშესაფრის მშენებლობას. 1899 წლიდან კომისიამ დაიწყო მოსამზადებელი სამუშაოები (მინის გამოყოფა, ხარჯთაღრიცხვა, პროექტების მომზადება და ა. შ.). ქალაქის თვითმმართველობა პერიოდულად განიხილავდა კომისიის საქმიანობას და, საერთოდ, თავშესაფრის მშენებლობის საკითხს. მიუხედავად ამისა, მხოლოდ დაახლოებით 4 წლის შემდეგ მოხერხდა უპოვართა სახლის საძირკველის ჩაყრა: 1903 წლის 6 სექტემბერს, შაბათს, კათოლიკურ ეკლესიაში აღევლინა ნიკოლოზის სულის მოსახსენიებელი ნირვა, გადაიხადეს პანაშვიდი; 7 სექტემბერს კი „დილის 12 საათზე სასამართლოს ქუჩაზე, კავკასიის სააქციზო გადასახადების სამმართველოს გვერდით, აკურთხეს განსვენებულ ნიკ. ი. ზუბალაშვილის სახელობაზე დაარსებულ ლატაკთა თავშესაფრისათვის ახალი შენობის საძირკველი. თავშესაფარი კარგსა, სუფთა და მყუდრო ადგილზეა მოთავსებული. უკან კარგად მოზრდილი ეზო ექმნება, სადაც უნდა გააშენონ ბაღი... თავშესაფრის კურთხევას დაესწრნენ კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველი ზავადსკი, ტფილისის ქალაქის მოურავი თავ. არლუთაშვილ-მხარგრძელი, გამგეობის წევრნი, საბჭოს ხმოსნები, ქალაქის გამგეობის მოხელენი და მრავალი გარეშე ხალხი“ (ივერია, 1903, 10 სექტ., №192, გვ 1).

შენიშვნა: ნ. გ. ზუბალაშვილის ანდერძის მიხედვით, ქალაქის გამგეობას თანხა გადაეცემოდა „შეუძლებელ“ ქრისტიან ბავშვთა თავშესაფრის დასაარსებლად. „თავშესაფარში უნდა მოთავსდეს მხოლოდ ის ყმაწვილები, რომელთაც მუშაობა არ შეუძლიან: 1/3 რომის კათოლიკეთა სარწმუნოებისა, 1/3 მართლმადიდებელი და 1/3 სომეხ გრიგორიანთა ბავშვები. თავშესაფარს სახელად უნდა ეწოდებოდეს „ლარიბთა თავშესაფარი ნიკ. ეგ. ზუბალაშვილისა“ (ივერია, 1898, 10 თებ., №30, გვ.1-2).

როგორც ჩანს, ანდერძის გახსნის შემდეგ, ნიკოლოზის ახლობლებმა, ნათესავებმა და ქალაქის გამგეობამ, თბილისში მცხოვრებთა სოციალური ვითარებიდან გამომდინარე, უფრო მართებულად ჩათვალეს მხოლოდ ბავშვთა თავშესაფრის ნაცვლად დაეარსებინათ საერთოდ შეუძლოთა სახლი, რომელიც შეიფარებდა ყველა ასაკის ლარებს, სწეულს თუ მოხუცს (დაახლ. 70 ადამიანის რაოდენობით).

ნიკოლოზ გიორგის ძე ზუბალაშვილის ნაანდერძევი თანხით ყოფილი სასამართლოს ქუჩაზე, სადაც იდგა ნიკოლოზის კუთვნილი სახლი (საკმაოდ ფართო და დიდი ეზოთი), აშენდა სამსართულიანი აგურის მშვენიერი შენობა, რომელიც უპოვართა თავშესაფრად გადაეცა ქალაქის მაშინდელ გამგეობას. შემდეგ კი ყველა ხარჯი და საქმიანობა, რაც დაკავშირებული იყო თავშესაფრის მოწყობასა თუ მასში შეფარებულთა მოვლა-პატრონობასთან, მიმდინარეობდა ნიკოლოზის ნათესავების, განსაკუთრებით, ძმები ზუბალაშვილების შეწირულობითა და მათივე ხელმძღვანელობით.

ცნობისათვის აქვე დავსძენთ: თავდაპირველად შენობის მთავარ ფასადს შემომწირველის პატივისცემისა და მაღლიერების ნიშნად ამშვენებდა წარწერა: **ДОМ НЕЙМУЩИХ ИМЕНИ Н. Е. ЗУБАЛОВА. 1902-1906.** დღეს კი მხოლოდ თარიღია შემორჩენილი!!!

მაშასადამე, 1906 წლიდან მთაწმინდაზე (დღევანდ. ძმები ზუბალაშვილების ქუჩის 48 ნომერში) ამოქმედდა **ლარბთა სამადლო სახლი**, რომელიც თავისი ფუნქცია-დანიშნულების მიხედვით მოიხსენიებოდა სხვადასხვა სახელით: „უპოვართა სახლი“, „სამათხოვრო სახლი“, „შეუძლოთა სახლი“, „უპოვართა თავშესაფარი“, „ლარბთა თავშესაფარი“, „უმწეოთა თავშესაფარი“, „დავრდომილთა თავშესაფარი“, „უქონელთა სახლი“... შენობა ყურადღებას იქცევდა არა მხოლოდ გარეგნული იერსახით, გრანდიოზულობით, არამედ საუკეთესოდ მოწყობილი ოთახებითაც.

უპოვართა სახლის I სართულზე განთავსებული იყო სამედიცინო პუნქტი, აფთიაქი, აბაზანები, საპარიკმახერო, სამრეცხაო და სამზარეულო, დანარჩენ - მე-2 და მე-3 სართულ-

ლებზე კი - საცხოვრებელი და გასართობი ოთახები. შენობაში იდგა ძვირფასი (მოჩუქურთმებული) ავეჯი. კიბეები, დერეფნები, კაბინეტები ირანული და თურქული ხალიჩებით იყო დაფარული... იქაურ მობინადრეებს ჰქონდათ კარგი მოვლა, უხვი სასმელ-საჭმელი (ოთხჯერადი კვებით); გერმანული და იაპონური ჭურჭელი, ჰოლანდიიდან გამოწერილი ტანსაცმელი და თეთრეული.

შენიშვნა: უპოვართა თავშესაფრის შიგა მონყობილობისა და იქაურ მობინადრეთა საყოფაცხოვრებო პირობების ამსახველი ფოტომასალა ინახება ი. გრიშაშვილის სახელობის თბილისის ისტორიის მუზეუმში („ქარვასლაში“).

სახლის შესასვლელში გამოკვეთილი წარწერა - „ვისაც უჭირდეს, მოვიდეს, დაპურდეს და ღამე გაათოს“ - შესვლისთანავე აგრძნობინებდა მნახველს დამფუძნებელ-მეპატრონეთა კაცთმოყვარეობას, შენობის კეთილშობილურ მისიას... ამიტომაც შეარქვა ხალხმა მას „სამადლო სახლი“. თავშესაფარში ცხოვრობდნენ მართლაც შეუძლონი, ღარიბები, მარტოხელა მოხუცები, უძღურნი - ვისაც ფიზიკური მუშაობა არ შეეძლო. იქ გარდაცვლილებსაც ზუბალაშვილების ხარჯით ასაფლაებდნენ.

ქალაქის გამგეობა წინასწარ სპეციალურად ამონმებდა ყოველი შეუძლოს ჯანმრთელობას, მის ოჯახურ მდგომარეობას და შემდეგ იგზავნებოდნენ ამ სახლში. აქვე ცნობისათვის შევნიშნავთ: ამ თავშესაფარში გაატარა თავისი ცხოვრების ბოლო წლები პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორმა ალ. ცაგარელმა (ნ. მარისა და ივ. ჯავახიშვილის მასწავლებელმა).

ისტორიული წყაროებით ცნობილია, რომ ქართველებს ძველთაგანვე მოსდგამდათ ღარიბთა სიბრალული. უწინ ჩვენთან მათხოვრები იყვნენ სპარს-ოსმალთაგან გამოქცეული სომხები და ასირიელები. ქართველი მათხოვარი იშვიათი იქნებოდა, მაგრამ სამეფოს მაინც ჰქონდა თბილისში ორი სამათხოვრო სახლი. ერთ სახლში მუდამდღე დაიარებოდნენ ღარიბნი და კერძს ჭამდნენ, მეორე სახლიდან შეუძლოთა

ოჯახებს კვირაში ერთხელ, შაბათობით, აძლევდნენ ფქვილს, მარილს, ლობიოს, ზეთს, ერბოს, ბრინჯსა და სხვას. ნევრთა საჭიროების შესაფერისად. 1795 წელს ეს სამადლო სახლები დაანგრეს და გაანადგურეს. XIX საუკუნეშიც ცოტა-ცოტა ხნით არსებობდა ასეთი სამადლო სახლები, მაგრამ ნიკოლოზ ზუბალაშვილის მსგავსი ქველმოქმედება არავის გაუკეთებია (ზ. ჭიჭინაძე).

მადლიერების ნიშნად ქალაქის ხელმძღვანელობამ უპოვართა სახლის ვესტიბიულში დადგა ნიკოლოზის ბიუსტი (მწვანე მარმარილოს ქვისა).

სამათხოვრო სახლი წლების მანძილზე უფასოდ ემსახურებოდა უმწიკვებს, მაგრამ 1921 წლის თებერვლიდან, როცა საქართველოში შემოვიდნენ წითელარმიელები, რომელთაც არ იცოდნენ და ვერც გაიგებდნენ(!) ამ სახლის კეთილშობილურ მისიას, პირველივე დღიდანვე დაიწყო მძიმე პერიოდი თავშესაფრისათვის, მოულოდნელად დაირღვა უმწიკვთა მშვიდობიანი ცხოვრება. ამასთან დაკავშირებით შემოგთავაზებთ ქალბატონ ანასტასია დავითის ასული ზუბალაშვილის მოგონებას: „1921 წლის 25 თებერვალს, ძალიან კარგად მახსოვს, ჩვენს სახლში აქოშინებული შემოვარდა უპოვართა სახლის დარაჯი და მამაჩემს უთხრა: რუსის ჯარი შემოვიდა, ყველაფერს აფუჭებენ; წამობრძანდით, იქნებ რაიმე გადავარჩინოთო. მამა სასწრაფოდ გაემართა ეტლით შენობისაკენ, მაგრამ მალე დაბრუნდა საშინლად შეწუხებული: ახალგაზრდებს ყველაფერი გაუნადგურებიათ, ნიკოლოზის ბიუსტიც ნამსხვრევებად უქცევიათო. მამას ხელში ეჭირა ამ ბიუსტის სამი ნატეხი (მწვანე ფერისა იყო), მაგიდის უჯრაში ჩადო. ისიც მახსოვს: მამა უჯრიდან ხშირად ამოიღებდა ამ ნატეხებს, გულდანყევით დახედავდა და მერე ისევ შეინახავდა მონივნით...“

წითელარმიელებს შენობა ჰგონებიათ ვინმე ბურჟუის კერძო სახლი, სადაც პატრონს საკუთარი თავისათვის ძეგლი დაუდგამსო. ამაზე კიდევ უფრო განრისხებულან, ბიუსტი ტყვიებით დაუცხრილავთ და იქაურობაც საშინლად დაურბევიათ. ამგვარი უზნეო ქმედებები ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა იმ პერიოდში, როცა აღარავის სწამდა კეთილშობილება,

ხოლო ქველმოქმედება სრულიად უცნობი სიტყვა იყო XX საუკუნის 20-იანი წლების საქართველოში"...

... ნიკოლოზ ზუბალაშვილის ანდერძი მისი ქველმოქმედების შესახებ მოთავსებული იყო იმ დროის გაზეთებში. აქვე ეცნობოდა ფართო საზოგადოება ამ სახელოვანი მამულოშვილის სხვა სამადლო საქმეებსაც: უხვი შეწირულობანი თბილისის, გორის... კათოლიკეთა ეკლესიებს, სამრევლო სკოლებს, „სავარდის“ ძმობას, სხვა დანესებულებებს და ა. შ. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ გორის მაზრაში მცხოვრები ერთ-ერთი ღარიბი ქართველი თავადის ან აზნაურის შვილის სწავლისათვის **1900 წლიდან დანესდა ნიკ. ზუბალაშვილის სახელობის სტიპენდია**, რომელიც კენჭის ყრით პირველად ერგო მიხეილ თუხარელს. ეს სტიპენდია არსებობდა 1918 წლამდე (ნიკ. ზუბალაშვილის მიერ გაღებული მონყალების შესახებ დანვრ. იხ. ქვემოთ, ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში).

და ბოლოს: ნიკოლოზ გიორგის ძე ზუბალაშვილის პიროვნების შესაფასებლად მოვიხმობთ ზ. ჭიჭინაძის სიტყვებს: „ნიკოლოზი – კაცი მაღალის გონებისა და განათლებისა, დარბაისელი და თბილისის ხალხის წინაშე ჭეშმარიტის სამსახურისაგან დაღლილი, ერთგული კაცი ქალაქის საქმეებისა, მხურვალე მონაწილე ყველა საზოგადო საქმეთა დაარსებაში, განურჩეველი მსახური ყველა ტომისა, ჭეშმარიტი კანონმდებელი... გაივლის წლები, საუკუნენი. ბევრის სიმდიდრე შეიჭმება... მაგრამ ნიკოლოზ ზუბალაშვილისაგან ღარიბთა, მოხუცთა და სნეულთა სასარგებლოდ აღგებული სახლი კი არასოდეს არ დაინგრევა... და მომავალშიც რიგიან კაცთა შორის ბჭობასა და კამათშიც პირველი ადგილი დაეთმობა. ეს სამაგალითო საქმეა როგორც ზუბალაშვილებისა, ისე ჩვენის მთელის ქართველობისათვის“ (ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ზუბალაშვილების გვარისა, გვ. 188).

შენიშვნა: 1. დღევანდ. ბავშვთა საავადმყოფოს თანამშრომელთა ინფორმაციით უპორავთა სახლში გახსნილი ყოფილა ქალთა სათნოების სკოლაც.

2. სამწუხაროდ, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებში ზუბალაშვილთა მიერ გაღებულ მონყალებას

უცხო ტომელები თუ ადგილობრივნიც აღიქვამდნენ მაშინდელი საბჭოური პოზიციიდან და, რაც შეეძლოთ, აზიანებდნენ ან კიდევ იტაცებდნენ (ითვისებდნენ) შენობაში არსებულ უმწესოთა კუთვნილ ძვირადღირებულ ქონებას; თითქმის აღარავის ახსოვდა მშვირ-მწყურვალნი, უპატრონო და უძლური ადამიანები...

იმ დროის მომსწრეთა გადმოცემების მიხედვით, ამ დიდებულ შენობას მომდევნო წლებშიც ერქვა უპოვართა თავშესაფარი, მაგრამ იგი თავის ფუნქცია-დანიშნულებას რომ თანდათან კარგავდა, ესეც აშკარა იყო. 1920-იანი წლებიდან მოყოლებული, ქვეყანაში არსებულ მძიმე ეკონომიკურ და სოციალურ ვითარებაში, ბუნებრივია, უმწესოთა სახლის მობინადრეებს ხელისუფლება ვერ შეუქმნიდა ნორმალური ცხოვრების პირობებს (მეორე მხრივ, ქართველ მდიდარ - ჭეშმარიტ ქველმოქმედებს მთლიანად ჩამოართვეს ქონება და ვილა იქნებოდა ამ ხალხისათვის ზუბალაშვილთა მსგავსი მფარველი, პატრონი!!!).

თუ როდის შეწყვიტა ოფიციალურად თავშესაფარმა არსებობა, ზუსტ ინფორმაციას ვერ მივაკვლიეთ. ერთი წყაროს მიხედვით, სავარაუდოა, რომ იგი კვლავ „ემსახურებოდა“ უმწესოებს დაახლ. 1930 წლამდე. კერძოდ, ცნობილია, რომ პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფ. ალ. ცაგარელი საქართველოში დაბრუნდა 1922 წელს და გარდაცვალებამდე, 1929 წლამდე, ამ თავშესაფარში ცხოვრობდა.

და, ალბათ, როცა გაუქმდა თავშესაფარი, უფუნქციოდ დარჩენილ შენობაში 1937 წლის ივნისში ექიმ პედიატრის ილია ლორთქიფანიძის ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით დაფუძნდა ბავშვთა საავადმყოფო. ამიერიდან კვლავ განახლდა და ერთგვარად გაგრძელდა თავშესაფრის თავდაპირველი მისია - ადამიანთა სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის სამსახური; აქ, ამ შენობაში, სათავე დაედო ამიერკავკასიაში პირველ დამოუკიდებელ ბავშვთა კლინიკურ საავადმყოფოს, რომელსაც სამართლიანად თვლიან ყველა თაობის პედიატრთა და ბავშვთა ქირურგთა *Alma Mater* -ად (საგულისხმოა ისიც, რომ თავიდანვე აქ ბავშვებს უფასოდ მკურნალობდნენ... ზუბალაშვილთა ქველმოქმედება კვლავ გრძელდებოდა...).

აღსანიშნავია, რომ საავადმყოფომ იმთავითვე მოიპოვა რესპუბლიკაში ერთ-ერთი მონინავე სამკურნალო დაწესებუ-

ლების სახელი. ამის ნათელი დადასტურება გახლდათ საავადმყოფოს 60 წლის იუბილევ (1998 წლის 22 დეკემბერი). ფართომასშტაბიან ღონისძიებაზე მასპინძლებმა თუ სტუმრებმა ისაუბრეს მიღწეულ შედეგებსა და სამომავლო გეგმებზე, მაღლიერებით მოიგონეს კათოლიკე ზუბალაშვილთა კეთილი საქმენი, დიდი ღვაწლი და დამსახურება ქართველი ერის წინაშე. აქვე იმასაც გაეცხა ხაზი, რომ დღეს ეს სახელოვანი გვარი უდავოდ იმსახურებს მეტ ყურადღებასა და პატივისცემას საზოგადოების მხრიდან. თავად საავადმყოფოს კოლექტივი, რომელმაც 1990-იან წლებში კეთილი ნების სხვა ადამიანებთან ერთად „დიდი ბრძოლა“ გადაიტანა ზუბალაშვილთა ქუჩის სახელწოდების შესანარჩუნებლად, ახლა მოგონებათა სახით პატივს მიაგებს ზუბალაშვილების ხსოვნას, ამ დიდებული შენობის საინტერესო ისტორიის ძვირფას რელიკვიად ინახავს ნიკოლოზ ზუბალაშვილის ბიუსტის აღდგენილ ფოტოს და ამ სახლის თავშესაფრის თავდაპირველი ძვირადღირებული ქონებიდან შემორჩენილ ორ ნივთს: იშვიათი ხელოვნებით მოწუქურთმებულ ორ ერთნაირ სარკეს და ქალის (გოგონას) ქანდაკებას.

დაახლოებით 4 მეტრის სიმაღლის, ძვირფასი ხარისხის სარკეები (დღესაც ახალთახალივით რომ გამოიყურება) უკვე ასწელზე მეტია ამშვენებს მეორე და მესამე სართულების დურეფნებს („გატაცებას“ გადარჩენილი დგას ასასვლელი კიბეების მოპირდაპირე კედელთან), ხოლო შავი ფერის 1,5 მეტრის სიმაღლის გოგონას ქანდაკება, რომელსაც თავშესაფრის ხანდაზმული მობინადრეები, ალბათ, აღიქვამდნენ სიცოცხლის სიმბოლოდ, გასული საუკუნის ბოლომდე ალამაზებდა / სართულის ფოიეს. დღეს იგი, მავანთა უყურადღებობით დაზიანებული (ერთ-ერთ ოთახში შენახული), უთუოდ ახლაც ელის მზრუნველ ხელს სიცოცხლის გასაგრძელებლად, სიცოცხლისა, რომელიც არუქეს ზუბალაშვილებმა სხვათა სანუგეშოდ...

საავადმყოფოს თანამშრომელთა აზრით, „ზუბალაშვილების ცხოვრება და მოღვაწეობა მისაბაძი მაგალითი უნდა იყოს ყველასათვის, განსაკუთრებით იმათთვის, ვისაც აქვს საშუალება იზრუნოს სიკეთისათვის, სულისათვის, ხალხში საყოველთაო პატივისა და სიყვარულის მოპოვებისათვის... საავადმყოფომ უნდა შეინარჩუნოს ძველი ტრადიციები და ეს ლამაზი შენობა კიდევ მრავალ წელს იდგეს ასე ამყად, ლა-

ლად, მხრებგაშლილად" (ლ. გვენცაძე, გვ. 4) მისი შესაძირ-
კვლევების ხსოვნის უკვდავსაყოფად და მომავალი თაობების
საკეთილდღეოდ.

საავადმყოფოს კოლექტივის კეთილ სურვილებს ჩვენი
მხრიდან ერთსაც დავამატებდით: სასურველია აღდგეს ამ დი-
დებული შენობის ფასადზე თავდაპირველი წარწერა – ნიკ. გ.
ზუბალაშვილის სახელობის უპოვართა სახლი. ამას ბუნებრი-
ვად გვავალდებულებს ჩვენი ქვეყნის ჭეშმარიტი ისტორია და
სამაგალითო ქველმოქმედთა ხსოვნისადმი პატივისცემა.

იოსებ გიორგის ძე ზუბალაშვილი

იოსებ ზუბალაშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობის შესახებ ჩვენში არ შემონახულა ვრცელი მასალები, ალბათ, უფრო იმიტომ, რომ იგი ახალგაზრდობაშივე წასულა ევროპაში, იქვე დაცოლშვილებულა და სამუდამო საცხოვრებლადაც უცხოეთი აურჩევია (გარდაცვლილა ვენაში). მიუხედავად ამისა, თანამედროვენი იოსებს ახასიათებენ, როგორც უაღრესად განათლებულ, კეთილშობილ და პატიოსნებით აღსავსე ქართველს (ზ. ჭიჭინაძე).

ირკვევა, რომ იოსებ ზუბალაშვილი საქართველოში ყოფნისას მუშაობდა **თბილისში აბოვიანის პანსიონში პედაგოგად**. დედაქალაქის საზოგადოება, ინტელიგენცია ჯეროვნად აფასებდა მის საქმიანობას, ღრმად განსწავლულობას, ევროპული ენების ცოდნას... ამასთან დაკავშირებით მკითხველს შევახსენებთ ერთ ინფორმაციას:

1859 წელს **დიმიტრი ყიფიანმა** ფრანგულიდან პროზაულად თარგმნა შექსპირის „რომეო და ჯულიეტა“ და დასაბეჭდად გადასცა ჟურნალ „ცისკრის“ რედაქტორს – ივ.კერესელიძეს. რადგან მაშინ ქართველი მკითხველი ნაკლებ ინფორმირებული იყო ამ ტრაგედიაში მოთხრობილი ტრაგიკული სიყვარულის ისტორიული ფონის შესახებ, ივ. კერესელიძემ თარგმანის დაბეჭდვამდე იოსებ ზუბალაშვილს შემდეგი თხოვნით მიმართა: „თქვენ ერთობ განსწავლული კაცი ბრძანდებით, დასავლეთ ევროპაში გიმოგზაურიათ და იტალიის ქვერონაშიც ყოფილხართ. ჩვენ ვიცნობთ თქვენს განვითარებულ ცნობისმოყვარეობას: გიყვართ კვლევა-ძიება. იქნება შეგვენიოთ და რაიმე განმარტება მოგვანოდოთ – არის თუ

არა ხსოვნა-გადმოცემა ქ. ვერონაში რომეოსი და ჯულიეტის
 ან რას ამბობენ იქ მათ შესახებ. თუ შეგვენევიტ, ქუთუნალი
 რედაქცია დიდად დაგიმადლებთ".

იოსებ ზუბალაშვილმა, რომელიც მართლაც ნამყოფი
 იყო ქ. ვერონაში და შესწავლილი ჰქონდა რომეოსა და ჯუ-
 ლიეტას ტრაგიკული სიყვარულის ისტორია, დიმიტრი ყიფია-
 ნის ამ თარგმანს გაუკეთა ვრცელი და საინტერესო კომენტა-
 რი... სადაც აღუწერია ვერონის მდებარეობა, ბუნებრივი პი-
 რობები, მოთხრობილია, რომეოსა და ჯულიეტას ოჯახების
 დაპირისპირებისა და ბოლოს შეყვარებულთა სიკვდილის შე-
 სახებ... ეს ყველაფერი ვერონაში გუშინდელივით ახსოვს
 ხალხსო, - ნათქვამია კომენტარის დასასრულს.

მკვლევართა აზრით, ზუბალაშვილისეულ ამ მიმოხილ-
 ვას, რომელიც უ. „ცისკრის“ იმავე წლის №ნ-ში დაიბეჭდა,
 უთუოდ გარკვეული მნიშვნელობა აქვს ქართული შექსპირო-
 ლოგიისათვის, კონკრეტულად კი ი. ზუბალაშვილი შეიძლება
 ჩაითვალოს შექსპირის პირველ ქართველ კომენტატორად
 (ვ. სიდამონიძე).

სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილი

სტეფანე ზუბალაშვილი დაიბადა 1785 წელს გორში. მან ქართული წერა-კითხვა ისწავლა შინ, შემდეგ მიაბარეს გორის კათოლიკური ეკლესიის სკოლაში. აქ სხვა საგნებთან ერთად კათოლიკე პატრების მეშვეობით ჩინებულად აითვისა ფრანგული ენა და ისეთი ზოგადი საკითხები, როგორცაა ევროპისა და აზიის სახელმწიფოთა საზღვრები, გზები და ვაჭრობის თავისებურებანი. თანამედროვეთა გადმოცემით, სტეფანე ყოფილა ძალიან ცოცხალი, სხარტი, გამჭრიახი გონების ბავშვი; უყვარდა წიგნების კითხვა, აინტერესებდა ისტორია, განსაკუთრებით იზიდავდა მოგზაურობა. პატარაობისას იგი მამას ხშირად დაჰყავდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. ადრეულ ასაკში კარგად გაიცნო იმერეთი, სამეგრელო, გურია, ახალციხე, ბათუმი (რომელიც იმ დროს ოსმალეთს ეკავა)...

15 წლის სტეფანემ დამოუკიდებლად დაიწყო ვაჭრობა. ამ საქმეში მალე ისეთი მოხერხება და უნარი გამოუჩენია, რომ უკვე ჭაბუკობის ასაკშივე სახელდებოდა ცნობილ ვაჭრად (თბილისში ჰქონია კარგი მალაზიები). ადებ-მიცემობით სტეფანეს დაინტერესებას ისიც აძლიერებდა, რომ იმ დროს (XIX საუკუნის დასაწყისში) თბილისში ბლომად ჩამოდიოდნენ უცხოელი ვაჭრები. მათ მიერ ჩამოტანილ საქონელს ყმანვილი ალტაცებაში მოჰყავდა თურმე, ამიტომ მტკიცედ გადაუწყვეტია სავაჭროდ გამგზავრებულიყო უცხოეთში. პირველად წასულა ამიერკავკასიასა და რუსეთში (1816 წლიდან დადიოდა მოსკოვშიც), შემდეგ სხვა ქართველ (ახალციხელ) ვაჭრებ-

თან ერთად – თურქეთში, სპარსეთში, 1819 წელს ინდოეთამდეც მიუღწევია.

შენიშვნა: ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, ძველად ინდოეთში ქართული ქარვასლებიც ყოფილა. XVIII საუკუნის შუა პერიოდში საქართველოდან ინდოეთში გადაიოდა დიდძალი მატყელი. ნაწილი ინდოელ ვაჭრებს მიჰქონდათ, ნაწილი – ქართველებს. ასე გაიკაფეს გზა ინდოეთისაკენ ქართველმა ვაჭრებმა. მათ შორის გამორჩეული ყოფილა ახალციხელი კათოლიკე ვაჭარი გრიგოლ ხურსიძე (ისარლიშვილი), რომელიც სხვა რამდენიმე თანამემამულესთან ერთად საბოლოოდ დამკვიდრებულა ინდოეთში. აქ იგი ეწეოდა ფართო ვაჭრობას, დიდძალ საქონელს აგზავნიდა საქართველოშიც... ყოველთვის ეხმარებოდა ინდოეთში ჩასულ ქართველებს სავაჭრო საქმიანობაში.

სტეფანე ინდოეთში დაუახლოვდა აქ მცხოვრებ ქართველ და სომეხ ვაჭრებს, განსაკუთრებით, უკვე ცნობილ დიდვაჭარს – გრ. ხურსიძეს და მალე (მათი ხელშეწყობითაც) მადრასსა და კალკუტაში თავადაც დაინყო აღებმცემობა. მართალია, სტეფანე ძალიან ენერგიული და საქმიანი კაცი ყოფილა, მაგრამ ვაჭრობაში ბედი დიდად არ სწყალობდა თურმე, კარგ მოგებას ყოველთვის ვერ ნახულობდაო, რადგან ზოგჯერ უცხოეთიდან წამოღებული საქონელი უამინდობისა თუ ხანგრძლივი მგზავრობის შედეგად ფუჭდებოდა ან კიდევ საქართველოში მისი სასაქონლო ფასი უკვე დაცემული ხდებოდა. მიუხედავად ამისა, სტეფანე ყოველთვის იმედიანად აგრძელებდა საქმიანობას.

ინდოეთის შემდეგ სტეფანე ერთხანს სპარსეთშიც ცხოვრობდა. ვაჭრობით იქაც დიდი სარგებელი უნახავს, მაგრამ მაინც ინდოეთი იზიდავდა და 1822 წელს კვლავ გაემგზავრა ინდოეთში (მას შემდეგ საქართველოში აღარ დაბრუნებულა), დასახლდა კალკუტაში და შეუდგა ფართო მასშტაბის სავაჭრო საქმიანობას. ცოლად შეურთავს იქაური ქალი. ერთი ვერსიით, სტეფანეს ქალ-ვაჟიც შესძენია.

პირველ ხანებში სტეფანე სავაჭრო საქონელს (შაქრის ლერწამს, სანელებლებს, ყავას, აბრეშუმის ნაწარმს...) უგზავნიდა საქართველოში ძმებსა და ნათესავებს, რომლებმაც

1830-იანი წლების დასაწყისში, სტეფანეს წყალობით, მალე გაითქვეს სახელი. ისინი (დავითი, იაკობი, გიორგი, მიქელი) აწარმოებდნენ ალბომიცემობას რუსეთსა და ევროპის სხვა ქვეყნებშიც.

1830-იანი წლების შემდეგ სტეფანეს ამბავი საქართველოში აღარ მოსულა. უფრო გავრცელებული ცნობით, იგი გარდაცვლილი უნდა იყოს 1840 (სხვა ვარაუდებით: 1845, 1848, 1858) წელს, დაკრძალულია ინდოეთში.

სტეფანე გახლდათ „მაგარი ხასიათის კაცი, გაუტყეხელი, ვაჭრობის მებრძოლი, დაულაღავი მუშაკი. მის ენერგიულ სავაჭრო მხნეობას განცვიფრებაში მოჰყავდა მრავალი ქართველი“ (ზ. ჭიჭინაძე). თავისი დროისათვის საკმაოდ განათლებულ სტეფანეს სავაჭრო საქმიანობაში ეხმარებოდა არა მხოლოდ უცხო ენების (ფრანგული, სპარსული, ოსმალური, სომხური, ინგლისური), არამედ სხვადასხვა ქვეყნის ისტორიისა და გეოგრაფიის კარგი ცოდნაც.

საქართველოს ისტორიაში სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილი მოიხსენიება როგორც „აბრეშუმის გზის“ ერთ-ერთი პირველი გამკვალავი.

იაკობ ივანეს ძე ზუბალაშვილი

იაკობ ზუბალაშვილი დაიბადა 1792 წელს თბილისში. ქართული წერა-კითხვა დედამ ასწავლა ოჯახში. პირველად შეიყვანეს თბილისის კათოლიკურ ეკლესიასთან არსებულ სკოლაში. აქ სხვა საგნებთან ერთად შეისწავლა ფრანგული და ლათინური ენები, შემდეგ კი საკმაოდ კარგად დაეუფლა ქართულ ენასა და მნიგნობრობას, საქართველოს ისტორიას, აგრეთვე რუსულ, სომხურ და თურქულ ენებს რუსეთის მთავრობის მიერ 1804 წელს გახსნილ კეთილშობილთა სასწავლებელში (რომელიც 1830 წელს გადაკეთდა თბილისის **I გიმნაზიად**, XIX საუკუნის 60-იანი წლების რეფორმების შემდეგ კი ეწოდა **კლასიკური გიმნაზია**), ერთხანს ევროპაშიც ყოფილა ზოგადი განათლების მისაღებად, ევროპული ენების უკეთ დასაუფლებლად.

იაკობს ბავშვობიდანვე ეტყობოდა თურმე საგვარეულო ნიჭიერება და სწრაფვა ყველა ახალი საქმისადმი; ადრეული ასაკიდან ჩაერთო სავაჭრო საქმიანობაში. მამას – უკვე ცნობილ ვაჭარს – დაჰყვებოდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, სწავლობდა კომერციული საქმიანობის წესებს, მამის დახმარებით პირადად ეცნობოდა სხვა დიდვაჭრებს, მაღალი წრის წარმომადგენლებს. ამიტომ არც იყო გასაკვირი, რომ იაკობი სრულიად ახალგაზრდა გამოვიდა ცხოვრების დიდ ასპარეზზე, როგორც ერთ-ერთი თვალსაჩინო ვაჭარი, სხვადასხვა სამრეწველო საქმის დამფუძნებელი, შემოქმედი. და, რაც მთავარია, გახდა საქართველოს საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების აქტიური მონაწილე, ქართული ეროვნული ღირსების თავგამოდებული დამცველი, დიდი ქველმოქმედი

და მამულიშვილი. იგი, ერთი მხრივ, ენეოდა ფართო კომერციას საქართველოსა და უცხოეთში (საქართველოდან კონსტანტინოპოლში გაჰქონდა სავაჭროდ ბამბა, მატყლი, აბრეშუმი, ბზის ხე. იქიდან შემოჰქონდა შაქარი, ყავა, სარკე, ფარჩეულობა, ძაფეულობა), მეორე მხრივ, როგორც გონიერი და ჭკვიანი კომერსანტი, ზრუნავდა საქართველოშიც შექმნილიყო სამრეწველო საწარმოები, სადაც იქნებოდა გამოყენებული ადგილობრივი ნედლეული. ყოველივე ამას ჩვენშიც ბუნებრივად მოჰყვებოდა სავაჭრო ურთიერთობის გაჩენა, გლეხობის დაინტერესება, სოფლის მეურნეობის შემდგომი განვითარება და საბოლოო ჯამში ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრების ახალ ყაიდაზე გადასვლა, მისი აღორძინება.

იაკობ ზუბალაშვილის მრავალმხრივი საქმიანი ცხოვრება და მოღვაწეობა, მისი საინტერესო შრომითი გზა ზოგადად ასე გამოიყურება:

ერთი ინფორმაციით, იაკობმა თავისი პირველი სავაჭრო საქმიანობა დაიწყო არყის გამოხდა-გასაღებით. 1826 წელს სახელმწიფოსგან იჯარით უყიდია არყის წარმოების მონოპოლია რამდენიმე წლის ვადით (იმერეთის გარდა, არყის სახდელი ჰქონია ყიზლარშიც). მან ადრიდანვე იცოდა, რომ არაყს ქართლსა და კახეთში ხშირად იყენებდნენ ღვინოსთან ერთად, იმერეთში კი მას გასავალი არ ჰქონდა. ამიტომ აქ ყურძნის დაწურვის შემდეგ ჭაჭა გამოუყენებელი რჩებოდა (უბრალოდ ყრიდნენ). იაკობმა წინასწარ განჭვრიტა, თუ როგორი სარგებლობის მოტანა შეეძლო არყის გამოხდას ანუ ჭაჭის გამოყენებას. მალე კიდევ დაიწყო ამ მიმართულებით პრაქტიკული საქმიანობა: შეადგინა პატარა ამხანაგობა (რომლის ერთ-ერთი წევრი მისი ძმა გიორგიც იყო - იმხანად ქუთაისში მცხოვრები) და მთავრობას სთხოვა იმერეთში არყის ქარხნის გახსნის ნებართვა. ხელისუფლების თანხმობის შემდეგ 1826 (სხვა ვერსიით: 1835) წელს ქუთაისის ახლოს გახსნეს პირველი არყის გამოსახდელი ქარხანა. მეპატრონენი ადგილობრივი გლეხებისაგან ყიდულობდნენ გადასაყრელ ჭაჭას და მისგან ხდიდნენ არაყს სარეალიზაციოდ (წელიწადში „7200 ვედრა ჭაჭის არაყი გამოჰყვანდათ“ (ზ.ჭიჭინაძე) თურმე). ამ ახალმა

წარმოებამ დიდი მოგება მოუტანა იაკობის ამხანაგობას და სარგებელი ანახა გლეხობასაც. და მაინც ამ შემთხვევაში იაკობის საქმიანობის უმთავრესი დადებითი შედეგი ის გახლდათ, რომ იმერეთში გლეხობამ ისწავლა არყის გამოხდის წესები, გაიჩინა ოჯახის შემოსავლის ახალი წყარო. საგულისხმოა ისიც, რომ ამხანაგობამ ქარხანაში მუშებად მოიწვია ადგილობრივი გლეხები, რომლებიც მალე ისე დაოსტატდნენ, რომ დამოუკიდებლად საკუთარ ოჯახებშიც დაიწყეს არყის გამოხდა მარტივი წესებით. ასე რომ, იმერელი გლეხი თანდათან მიეჩვია ახალ საქმეს (არყის გამოხდას და მის გაყიდვასაც). რამდენიმე ხნის შემდეგ იაკობისა და მისი თანამოსაქმეებისათვის ცხადი გახდა, რომ მათი ქარხანა უკვე აღარ იყო საჭირო და კიდევ შეწყვიტეს არყის წარმოება. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ იაკობ ზუბალაშვილმა იმერეთში მყარად დააფუძნა არყის მრეწველობა.

შენიშვნა: ცნობილია, რომ იაკობის „ამხანაგობის“ შემდეგ იმერეთში არყის ქარხნები გახსნეს რუსებმა, კერძოდ: ორპირში 1845 (სხვა ვერსიით: 1840) წელს და სამტრედიიაში – 1850 წელს. მართალია, ეს ქარხნები შედარებით მოკლე ხანში დაიხურა, მაგრამ იმერეთში არყის (და, საერთოდ, სასმელების) წარმოება მალე იქცა ახალ მძლავრ სამრეწველო საქმედ. 1865 წელს გიორგი ქაიხოსროს ძე ბოლქვაძემ (რომელსაც კონსტანტინოპოლში ბერძნებისაგან უსწავლია არყის გამოხდა, გასუფთავება და სასმელების შეზავება) ქუთაისში გახსნა არყის დიდი ქარხანა და დაიწყო სასმელების დამზადება.

გიორგი ბოლქვაძე გონიერი მრეწველი გამოდგა, თანდათან აძლიერებდა ქარხნის წარმადობას, პროდუქციის ხარისხს; შესაბამისად, ქუთაისის სასმელების ქარხანა და მისი მუხატრონე მრავალფეროვანი და საუკეთესო სასმელებით მთელს საქართველოში მალე გახდა ცნობილი.

საგულისხმოა, რომ იმერეთის გარდა ქართლშიც უფრო მასშტაბურად დაიწყეს სასმელების წარმოება ჯერ ფორაქიშვილებმა, შემდეგ – მირზაშვილებმა, სარაჯიშვილებმა...

XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე საქართველოს ეკონომიკაში ამ ახალი დიდი სამრეწველო საქმიანობის შემდგომი განვითარება

თარება უცილობლად უნდა დაუკავშირდეს ზუბალაშვილების სახელს, მათს კომერციულ ალლოსა და გონიერებას.

1837 წელს იაკობმა შექმნა ახალი სავაჭრო ამხანაგობა, რომელიც, ზ. ჭიჭინაძის აზრით, საქართველოში შეიძლება ჩაითვალოს პირველ სამაგალითო ამხანაგობად. ამხანაგობამ გადამწყვიტა თბილისში შაქრის ქარხნის გახსნა. ქვეყნისთვის მეტად საჭირო ამ წამონწყებას მთავრობამ (ქალაქის გამგეობამ) სიამოვნებით დაუჭირა მხარი იმის გამოც, რომ იმხანად საქართველოში რუსეთიდან შაქრის შემოტანა ძვირიც იყო და ძნელიც.

1838 წელს თბილისში (ჯერ ვერაზე, შემდეგ - კუკიაზე; სხვა ცნობით: პეტრიაშვილის ქუჩაზე, ახლანდელი ღვინის ქარხნის ადგილზე) გაიხსნა შაქრის ქარხანა, რომელიც პირველი იყო მთელს ამიერკავკასიაში. ქარხნის მაქსიმალურმა წარმადობამ 186 ათას მანეთს მიაღწია, წელიწადში 40-55 ათას ფუტ შაქარს აწარმოებდა. ქარხანაში მუშაობდა 80 დაქირავებული მუშა (ადგილობრივი მცხოვრებნი), 10-ზე მეტი ოსტატი (ძირითადად რუსეთიდან და უცხოეთიდან მონვეულები) და ზედამხედველი.

აღლოიანი მრეწველის გათვლა მეტად წარმატებული აღმოჩნდა. დიდი მოთხოვნილების გამო შაქრის წარმოება იმდენად გაფართოვდა, რომ მოიცვა ამიერკავკასია და შეაღწია სამხრეთ რუსეთშიც. მთელ საქართველოში იაკობ ზუბალაშვილი მალე გახდა აღიარებული შაქრის მრეწველი და დიდვაჭარი.

იაკობის შაქრის ქარხანა იყო ჭეშმარიტად კაპიტალისტურ სანაყისებზე მოწყობილი სამრეწველო საწარმო მთელს ამიერკავკასიაში. აქ ყურადღება ექცეოდა არა მარტო გამოშვებული პროდუქციის ხარისხს, არამედ მის სასაქონლო სახესაც: შაქარი დაფასოებული იყო ლურჯ პაკეტებში. ცენტრში თეთრ ფონზე ლურჯი ასოებით ეწერა „ქართული შაქარი“ და მინიშნებული ჰქონდა მწარმოებლის მონაცემები. მოყვითალო ფერის, პატარა ზომის ქართული თავი შაქარი (რომელიც ად-

ვილად იმტვრეოდა, იყო ტკბილი, თანაც იაფი) ხალხს ძალიან მოსწონდა და დიდი გასავალიც ჰქონდა.

ქარხნის ძირითად ნედლეულს წარმოადგენდა უცხოეთიდან, კერძოდ – ინდოეთიდან ქართველი ვაჭრების მიერ (მათ შორის იყო იაკობის ძმა – სტეფანეც) შემოტანილი შაქრის ლერწამი. გარდა ამისა, მცირე რაოდენობით იყენებდნენ ადგილობრივ ნედლეულსაც – ქართლელი გლეხებისაგან შესყიდულ შაქრის ჭარხალს (რაც, თავის მხრივ, გარკვეულად აუმჯობესებდა სოფლის მოსახლეობის მატერიალურ მდგომარეობას, ცხოვრების პირობებს).

დაახლოებით 8 წლის შემდეგ თბილისის შაქრის ქარხანა დაიხურა რუსეთიდან შემოტანილი შაქრის კონკურენციისა და ადგილობრივი ნედლეულის უქონლობის გამო, უცხოეთიდან შაქრის ლერწმის შემოტანა კი ხშირად ძვირი ჯდება და ბუნებრივად ზრდიდა თბილისში დამზადებული შაქრის თვითღირებულებას.

იაკობ ზუბალაშვილი იყო საქართველოში პურიტ ვაჭრობის დამწყობიც. ცნობილია, რომ თბილისში პირველად ივანემ და მისმა შვილებმა გახსნეს ავლაბარში ორი მაღაზია, სადაც ვაჭრობდნენ ადგილობრივი გლეხებისაგან შესყიდული ხორბლითა და ფქვილით. იაკობმა ეს საქმიანობა კიდევ უფრო გააფართოვა მას შემდეგ, რაც რუსეთის მთავრობამ მიანდო საქართველოში მდგარი რუსის ჯარის პურიტ მომარაგება ივანის წესით (პურის „ფოდრატი“). იაკობი ქართლელი გლეხებისაგან ყიდულობდა დიდძალ ხორბალსა და ქერს, რაშიც, სხვა ვაჭრებისაგან განსხვავებით, კარგ საფასურსაც უხდიდა მეპატრონეს. იგი ყოველნაირად უწყობდა ხელს ადგილობრივ გლეხებს, რათა მათ უხვი მოსავალი მოეწიათ და ნამეტი პროდუქციით ოჯახის შემოსავალი გაეზარდათ... მეტიც: იაკობი სრულიად ღატაკ, უქონელ გლეხებს ხშირად ჩუქნიდა ურემს, ხარ-კამეჩს, რომ მათ შესძლებოდათ მიწის დამუშავება, აგრეთვე, ქირაზე წასვლა და ამ გზითაც ფულის შოვნა.

პურიტ ვაჭრობამ ზუბალაშვილებს დიდი მოგება მოუტანა, მაგრამ ეს საქმიანობა უფრო მნიშვნელოვანი და სასარგელო აღმოჩნდა როგორც ქვეყნის შიდა ეკონომიკის განვითარება.

რების თვალსაზრისით, ისე სოფლის მოსახლეობისთვის: ზუბალაშვილებმა გამოაფხიზლეს სოფლის ღარიბი მოსახლეობა, ასწავლეს ფულის შოვნის პატიოსანი გზა (მინის უკეთ დაშუშავებით კარგი მოსავლის მიღება და მისი გონივრული გასაღება, სოფლის პროდუქტების სასაქონლო დანიშნულება და, საერთოდ, მიაჩვიეს თავიანთი მეურნეობის სწორად გაძღოლას); გლეხი გაიყვანეს სოფლის გარეთ და დაანახეს სხვა ცხოვრება, განსხვავებული ფორმითა თუ ინტერესებით.

ამგვარი თანადგომა-დახმარების გამო იაკობი (და მათი გვარის სხვა წარმომადგენლები) ქართლში ყველას უყვარდა თურმე, გარდა გორელი სხვა ვაჭრებისაო. მას განსაკუთრებით უპირისპირდებოდნენ სომეხი ვაჭრები, ბევრჯერ ცილიც დასწამეს, მაგრამ ვერაფერს გახდნენ, რადგან იაკობი ყოველთვის პატიოსნად აწარმოებდა კომერციას.

სწორედ კეთილშობილებისა და საქმის ერთგულების გამო პატივს სცემდნენ იაკობს მთელს საქართველოში როგორც ღარიბი მოსახლეობა, ისე საზოგადოების მაღალი წრეები. იაკობი – განათლებული, ევროპული ენების მცოდნე, ჭკვიანი და პატიოსანი ვაჭარი – დაახლოებული იყო ბატონიშვილებთან, გურიისა და სამეგრელოს მთავართა ოჯახებთან. მაგალითად, სამეგრელოს მთავარი დავით დადიანი და მისი მეუღლე ეკატერინე ჭავჭავაძე იაკობს თვლიდნენ „პატიოსნებით აღსავსე კაცად“, ამიტომაც იგი დანიშნეს სასახლის ვაჭრად და მთელს სამეგრელოში ვაჭრობის ნებაც მისცეს.

იაკობ ზუბალაშვილის პიროვნული ღირსებისა და ავტორიტეტის წარმოსაჩენად დავიმონებთ აგრეთვე ერთ ნაწყვეტს ზ. ჭიჭინაძის წიგნიდან „ისტორია ზუბალაშვილების გვარისა“: „სამეგრელოს მთავარმა დადიანმა იაკობი წარუდგინა მთავარმართებელს და განუცხადა: „ეს გახლავთ ვაჭარი ზუბალაშვილი. ზუბალაშვილები საქართველოში ადრიდანვე არიან ვაჭრობით ცნობილნი და დამსახურებულნი როგორც ქართლში მეფე ერეკლესა და გიორგი მეფის წინაშე, ისე აქ, იმერეთსა და ჩვენი სამთავროს წინაშე. იგი არის სანდო პირი, სწორი. ამიტომ ვითხოვ, რომ, როგორი პატივისცემაც ამ პირს და ამათ გვარის წევრთ მეფე ერეკლეს, გიორგის და

ჩვენი სახლის წინაშე ჰქონდათ, ისეთივე მინიჭოთ თქვენ და, თუ სადმე ვაჭარი კაცები დაგჭირდეთ, ამას მიმართეთ. ნა-მეტურ თქვენს ჯარს ეს დაეხმარება სურსათის გადმოცემით, „ფოდრატივით“. ზუბალოვს შეგიძლიათ ერთი მილიონის იჯარა მისცეთ. მე ვარ ამის პასუხისმგებელი“ (გვ. 82-83).

აქვე დავსძენთ: ამის შემდეგ მთავარმართებელმა მართლაც სანდო პირად ცნო იაკობი და მას მიანდო პირველივე წელს პურის „ფოდრატი“. იაკობმა პატიოსნად შეასრულა ეს დავალება და მთავრობისაგან მადლობაც დაიმსახურა.

იაკობ ზუბალაშვილი თავისი საქმიანობით იყო რეალური სახე XIX საუკუნის საქართველოში მრეწველობის განვითარებისა. მის ძირითად სავაჭრო საქონელს წარმოადგენდა პური, ღვინო, არაყი, შაქარი, ჩაი, ნართი. „იაკობ ზუბალაშვილი იყო XII კლასის სოვდაგარი. იგი სასმელითა და სურსათ-სანოვანით ამარაგებდა კავკასიის ცალკე კორპუსს, ხოლო შემდეგ თვითონ მოჰკიდა ხელი არაყის წარმოებას. 1840-იანი წლებიდან იაკობს თბილისში (ავლაბარში – ე.ფ) ჰქონდა ცალკე ქარვასლა, რომელშიც იყო 10 სავაჭრო მალაზია, სანყობები, ღვინის სარდაფები და 71 სასტუმრო ოთახი“ (პ. გუგუშვილი, 1979, გვ. 353-354).

ი. ზუბალაშვილის ეს ქარვასლა მდებარეობდა ავლაბრის ახალ ხიდთან; დაანგრიეს 1940 წელს ქალაქის ამ ნაწილის რეკონსტრუქციასთან დაკავშირებით (თ. გერსამია). საგულისხმოა, რომ საკუთარი ქარვასლის გარდა იაკობს (და მის ძმას დავითს) მალაზიები ჰქონიათ ერევნის მოედანზე, თამამშვევის ქარვასლაშიც.

ისტორიული თუ სხვა წყაროების მიხედვით, XIX საუკუნის 30-40-იანი წლების საქართველოში იაკობ ზუბალაშვილი საკმაოდ გავლენიანი და მდიდარი ვაჭარი იყო. გარდა ამისა, კარგი განათლება, უცხო ენების ცოდნა, ადამიანური კეთილშობილება და სპეციაკი ბუნება მას აძლევდა საშუალებას ყოფილიყო ცნობილი პიროვნება, პატივსაცემი და აღიარებული მამულიშვილი.

იაკობი და მისი მომდევნო თაობის ზუბალაშვილები იმითაც იყვნენ გამოჩენილები, რომ მათ თბილისში ააგეს უამ-

რავი შენობა-სასახლე, რომლებიც ათეული წლების მანძილზე ამშვენებდა ქალაქს (ზოგი მათგანი დღესაც არსებობს) და რომლებიც მოგვიანებით თბილისელი მოქალაქეებისა თუ ადგილობრივი თვითმართველობის საკუთრებად დარჩა (ამათ შესახებ ქვემოთაც გვექნება საუბარი, ამჯერად მხოლოდ ორიოდ მათგანზე შევჩერდებით).

ცნობილია, რომ თბილისის საუკუნეების მანძილზე განთქმული იყო დიდებული სასახლეებით, დიდრონი ქარვასლებით, მშვენიერი ბალებითა და მარმარილოს აუზებით. ერთ-ერთი ამათგანი გახლდათ სამეფო სახლი. ამ სასახლის ზემოთ ძველთაგანვე მდგარა ერთი დიდი შესანიშნავი ქარვასლა, ოთხსართულიანი შენობა. იგი აუგიათ მეფეებსა და ბატონიშვილებს საქართველოში მოსული უცხოელი ვაჭრებისა და მოგზაურებისათვის. მათთვის იქვე ყოფილა სასტუმროც. მაგრამ ეს ძვირფასი შენობა XVII-XVIII საუკუნეებში მტერთა შემოსევების შედეგად ძალიან დაზიანებულა და XIX საუკუნის დასაწყისისათვის მთლიანად დანგრეულა. ფართოდ გავრცელებული ცნობებით, სწორედ ამ ქარვასლის ადგილზე, მის საძირკველზე, იაკობის ოჯახმა ააგო დიდებული სასახლე – სასტუმრო „პალასი“ (ამ სახლს ქებით მოიხსენიებენ თანამედროვენი, მათ შორის, პლატონ იოსელიანიც). ეს უნდა მომხდარიყო დაახლოებით 1827 წელს ან 1830-იანი წლების დასაწყისში (ერთი ვერსიით, ზუბალაშვილებმა აქ მიწის ფართობი შეიძინეს 1820 წელს). არქიტექტორ ბერნარდაცის პროექტით გვიანდელი კლასიციზმის სტილში შესრულებულ ნაგებობას (სადაც ახლა ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმი) მთელს ქალაქში სხვა ვერც ერთი შენობა ვერ შეედრებოდა თურმე.

ეს სასახლე იმდენად სახელგანთქმული ყოფილა, რომ 1837 წლის 11 ოქტომბერს კავკასიის კორპუსის სარდლობამ სწორედ აქ მოუწყო ბრწყინვალე მეჯლისი საქართველოში სტუმრად ჩამოსულ რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ I-ს. იმპერატორი გაკვირვებულა სასახლის მთავარი დარბაზის მოწყობილობით და მოუსურვებია ზუბალაშვილების პირადად გაცნობა. ამ დარბაზობის (წვეულების) ერთ-ერთი სტუმრის ბა-

რონ კობის ჩანაწერების მიხედვით, „ზუბალაშვილების სასახლეში სადარბაზოდ ათასი კაცი დაეტიანო“ (ზ. ჭიჭინაძე).

საქართველოს ეგზარხოსსაც ძალიან მოეწონა თურმე ეს სასახლე და ზუბალაშვილებს სთხოვა, დაეთმოთ იგი თბილისის სასულიერო სემინარიისათვის (რომელიც 1817 წელს იყო გახსნილი). ჭეშმარიტმა ერისკაცებმა თითქმის უსასყიდლოდ (მხოლოდ აგურის ფასად) გადასცეს ქალაქს შენობა, სადაც 1840 წლიდან 1920-იანი წლების დასაწყისამდე განთავსდა სასულიერო სემინარია, ხოლო 1952 წლიდან – ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმი (ერთი ინფორმაციით, სემინარიის ხელმძღვანელობას მოგვიანებით მიუყიდია ვინმე კერძო პირისათვის შენობა, რომელიც მომდევნო წლებში გამოიყენებოდა თურმე სხვადასხვა დანიშნულებით, 1932-1951 წლებში კი აქ სახვითი ხელოვნების გალერეა ყოფილა).

ამ სასტუმრო „პალასის“ გვერდით, ყოფილი ცეკავშირის შენობის ადგილზე (მაშინდელი ერევნის მოედანზე მდგარი ქარვასლის ახლოს), იაკობმა ააგო მეორე სასახლეც – სამსართულიანი საცხოვრებელი სახლი და მოაწყო ევროპულ ყაიდაზე. იაკობი-ეს საქვეყნოდ აღიარებული ვაჭარ-მრეწველი, ხელოვნების დიდი მოყვარული, ყოველთვის ესწრებოდა თურმე საოპერო თეატრის წარმოდგენებს.

შენიშვნა: ერევნის (დღევანდელი თავისუფლების) მოედანზე იყო დიდი ქარვასლა მარჯვენა მხარეს ჩამწკრივებული მალაზიებით, მარცხენა მხარეს კი შესანიშნავი თეატრით, სადაც იტალიური დასი დგამდა იტალიელი კომპოზიტორების ოპერებს, იმართებოდა სხვა წარმოდგენებიც.

ღირსსაცნობია ისიც, რომ იაკობ ზუბალაშვილი პატიოსანი ცხოვრება-საქმიანობის გარდა ყოველთვის ცდილობდა უცხოელთათვის ეჩვენებინა ქართული სტუმართმოყვარეობა, წარმოეჩინა ქართველი კაცის ბუნება, მისი სულიერება, მაღალი იდეალებისაკენ სწრაფვა და, რაც მთავარია, გონიერება და ნიჭიერება. ამასთან დაკავშირებით მოვიხმობთ მრავალთაგან მხოლოდ ერთ ფაქტს:

1858 წლის ბოლოს საქართველოს უნდა სწვეოდა სახელოვანი ფრანგი მწერალი ალექსანდრე დიუმა(მამა). იაკობ ზუბალაშვილმა სტუმარი მიიწვია თავის ოჯახში,დაუთმო პირველ სართულზე რამდენიმე ოთახი და თითქმის 2 თვე (მის თანმხლებ პირებთან ერთად) გულუხვი მასპინძლობაც გაუწია. გამგზავრებისას მწერლისათვის უჩუქებია საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ქუდები (სხვა ვერსიით: ორი ქუდი – თუშური და გურული) აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს სიმბოლოდ. ალ.დიუმა ფოთის გზით დაბრუნდა სამშობლოში და, ზუბალაშვილების სითბო-თავაზიანობისა და საუცხოო მასპინძლობის წყალობით, თან გაიყოლა ბევრი კეთილი მოგონება თბილისზე, საქართველოზე.ამასთან დაკავშირებით მოვუსმინოთ თავად მწერალს, ცნობილი წიგნის „კავკასიის“ ავტორს (შემოგთავაზებთ რამდენიმე ცალკეულ ამონარიდს ამ წიგნიდან):

1. „აი თბილისიც!

– სად წავიყვანო ეს ბატონები? – იკითხა მეეტლემ.

– ბარონ ფინოსთან,საფრანგეთის კონსულთან, – ვუპასუხე მე...

ბარონს მსახურისათვის დაებარებინა, ჩვენთვის გამზადებულ ბინაში წავეყვანეთ. მიგვიყვანეს საუცხოო ბინაში, თეატრის მოედანზე,სადაც მოგვცეს ორი ოთახი და ერთი დარბაზი მდიდარი ქართველის, ბ-ნი ივანე ზუბალაშვილის სახლში" (ამ დროს ივანე ზუბალაშვილი ცოცხალი არ იყო, დიუმას მასპინძლობა გაუწია მისმა შვილმა იაკობმა – ჟ.ფ.).

2. „ბარონი ფინო დანიშნულ დროს მოვიდა.

– მზად ხართ? – მკითხა მან... მაშ აიღეთ თქვენი შლაპა და წავიდეთ (სტუმარ-მასპინძლები თეატრში მიდიოდნენ – ჟ.ფ.).

– ჩემი შლაპა ვოლგას ვაჩუქე სარატოვსა და ცარიცინს შირის... გამოდის, თეატრში წასვლაზე უარი უნდა ვთქვა... გამოსავალი არ არის.

– მოიცა, კიდევ არის ერთი საშუალება, აგერ ამას შეხედეთ, – მითხრა მან[ფინომ] და ჩემს მასპინძელ ზუბალაშვილ-

ზე მიმითითა, რომელიც ის იყო ოთახში შემოვიდა, – თქვენი მასპინძელი კოხტად ჩაცმის მოყვარე კაცია და ქუდების-მთხრალი კოლექცია აქვს. იქნებ გათხოვით ერთი შლაპა?

– სიამოვნებით, – თქვა ზუბალაშვილმა... მართლაც ბ-მა ზუბალაშვილმა შემოიტანა შლაპა, რომელიც თითქოს ჩემს თავზე იყო გამოჭრილი.

– ახლა ეტლში ჩავსხდეთ და თეატრში გავნოთ“ (გვ.192).

3. „სამუშაოს ჩავუჯექი.მე ვისარგებლე თბილისში ყოფნით, ჩემი სახლის პატრონის, ზუბალაშვილის, შესანიშნავი მასპინძლობით“ (გვ.247).

იაკობის ოჯახი, ზუბალაშვილთა საგვარეულო ტრადიციის მიხედვით, თბილისში გამორჩეული იყო საქველმოქმედო საქმეებითაც. ისინი საქართველოს აღორძინებისათვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ განათლება-კულტურის განვითარებას, ქართველთა შორის წიგნიერების ამაღლებას. ამიტომ უხვად აფინანსებდნენ ქართულ სტამბებსა და წიგნის გამომცემლებს. ჩარდა ამისა, ყოველთვის გვერდით ედგნენ ეროვნული სულიერების გადარჩენა-გაძლიერებისათვის მეზრძოლ თანამემამულეებს, სიტყვიერი თანადგომითა თუ უხვი შეწირულობით თანაუგრძნობდნენ მათს საქმიანობას. ვფიქრობთ, ამჯერად მაგალითისათვის მხოლოდ პეტრე ხარისჭირაშვილის დასახელებაც იქნება საკმარისი.

ცნობილია, რომ 1840-იან წლებში გარკვეული პოლიტიკური ვითარების გამო სამცხე-ჯავახეთში უკიდურესად იყო გამწვავებული ქართული ენისა და ქართველობის შეწარმუნების საკითხი. ახალციხელი კათოლიკე მღვდელი **პ.ხარისჭირაშვილი** გრძნობდა, რომ საქართველოს ამ ძირძველ მხარეს მძიმე განსაცდელისაგან იხსნიდა ქრისტიანობა და ქართული წიგნი. ჭეშმარიტი ერისკაცი ამ მიმართულებით კიდევ შეუდგა პრაქტიკულ საქმიანობას სხვა თანამოაზრეებთან ერთად, მაგრამ მალე ხელისუფლებამ აიძულა იგი, „როგორც საშიშ პიროვნებას“ დაეტოვებინა სამშობლო. მ. პეტრე საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ ასეთ სიტუაციაში მისთვის რჩებოდა ერთა-

დერთი გზა – უცხოეთში გაეგრძელებინა საქმიანობა ქართველი ერის საკეთილდღეოდ. მართლაც, „დიდვაჭარ იაკობ ზუბალაშვილის მატერიალური ხელშეწყობით პეტრე კონსტანტინეოლში მიემგზავრება, სადაც ქართველი კათოლიკეებისათვის ქართული ტიპიკონის არსებობის აუცილებლობას ქადაგებს“ (მანანა ჯავახიშვილი), იმავდროულად იგი იწყებს ზრუნვას ქართული ხელნაწერი წიგნების გამოცემაზეც. ამ მიზნით მიემგზავრება ვენეციაში და მკვიდრდება ნმ. ლაზარეს კუნძულზე, სომხურ-კათოლიკური კონგრეგაციის მონასტერში, სადაც რამდენიმე ხნის შემდეგ, 1850-იან წლებში, ისევ თანამემამულე კათოლიკე ზუბალაშვილების თანადგომითა და ფინანსური მხარდაჭერით გამართა ქართული სტამბა და დაიწყო ქართული წიგნების ბეჭდვა. ამ დიდი მამულიშვილური საქმიანობისათვის უზვი შეწირულობა კვლავაც გაიღო იაკობის ოჯახმა, განსაკუთრებით კი გამორჩეულია იაკობის მეუღლის ანას წვლილი.

თანამედროვეთა შეფასებით, ანა – განათლებულ კათოლიკეთა ოჯახის ასული – გახლდათ „შესანიშნავი მანდილოსანი, თავისი დროის კვალად მალალის კრძალულებით აღზრდილი... ძველთ ქართველთ დედათ თვისების მქონი, სახე პატიოსანი და დიდებულ ქართველთ დედათა... ღვთისმოსავი, საღვთო წერილის მოყვარე, შვილების შესანიშნავი აღმზრდელი“ (ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ზუბალაშვილების გვარისა, გვ. 147-148).

ანა ზუბალაშვილისა გახდა ვენეციაში ქართული წიგნების გამოცემისა და შემდგომ საქართველოში მათი გავრცელების თაოსანი; მათ შორის იყო საღვთო წიგნები, „წმინდანთა ცხოვრება“, ქართველი კათოლიკე ბერების მიერ უცხოეთში თარგმნილი ხელნაწერები.

იაკობსა და ანას ჰყოლიათ სამი ვაჟი: **ლევანი, ალექსანდრე, კონსტანტინე**. ამათგან საქართველოს ისტორიაში განსაკუთრებით ცნობილია კონსტანტინე იაკობის ძე – ღირსეული მოქალაქე, ოჯახის საუკეთესო ტრადიციების გამგრძელებელი. ლევანის შესახებ ნათქვამია, რომ იგი ადრე გარდაცვლილა და ამიტომაც რაიმე მნიშვნელოვანი ინფორმაცია არ დარ-

ჩენილა, ალექსანდრეს ცხოვრება-საქმიანობა კი აღწერილია მომდევნო ქვეთავში.

ცნობილია, რომ XIX საუკუნის დასაწყისიდან კათოლიკე ზუბალაშვილები მოხსენიებულნი არიან აზნაურიშვილებად. შესაბამისად, იაკობის ოჯახის წევრებიც ირიცხებოდნენ თბილისის გუბერნიის ქართველ აზნაურიშვილებად და, აგრეთვე, საპატიო (რჩეულ) მოქალაქეებად.

იაკობ ივანეს ძე ზუბალაშვილი გარდაიცვალა 1864 წელს, 72 წლის ასაკში. დაკრძალეს თბილისში, სოლოლაკში, ქართველ კათოლიკეთა სასაფლაოზე, ზუბალაშვილთა საგვარეულო სამარხში, მეუღლის გვერდით.

შენიშვნა: ისტორიულად ცნობილია, რომ ქართველი კათოლიკე-ნი თბილისში ძველთაგანვე ცხოვრობდნენ სოლოლაკის შეყოლებით, ჯვარისმამის ეკლესიის ზემოთ და სოლოლაკში. ცოტა მოგვიანებით დაიწყეს დასახლება ქალაქის შუაგულშიც, შუა ბაზართან (დღევ. თავისუფლების მოედნისა და ლესელიძის ქუჩის მიმდებარე ადგილებში). სოლოლაკში არსებული მათი სასაფლაოც, სადაც მავანნი და მავანნი (ახლომახლო მცხოვრებნი) ხშირად აზიანებდნენ თურმე საფლავის ქვებს. როგორც თანამედროვენი შენიშნავენ, თბილისში მცხოვრები ქართველი კათოლიკენი სასაფლაოს მხრივ გაჭირვებულ მდგომარეობაში ყოფილან XVIII საუკუნის ბოლომდე. მაგრამ, როცა 1789 წელს მეფე ერეკლემ ცნობილი ქართველი კათოლიკე მოღვაწის – ლუკა ისარლიშვილის თხოვნით კათოლიკეებს უბოძა სოლოლაკშივე ახალი სასაფლაოსათვის თავისუფალი ადგილი (მდებარეობდა მთანმინდის კალთებზე, ახლანდელი ჭონქაძის ქუჩის დასაწყისი მონაკვეთის ზემოთ). მას შემდეგ მდგომარეობა მალე შეიცვალა სასიკეთოდ: კათოლიკეებმა მათს საკუთრებაში გადმოსული მიწის ფართობი ისე მოაწესრიგეს, რომ მომავალი წლიდანვე დაიწყეს მიცვალებულების დასაფლავება (გარშემო მცხოვრებლებსაც უკვე აღარ შეეძლოთ ზიანის მოტანა...).

სწორედ ამ სასაფლაოზე 1835 წელს პატრ ფილიპეს აუგია **ჯვართამაღლების** პატარა საყდარი, სასაფლაოს შესაფერისი. „მღვდელმსახურებას ხანდახან ახლაც ასრულებენ... აქვე დასაფლავებულია თვით მაშენებელი საყდრისა პატრი ფილიპე, რომლის საფლავის ქვასაც ქართული და ლათინური წარწერა აქვს. საყდრის სივრცე შესდგება რამდენიმე საყენი-

საგან. მშენიერ ალაგს სძევს, სუფთას და მოხდენილსა" (ზ. ჭიჭინაძე, კათოლიკეთა ეკლესია საქართველოში, გვ. 129-130). აქვე საგულისხმოა ზ. ჭიჭინაძის ერთი შენიშვნაც: "ეს ადგილი დღემდე არსებობს სასაფლაოდ, მხოლოდ იგი საეროდ (ალბათ, იგულისხმება: ყველა კათოლიკესათვის - უ. ფ.) გაუქმებულია. იქ ახლა საფლავდებიან რამდენიმე კომლნი ანუ წარჩინებულ გვარის წევრნი ქართველ კათოლიკეთა" (იქვე, გვ. 128).

ირკვევა, რომ XIX საუკუნის დასაწყისიდანვე ზუბალაშვილებსაც ჰქონიათ სოლოლაკის ქართველ კათოლიკეთა სასაფლაოზე თავიანთი საგვარეულო სამარხი, საერთო ნაწილი საგან რკინის მოაჯირით (გალავნით) გამოყოფილი. 1903 წლის მდგომარეობით (ზ. ჭიჭინაძის აღწერით), ამ სასაფლაოზე დაკრძალული არიან: იაკობ ივანეს ძე ზუბალაშვილი, მისი მეუღლე ანა და შვილები (ლევანი, მარია მაგდალინა); ანდრია ივანეს ძე ზუბალაშვილი; კონსტანტინე და ელისაბედ ზუბალაშვილები, მათი მცირეწლოვანი შვილი ანდრია; გიორგი ივანეს ძე ზუბალაშვილის მეუღლე ანნა, ასული თავ. ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილისა. 1904 წელს იქვე დაკრძალეს სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილიც.

აღსანიშნავია, რომ ზუბალაშვილთა საგვარეულო ტრადიცია ყოფილა სასაფლაოს კეთილმოწყობაზე ზრუნვა, მიცვალებულთა ხსოვნისადმი განსაკუთრებული პატივისცემა, რაზედაც ნათლად მეტყველებს არა მარტო ძვირფასი მარმარილოსაგან დამზადებული მათი საფლავის ქვები, არამედ სასაფლაოსთან დაკავშირებით გაღებული უხვი შეწირულობანი (სოლიდური თანხები) (იხ. ქვემოთ).

მომდევნო წლებში ზუბალაშვილთა სასაფლაოს შესახებ კონკრეტულ ინფორმაციებს ვერ მივაკვლიეთ. ჩვენს ხელთაა მხოლოდნასტასია დავითის ასული ზუბალაშვილის მოგონება: "სოლოლაკში, დღევანდელი ჭონქაძის და გერგეთის ქუჩების მიდამოებში ზუბალაშვილებს ჰქონდათ საგვარეულო სასაფლაო და ეკლესია. ეკლესია პატარა იყო, დარბაზული ტიპისა. საფლავის ქვებზე გაკეთებული იყო ძვირფასი მარმარილოს ნიში... ზავშობიდან მახსოვს, თუ როგორი მოწინებით აღებდა მამაჩემი სოლოლაკის ეკლესიის კარებს და, სანამ შესაძლებელი იყო, ჰპატრონობდა თავისი წინაპრებისაგან დატოვებულ ამ ძვირფას რელიკვიას, სინმინდებებს".

როგორც ჩანს, 1920-იანი წლების დასაწყისშიც სოლოლაკში ვერ კიდევ არსებობდა ზუბალაშვილთა სასაფლაო ეკ-

ლესიითურთ. საგვარეულო სამარხებისა და საყდრის ერთდერთი მზრუნველი (მფარველი) იყო ქნი ანასტასიას მამა და ვით ანტონის ძე ზუბალაშვილი (იმხანად ამ შტოს ერთადერთი ცნობილი მამაკაცი საქართველოში). მაგრამ მალე საბჭოთა ხელისუფლებამ მთლიანად გააუქმა სოლოლაკში კათოლიკეთა სასაფლაო, სამაგიეროდ, იმ ადგილზე კომკავშირის ხეივანი გააკეთეს, ხოლო ძვირფასი საფლავის ქვები თუ სხვა ფასეულობანი დაიტაცეს, საყდარიც გაძარცვეს...

აღბათ, სწორედ ამ გზითაც უნდოდათ ახალი ხელისუფლების მესვეურებს საბოლოოდ წაეშალათ ქართველი ერისკაცების, სახელოვანი მამულიშვილების სამაგალითო ცხოვრება-საქმიანობა და მათი უხვი ქველმოქმედება.

ალექსანდრე იაკობის ძე ზუბალაშვილი

ალექსანდრე ზუბალაშვილი დაბადებული უნდა იყოს დაახლ. 1820-1826 წლებს შორის. მის შესახებ ჩვენში შემორჩენილია შედარებით მცირე მასალა, რადგან იგი ძირითადად საზღვარგარეთ (იტალიაში, საფრანგეთში, შვეიცარიაში) ცხოვრობდა და მემკვიდრეც არ ჰყოლია. იაკობისა და ანა ზუბალაშვილების ოჯახში აღზრდილ ალექსანდრეს კარგი განათლება მიუღია, ამიტომაც ითვლებოდა საქართველოს ისტორიის, ქართული ენისა და სიტყვიერების საუკეთესო მცოდნედ. თანამედროვეთა გადმოცემებით, ალექსანდრე ახალგაზრდობიდანვე ყოფილა დაინტერესებული ქართული კულტურული მემკვიდრეობით, გატაცებით აგროვებდა თურმე ძველ ქართულ ხელნაწერებს, წიგნებს, ფულის ერთეულებსა და სხვა ამგვარ ძვირფას – ჩვენი ისტორიისათვის ფასეულ ნივთებს. 1870-იანი წლების ბოლოს უმოგზაურია ქართლში. ნანახისა და, საერთოდ, შთაბეჭდილებების შესახებ სტატიაც გამოუქვეყნებია გაზეთ „დროებაში“.

იმდროინდელი პრესის მასალებით ირკვევა, რომ ალ. ზუბალაშვილი ყოველთვის იდგა მოწინავე ქართველი ინტელიგენციის გვერდით, უცხოეთში დამკვიდრებამდე აქტიურად მოღვაწეობდა ქვეყნის საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში. ამასთან დაკავშირებით მკითხველის ყურადღებას შევაჩერებთ ორიოდ ფაქტზე:

1) გაზეთ „თბილისის მოამბეში“ დაიბეჭდა ალექსანდრეს სტატია, სადაც გამოთქმულია საინტერესო წინადადებათა ქ. თბილისის წყლით მომარაგების თაობაზე. აღნიშნულ სტატიას მალე გამოეხმაურა გაზეთი „დროება“: „სამწუხაროდ, ამჟამად

სრულად ვერ ვბეჭდავთ უფ. ალ. ზუბალოვის მშვენიერ სტატიას, რომელიც ქალაქში წყლის გაყვანას შეეხება. მოკლედ გავაცნობთ მკითხველს ამის შინაარსს.

ალ. ზუბალოვი თავის სტატიაში საფუძვლიანად ასაბუთებს, რომ ქალაქის საჭიროება მოითხოვს, წყალი გაყვანილი იქნას შიგ ქალაქში და ქალაქის გარშემო ალაგებშიც, რომელიც არის უტყეო, უდაბნო, დამწვარი ალაგები... ზაფხულობით 4 თვის განმავლობაში იქ ცხოვრება გასაჭირია, მცხოვრებლების ჯანმრთელობა მოითხოვს, რომ ეს ადგილები მცენარეებით შეიმოსოს, ამწვანდეს და გაცხოველდეს. ამისათვის კი საჭიროა იქ წყლის გაყვანაო. მისი აზრით, ამოსანევი წყლის მაშინებით წყლის გაყვანა ქალაქისათვის ძვირიც იქნება და მოუხერხებელიცო. ასევე იგი წინააღმდეგია იმისიც, რომ ქალაქმა წყლის გაყვანის საქმე მიანდოს უცხო ვინმე პირს ან კამპანიას. წყალი ისეთ საჭიროებას წარმოადგენს მცხოვრებთათვის, რომ უთუოდ ქალაქის საკუთრება უნდა იყოს; ქალაქმა წყალი თავისი ხარჯით უნდა გამოიყვანოს.

უფ. ალ. ზუბალოვის აზრით, წყალი უნდა გამოიყვანონ არაგვიდან მილებით. ამით ქალაქიც სამუდამოდ დაკმაყოფილდება წყლით და გარშემო ადგილების გაცოცხლებასაც მოვესწრებითო...

ძლიერ სასურველია, – დასძენს რედაქციის კორესპონდენტი, – რომ უფ. ალ. ზუბალოვის გონივრულ წინადადებებს ქალაქის ახლანდელმა გამგეობამ ჯეროვანი ყურადღება მიუქცეოს“ (დროება, 1875, V, 21, №57, გვ. 1-2).

2) 1878 წლის ნოემბერში ქართველმა ინტელიგენციამ თბილისში სტუმრად მოიწვია ოსმალეთის ქართველების ჯგუფი, რომლებიც ცხოვრობდნენ ახლადშემოერთებულ ქართულ ტერიტორიაზე და აქამდე ოსმალეთის გამგებლობაში შედიოდნენ. სტუმართა დეპუტაციაში 17 კაცი იყო (მათ შორის, შერიფ-ბეგი ხიმშიაშვილი), მასპინძლებიდან – 90 (ცნობილი მოღვაწენი – თავადაზნაურები, სამხედრო პირნი, მწერლები, პოეტები, გაზეთების რედაქტორები და სხვები: გრ. ორბელიანი, აკ. წერეთელი, გ. წერეთელი, პ. უმიკაშვილი, დ. ჯორჯაძე, ალ. ზუბალაშვილი, თავ. გ. სუმბათოვი, თავ. ი. ან-

დრონიკოვი, დიმ. ყიფიანი...). სადილის სუფრაზე პირველი სიტყვა წარმოთქვა გრ. ორბელიანმა, მეორე კი - ალ. ზუბალაშვილმა (ვბეჭდავთ მცირე შემოკლებით. სტილი და პუნქტუაცია დაცულია - ფ. ფ.).

„მონყალენო ხელმწიფენო! რაც უნდა მძიმე ხვედრი შეხედეს ხალხსა, საზოგადოებასა, თუ ბოლოს ყოველივე კარგათათავდება, დიახ, კაცმა მაღლობა უნდა შესწიროს ღმერთსა!

„შემდგომ მრავალწლის ჩხუბისა, სისხლის ღვრისა და სიმძულვარისა ორთა ძმა ხალხთა შორის რუსეთის და ოსმალეთის საქართველოსა, მიუხდომელმა განგებამა ისე მიიყვანა საქმე, რომ დღეს ეს ორი ჩამომტერებული ხალხი ერთად შეყრილნი ვართ სუფრაზე და ვდღესასწაულობთ განხეთქილების მოსპობას ჩვენს შორის, ჩვენს ძმურათ შეყრასა „ძველებურათა, ჩვენებურათა“ იმ კაის გულითა, რომელსაც ჩვენ ჩვენში ვხედავთ, ისე თქვენშიც ვეგულებით.

„ძველათ დიახ მრავალგვარი სიმდიდრე და სიკეთე ჰქონია საქართველოსა, და ეხლა ერთილა მაინც საუნჯე კიდევ გვაქვს უნაკლულოთ. ე. ი. კაი გული, რომელიც ყოველთვის აღიძვრის თავგანწირულობით ყოველ საზოგადო კეთილ საქმეზედა ძმურის სიყვარულისათვის.

ამგვარ თვისებისა გამო ჩვენის გულისა უნდა მოგახსენოთ, რომ ეხლა, ნებით თუ უნებურათ ხომ ჩვენი ხართ, და, რა გავიცანით ერთმანეთი და როცა ერთმანეთს კიდევ უკეთ გავიცნობთ, მაშინ, უეჭველია, სულ ჩვენი იქნებით. ერთნი ვიქნებით და ერთად გავსწევთ უღელსა საზოგადო წარმატებისათვის!...“ (დროება, 1878, 23 ნოემბერი (XI, 23), № 239, გვ. 1-3).

3) ალ. ზუბალაშვილი დაინტერესებული ყოფილა ფოლკლორული მასალებითაც. მას თურმე სასიამოვნო მოვალეობად მიაჩნდა გლუხკაცის მეხსიერებაში ზეპირი გზით შემონახული ხალხური შემოქმედების ჩანერა და გამოქვეყნება, რათა მთლიანად არ დაკარგულიყო თაობების წინათ შექმნილი ზღაპრები, ლექსები და მისთანები. ჩანს, რომ ალექსანდრე თავადაც კრებდა ასეთ მასალებს და უგზავნიდა ყურნალ-გაზეთების რედაქციებს. მაგალითისათვის დავიმოწმებთ ერთ

შემთხვევას: ერთხელ ალექსანდრემ სოფ. მუხურაში (შორაპ-
ნის მაზრა), სადაც მამულები ჰქონდა, თავის მასპინძელს
ენაწყლიან გლეხს ივანეს ვახშმის შემდეგ სთხოვა, მოეყოლა
ძველი ამბები, ბავშვობაში ნასწავლი თუ გაგონილი. ივანემ
ჯერ ბოდში მოიხადა – აღარ მახსოვსო, მაგრამ სტუმრის
დაჟინებული თხოვნის გამო უარი ველარ თქვა და გაიხსენა
ბევრი საინტერესო რამ: ზღაპრები, შაირები, გამოცანები,
ლექსები, ლოცვები... ალექსანდრემ მადლობა გადაუხადა მას-
პინძელს, ყველა ეს მასალა შეკრიბა, „დროების“ რედაქციას
გაუგზავნა და თან ასე შეუთვალა: „როგორც უნდა იყოს, მა-
ინც პოეტური გრძნობა გავრცელებულია ჩვენს ხალხში და
ამისთანა გლეხკაცები, როგორც ეს ჩემი ივანე, რომელთაც
ბევრი ლექსები გაზეპირებული აქვსთ და იქნება თვითონაც
გამოუთქვამსთ რამე, სოფლებში მრავალნი იპოვებიან“ (დრო-
ება, 1880, XI, 12, №238).

ევროპაში დამკვიდრების შემდეგაც ალექსანდრე ყოველ-
თვის ყურადღებით ეცნობოდა საქართველოს ამბებს, ინტერე-
სით კითხულობდა მის შესახებ ყველაფერს, რაზეც ხელი მი-
უწვდებოდა უცხოეთში მყოფს; იქაც აგროვებდა ჩვენი ქვეყ-
ნის ისტორიასთან დაკავშირებულ მასალებს. ამ კუთხით მისი
საქმიანობის უმთავრესი მიზანი იყო **საქართველოში სიძველე-
თა დაცვის მუზეუმის გახსნა**, სადაც სხვა მასალებთან ერთად
მოთავსდებოდა წლების მანძილზე ნაგროვები თავისი პირადი
კოლექციაც. მისი აზრით, ამგვარი მუზეუმის დაარსების ინი-
ციატორი უნდა გამხდარიყო „ქართველთა შორის წერა-კით-
ხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“. ამასთან დაკავშირე-
ბით გაზეთი „ივერია“ წერდა: „პატივცემულ ალექსანდრე ზუ-
ბალაშვილს განუზრახავს ფინანსური დახმარება აღმოუჩინოს
„ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგა-
დოებას“, რომ ამ საზოგადოებამ გაიკეთოს საკუთარი შენობა,
სადაც მოენწყობა მუზეუმი“...

ალექსანდრეს ცოლ-შვილი არ ჰყავდა, მაგრამ ყოველ-
თვის ახლო ურთიერთობა ჰქონდა საქართველოსთან, ძმას-
თან, ძმისშვილებთან, ხანდახან საქართველოშიც ჩამოდიოდა.
წინაპრებისაგან გადმოცემული სიკეთის მადლი ალექსანდრე-

შიც უხვად იყო შთანერგილი, ამიტომ იგი ყველგან და ყოველთვის თავისი ქვეყნისა და ხალხის კეთილდღეობაზე ფიქრობდა, შეწირულობის სახით ხშირად ეხმარებოდა ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებსა თუ სხვა საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს, აგრეთვე, ქვეყნისათვის მოღვაწე ცალკეულ პიროვნებებს, არ ავინწყდებოდა ღარიბი მოსახლეობაც.

აღ. ზუბალაშვილი თანამედროვეთა შორის ცნობილი იყო, როგორც ღირსეული ქართველი, მცოდნე მრავალ საქმეთა, „საქართველოს სიძველეთა ნაშთთა მოყვარე და ქომაგი“ (ზ. ჭიჭინაძე).

კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი

კონსტანტინე ზუბალაშვილი დაიბადა 1828 (სხვა ცნობით: 1829) წელს თბილისში, ცნობილი მრეწველისა და ქველმოქმედის იაკობ ზუბალაშვილის ოჯახში. იმ დროისათვის ზუბალაშვილები ითვლებოდნენ თბილისის ნარჩინებულ მოქალაქეებად. რუსეთის მთავრობამ კათოლიკე ზუბალაშვილებს ოფიციალურად მიანიჭა აზნაურის ნოდება, შესაბამისად, იაკობი და შემდგომ მისი შვილები მოხსენიებულნი არიან აზნაურიშვილებად. თუმცა, როგორც ცნობილი იყო, კონსტანტინეს წინაპრები თუ მისი მომდევნო თაობა ნოდებრივ მდგომარეობას გულგრილად უყურებდნენ, რადგან ისინი – ქრისტიანები – ადამიანში აფასებდნენ ღირსებას, კაცურკაცობას.

კონსტანტინე აღიზარდა „კეთილშობილებით აღსავსე“, შრომისმოყვარე და ღვთისმოსავი მშობლების ხელში. იგი ოჯახში ბავშვობიდანვე ეზიარა საუკეთესო ადამიანურ თვისებებს და შრომის პატივისცემას. თავისი დროისათვის საკმაოდ კარგად განათლებული იაკობი და მისი მეუღლე ანა თავიდანვე ზრუნავდნენ შვილების განათლებაზეც, რამეთუ მშვენივრად ესმოდათ ცოდნისა და გონიერების ფასი ნებისმიერი ადამიანისათვის.

კონსტანტინემ ქართული წერა-კითხვა, საჭირო ლოცვები დედისაგან შეისწავლა ოჯახში; პირველდანიყებითი განათლებისათვის იგი მიაბარეს თბილისის კათოლიკურ სამრევლო სკოლაში, სადაც კათოლიკეთა გვერდით სწავლობდნენ სხვა აღმსარებლობის ბავშვებიც, მათ შორის, ბევრი ნარჩინებული თავადის შვილიც. ამის შემდეგ კონსტანტინე სწავლას აგრძე-

ლებს თბილისის გიმნაზიაში (ყოფილ კეთილშობილთა სასწავლებელში). ამ დროს აქ მასწავლებლად იყო ცნობილი პიროვნება – კათოლიკე ალექსანდრე ჩიქოვანი – ნიკოლოზ ბარათაშვილის კარგი მეგობარი. იგი იაკობის ოჯახს ახლოს იცნობდა და დიდი გავლენა ჰქონდა მის შვილებზეც. თანამედროვეთა აზრით, კონსტანტინე რომ გახდა საუკეთესო ქართველი, საზოგადო საქმეების გულშემმატიკივარი, ამაში გარკვეული დამსახურება ამ კეთილშობილ მასწავლებელსაც მიუძღოდა.

როცა კონსტანტინე ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა, მაშინ ქართველ თავად-აზნაურთა დიდი ნაწილი დროს უქმად ატარებდა სმა-ჭამაში, მათგან მხოლოდ „დალიეს“ ხმა ისმოდა, შრომა არავის უნდოდა... ზუბალაშვილები კი ამ დროს პატიოსნად შრომობდნენ და ქვეყნის კეთილდღეობაზეც ზრუნავდნენ.

კონსტანტინემ კარგად შეისწავლა ქართული მნიგნობრობა და ისტორია. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მაშინ, როცა საქართველოში რუსეთის პოლიტიკის გამო ქართული ენა შევიწროებული და დამცირებული იყო, ზუბალაშვილების ოჯახში ქართული ენა და მნიგნობრობა უაღრესად პატივსაცემ და მოწინების საგნად მიაჩნდათ.

კონსტანტინე სასწავლებელში ყოფილა საუკეთესო მოსწავლე, თავმდაბალი, გულკეთილი. პატიოსნებით აღსავსე ყმაწვილი სანაქებო მეგობრადაც ითვლებოდა თურმე. ჯერ კიდევ მოწაფეობის პერიოდში, ალექსანდრე ჩიქოვანის წყალობით, კონსტანტინეზე დიდი გავლენა მოუხდენია ნ. ბარათაშვილის პოეზიას – ეროვნული იდეებით გამსჭვალულ ლექსებს. სწორედ ამან განაპირობა კონსტანტინეს სამხედრო კარიერა და ამ საქმით დაინტერესება.

1844 წელს 16 წლის ყმაწვილი „ქართულ მილიციაში“ ჩარიცხა თავისუფალ მსახურად. ამ დროს რუსეთის მხედრობასა და ქართულ მილიციას ბრძოლა უხდებოდათ ჩრდილოეთ კავკასიაში. კონსტანტინეც მონაწილეობდა 1844-1856 წლების დაღესტნის ბრძოლებში. მომდევნო წლებში სხვადასხვა ადგილას ბრძოლის ველზე სანაქებო სამსახურისათვის კონსტან-

ტინე დააჯილდოვეს ჯერ პორუჩიკის ჩინით, 1850 წელს კი – შტაბსკაპიტნის ხარისხით, მაგრამ 1856 წელს ავადმყოფობის გამო თავი დაანება სამხედრო სამსახურს (სადაც ყოველთვის შესამჩნევი ყოფილა მისი ნიჭიერება, ალლო) და დაუბრუნდა საერო ცხოვრებას: დაინტერესდა კომერციით და, რაც მთავარია, მიეცა შესაძლებლობა უფრო დაახლოებოდა საქართველოს მოწინავე ინტელიგენციას და თავადაც მიეღო აქტიური მონაწილეობა ეროვნულ საქმეებში.

1870-იან წლებში კონსტანტინე ხდება ნავთობის ცნობილი დიდმრეწველი. მან 1864 წელს კასპიის ზღვის აუზში, კუნძულ ბიბი-ეობათზე (სხვადასხვა ვერსიით: ბობი-ეობათი / ბი-ლაიეთი / ბი-ბი-ბადი...), ბაქოს ახლოს, ინგლისელი მრეწველის – როტშილდისაგან შეიძინა 10 დესეტინა მიწა, სადაც განთავსებული იყო ნავთობის საბადოები. მართალია, იმ დროისათვის (როტშილდის მფლობელობის დროს) ჭაბურღილებში ნავთობის მინოდება შემცირებული ყოფილა, შემდეგ კი სულ შემწყდარა, რის გამოც პირველ წლებში კონსტანტინემ ამ საქმით დიდი ზარალიც ნახა, მაგრამ მაინც იმედიანად განაგრძობდა ნავთობის ძიებას... რამდენიმე ხნის შემდეგ მასზე კიდევ გადმოვიდა ღვთის წყალობა – ამოხეთქა ნავთობმა... ეს კი, გადმოცემების მიხედვით, უკავშირდება ერთ სასწაულმოქმედ ძალას, უცნაურ ფაქტს... ბაქოს კლიმატს ცუდად უმოქმედია კონსტანტინესა და მისი მეუღლის ელისაბედის ჯანმრთელობაზე, რევმატიზმით დაავადებულან. ისინი სამკურნალოდ წასულან საფრანგეთის ბასკეთში, პირინეის მთებში, მსოფლიოში სახელგანთქმული ლურდის ბალნეოლოგიურ კურორტზე. ამ დროს საქვეყნოდ იყო ცნობილი ლურდის ღვთისმშობლისა და იქაური წმიდა წყლის სასწაულმოქმედი ძალა.

ლურდის წყლით განკურნებულმა ცოლ-ქმარმაც ერთხელ კიდევ ირწმუნა ამ წყლის სასწაული (შედეგი) და შინ დაბრუნებისას საფრანგეთიდან თბილისში „ბიდონებით“ ჩამოიტანეს წყალი, რომლის ერთი ნაწილი მაშინვე დაურიგეს ნათესავებსა და ნაცნობებს, მეორე ნაწილი კი, ქ-ნი ელისაბედის თხოვნით, წაიღეს ბაქოში კუნძულზე. ეს „წმინდა“, „ნა-

კურთხი" წყალი ჯერ ირგვლივ მოასხეს თურმე საბადოს მთელ ადგილს, შემდეგ კი ცოტა-ცოტა ჩაასხეს უმოქმედო ქაბურღილებშიც. სწორედ იმ ღამეს მოხდა სასწაული, ყველა ქაბურღილიდან ამოხეთქა ნავთობმა, რომელიც მალე გახდა კონსტანტინე ზუბალაშვილისა და მისი მემკვიდრეების ზღაპრული სიმდიდრის წყარო, მთელს საქართველოში ზუბალაშვილების უამრავი საქველმოქმედო საქმიანობის საფუძველთა საფუძველი.

ერთი სიტყვით, ქაბურღილის ამოქმედების მიზეზი იყო სასწაული თუ ჩვეულებრივი ახსნადი ქიმიური პროცესი (ქაბურღილებში დაგროვილი გაზი აფერხებდა ნავთობის ამოსვლას და ახლა ზემოდან სითხის ჩასხმით წარმოქმნილმა ქიმიურმა რეაქციამ ნავთობს გზა გაუხსნა), ამ შემთხვევის შემდეგ ლურდის ღვთისმშობელი გახდა ზუბალაშვილთა თაყვანისცემის სიმბოლო.

ზუბალაშვილების ნავთობის საბადო მეტად მდიდარი გამოდგა, ქაბურღილების მატებასთან ერთად იზრდებოდა ნავთობის მოპოვების ტემპებიც. ბაქოში ზუბალაშვილებმა ააგეს შესანიშნავი შენობა (დღეს იქ საქართველოს საელჩოა განთავსებული - ჟ.ფ.), სადაც მოაწყვეს იმ დროისათვის უნიკალური ლაბორატორიები, მუშაობდნენ გამოცდილი სპეციალისტები.

კონსტანტინემ ნავთობის შემოსავალი თანაბრად გაუნაწილა შვილებს და სარეწების მართვაც მათ გადასცა. მემკვიდრეებმა, თავის მხრივ, შნო და ენერჯია გამოიჩინეს და დიდი ქონების პატრონიც გახდნენ; მათ სხვადასხვა დროს სათავე დაუდეს უამრავ სასარგებლო საქმეს ქვეყანაში (ამის შესახებ დანვრილებით ქვემოთ).

ბაქოს ნავთობსარეწებში ინჟინრებსაც და მუშებსაც ჰქონდათ საუკეთესო სამუშაო პირობები: უფასო კვება, უფასო აფთიაქი, უფასო სამედიცინო მომსახურება და იმავდროულად სხვებთან შედარებით მაღალი ხელფასი. ხანდაზმულ თანამშრომლებს სიცოცხლის მანძილზე უზრუნველყოფდნენ პენსიით, ხოლო მათი გარდაცვალების შემთხვევაში მეპატრონე პატივით ასაფლავებდნენ, ოჯახს კი პენსიას უნიშნავ-

დნენ. გარდა ამისა, ზუბალაშვილები მუშის შვილებს ქორნილსაც უხდიდნენ და მზითევსაც ატანდნენ თურმე. მუშა-სამსახურენიც აფასებდნენ ასეთ გულისხმიერ დამოკიდებულებას და ერთგულად ემსახურებოდნენ. ალბათ ეს იყო მიზეზი, რომ ბოლშევიკების მიერ მონყობილ 1905 წლის ბაქოს მუშათა საყოველთაო გაფიცვაში მათ არ მიიღეს მონაწილეობა: უსინდისობა იქნებოდა ჩვენი მხრიდან ასეთი მზრუნველი მეპატრონეების წინააღმდეგ გამოსვლაო.

კონსტანტინე ახლოს იცნობდა XIX საუკუნის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურებს, 1860-იანი წლებიდან აქტიურად იყო ჩაბმული საქართველოს კულტურულ-საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. წლების მანძილზე თითქმის არ ყოფილა საერთო სახალხო საქმეში რაიმე მნიშვნელოვანი წამონწყება, კონსტანტინეს რომ არ მიეღო მონაწილეობა. მაგალითად, სიხარულით შეხვდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების შექმნას, მის წევრად ჩაენერა და ფინანსურადაც ყოველთვის ეხმარებოდა ამ საზოგადოების გამგეობას.

ღირსსაცნობია, რომ კონსტანტინეს ოჯახი 1900-იანი წლებიდანაც გამოირჩეოდა წ.კ.გ საზოგადოების მიმართ განუთლი უხვი ქველმოქმედებით. ძმები ზუბალაშვილები ამ საზოგადოების საპატიო წევრები იყვნენ.

შენიშვნა: ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება (ქ.შ.წ.კ.გ.ს.) ანუ კულტურულ-საგანმანათლებლო ნებაყოფლობითი ორგანიზაცია დააარსეს მონიანვე ქართველმა მოღვაწეებმა 1879 წელს თბილისში. ამ საზოგადოების გამგეობის პირველ თავმჯდომარედ აირჩიეს დიმიტრი ყიფიანი (1879-1882 წწ.), შემდეგ - ი. მუხრანსკი (1882-1885 წწ.), ხოლო 1885-1907 წლებში საზოგადოების უცვლელი თავმჯდომარე იყო ილია ჭავჭავაძე.

1921 წლიდან, როცა ხელისუფლება ჩაუდგა სათავეში ქვეყნის სასკოლო და, საერთოდ, კულტურულ საქმიანობას, ქ.შ.წ.კ.გ.საზოგადოებამ ამონურა თავისი მისია, 1922 წლიდან მას უწოდეს „ნიგნის გამომცემელი და გამავრცელებელი საზოგადოება“, 1926 წელს კი - „მწიგნობარი“ (ნიგნების გამავ-

რცელებელი კოოპერაციული ამხანაგობა). 1927 წელს საზოგადოებამ არსებობა შეწყვიტა.

ქვეშარითად დიდია საქართველოს ისტორიაში ამ საზოგადოების ღვაწლი. მეტად მრავალფეროვანი იყო საზოგადოების სამუშაო გეგმა და მოქმედების არეალი: საზოგადოება, პირველ ყოვლისა, ზრუნავდა სასკოლო განათლების სისტემის გაფართოება-განვითარებაზე; გახსნა სკოლები საქართველოს მრავალ კუთხეში და მის საზღვრებს გარეთაც (სადაც ქართველები კომპაქტურად ცხოვრობდნენ) და თავადვე ხელმძღვანელობდა მათს საქმიანობას; განსაკუთრებით დიდ ყურადღებას აქცევდა ქართული სახელმძღვანელოების შექმნა-გამოცემას... გარდა ამისა, აგროვებდა ძველ ქართულ ხელნაწერებს, კრებდა ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს (ფოლკლორულ მასალებს); საზოგადოების ინიციატივით დაარსდა ქართველ მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონი, დაიდგა გამოჩენილ ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა რამდენიმე ძეგლი მათი ხსოვნის უკვდავსაყოფად და ა. შ.

მადლიერებით უნდა აღინიშნოს, რომ ქ.შ.წ.კ.გ. საზოგადოებამ ცარიზმის სასტიკი რეჟიმის პერიოდშიც იღვანა ქართული ენის, საქართველოს ისტორიისა და, საერთოდ, კულტურულ ტრადიციათა არა მხოლოდ დასაცავად, არამედ განსავითარებლადაც (ქართ. საბჭოთა ენციკლოპედია).

ღირსსაცნობია ისიც, რომ საზოგადოება განსაკუთრებით ზრუნავდა უცხოეთში უმაღლესი განათლების მისაღებად წასულ ქართველ ახალგაზრდებზე, მათთვის დანესებული ჰქონდა რომელიმე ქართველი ქველმოქმედის სახელობის სტიპენდიები (მათივე შემონიშნული თანხებიდან).

ქ.შ.წ.კ.გ.ს. საქმიანობდა ძირითადად ქართველი ვაჭარ-მრეწველების, მწერლებისა და სხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაციების შემონიშნულობით (იხ. ქვემოთ).

კონსტანტინეს ოჯახს დადებით მოვლენად მიაჩნდა, აგრეთვე, თბილისში თავად-აზნაურთა საადგილმამულო ბანკის დაარსება 1874 წელს. ამიტომ იყო, რომ მას კათოლიკე ზუბალაშვილები ყოველთვის უჭერდნენ მხარს ფინანსურადაც.

კონსტანტინეს ასევე არ მოუკლია თანაგრძნობა თბილისის თავად-აზნაურთა სკოლის „ღარიბ მოწაფეთა შემწე თბი-

ლისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა საზოგადოების" გამგებ-ბისათვის. იგი, როგორც გულუხვი მეცენატი, არჩეულ იქნა საზოგადოების საპატიო წევრად. დიდად გაახარა ჟურნალ „ცისკრის“ გამოცემის იდეამ და ყოველნაირად უწყობდა ხელს ივ. კერესელიძეს ამ დიდი საშვილიშვილო საქმის დაფუძნებანარმართვაში; ითვლებოდა „ივერიის“ ხელმძღვანელად და აქტიურ ქველმოქმედ მკითხველად; ქართულ ენაზე არსებული თითქმის ყველა ჟურნალ-გაზეთი ჰქონდა გამოწერილი და ყველას ყურადღებით ეცნობოდა. დაინტერესებული იყო საქართველოს ისტორიითა და ქართული მწერლობის საკითხებით („ყველა ჩვენგანი მოვალეა ქართულ მწერლობას თვალყური ადევნოს“); გარდა ამისა, ფინანსურად ეხმარებოდა ლარიზი ოჯახების ნიჭიერ, სწავლის მსურველ ყმაწვილებს და ა. შ.

კონსტანტინეს რვა შვილი ჰყოლია: ხუთი ვაჟი და სამი ქალი. ერთი ვაჟი – ანდრია ნ წლის ასაკში გარდაცვლილა, დანარჩენები – **ლევანი, სტეფანე, პეტრე, იაკობი** სახელოვანი მამულიშვილები, უმაგალითო ქველმოქმედნი და ღირსეული ადამიანები იყვნენ.

კონსტანტინეს შვილების სიკეთესა და კაცურკაცურობას თანამედროვენი თვლიდნენ ჭეშმარიტად მაღალი ზნეობის მქონე მშობლების დამსახურებად.

კონსტანტინეს მეუღლე ელისაბედი (დაბ. 1834 წ.) ქუთაისელი კათოლიკე თავადის მიხეილ თუმანიშვილის ასული გახლდათ. „ელისაბედის მშობლებიც ცნობილი არიან ვითარცა ნამდვილ ჭეშმარიტ ქართველთა მეოჯახენი; ქრისტიანობის და ადამიანობის, კაცთმოყვარეობის სხივებით დაჯილდოებულნი“ (ზ. ჭიჭინაძე). ქუთაისის წარჩინებული თავადის ოჯახში აღზრდილ ელისაბედს უხვად გამოჰყვა სათნოება და კეთილშობილება, ღარიბთა შეწყალება და სიყვარული.

ელისაბედმა თავისი დროისათვის კარგი განათლება მიიღო, მშვენივრად იცოდა ქართული მწიგნობრობა, ბავშვობიდანვე შეისწავლა ხელსაქმე, ოჯახის მოვლა. ელისაბედი გამოდგა იაკობისა და ანას სანაქებო რძალი, საუკეთესო აღმზრდელი შვილებისა. „ამ მანდილოსნისაგან დამყარებულს ბურჯხედ აღმოსცენდა კონსტანტინეს მომავალი ცხოვრება,

მის ძეთა სამომავლო განკაცება... ელისაბედი სწორედ სათნოების სარკეა მთელს საგვარეულოს წევრთა შორის; მარჯვენა მხარეა, ბურჯი კონსტანტინესი, შორსმხედველი მწურთნავი ყველასი, ჭეშმარიტი მოძღვარ მანდილოსანი მთელის თავის შვილებისა... ერთი სიტყვით, ეს ქალი სამთელი იყო თავის შვილების და ოჯახისა“ (ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ზუბალაშვილების გვარისა, გვ. 170).

თანამედროვეთა მოგონებებით ირკვევა: ეს ქალბატონი ყველა კეთილ საქმეს ისე წყნარად, ჩუმად აკეთებდა, რომ ამის შესახებ მისი ქმარ-შვილის გარდა სხვამ არავინ იცოდაო. დიდად ღვთისმოსავი პატივს სცემდა ეკლესიას, ყოველდღიურ ცხოვრებაში იცავდა საღმრთო წერილს. ელისაბედის – ამ საოცრად კეთილშობილი ქალბატონის ღვთისმოსაობაზე მეტყველებდა მისი საფლავიც – ძვირფას მარმარილოს ქვაზე გამოქანდაკებული ყოფილა „ღვთისმშობლის ხატი მლოცველის სახით“. ქვემოთ კი მიწერილი იყო: „ჰოი, მარიამ ქალწულო, უმანკოდ ჩასახებულო, გვიმოხე ჩვენ ცოდვილთა შენდამი შემოხიზნულთა“ (ზ. ჭიჭინაძის ინფორმაციიდან).

კონსტანტინე და ელისაბედი, როგორც მორწმუნე კათოლიკენი, უხვად გასცემდნენ შესანიშნავებს ეკლესიებისათვის, ყოველნაირად ეხმარებოდნენ სამღვდელო პირებს ქვეყნისა და ხალხის სასიკეთო საქმეში. მაგალითად, სოფელ ხიზაბავრაში იქაური კათოლიკე მღვდლის, დიდი ქართველი მამულიშვილის – ივანე გვარამაძის უდიდესი ძალისხმევითა და კონსტანტინე და ელისაბედ ზუბალაშვილების ოჯახის მეცუნატობით გახდა შესაძლებელი აუშენებინათ ჯერ სოფლის სკოლა და შემდეგ – კათოლიკური საყდარი (შ. ლომსაძე, მესხები, გვ. 142). მსგავსი შემთხვევა უამრავი იყო ამ ოჯახის ისტორიაში.

კონსტანტინე იყო თბილისის კათოლიკე მრევლის მამასახლისი; სათავეში ედგა ახალი – წმ. პეტრე და პავლე მოციქულთა ტაძრის მშენებლობას თბილისში. ამასთან დაკავშირებით ჟურნალი „ცისკარი“ მკითხველებს მოუთხრობდა: ქართველმა კათოლიკეებმა დაიწყეს კუკიაზე წმ. პეტრე-პავლეს ეკლესიის აშენება... ეს წმინდა საღმრთო და დიდებული ტაძა-

რი უნდა დასრულდეს მოკლე დროში. „ბევრმა შემძლე და გამოჩენილმა პირებმა მიიღეს მონაწილეობა ამ საღმრთო საფარველში ზედ, მაგრამ ყველაზე მეტი შრომა მიუძღვის, ყოველთაგან პატივცემულის და ყოველთაგან მცნობის და საყვარელის, იაკობ ზუბალოვის შვილს, კონსტანტინეს, რომელიცა მოუღალავად ყოველ დღეზედ შენობას ადგია და სთესავს დაუჭკნობელ ღვანლსა“ („ცისკარი“, 1873, № 7-8, გვ. 69). როცა ეს დიდებული შენობა დამთავრდა, კონსტანტინეს უშუალო მონაწილეობით შეკეთდა აგრეთვე 1886 (სხვა ვერსიით: 1884) წელს ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესია, გაფართოვდა იქვე არსებული კათოლიკური სამრევლო სკოლის შენობა.

ამ უკანასკნელ ფაქტთან დაკავშირებით, ზუბალაშვილთა ოჯახის უდიდესი წვლილის ნათელსაყოფად, ერთი საგაზეთო სტატიიდან წარმოვადგენთ მოკლე ამონარიდს: „1804 წელს კაპუცინთა მისიის ხელმძღვანელობით საძირკველი ჩაეყარა... წმ. მარიამ ღვთისმშობლის ამალლების (მაშინდელი სახელდებით: მიძინების-ჟ.ფ) ტაძარს. 1808 წლისათვის მცირე ზომის, კოხტა და ნათელი ტაძარი საზეიმოდ ეკურთხა...“

XIX საუკუნის შუა წლებისათვის ტაძარი ველარ იტევდა მრევლს და ზუბალაშვილების მეცენატი ოჯახის მიერ ამალლების ეკლესია განაახლეს, გაფართოვდა ნაგებობა. არქიტექტურამ გოთური სტილის ელემენტები შეიძინა. ზუბალაშვილების შემწეობით საზღვარგარეთიდან ჩამოტანილ იქნა შესანიშნავი საეკლესიო ორლანი, იმ დროისათვის ერთადერთი მთელს კავკასიაში, და იტალიელ მხატვართა მიერ შესრულებული ფერწერული ტილოები, მათ შორის იყო მურილიოს სკოლის ოსტატთა ნამუშევრებიც, „ღვთისმშობლის ამალლების კომპოზიციაც...“ (ნ. ბარდაველიძე, მარიამის ამალლების კათედრალური ეკლესია: „საბა“, 2004, აგვისტო, გვ. 6).

...მეუღლენი ყოველთვის იყვნენ ღარიბთა, შეუძლოთა მუდმივი ნაგებისმცემენი, ხელმოკლე ოჯახების მფარველნი და სხვა წინდა საქმეთა მეოხნი და ხელისშემწყობნი, „არც ერთი დიდი დღესასწაული დღეები არ იქნებოდა, რომ . . . თბილისის ღარიბებისათვის დახმარება არ დაერიგებინათ განურჩევლად სარწმუნოებისა და ეროვნებისა“ (ზ. ჭიჭინაძე).

...ამიტომაც მათ ქებით მოიხსენიებდნენ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში: თბილისში, ქუთაისში, გორში, ახალციხეში, ივლიტაში, ხიზაბავრაში, ართვინში, შავშეთში, ბათუმში... თანამედროვენი იმასაც აღნიშნავდნენ, რომ ზუბალაშვილებს მაშინაც არ შეუწყვეტიათ სხვათა შემწეობა, როცა ერთხანს ფინანსურად თვითონაც ძალიან უჭირდათო.

საგულისხმოა ერთი ფაქტიც: განათლებულმა ელისაბედმა კარგად იცოდა, რომ გარკვეული პოლიტიკური ვითარების გამო ბევრი ქრისტიანი გაამაჰმადიანეს. მათი რიცხვი დიდი იყო სამცხე-ჯავახეთში, აჭარაში. ამ ღვთისმოსავი ქალბატონის უდიდეს სურვილს წარმოადგენდა გაამაჰმადიანებული ქართველების გაქრისტიანება. სწორედ ამ მიზნით დედამ შვილებს სთხოვა, ბათუმში აეგოთ კათოლიკური ეკლესია ერთმორწმუნე კათოლიკეთა სულიერი და გონებრივი საზრდოს მისაწოდებლად (გონებრივ საზრდოში იგულისხმებოდა ეკლესიასთან სამრევლო სკოლის აშენება – ფ. ფ.). შვილებმა მართლაც აღასრულეს დედის ანდერძი, მაგრამ თავად ელისაბედი ვერ მოესწრო ამ დიდებული ტაძრის კურთხევას. იგი გარდაიცვალა 1894 წელს, 60 წლის ასაკში.

კონსტანტინეს წყნარსა და მშვიდ ოჯახში მოსამსახურეებსაც პატივისცემით ეპყრობოდნენ, მეტიც: ზუბალაშვილები ყოველნაირად ეხმარებოდნენ როგორც თავიანთ მსახურებს, ისე სხვა ღარიბ მოსახლეობას, რომ შვილებისათვის ესწავლებინათ, რადგან, მათი აზრით, საქართველოს გადაარჩინდა მხოლოდ განათლებული და საქმიანი ახალგაზრდობა.

კონსტანტინე მთელი სიცოცხლის მანძილზე დიდ ყურადღებას აქცევდა და აფასებდა ქართულ ისტორიულ მწერლობას, ამავე დროს პატივს სცემდა და ფინანსურადაც უზრუნველყოფდა ამ დარგში მომუშავე სპეციალისტებს. მისი სურვილი იყო საქართველოს ისტორიული წარსულის საფუძვლიანი შესწავლა. სწორედ კონსტანტინეს ოჯახის ქველმოქმედებით შეძლო მიხეილ თამარაშვილმა ხანგრძლივი დროით ემუშავა ვატიკანისა და ევროპის სხვა დიდი ქალაქების ბიბლიოთეკებში, არქივებში და დაენერა საქართველოს ისტორიისათვის უძვირფასესი, მეტად მნიშვნელოვანი წიგნები. ისიც

ცნობილია, რომ მ. თამარაშვილის წიგნი „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“ კონსტანტინეს თხოვნითა და მისი ნადგომით დაწერილა.

კონსტანტინე ყოველთვის იმედით შეჰყურებდა საქართველოს მომავალს: „მადლობა ღმერთს, რაკი ქართველობამ განვლო საშუალო საუკუნეები და ის შავი და ბნელი დღეები, რაკი ეს ერი და ქვეყანა არ მოისპო და არ გაქრა, დღეის შემდეგ სრული იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ მომავალში ქართველობა წინ ნაადგავს ფეხს, ყველა საქმეთა ასპარეზზედ შნოსა და ენერგიას გამოიჩინოს“.

კონსტანტინე ზუბალაშვილი გარდაიცვალა 1901 წლის 24 მარტს. ეს იყო ჭეშმარიტად დიდი დანაკლისი ქართველი საზოგადოებისათვის, ღარიბი მოსახლეობისათვის. დაკრძალეს 3 აპრილს, აღდგომის მეორე დღეს. მიცვალებულის მოსახსენიებელი წირვა ჩატარდა კათოლიკეთა ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესიაში. დაკრძალვას უამრავი ხალხი დაესწრო, აქ თავი მოეყარა არა მარტო თბილისის, არამედ მთელი საქართველოს მაღალ საზოგადოებას. „მოსული იყვნენ ვაჭარმრეწველნი, სხვა რანგის მოხელენი, მეცნიერები, მწერლები; ერთი სიტყვით, ჩინიანი და უჩინონი“ (შ. ლომსაძე, მესხები, გვ. 142), რათა პატივი მიეგოთ ამ ღირსეული მამულიშვილისათვის. კონსტანტინე დაკრძალეს სოლოლაკში, საგვარეულო სასაფლაოზე, მეუღლის გვერდით (ზ. ჭიჭინაძის ინფორმაციით, კონსტანტინეს საფლავის ქვაზე დახატულია მაცხოვარი, რომელიც წარმოადგენს ჯვარის მტვირთველს. ძეგლი შესამჩნევი ხელოვნებით არის გამოქანდაკებული).

კ. ზუბალაშვილის გარდაცვალებას ფართოდ გამოეხმაურა ქართული პრესა, გაზეთებში დაიბეჭდა მრავალი წერილი, რომლებშიც აღწერილი იყო ამ დიდებული ადამიანის პიროვნული თვისებები და ერის საკეთილდღეოდ განეული საქმიანობა. ამჯერად მკითხველს შევთავაზებთ გაზეთ „ივერიაში“ დაბეჭდილი სტატიებიდან მცირე ნაწყვეტებს: „მას (კონსტანტინეს - ჟ. ფ.) თბილისის საზოგადოება იცნობდა როგორც მზიდ, უწყინარ კაცს, მთელ მის ოჯახს, როგორც მშვიდობიანად მცხოვრებ სახლობას და არა ფუქსავატად მოლხინე და

უაზროდ მფლანგველებს... მისი მეუღლე იყო სათნოებით შემკული მანდილოსანი. მათი მონყალე გული არავისთვის არ იყო ცხადი, მდუმარე იყო და არა მყვირალი; მარჯვენა ხელის მონყალეობა არ იცოდა მარცხენა ხელმა.

კონსტანტინეს ეკლესია და განათლება ხალხისა ორ დიდ საგნად მიაჩნდა და ემსახურებოდა. ეს მაგალითი შვილებსაც გადაეცათ, ამის დამამტკიცებელი ახალი შემოწირულობაა, რომელიც ამ დღეებში გადასცეს ქალაქის გამგეობას ღირსეულ მშობელთა მოსახსენებლად...”

დაკრძალვაზე სიტყვა წარმოთქვა ცნობილმა მოღვაწემ, კათოლიკე **პავლე თუმანიშვილმა**. მოკლედ დაახასიათა განსვენებულის ცხოვრება და ბოლოს დასძინა: „შეგედლო გეცხოვრა განცხრომაში, უშრომელადა, მოსვენებული, მაგრამ შრომის სიყვარულმა არ მოგცა შენ მოსვენება (ხაზი ჩვენია – ჟ. ფ.)... შენი შვილები არ დაგივინყებენ და თავიანთ კეთილობით ემსახურებიან შენს უკვდავ სულსა, ემსახურებიან ამ სოფლად შენს სახელსა და აგიგებენ კეთილ ხსენების ძეგლსა, რომ იყო ნეტარ სახსენებლად შენს სამშობლოში, ქართველ ხალხის განათლებითა... სასუფეველი დაემკვიდროს სულსა შენსა ზეცაში და ნეტარ ხსენების სახელი მრავალთა საუკუნეთა განმავლობაში დარჩეს შენს სამშობლოში, რომელსაც ეკუთვნი შენ შენის დაბადებითა, სიცოცხლითა, საფლავითა“ (ივერია, 1901, 5 აპრ., №73, გვ. 2).

„ივერიაში“ დაიბეჭდა აგრეთვე ვრცელი წერილი ბათუმიდან იქაური კათოლიკეების სახელით. ისინი მადლობით მოიხსენიებდნენ განსვენებულ მეუღლეებს მათთვის განეული სიკეთისა და მხარდაჭერისათვის.

და ბოლოს, კ. ზუბალაშვილმა თავისი გარდაცვალების დღეებშიც „გაილო“ უდიდესი მონყალეობა: შვილებმა მშობლების სულის მოსახსენებლად გასცეს უხვი შეწირულობანი: 1) 170 ათასი მანეთი სახალხო თეატრის ასაგებად; 2) 6 ათასი მანეთი თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა შეუძლებელ მონაფეთა გამგე კომიტეტს – მამის სახელობაზე ერთი სტიპენდიის დასაარსებლად; 3) 2 ათასი – 1901 წლის აღდგომის დღესასწაულთან დაკავშირებით თბილისის გაზეთების რედაქ-

ციებს ღარიბებისათვის დასარიგებლად; 4) 2, 500 მანეთი შრომის მოყვარეთა საზოგადოებას; 5) 3 ათასი - თბილისის პეტრე-პავლეს კათოლიკურ ეკლესიას; 6) 3 ათასი - გორის კათოლიკურ ეკლესიას; 7) 3 ათასი - ქუთაისის კათოლიკურ ეკლესიას; 8) 2 ათასი - თბილისის კათოლიკეთა სოლოლაკის სასაფლაოს გალავნის გასაკეთებლად; 9) 2 ათასი - თბილისის კათოლიკეთა ფერისცვალების ეკლესიის მახლობლად „სავარდის“ ძმობის სკოლისათვის; 10) ათას-ათასი მანეთი გორის ანასტასიას სახელობაზედ არსებული სასწავლებლისათვის და გორისავე საქალაქო სკოლისთვის იმ პირობით, რომ შენირული ფულის სარგებლით იზრდებოდნენ ხსენებულ სასწავლებელში ღარიბი მოსწავლენი; 11) ხუთას-ხუთასი მანეთი „შრომის მოყვარეობის“ სახლისათვის, ბავშვთათვის მზრუნველ საზოგადოებისათვის, მცირეწლოვან დამნაშავეთა ახალშენისათვის, ბრმების სკოლისათვის და ციმბირში გაგზავნილთა შვილების თავშესაფრისათვის; 12) 75 ათასი - ახლობელ ნათესავთა და მოსამსახურეთა სასარგებლოდ და უამრავი სხვა, რაც არაა გაცხადებული.

კონსტანტინე სიცოცხლეშივე იყო აღიარებული, როგორც სახელოვანი მრეწველ-კომერსანტი, რომლის ცხოვრება-საქმიანობა მისაბაძ მაგალითად უნდა ქცეულიყო თაობებისათვის. თანამედროვეთა შეფასებით, იგი გახლდათ „კაცი მტკიცე ხასიათისა, გამჭრიახი და შრომისმოყვარე, მოსიყვარულე თავისი ერისა; ჩაება ცხოვრების ახალ ბრძოლაში და გაიტანა კიდეც ლელო“ (საქ. კალენდ., 1903, გვ. 460).

„კონსტანტინე ზუბალაშვილმა თავისი სიცოცხლე დაუცხრომელ შრომაში გაატარა და მით უნათლესად აღბეჭდა თავისი კვალი ნავალ გზაზე, თუმცა, უნდა ითქვას, რომ კონსტანტინეს კეთილი მიზნების სისრულეში მოყვანა მის შვილებს ეკუთვნით... ესენი თავიანთი კეთილი საქმეებით აბრწყინებენ მამის ღირსებას და მოგონებას“ (ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ზუბალაშვილების გვარისა, გვ. 183).

ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი

ლევან ზუბალაშვილი დაიბადა 1851 (სხვა ვერსიით: 1852) წელს თბილისში. იზრდებოდა ქუთაისში პაპის – თავ. მიხეილ თუმანიშვილის ოჯახში. აქვე მიიღო პირველდანიეებითი განათლება, 1866-1870 წლებში სწავლობდა ოდესის აგვუსტ კნერის კერძო კლასიკურ გიმნაზიაში. უმაღლესი სასწავლებელი დაამთავრა მოსკოვში.

ლევანს ახალგაზრდობიდანვე უყვარდა მოგზაურობა, დადიოდა ევროპის სხვადასხვა ქალაქში, განსაკუთრებით ხშირად იყო მოსკოვსა და სანკტ-პეტერბურგში. ბოლოს ძირითად საცხოვრებლად აირჩია მოსკოვი.

ცნობილია, რომ 1870-იანი წლებიდან კონსტანტინე ზუბალაშვილის ნავთობის მრეწველობა ბაქოში თანდათან ძლიერდებოდა და ფართომასშტაბიანი ხდებოდა არა მარტო ამიერკავკასიაში, არამედ მთელს რუსეთშიც. ამ დროისათვის ზუბალაშვილები მოსკოვში უკვე ცნობილი იყვნენ, როგორც მსხვილი ნავთობმრეწველები, რომლებსაც თავიანთი კომერციული საქმიანობით მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავათ რუსეთის სამრეწველო-საავაჭრო კომპანიებში. ბაქოს სათავო წარმოებას თავისი კანტორა ჰქონდა მოსკოვშიც. მას ხელმძღვანელობდა ლევან კონსტანტინეს ძე (როგორც ზუბალაშვილთა ქონების ერთ-ერთი მემკვიდრე – მემკვიდრე). ლევანი ამავე დროს იყო მოსკოვში სადაზღვევო საზოგადოების – „Якорь“-ის დირექტორი. ამ საქმიანობამ იგი მალე დააკავშირა მოსკოვის ცნობილ მრეწველ-კომერსანტებს და საბოლოოდ აქცია მოსკოვის ერთ-ერთ წარჩინებულ მოქალაქედ, უმდიდრეს მრეწველად, სახელგანთქმულ კოლექციონერად და გამორჩე-

ულ ქველმოქმედად. ლევანი გახლდათ მოსკოვის საპატრიო მოქალაქე.

1881 წელს ლევან ზუბალაშვილმა ცოლად შეირთო იულია ლევანის ასული კატუარი (ფრანგული წარმოშობისა) – მოსკოვის ცნობილი მრეწველის ქალიშვილი (იულიას მამა და ძმები მოსკოვში ფლობდნენ სავაჭრო სახლს „Катугар и сино-внѣ“). ლევანსა და იულიას შეეძინათ ორი შვილი: ალექსანდრე და მარია ელიზავეტა (ალექსანდრე მალე გარდაიცვალა, ქალიშვილის ბედი კი საბოლოოდ უცნობი დარჩა ნათესავებისათვის საქართველოში). მოგვიანებით, იულიას გარდაცვალების შემდეგ, ლევანი მეორედ დაქორწინდა ოლგა ივანეს ასულ ტრაპეზნიკოვაზე (რომლის მამა იყო შალის მრეწველობის კომერციის მრჩეველი, მდიდარი და საქმიანი პიროვნება), მაგრამ მათი ქორწინება დიდხანს არ გაგრძელებულა. 6 წლის შემდეგ, 1914 წლის 6 დეკემბერს გარდაიცვალა ლევან ზუბალაშვილი. დაკრძალეს მოსკოვში, სკორბიაშენსკის მონასტერში, ნოვოსლობოდსკოის ქუჩაზე (სამწუხაროდ, დღეისათვის ლევანის საფლავის შესახებ არავითარი ცნობა არ არსებობს, რადგან საბჭოთა ხელისუფლებამ იმ ადგილზე პარკი გააკეთა და საფლავებიც განადგურდა).

ლ. კ. ზუბალაშვილის გარდაცვალება უდიდესი დანაკლისი იყო ქართველი ხალხისათვის, ინტელიგენციისა თუ საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისათვის. იმ დღეებში უამრავი სამგლოვიარო განცხადება გამოქვეყნდა ქართულ პრესაშიც. ერთხელ კიდევ აღინიშნა მადლიერებით სახელოვანი მამულისა და იულიის მოღვაწეობისა თუ გულუხვი ქველმოქმედების შესახებ. პანაშვიდები გაიმართა სახალხო სახლში, ქალაქის ბავშვთა საავადმყოფოში, ქართველ კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში და ა. შ. ამასთან დაკავშირებით წარმოვადგინეთ მამინდელი პრესის მასალებიდან მოკლე ამონარიდებს:

1. „ქალაქის საბჭომ... გამგეობის წინადადებით დაადგინა: 1) სამძიმარი გამოეცხადოს ოჯახის წევრებს...“ 2) ეთხოვოს მოსკოვის ქალაქის მოურავს ჩელნიკოვს დამარხვის დღეს იკისროს წარმომადგენლობა ტფილისის ქალაქის თვითმმარ-

თველობისა და განსვენებულის კუბო შეამკოს ვერცხლის გვირგვინით შემდეგი წარწერით: „ტფილისის საპატიო მოქალაქეს და უხვ ქველმოქმედს ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს ქალაქ ტფილისისაგან“... 4) პანაშვიდები გადახდილ იქნას სახალხო სახლში, ბავშვთა საავადმყოფოში... 6) 9 დეკემბერს სახალხო სახლი დაკეტილ იქნას ნიშნად გლოვისა; 7) კავკასიის მომავალ საპოლიტეხნიკუმო ინსტიტუტში დაარსდეს 600 მანეთიანი სტიპენდია ლევან კონსტანტინეს ძის სახელზე; 8) განსვენებულის სურათი დაიკიდოს სახალხო სახლში...“ (სახ. ფურც., 1914, 10 დეკ.).

2. ქ.შ.ნ.კ.გ. საზოგადოებამ საგანგებო კრებაზე დაადგინა: ... 3) გვირგვინის ნაცვლად წიგნები შეენიროს სახალხო ბიბლიოთეკებს; 4) დააარსოს ტფილისის გუბერნიაში განსვენებულის სახელზე ერთი ბიბლიოთეკა და ერთი სკოლა; 5) დაჰკიდოს განსვენებულის სურათები ნ.კ.გ. საზოგადოების კანცელარიაში და საზოგადოების ეროვნულ მუზეუმში“ (სახ. ფურც., 1914, 11 დეკ.).

3. „გუშინ, 10 დეკემბერს, ტფილისის ქალაქის თვითმმართველობის თაოსნობით ქართველ კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში გადახდილ იქნა პანაშვიდი განსვ. ლ. კ. ზუბალაშვილის, ტფილისის საპატიო მოქალაქის სულის მოსახსენებლად... პანაშვიდი შეასრულა ქართველმა მღვდელმა ქართულ ენაზე, ქართულად გალობდა ქართული ხორო ფისგარმონიაზე. მაგიდის შავი წასაფარებელი ქართული ოქროს ასობით იყო წაწერილი“... (სახ. ფურც., 1914, 11 დეკ.).

4. „... უზომოა ჩვენი მწუხარება, აუნაზღაურებელია დანაკლისი გამოჩენილ ქართველ ქველმოქმედისა, მეცენატის და კულტურულ საქმეთა დარაჯად მდგარ ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის გარდაცვალების გამო“. ქართველი სტუდენტების დეპუტა ოდესიდან (სახ. ფურც., 1914, 21 დეკ.). (წარმოდგენილი საგაზეთო ინფორმაციები ვრცლად იხ. ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში).

ლევანსა და ოლგას ჰყავდათ ერთი შვილი – ლევან ლევანის ძე. ოლგა პირველ ხანებში, ანდერძის თანახმად, აგრძელებდა მეუღლის საქველმოქმედო საქმეებს, მაგრამ ოქტომ-

ბრის რევოლუციის შემდეგ ახალმა ხელისუფლებამ ზუბალაშვილებს მთელი ქონება ჩამოართვა და „ხალხის საკუთრებად“ გამოაცხადა. სამწუხაროდ, ოლგაც მალე (1918 წ.) გარდაიცვალა და იმხანად შექმნილი მძიმე პოლიტიკური ვითარების გამო თბილისელმა ნათესავებმა ველარაფერი გაიგეს ლევან კონსტანტინეს ძის მემკვიდრეების შემდგომი ცხოვრების შესახებ. სავარაუდოა, რომ მათ, როგორც ემიგრანტებმა, 1919 წელს უცხოეთს შეაფარეს თავი.

ლევან ზუბალაშვილი იყო განათლებული პიროვნება, ჭკვიანი მრეწველი, მეტად საქმიანი. ბაქოს ნავთობის სარეწებიდან მემკვიდრეობითი წილითა და საკუთარი კომერციით იგი გახდა დიდი კაპიტალის მფლობელი, მილიონერი კომერსანტი. ყოველივე ამის წყალობით ჰქონდა შესაძლებლობა ეცხოვრა სასახლეებში, დამტკბარიყო ხელოვნების ნიმუშებით და, რაც მთავარია, გამხდარიყო დიდი ქველმოქმედი არა მარტო საქართველოში, არამედ მოსკოვშიც, რუსეთშიც.

ლევანს მოსკოვში, კრემლის ახლოს, ჰქონდა დიდებული სასახლე შესანიშნავი ბაღით. ორსართულიანი შენობა ააგო ცნობილმა არქიტექტორმა ვიშნევსკიმ, ინტერიერზე ზრუნავდა თვით შეხატული. ლევანმა თავისი უძვირფასესი კოლექცია მოათავსა ამ სახლის ვრცელ დარბაზებში, ანუ, თანამედროვეთა შეფასებით, „ალიბაბას ზღაპრულ გამოქვაბულში“. სახლის იატაკი დაფარული იყო ძველი აღმოსავლური ნახევრითა და ფარდაგებით, კედლები კი – გობელენებით, რომელთა შორის ეკიდა XVIII საუკუნის იშვიათი ნივთები. დარბაზებში იდგა გადასადგმელი პატარა ფრანგული სავარძლები (სადაც შეიძლებოდა ადამიანი ნახევრად მიწოლილი მჯდარიყო).

გარდა ამისა, ლევანმა მოსკოვის ახლოს, სოფელ უსოვოში, სააგარაკოდ შეისყიდა საკმაოდ მოზრდილი ტერიტორია, რომელსაც შემოავლო დიდი გალავანი უზარმაზარი ალყაფის კარებით. იქ ააშენა ორი ერთნაირი სახლი (სასახლე): ერთში თვითონ ცხოვრობდა, მეორე კი განკუთვნილი იყო სტუმრებისათვის.

XVIII საუკუნის ფრანგული სასახლეების სტილით ნაგები სააგარაკო სახლების კედლებიც დაფარული იყო ფრანგული

გობელენებითა და ცნობილი მხატვრების სურათებით. სახლების წინ იდგა მარმარილოს ქანდაკებები (იტალიელი ოსტატების ნამუშევრები), რომელთაგან ლევანს განსაკუთრებით მოსწონდა თურმე ერთ-ერთი სახლის აივანზე მდგარი ძაღლის მოზრდილი სტატუეტი.

აგარაკს იმთავითვე ეწოდებოდა „ზუბალოვო“. მას ამშვენებდა დიდი პარკი, ლამაზი ბაღი. იქვე იყო ორანჟერეა, სათბურები, სათამაშო მოედნები, ცხენების თავლა (მრავლად ჰყოლია სხვადასხვა ჯიშის ცხენი); ჰქონია ეტლების, კარეტების, კაბრიოლეტების ეკიპაჟების კოლექციაც, ცალ-ცალკე მოთავსებული სპეციალურ ფარდულებში (ეს იყო თურმე ლევანის განსაკუთრებული გატაცება).

სამწუხაროდ, ლევანის გარდაცვალების შემდეგ სხვაგვარად წარიმართა მოსკოვის სასახლისა და „ზუბალოვოს“ ბედი. საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა მეპატრონეს მოსკოვის სახლი (მოახდინა „ბურჟუის“ კონფისკაცია), ხოლო „ზუბალოვოში“ I მსოფლიო ომის დროს ერთ სახლში განთავსებული იყო ჰოსპიტალი 1918 წლამდე. 1919 წლიდან აგარაკს გამოუჩნდნენ ახალი მფლობელები: ერთი სახლი დაიკავა სტალინის ოჯახმა, მეორე კი – მიქოიანისამ (სხვა ცნობით, მიქოიანი და ვოროშილოვი ერთად ფლობდნენ სასახლეს).

სტალინის ქალიშვილის სვეტლანა ალილუევას მოგონების მიხედვით, სტალინის ოჯახი ამ აგარაკზე ცხოვრობდა 1952 წლამდე (თუმცა სტალინის მოთხოვნით შენობიდან თავიდანვე გაუტანიათ იქ არსებული მთელი სიმდიდრე), შემდეგ კი ზუბალაშვილების სასახლეები ქცეულა ძველი ბოლშევიკების საცხოვრებელ ბინად. თვითმხილველთა ინფორმაციით, სწრაფად იცვლებოდა მთელი „ზუბალოვო“: შენობები გადაღებეს, გადაჭრეს ხეები, დიდებულმა ეზო-გარემომ დაკარგა თავისი თავდაპირველი იერსახე, დაიტაცეს სასახლეების დგამ-ავეჯი, გაიფანტა სამზარეულოს მოწყობილობა, აღარ შემორჩა ძველი ხის საათი, ძვირფასი ქალი, ხატები, ფაიფურის ნივთები და სხვა ძვირფასეულობა, რომლებიც წარმოადგენდნენ ხელოვნების ნიმუშებს.

1941 წლისთვის თავდაპირველი „ზუბალოვო“ უკვე აღარ არსებობდა; განადგურებულ და იერშეცვლილ ადგილზე მან ველი ველარ ამოიცნობდა მშვენიერ სასახლეებსა და მის შემოგარენს. მოგვიანებით ერთხანს ერთ-ერთ სახლში, წარწერის მიხედვით, განთავსებული ყოფილა „ელექტრომექანიკური ინსტიტუტის სამეცნიერო-სამრეწველო საწარმოს სამმართველო“ (ვალ. უთურგაური).

ცნობილია, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ვაჭრებისა და მრეწველებისათვის სოციალური სტატუსის დასამტკიცებლად აუცილებელ პირობად ითვლებოდა კოლექციონერობა და მეცენატობაც, რაც იმხანად ზოგს ბუნებრივად ახასიათებდა – მისი სულიერი მოთხოვნილება იყო, ზოგიც ამას აკეთებდა აუცილებლობის გამო.

თავისი დროისათვის დიდად განათლებულ ლევანს ახალგაზრდობიდანვე უყვარდა მხატვრობა და ხელოვნების ნიმუშებს აგროვებდა არა სხვათა მიბაძვით, სხვათა საჩვენებლად, არამედ დიდი გატაცებითა და სიამოვნებით.

და აი, 1880-იანი წლებიდან ლევან ზუბალაშვილი რუსეთის ვაჭარ-შემგროვებელთა რიგებში შევიდა წმინდა კომერციული საქმიანობის გარდა თავისი უმდიდრესი კოლექციით, რომელიც, თანამედროვეთა შეფასებით, 1900-იანი წლების დამდეგისათვის მეტოქეობას უწევდა მოროზოვების, შჩუკინებისა და სხვათა სახელგანთქმულ კოლექციებს. ხელოვნების ამ უნიკალურმა ნიმუშებმა მოუპოვა ლევანს კიდევ უფრო მეტი სახელი და ავტორიტეტი მოსკოვის მაღალ საზოგადოებაში.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ლევანი ყოფილა არა უბრალო კოლექციონერ-შემგროვებელი, არამედ ხელოვნების მრავალფეროვანი დარგების კარგი მცოდნე და შესაბამისი ნიმუშების საუკეთესო შემფასებელიც. ამიტომაც მის კოლექციაში ინახებოდა, სპეციალისტთა აზრით, პირველხარისხოვანი ღირებულების შედევრები: ფერწერული ტილოები, ხატები, ფაიფურის ნივთები (ჭურჭელი), რომლებიც ამშვენებდნენ მეპატრონის დიდებულ სასახლეებს.

ლევანი თითქმის 30 წლის განმავლობაში სისტემატურად აგროვებდა დასავლეთ ევროპისა და რუსეთის ცნობილი

მხატვრების ნამუშევრებს, რომელთა შორის იყო ფრანგი ჟან-ლორენ მონეს ერთ-ერთი საოცარი შედეგრი, რომელმაც დაც გამოსახულია ეკატერინა მურავიოვა და მისი შვილი ნიკიტა.

არანაკლებ მრავალფეროვანი და საინტერესო იყო ლევანის ხატების კოლექციაც. მისი ძირითადი ნაწილი განეკუთვნებოდა XV-XVI-XVII საუკუნეებს. უმრავლესობა ჩამოტანილი ჰქონია კვიპროსიდან. მთელს მოსკოვში იმდენად ცნობილი იყო ლევანის გატაცება ხატების შეგროვებით, რომ ვაჭრები და ხატების შემგროვებლები ოჯახში მიდიოდნენ ზუბალაშვილთან და მიჰქონდათ ახალ-ახალი ნიმუშები, ჯვრები და სხვა საეკლესიო ნივთები.

ლევანს ჰქონდა, აგრეთვე, ფაიფურის ნაწარმის კოლექციაც: უიშვიათესი ფინჯნები (ბერძენი ფილოსოფოსების პორტრეტებით მოხატული), სტატუეტები და ვაზები, გერმანული ფაიფურის ფიგურების უნიკალური კოლექცია, ფანტასტიკური დრაკონებით მოხატული ჩინური სტილის სერვისები (მეი-სონის ცნობილ ფაბრიკაში სპეციალური შეკვეთით შესრულებული).

რუსული წყაროების მიხედვით ჩანს, რომ ლევანმა თავისი განძეულობა უანდერძა მოსკოვის რუმიანცევის მუზეუმს, ოღონდ მთელი ეს ძვირფასეულობა უნდა მოეთავსებინათ ერთ ჭერქვეშ, მუზეუმის გვერდით მდებარე შენობაში. ამ სახლის შესაძენად ლევანს თავად გაუღია ნახევარი მილიონი მანეთი, მაგრამ პირველი მსოფლიო ომისა და შემდგომ ოქტომბრის რევლუციის გამო ვერ მოხერხდა ამ შენობის ქცევა მუზეუმის ნაწილად. ამიტომ საბოლოოდ, როცა, ანდერძის თანახმად, ლევანის მეუღლემ 1917 წელს ოჯახის მთელი კოლექციები გადასცა მოსკოვის რუმიანცევის მუზეუმს, აქედან ეს განძეულობა ასე გადანაწილდა: ხატები მოთავსდა მოსკოვის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში, იარაღის პალატაში (აქვეა კარეტების კოლექციაცო), მოსკოვის კრემლის მუზეუმსა და ვასილ ნეტარის ტაძარში; ფაიფურის კოლექციამ ბინა დაიდო კუსკოვოს მუზეუმში (სხვა ვერსიით, ლ. ზუბალაშვი-

ლის კუთვნილი ფაიფურის ამ უბრწყინვალესი ნიმუშების ბაზაზე შეიქმნა კუსკოვოს მუზეუმი), ხოლო ცნობილ მწაჭეროთა ნაბეჭებებმა შეავსეს პუშკინის სახელობის სახვითი ხელოვნების მუზეუმი.

ლევან ზუბალაშვილი, თავისი მამისა და ძმების მსგავსად, აღიარებული იყო როგორც უდიდესი ქველმოქმედი არა მარტო საქართველოში, არამედ რუსეთშიც, განსაკუთრებით – მოსკოვში. მართალია, ლევანი ფიზიკურად არ ცხოვრობდა სამშობლოში, მაგრამ იგი ყოველთვის მონაწილეობდა ძმები ზუბალაშვილების სახელით გაღებულ შენობებში, მეტიც: ძმების საქველმოქმედო საქმეების განცხადებაში ლევანი ყოველთვის პირველი სახელდება, როგორც ოჯახის უფროსი შვილი. გარდა ამისა, ქართველი მონინავე ინტელიგენციისათვის ლევანი გახლდათ ქართული მნივნილობის კარგი მცოდნე, საქართველოს საზოგადო საქმეების დიდი პასუხისმგებელი, საოცრად კეთილშობილი პიროვნება... ამიტომაც იყო, რომ თანამედროვენი მას ყოველთვის პატივისცემითა და მაღლიერებით მოიხსენიებდნენ: „ლევან კონსტანტინეს ძე ძლიერ კაი ქართველია. ყოველს ჩვენს სიკეთეს დიდათ აფასებს. მთელი თავისი შეძლება საქართველოს საკუთრებად მიაჩნია. თვითონაც ასე ამბობს“ (ნიკოლოზ ზებედეს ძე ცხვედაძე). სამწუხაროდ, სამშობლოს გარეთ მცხოვრებმა ზუბალაშვილებმა პოლიტიკური ვითარების გამო ვერ მოახერხეს თავიანთი მატერიალური მემკვიდრეობა მთლიანად გადმოეცათ საქართველოსათვის, მიუხედავად მათი უდიდესი სურვილისა.

ლევან კონსტანტინეს ძე სისხლით, ხორციითა და სულით ნამდვილი ქართველი კათოლიკე ზუბალაშვილი გახლდათ. მათი გენისა და მამა-პაპათა ტრადიციების მიხედვით, სიკეთე, ქველმოქმედება არ განასხვავებს ეროვნებასა და სოციალურ მდგომარეობას. სახარებისეული შუქით გაბრწყინებულნი ცხოვრობდნენ ღვთიური კანონებით: „როცა სიკეთეს აკეთებ, ნუ გაახმაურებ. დაე, მარცხენა ხელმა შენმა არ იცოდეს, რას აკეთებს მარჯვენა, რომ სიკეთე შენი საიდუმლოდ დარჩეს“.

ლევან ზუბალაშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობის ერთ-ერთ საინტერესო ეპიზოდად უნდა ჩაითვალოს რუსეთში

მცხოვრებ ქართველ ინტელიგენციასა და სტუდენტებთან მისი ახლო ურთიერთობა და ამ მიმართულებით განუღებელი ლუხვი ქველმოქმედება.

ცნობილია, რომ XX საუკუნის დასაწყისში მოსკოვში თანდათან იზრდებოდა ქართველი ინტელიგენციის რიცხვი (ბევრი უმაღლესდამთავრებული სახელოვნად საქმიანობდა მეცნიერების, კულტურისა თუ მედიცინის სფეროში). გარდა ამისა, იქაურ უმაღლეს სასწავლებლებში საკმაოდ დიდი იყო ქართველ სტუდენტთა რაოდენობაც. ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე, მონინავე ინტელიგენციამ მიზანშეწონილად ჩათვალა, რომ მოსკოვში არსებული ქართველთა ცალკეული ჯგუფები, ორგანიზაციები გაერთიანებულიყო ერთ საზოგადოებად. ამ იდეის ძირითადი ავტორი გახლდათ ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი. მისივე წინადადებით, გადაწყდა „მოსკოვის ქართველთა საზოგადოების“ დაარსება. უცხოეთში ასეთი საზოგადოების შექმნა და შემდგომი საქმიანობა ბუნებრივად იყო დაკავშირებული დიდ თანხასთან, რისთვისაც, პირველ რიგში, თხოვნით მიმართეს ცნობილ ქართველ მრეწველსა და მეცენატს, მოსკოვში მცხოვრებ ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს. ლევანი მონონებითა და გულწრფელი სიხარულით შეხვდა ამ მეტად მნიშვნელოვანი ეროვნული საქმის წამოწყებას; საზოგადოებას იმთავითვე შესწირა 40.000 მანეთი და მის მესვეურებს თანვე აღუთქვა შემდგომშიც მუდმივი მზრუნველობა და ფინანსური მხარდაჭერა.

მართლაც, მალევე – 1907 წელს ჩამოყალიბდა „მოსკოვის ქართველთა საზოგადოება“ (თავმჯდომარედ აირჩიეს ალ. სუმბათაშვილი-იუჟინი), რომელმაც თავისი არსებობის ათი წლის მანძილზე სათავე დაუდო ბევრ სასიკეთო ეროვნულ საქმეს, ხელი შეუწყო ქართული კულტურის შემდგომ წინსვლა-განვითარებას. პირველ ყოვლისა, ლ. ზუბალაშვილის შეწირული თანხით დაიქირავეს ბინა, მოაწყვეს სტუდენტური კლუბი, ბიბლიოთეკა და სამკითხველო დარბაზი...

ლ. ზუბალაშვილი გახლდათ „მოსკოვის ქართველთა საზოგადოების“ საპატიო წევრი, აქტიურად მონაწილეობდა საზოგადოების მიერ გამართულ საღამოებში; სისტემატურად ურიც-

ხავდა საზოგადოებას გარკვეულ თანხას ამა თუ იმ საჭიროებისათვის (მაგალითად, ბიბლიოთეკის გასაფართოებლად...); განსაკუთრებით დიდი შემწეობა აღმოუჩინა 1914 წელს. ომის დაწყებისთანავე ომში დაჭრილ ქართველ მემომართა დასახმარებლად ნახევარი მილიონი მანეთი შესწირა საზოგადოებას, რომელმაც თავისი კუთვნილი სახლის მეორე სართულზე სექტემბერშივე გახსნა 15 სანოლიანი სამკურნალო სტაციონარი და უწოდა „**ლევან ზუბალაშვილის სახელობის დაჭრილ და ავადმყოფ ქართველ მებრძოლთა ლაზარეთი**“. აქვე საგულისხმოა ისიც, რომ ლევანმა ლაზარეთისათვის საზოგადოებას დაუთმო თავისი სახლიც. ასე რომ, მოსკოვში ერთდროულად ორი ლაზარეთი მოქმედებდა ლევან ზუბალაშვილის შეწირულობით.

მასალებით ირკვევა, რომ ლევან კონსტანტინეს ძეს მეტად სასიამოვნო მოვალეობად მიაჩნდა მოსკოვში მცხოვრებ ქართველ სტუდენტებზე მზრუნველობა. გარდა იმისა, რომ ძმებთან ერთად საქართველოში ნ.კ.გ. საზოგადოებას ყოველწლიურად ურიცხავდა დიდ თანხას ზუბალაშვილების სახელობის სტიპენდიისათვის, დაწესებული ჰქონდა აგრეთვე მოსკოვში მცხოვრებ ქართველ სტუდენტთათვის სამი სტიპენდია – მისი, მეუღლისა და შვილის სახელობისა (თითოეული 50 მანეთის ოდენობით), წლების მანძილზე იგი ოჯახშიც გულუხვად მასპინძლობდა ქართველ სტუდენტობას: ნებისმიერ მათგანს ასადილებდა, ფულითაც ასაჩუქრებდა და ეხმარებოდა ყოველნაირად; ზოგჯერ, დაგვიანების შემთხვევაში, სასწავლებელშიც კი მიაკითხავდა თურმე. ამასთან დაკავშირებით შემოგთავაზებთ მოსკოველი სტუდენტის **ლაზარე შურლაიას** საუბრის ნაწყვეტს: „არ ყოფილა შემთხვევა, მიგვემართოს ლევან ზუბალაშვილისათვის დახმარების გამო და მას უარი ეთქვას. პირიქით, ჩვენ თუ 5 მანეთის სათხოვნელად მივიდოდით, ის 5 თუმანს გვაძლევდა. ჩვენ თუ ერთი პალტოს ფულს დავესესებოდით, ის 3 პალტოს ფულს გვაძლევდა – თქვენს უახლოეს მეგობრებსაც უყიდეთო. ხშირად თვეობით დავდიოდით მასთან სადილათ. ჩვენ გვერიდებოდა და გვეხატებოდა, თორემ იმას მით უფრო ვასიამოვნებდით, რამდენადაც

სმირად მივაკითხავდით“ (დამონმებულია ნიგნიდან – ირ. ტატიშვილი, თამ. დეკანოზიძე: მოსკოვის უნივერსიტეტი და ქართველი ახალგაზრდობა, თბ., 1960, გვ. 167-168).

ლევან ზუბალაშვილის თანამედროვე ქართველები (მოსკოვში მცხოვრებნი) უაღრესად დიდ პატივს სცემდნენ ზუბალაშვილთა სახელოვანი გვარის ღირსეულ წარმომადგენელს. მათი შეფასებით, „ეს იყო პიროვნება, რომელსაც დახმარებას კი არ სთხოვდნენ, არამედ თვითონ ეძებდა გასაჭირში მყოფ ადამიანებს და თავად სთავაზობდა დახმარებას“ (რ. სურმანიძე).

ლევან ზუბალაშვილი მოსკოვის ელიტაშიც ქვეშარიტად გამორჩეული იყო არაჩვეულებრივი გულუხვობით; მის მიერ ღარიბებისა თუ ავადმყოფთა დასახმარებლად გაღებული თანხა ასობით ათასს ითვლიდა. რუსეთში ლევანის ქველმოქმედებაზე მკითხველს ზოგადი წარმოდგენა რომ მიანიც შეექმნას, დავასახელებთ რამდენიმე შემთხვევას:

1) 1912 წელს ბალკანეთში მიმდინარე საომარი მოქმედებების დროს ბელგრადში მყოფი რუსი დიპლომატებისა და სამხედროთა ოჯახებისათვის შექმნილ თავშესაფარს გაეგზავნა ლევან ზუბალაშვილისაგან დიდი ფულადი თანხა (ნახევარი მილიონი მანეთი) და უზვი საჩუქრები;

2) 1914 წლის შემოდგომაზევე (როცა რუსეთი ოფიციალურად ჩაება პირველ მსოფლიო ომში) ზუბალაშვილის ოჯახმა საკუთარ სასახლეებში (მოსკოვშიც და აგარაკზეც) მოაწყო ჰოსპიტალი და თავშესაფარი. წლების მანძილზე ზუბალაშვილის სახელობის მოსკოვის ჰოსპიტალი არსებობდა (მოქმედებდა) ზუბალაშვილთა შეწირულობების წყალობით;

3) მოსკოვში უფასო კვებით უზრუნველყოფდნენ „ღარიბთა დახმარების საზოგადოებას“. ამას გარდა, ფულადი თანხით სისტემატურად ეხმარებოდნენ როგორც ქალაქის, ისე სოფლის გაჭირვებულ ოჯახებს;

4) 1914 წლიდან ყოველთვიურად აძლევდნენ ფულს მათს კანტორაში მომუშავე ქალებსა და მამაკაცებს, რომლებიც ჯარში გაიწვიეს და ფრონტზე გაგზავნეს. მათ შორის იყვნენ ბაქოს ნავთობსარეწების მუშებიც;

5) 1900-1918 წლებში მოსკოვის კანტორის სალაროს წიგნში აღნუსხულია ზუბალაშვილთა მიერ გაცემული ყველაფერი (ცალკეული შეწირულობანი (მოსკოვის ტექნიკური სასწავლებლის სტუდენტთა სასადილოსათვის, ეკლესია-მონასტრებისათვის, იტალიის ქალაქ ბარში წმ. ნიკოლოზის ტაძრისათვის, ამანათები სამხედრო ტყვეებისათვის, ობოლი ბავშვების სწავლის ქირისათვის, წითელი ჯვრისათვის, რძე დაჭრილებსათვის, ყუბანში ქარიშხლისაგან დაზარალებული ოჯახებისათვის, ზენიგოროდის გიმნაზიისათვის და ა. შ.).

და კიდევ ვინ მოთვლის, რამდენ უმწეოს მოველინა მხსნელად ძნელბედობის ჟამს ლევან ზუბალაშვილის ოჯახი.

ლევანის ქველმოქმედება ჭეშმარიტად იყო უსაზღვრო: თანაბრად შეეწეოდა სხვადასხვა ეროვნების სხვადასხვა რეგიონში მცხოვრებ უძლურებსა და ღარიბებს, პირველ რიგში, მადლად ეძღვნებოდა საქართველოსა და ქართველ ხალხს. ამ მხრივ ჩვენში განსაკუთრებით დავალებული იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, გორის კათოლიკური ეკლესია და ა. შ. (აქ არ იგულისხმება ძმები ზუბალაშვილების სახელით გაცემული მოწყალება).

თბილისის კანტორის ერთ-ერთ წერილში (რომელიც დათარიღებულია 1914 წლის 17 მაისით) ნათქვამი იყო: „გორის ეკლესია გამოვიდა ისეთ მდიდარ ეკლესიად, რომ თბილისს კიდევ შეშურდება გორისა. მადლობა ეკუთვნის გორის სინოდისა და მღვდლების გარდა ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს უხვი საჩუქრისათვის“ (ამასთან დაკავშირებით იხ. აგრეთვე ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში).

ლევანის თაოსნობით, 1914 წელს ძმებმა ზუბალაშვილებმა ქალაქის გამგეობას გაუგზავნეს ახალი შეწირულობა და თან სთხოვეს: „მიჰყიდოს მათ ტფ. საბაჟოს მახლობლად 700 ოთხკუთხა საყენი მიწა სომეხ-კათოლიკეთა ეკლესიის ასაშენებლად. ეს გამოწვეულია იმით, რომ სომეხ და ქართველ კათოლიკეთა შორის დავაა ატეხილი კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიის გამო, რომელიც შუა ბაზარში მდებარეობს. ძმ. ზუბალაშვილებს განზრახვა აქვთ, მიძინების ეკლესია ქართველ კათოლიკეთათვის დარჩეს, ხოლო სომეხ კათოლი-

კეთათვის საკუთარი შენობა ააგონ საბაჟოსთან" (სახ. გაზ., 1914, 9 მაის).

კონსტანტინეს შვილები მართლაც უანგარო ქველმოქმედები იყვნენ. ძმები თითქოს ეჯიბრებოდნენ და აქეზებდნენ ერთმანეთს სიკეთის ქმნაში. მათ ყოველთვის ახსოვდათ იესოს სიტყვები: „თუ გინდა იყო სრულყოფილი, წადი, გაყიდე შენი მამული და გაეცი“.

ძმები ზუბალაშვილები სამაგალითონი იყვნენ იმითაც, რომ მათ ძალიან უყვარდათ ერთმანეთი, ჰქონდათ განსაკუთრებული სიახლოვე და პატივისცემა. რომელიმე მათგანი თუ გაიღებდა მოწყალეობას, ამას მეტწილად აკეთებდა ყველას სახელით.

1913 წლიდან ძმები – ლევან, პეტრე და იაკობ ზუბალაშვილები დამსახურებულად ატარებდნენ „თბილისის საპატრიო მოქალაქის“ წოდებას.

„ტფილისის საპატრიო მოქალაქენი. თანახმად ქალაქის თვითმართველობის შუამდგომლობისა უმაღლესად ნება დართულ იქმნა, უხვ ქველმოქმედ ძმებს ზუბალაშვილებს ტფ. ქალაქის საპატრიო მოქალაქეთა წოდება მიენიჭოთ. ამის გამო ქალაქის გამგეობამ მათი გვარები საგანგებოდ საპატრიო წიგნში შეიტანა და ძმებს ზუბალაშვილებს მისალოცი დეპეშა გაუგზავნა. ტფილისის ქალაქის თვითმართველობის დაარსებიდან დღემდე ტფილისის საპატრიო მოქალაქის სახელი მიენიჭა და საპატრიო წიგნში იქნა შეტანილი მხოლოდ ერთი კაცი – ალექსანდრე პავლეს ძე ნიკოლაი, მეფის მოადგილის საბჭოს წევრი“ (სახ. გაზ., 1913, 25 ივლ.).

და ბოლოს: „ქველმოქმედება არ იყო ზუბალაშვილების ოჯახის მხოლოდ უბრალოდ ძლიერი ტრადიცია. ქველმოქმედება მათ სისხლში ჰქონდათ გამჯდარი, როგორც მეცენატობა და ხელოვნების ნიმუშების კოლექციონერობა“ (ვალ. უთურგაური).

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი

სტეფანე ზუბალაშვილი დაიბადა თბილისში 1860 წელს. 1880 წელს დაამთავრა თბილისის კლასიკური გიმნაზია, მიიღო თავისი დროისათვის კარგი განათლება, შეისწავლა უცხო ენები (რომელიც შემდგომ ძალიან გამოადგა კომერციულ საქმიანობაში).

ცნობილი მრეწველისა და მეცენატის კონსტანტინესა და საოცრად ღვთისმოსავი ქალბატონის ელისაბედის ოჯახში აღზრდილმა სტეფანემ ბავშვობიდანვე შეითვისა ადამიანთა სიყვარული, მაშვრალთა, უპოვართა თანადგომა-პატივისცემა, ისწავლა შრომის ფასი და საქმის ერთგულება.

სტეფანემ, როგორც მამის ქონების ერთ-ერთმა მემკვიდრემ, გიმნაზიის დამთავრებისთანავე დაიწყო მუშაობა ბაქოს ნავთობმომპოვებელ კომპანიაში და მალევე გახდა მისი ერთ-ერთი ხელმძღვანელი. ბაქოში (სადაც 20 წელზე მეტხანს იცხოვრა და განაგებდა ნავთობის საქმეებს) გამოუჩენია დიდი გამჭრიახობა და წარმოებაც ჩინებულად აუწყვია. სტეფანე თავისი საქმიანობით ბუნებრივად იყო დაკავშირებული „როტმილდის“, „ნობელისა“ და „მაზუთის“ ფირმებთან. იგი ყოველთვის და ყველგან გამოირჩეოდა კეთილსინდისიერებითა და პატიოსანი პარტნიორობით.

XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე სტეფანე ზუბალაშვილი — ეს დიდი მრეწველ-კომერსანტი მთელს საქართველოში ცნობილი და აღიარებული იყო, აგრეთვე, მეცენატობით, კაცთმოყვარეობით, რომელსაც, თანამედროვეთა შეფასებით, მართლაც არ ჰქონდა საზღვრები.

1904 წლის 15 მაისს სტეფანე გაემგზავრა საფრანგეთში სამკურნალოდ, მაგრამ, სამწუხაროდ, მკურნალობა უშედეგოდ დამთავრდა. იგი პარიზში გარდაიცვალა 1904 წლის 14 სექტემბერს. გადმოასვენეს თბილისში და დაკრძალეს სოლოლაკში, საგვარეულო სამარხში, მშობლების გვერდით.

მაშინდელი პრესის მასალებისა თუ ცალკეულ პიროვნებათა მოგონებების მიხედვით ჩანს, რომ სტეფანე ზუბალაშვილის გარდაცვალებამ მთელს საქართველოს დასწყვიტა გული; მისი უდროოდ დაკარგვა ქართველმა ხალხმა საერთო ეროვნულ ტკივილად აღიქვა. განსვენებულის პატივსაცემად სამხმარზე მოდიოდნენ ქართველი ინტელიგენციის წარმომადგენლები, პოეტები, მწერლები; ღარიბი მოსახლეობა, უბრალო მოქალაქენი და სხვანი. მიცვალებულის დაკრძალვამდე და მომდევნო დღეებშიც პრესაში იბეჭდებოდა სტეფანეს ხსოვნისადმი მიძღვნილი სამგლოვიარო განცხადებები, ნეკროლოგები, გამოსათხოვარი სიტყვები, ლექსები და ა. შ. (უამრავ მასალათაგან მოვიხმობთ მცირე ნაწილს, ზოგიერთს შემოკლებით).

მარად დაუვინყარ სტეფანე

კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს

*მოსწყდა ვარსკვლავი წმინდა, ელვარე,
თან წარიტაცა უმანკო სული,
კეთილი, წყნარი, ხალხის მოყვარე
ვით ანგელოზთა დასთა-დასული!*

*აქ მიგვატოვა ობოლი ობლად;
ისედაც ჩაგრულთ მოგვიკლა გული;
და ბედშობით გაუხარებლებს,
დაგვიერთო მძიმე წყლულ ზედა წყლული.*

დიახ!... უდროოდ მოგვტაცა ბედმა
ქველმოქმედებით ხალხის მშველელი,
და დღეის შემდეგ ვინ გვეყოლება
შენებრ სტიფანე... შენებრ მფარველი?!

შენ ღირსი იყავ დიდხანს გეცოცხლა
კვალად გემუსრა ხალხისა ჭირი,
მაგრამ განგებამ ასე ისურვა...
ამასა ვგლოვობ, ამასა ვსტირი!!

და ჩემთან ერთად შენსა ცხედარსა
ცრემლებსა აფრქვევს ქართველი ერი,
მწუხარე გულით გესალმებიან
სამუდამოთა ყრმა და ხნიერი.

იტირეთ, მარად ბედით ჩაგრულნი,
რადგანაც დასცხრა ან ქველი ხელი...
იტირეთ! თქვენთვის არვინ ყოფილა
მაგაზე უფრო მეტად მზრუნველი.

მაგრამ სოფლისა ამოებამ
დაუნდობელად დაგვრია ხელი;
გულში დაგვრჩება მარად და მარად
ქველო მოქმედო შენი სახელი!!

დავით გაბრუაშვილი
(ივერია, 1904, 26 სექტემბერი, №222).

სტიფანე ზუბალაშვილის ხსოვნას

სტირის ქართველი დღეს და ჰგლოვობს მამულის შვილსა,
ქველმოქმედისა კუბოს მორწყავს მდულარე ცრემლით,
თანაუგრძნობდა ვინც სამშობლოს გულის ტკივილსა,
უკვე დაჰკარგა... ის განვიდა ამიერ სოფლით.

ჩვენი სამშობლოც, მისგან მეტად დავალებული,
ძაძით მოსილი ღირსეულ შვილს დასტირის თავსა...
მოულოდნელის დანაკლისით დანაღვლებული
მთელის ძალღონით ზიზლით სწყველის სიკვდილსა შავსა...

ვინ იცის, ეგებ, როს სამშობლოს განშორებული
ნუთისოფელსა სამუდამოდ ეთხოვებოდა,
საქართველოსკენ მოიწვედა იმისი გული.
მამულის ნახვა მომაკვდავსა ენატრებოდა.

ვინ იცის, ეგებ ნატრულობდა კიდევ სიცოცხლეს, –
მოძმისთვის ღვანლი, მისთვის შველა კვალად სწყუროდა, –
წარმოიდგენდა რა სოფლისა თანაც სიმუხთლეს,
თავის უდროვით სიკვდილისთვის ბედს ემდუროდა.

ვინ იცის, ეგებ სიკვდილის წინ ევედრებოდა
ღმერთსთვის მამულის აღყვავება-ბედნიერებას, –
თვის სამშობლოში მას დამარხვა ენატრებოდა, –
და ისურვებდა იქ განრღვევას და დამინებას.

მოჰკვდა ის... მაგრამ ნათლით მოსილს იმისსა სახელს
უკვდავებისა სხივით მორთავს ქართველი ერი,
ქება-ქებათას არ მოაკლებს კეთილის მყოფელს
და საუკუნოდ ეხსომება სტიფანე ქველი.

ი. ჩხ-ელი (ილია ფერაძე)
(ივერია, 1904, 26 სექტემბერი,
№222).

„...ცხოვრებაში განსვენებული სამაგალითო კაცი იყო ყოვლადსათნოიანი და ღვთისმოსავი. მისი ტკბილი ლაპარაკი, მისი უზაკველი სული და გული კაცს ალტაცებაში მოიყვანდა. მისი ყოველი ნაბიჯი და ყოველი სიტყვაც კი ადამიანური ღირსებით იყო სავსე... თუ ეხმარებოდა ვისმე, შემწეობას აძლევდა, სცდილობდა არავის გაეგო... დაკარგვა ასეთის კაცისა ჭეშმარიტად დიდი დანაკლისია ჩვენისთანა პატარა, ღარიბ და უკან ჩამორჩენილ ერისათვის, დიდი საერთო ნაციონალური იბედურებაა, ყველასათვის საგლოვი და სატირელი.

სტეფანე კონსტანტინეს ძემ ჩაინერგა ქართველი ერის პატივისცემა, პატიოსნება და სიყვარული... მისი სახელი და საქმენი ყოველი ქართველის გულში მოიპოვებს ადგილს, იქ დაფუძნდება მისი მკვიდრი უკვდავების ტახტი, სადაც აღმართული იქნება სტეფანეს ქველმოქმედების ნიშნები...

საუკუნოდ იყოს ხსენება იმისთანა გულწრფელი, გულმართალი და გულუხვ ადამიანისა და მამულიშვილისა, როგორც იყო განსვენებული სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი

ზ. ჭიჭინაძე, სტ. კ. ზუბალაშვილი (ნეკროლოგი)
(ივერია, 1904, 24 სექტ., №220, გვ.2).

27 სექტემბერს ჩატარდა წირვა თბილისის მარიამის მძინების კათოლიკურ ტაძარში. პირველ საათზე სამგლოვიარო პროცესია გაემართა სოლოლაკის სასაფლაოსკენ. ცხედარი საფლავის კარამდე ხელით მიასვენეს განსვენებულის პატივისცემლებმა; მათ შორის იყო თორმეტი მღვდელი, „ამათ გვერდზედვე იდგნენ ქართველთ სამღვდელონიც და არქიმანდრიტი გიორგიც, ნიშნად უღრმესის პატივისცემისა და თანაგრძნობისა“... გვირგვინებით სამი ამფიონი იყო სავსე, სულ რიცხვით სამოცამდე, მათ შორის ვერცხლისაც, ყველა წრისა და დარგის წარმომადგენელთაგან... უამრავმა ხალხმა მოიყარა თავი... სასაფლაო ხალხს ველარ იტევდა... „დასაფლავების დღეს ნათლად გამოსჩნდა, რომ ქართველობას კარგად... სცოდნია მნიშვნელობა კაცად-კაცურის კაცისა და მიტომაც

ყოველი ქართველი მწარედ ჰგლოვობდა თავის საყვარელს სამაგალითო ადამიანს“.

ამ დღეს სტეფანეს ძმებმა – ლევანმა, პეტრემ და იაკობმა გარდაცვლილის ხსოვნის პატივსაცემად სპეციალურად შეუძლოთათვის (ლარიბთათვის) დამატებით გაიღეს შენიღბულობად ფულადი თანხა 4 ათასი მანეთის ოდენობით და ალაპის მაგიერ დაურიგეს ფული – ოქროს მანეთები. ამასთან დაკავშირებით თვითმხილველნი კიდევ აღნიშნავენ: ამ ხალხს ასეთი ფული ცხოვრებაშიაც კი არ სჭერიათ ხელში, ასეთი რამ თბილისში არასოდეს არ მომხდარაო; განსვენებულის შესახებ კი ყველა ამბობდა: როგორი მაღლიანიც სიცოცხლეში იყო, გარდაცვალების შემდეგაც იგივე დარჩაო.

სტეფანე ზუბალაშვილის დაკრძალვაზე ბევრი სიტყვა წარმოითქვა. მათი საერთო აზრი იმაში მდგომარეობდა, რომ სტეფანე გახლდათ ჭეშმარიტად სახელოვანი მამულიშვილი, ღირსეული ქართველი. ამჯერად წარმოვადგენთ ამ სიტყვათაგან რამდენიმე ამონარიდს:

„მის დღეში არ მინახავს, მაგრამ ხშირად თვალწინ მედგა. არავითარი დამოკიდებულება არ მქონია, მაგრამ გულით მაინც მიყვარდა, როგორც ღირსეული ქართველი, რაიცა დღეს ჩვენში სანთლით საძებარია... აქ ბევრი მხურვალე სიტყვები წარმოითქვა მაგის ქველ-მოქმედებასა და დიდს შენიღბულობაზე. მე კი სულ სხვასა ვგრძნობ: ვაფასებ გულს და არა მარტო ფულს..... სხვა ბედნიერ ქვეყნებში, სადაც ხალხი თავისუფალია, ქველმოქმედებაც უთვალავია და უსაზღვრო..... ჩვენში კი, ამ საცოდავ საქართველოში, დიდებულთა ჩამოშვალნი გვარიშვილები, წინაპართა სისხლითა და ოფლითა მორწყულს და, გაურჩევლად წოდებისა, ქართველთა ძვლებით გაპოხიერებულ საერისთავო მამულებს გულგრილად ჰხრავენ გარეშებთან ერთად და აქედან მცირე წვლილსაც არ სდებენ საეროვნო ტრაპეზზე, აღარ აგონდებათ აღარც წარსული და აღარც მომავალი..... ეს სენი ჩვენში დღეს საზოგადოა და ამისთანა დროს გამოსვლა ვისიმე საქველ-მოქმედო ასპარეზზე სამაგალითო გმირობაა! ამ გმირთაგანი იყო გან-

სვენებული სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი... და სწორედ ამან მომიყვანა მეც შორეული იმერეთიდან, ჩემის, ისე ჩემ თანამოაზრეთა მხრითაც, რომ გულდათუთქულმა მეც მის ჭირისუფლებთან ერთად თავყვანი ვსცე მის კუბო-სამარეს და ვუსურვო საუკუნო განსვენება. დაუვინყარი იყოს მაგის სახელი ერთად ჩვენს სამშობლოსთან უკუნი-სამდე!" ...

აკაკი ნერეთელი
(„ივერია“, 1904, 30 სექტემბერი).

„სტეფანე იყო ქვეყნის შემბრალებელი კაცი, კურთხეული გვარიშვილი... ეკლესიების მაშენებელი, კეთილმორწმუნე ქრისტიანი, ქალაქის განმანათლებელ-წარმამატებელი ძვირფასის მდიდრულის სამადლო შენობებითა... გლახაკთ გამკითხავი, გაჭირვებულთა შემწე მომხმარე, დავარდნილ-დაცემულთა აღმადგენი; მუშა, მოსაქმური... მშვიდობისა, ერთობისა, სიყვარულისა და ყოველის სიკეთის მომფენელი უზვათ!

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის სიკვდილი... მთელ ჩვენ ქართველ ტომთა მოდგმისათვის... დიდი დანაკლისი არის“

მლვდ. ივანე გვარამაძე (მესხი)
(ივერია, 1904, 29 სექტ., "224, გვ. 2-3).

„დარწმუნებული ვარ, რომ დღეს მთელს ჩვენს საზოგადოებაში არ მოიპოვება არც ერთი ადამიანი, რომელიც არ ჰგრძნობდეს მძიმე მწუხარებას მხედველი ამა კუბოისა და მას შინა მდებარის მიცვალებულისაგან... ჩვენი ქვეყანა, საზოგადოება, სამწუხაროდ, ღარიბია იმისთანა პირებით, როგორიც იყო განსვენებული. არა თუ ღარიბნი ვართ, თითქმის ერთი ან ორი თუ მოიძებნება ჩვენს შორის ისეთი პირი, რომელსაც შეეძლოს მთელი საზოგადოების ყურადღების და მინდობილობის მიზიდვა. ჩ განსვენებული კი იყო აღჭურვილი განუსაზღვრელი პატიოსნებით, გულ-კეთილობით, თავ-მდაბლობით, ერთი სიტყვით, მასში იყო ყოველივე ის ღირსებანი, რითაც ყველა ადამიანს შეუძლიან თამამად სთქვას: „მე ადამიანი ვარ“

და მის დანიშნულებას უკლისად ვასრულებ“. – დიალ, განსვენებულის ცხოვრება და მისი საქმენი ყოველთვის იყო ყოველად სასარგებლო ქვეყნისათვის. მან ძალიან ბევრი სიკეთე მოუტანა თავის სამშობლოს მისი ყოველად უხვი შეწირულობით... ბევრი კარგი მაგალითი უჩვენა იმათ, რომლებსაც გარდა საკუთარი პირადი ინტერესებისა, არავითარი დევიზი არ აქვთ ცხოვრებაში... მისი ღმობიერი და უმანკო თვისებანი აღბეჭდილი არის ყველა ადამიანთა გულში, ვისაც კი მასთან საქმე ჰქონია. მე თვითონ პირადად არაერთხელ ვყოფილვარ მონამე იმისა, რომ მას გარს ეხვივნენ მრავალნი ღარიბნი და სანყალნი, რომელთაც თავისი ხელით უხვად ურიგებდა მონყალებას და ყველას ... ანუგეშებდა. იგი იყო ნამდვილი მამა ყოველთა გაჭირვებულთა, იგი იყო მკვიდრი ბოძი ყოველთა სიმპატიურ დაწესებულებათა, იგი იყო ნამდვილი ადამიანი, ის ადამიანი, რომელიც მუდამ იმას ჰფიქრობს, რაიმე გააკეთოს კაცობრიობის სასარგებლოთ. და აი, ეს ძვირფასი და თვალსაჩინო შვილი სამშობლოსა უღმობელმა სიკვდილმა გამოგვაცალა ხელიდან...

განისვენე ძვირფასო ადამიანო, აღჭურვილო ყოველივე ადამიანური სიკეთით და უანდერძე შენს მემკვიდრეთა, რათა იმათ განაგრძონ შენ მიერ დანყებული სამშობლოსათვის სასარგებლო საქმენი“.

გერონტი ქიქოძე (კათოლიკეთა ეკლესიის სამრევლო სკოლის მასწავლებელი)

„... გვნამს, რომ კეთილთ საიქიოს უცდის უდიდესი ჯილდო, რაც უარი არ ეთქმის ამ ჩვენ მიცვალებულსა, მიზეზით მისი განსაკუთრებით პატივისცემისა ღვთისმშობლისა მიმართ, მიზეზით მისი განუსაზღვრელი სიყვარულისა მოყვასთა თანა. ჩვენთვის დაფარული არ არის, რომ მან უმშვენიერესი ტრაპეზი დადგა ქალაქ ლურდში (ფრანცია), უძვირფასესი ეკლესია ააშენა ქ. ბათუმში. ეგრეთვე ჩვენთვის ცნობილია მისი აუარებელი სიყვარული მოყვასთან და ურიცხვი დახმარებანი გაჭირვებულთა ზედა... ღარიბნი და უძღურნი ჰკარგავენ მასში უხვსა და დაუზარებელ შემნესა და მამასა, მეგობარნი

მისნი ძვირფას ამხანაგსა და თანა მშრომელსა, ხოლო ქვემოთა რდომნი მისნი ტკბილს, მშვიდობიან და თავმდაბლს ფროსსა თვისსა...

ჩვენო ძმაო და მეგობარო, სტეფანე კონსტანტინეს ძე, ჩვენ არ ვეჭვობთ, რომ ქალწულმა მარიამმა მიგინოდა შენ ვითარცა განსაკუთრებითი პატივისმცემელი მისი უმანკო ჩასახებისა... ღირსეულად დაგასაჩუქრა შენ ზეციერსა მამულსა შინა... განისვენე საფლავსა შინა, რომელიც გეკუთნა შენ, ჩვენდა სამწუხაროდ უდროვოდ".

სტეფანე დემუროვი (ბაქოს ეკლესიის წინამძღვარი)

- ქუთაისის ქართველი საზოგადოება დიდად სწუხს და ჰგლოვობს თავის ქვეყნის უძვირფასეს ქველმომქმედ მამულის შვილის სტეფანეს დაკარგვას. ღმერთმა ქმნას, რომ ჩვენს საზოგადოებას სტეფანესთანა ქველმომქმედ მამულის შვილნი ხშირად და მრავლად მოვლენოდნენ.

- ბაქოს ქართველთ საზოგადოება დიდად სწუხს და ჰგლოვობს თავის მეჭირნახულე სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის დაკარგვას. ღმერთმა განუსვენოს და ხსენება და საქმენი მისნი საუკუნოდ იყოს ქართველთ საზოგადოების წინაშე.

- ღრმად ვსწუხვართ ჩვენის ქვეყნის სამაგალითო მამულის-შვილის სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის დაკარგვაზედ. მოიმედენი ვართ რომ ეს კაცთმოყვარე და ქველმომქმედი ადამიანი სამაგალითოდ დაშთება სხვა შეძლებულთა წინაშე (თბილისის ქართველი მუშები).

- ღრმად ვწუხვართ იშვიათ კაცთ მოყვარის და ქველმომქმედის სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის დაკარგვაზედ, რომელიც დიდ დახმარებას უწევდა ბაქოში მცხოვრებ ღარიბ მუშა ხელოსნებს, განურჩევლად სჯულისა და ეროვნებისა (ბაქოს რუსის მუშები).

- ვგლოვობთ ჩვენს მფარველ სტეფანეს, იშვიათს ქველმომქმედს და მამულის შვილს (თფილისის ქართველი ქალები).

„პიროვნება ადამიანისა ჩემთვის უმაღლესია ყოველ ისტორიაზედ, საზოგადოებაზე და თვით მთელს კაცობრიობაზედაც, – სთქვა ბელინსკიმ... და ცხადად და მკაფიოდ გამოსთქვა თავისი უაღრესი პატივისცემა საზოგადოთ ყოველი ადამიანის პიროვნებისადმი... მაშ რაღა უნდა ვსთქვათ ისეთის იშვიათის პიროვნების შესახებ, როგორსაც წარმოადგენდა პიროვნება უდროოდ გარდაცვალებულის და ყველასათვის ძვირფასის სტეფანე კონსტანტინეს-ძისა!? რაღა და – ქეშმარიტად რომ თავყვანის-საცემია იგი...“

სტეფანემ ზედმინევით „იცნა თავი თვისი“, იცნა, რომ იგი განხორციელებული კეთილი ანგელოზი უნდა იყოს ყოველთა დავრდომილთა, გაჭირვებულთა და სწორედ ასეც იქცეოდა...

ჩვენი საყვარელი სტეფანე იშვიათის ყურადღების პატრონი იყო. იგი გაფაციცებით ადევნებდა თვალ-ყურს ჩვენი ქვეყნის მაჯის-ცემასა, მის ჭირსა და ლხინსა; მწუხარებდა, როცა ჭირისუფლად გვხედავდა და ხარობდა, როცა სიხარულს შეგვამჩნევდა; ხარობდა და ამ თავისს თანაზიარობას ჩვენთან იგი ხშირად უხვის შემონირულობით აგვირგვინებდა...

განსვებულის სტეფანეს გამოსვლით საზოგადო მოღვაწეობის ასპარეზზედ, მოულოდნელად სრულიად ახალი ხანა დაუდგა ჩვენს მწერლობას და მწიგნობრობას! მას სავსებით ჰქონდა შეგნებული – რა არის სახალხო წიგნი, რა არის ჭკვიანურად დანერვილი შაურიანი წიგნაკი, რომელიც ვრცელდება ხალხში და დღეს-ხვალიობით აწვეთებს მის გულში საუკეთესო ცოდნასა და იდეალებსა... დიახ, შეგნებული ჰქონდა ყველა ეს და აკი სრულიად მოულოდნელად აამდინარა კიდევ ჩვენში სახალხო იაფ-ფასიანი წიგნების გამოცემის საქმე...

ამ ათიოდე წლის წინათ, ახალი მიმართულების წიგნების გამოცემა დაეინწყეთ, მაგრამ ის რამდენიმე ათი თუმანი... მალე დაგვეშრიტა და საქმე შეგვიდგა... საძირკველი ჩაყრილი იყო, მხოლოდ კედლებს ველარ ვაშენებდით... შენი დიადი დამსახურება ხალხის წინაშე, ჩვენო უდროვოდ დაკარგულ სტეფანე, აი აქ არის: შენ შეგვაძლებინე ამ საძირკველზედ

კედლების აშენების განგრძობა. გამხნეებულნი შენით, ჩვენ კვლავ დავინწყეთ ათი წლის განმავლობაში მიძინებული სატყეო... არ დამავინყდება შენი ციური სიტყვები: „როცა კი დაგჭირდეთ, ნუ დამზოგავთო. ახლო ვიყო – პირადად მითხართო, შორს ვიყო – წერილით მაცნობეთო, მე მზათა ვარ ვემსახურო მაგ საქმესაო“...

მშვიდობით საყვარელო სტეფანე, საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი, ხალხის მადლიან ხსოვნაში!“.

ივანე როსტომაშვილი

(ჟურნ. "მოგზაურის" რედაქტორი)

სტეფანეს დაკრძალვის დღეს წარმოთქმული სხვა სიტყვები და ინფორმაციები იხ. ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში.

რით დაიმსახურა სტეფანე ზუბალაშვილმა ქართველი ხალხის ესოდენ დიდი პატივისცემა და სიყვარული, საყოველთაო აღიარება და მადლიერება?

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემას დავინწყებთ თავად სტეფანეს სიტყვებით: „ჩვენ რომ ღმერთი გვაძლევს, ჩვენც ხელგამლით უნდა ვიყოთ, რომ ხალხს სარგებლობა მოვუტანოთ, თორემ, ზედ რომ კრუხებივით დავასხდეთ, ბევრ ვერაფერს გამოვჩეკავთ: ჩვენთვისაც დაკარგული იქნება და ხალხისთვისაც... ყოველი კაცი მოვალეა თავის ძმათ, მეგობართ და გაჭირვებულთ დაეხმაროს... სანთელ-საკმეველი თავის გზას არ დაკარგავს. კაცმა კაცს სიკეთე იმიტომ კი არ უნდა უყოს, რომ მერე აქონ და ადიდონ. ვინც ღირსია შევლისა, მოვალენი ვართ უშველოთ“.

სტეფანეს ცოლ-შვილი არ ჰყავდა. მისი ცხოვრება-საქმიანობის მთავარი მიზანი იყო ერის კეთილდღეობაზე ზრუნვა: „სიციოცხლე მენატრება მხოლოდ იმისათვის, რომ ჩემს ქვეყანას და ხალხს ვემსახურო, სიკეთე ვეთესო. ამის მეტი, ღმერთმანი, მე არაფერი წამყვება. სიკეთე დაუკარგელია“ (სტ. ზუბალაშვილი). დიახ, სტეფანემ თავისი ხანმოკლე სიციოცხლე მთლიანად მოუძღვნა თავის ქვეყანას, თავის ხალხს, რაზედაც ნათლად მეტყველებს მისი საქმენი – მეტად მრავალ...

ვალმხრივი და მრავალფეროვანი მოღვაწეობა საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროში. **სტეფანე ჭეშინავის ტად გახლდათ სამაგალითო ადამიანი.**

სტეფანეს პიროვნებასთან დაკავშირებულ უამრავ ინფორმაციაში ყველა დეტალი იმდენად საინტერესოა, რომ ძნელია რომელიმეს საგანგებოდ გამოყოფა – გამორჩევა. ეს იმიტომ, რომ თავად სტეფანე ერთნაირ პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა ყველა საქმეს, ერთნაირ გულისხმიერებას იჩენდა ყველა ადამიანის მიმართ.

ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ჭაბუკი გახდა ბაქოს ნავთობის კომპანიაში უნარიანი ხელმძღვანელი და მეტად გულმონყაღე მეპატრონე. ამ დროს ბაქოს ნავთობსარეწებში 400-ზე მეტი მუშა-მოსამსახურე იყო თურმე. სტეფანე ყველას თავაზიანად ექცეოდა; ხელფასის გარდა, ზოგიერთს ხშირად ასაჩუქრებდა კიდევ კარგი მუშაობისათვის. აღსანიშნავია ისიც, რომ სარეწების მუშა-მოსამსახურენი ცხოვრობდნენ კეთილმონყობილ ბინებში, იქვე მოქმედებდა უფასო სასადილო და სამედიცინო კლინიკა. ეს ყველაფერი კონსტანტინეს შემდეგ სტეფანეს უშუალო დამსახურება გახლდათ. მეტიც: სტეფანეს გარდაცვალების შემდეგაც არ შეუცვლიათ სარეწების მეპატრონე ზუბალაშვილებს კომპანიაში დამკვიდრებული მისაბაძი ტრადიციები.

ამასთან დაკავშირებით საგულისხმოა ილია ზურაბიშვილის საგაზეთო სტატიიდან ერთი ინფორმაცია: „ბაქოელ ქართველთაგან უპირველესად უნდა დავასახელოთ ჩვენი ცნობილი ქველმოქმედი სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი, რომელიც დედაბოძია ქართველთა კოლონიისა ბაქოში და რომლის გარშემო შეკრებების ქართველნი. აუცილებელია, რომ მისი ზედ-გავლენა დანარჩენ ქართველებზედ ნაყოფიერი და გამამხნევებელი უნდა იყოს, რადგანაც ეს ზედ-გავლენა დაფუძნებულია, ჯერ ერთი, სტეფანე კონსტანტინეს ძის კაცთმოყვარე ხასიათზე, როგორც მაღალზნეობრივ ადამიანისა და, მეორეც, გამოცდილებისა, ცხოვრების კარგად ცოდნასა და იმ საპატიო მდგომარეობაზედ, რომელიც მოუხვეჭია ბაქოს მთელ საზოგადოების თვალში, ვით იქაურ მრწველობის

საუკეთესო წარმომადგენელს და დიად საქმის მწარმოებელს"
(ივერია, 1903, №278).

განათლება-კულტურის სფეროში სტეფანე ზუბალაშვილის მიერ განეული შრომა-საქმიანობისა თუ უსაზღვრო ქველმოქმედების განმსაზღვრელი ფაქტორი გახლდათ კეთილშობილური მისია - „ქართველი ერიც იქცეს განათლებულ, თვალხილულ ერად. იგი გამოვიდეს ბნელის მდგომარეობიდან და განათლების გზას დაადგეს. ევროპის განათლებულ ერთა შორის ადგილი დაიკავოს, ისახელოს თავი როგორც ცოდნით, ისე ოსტატური შრომითა და საქმით“ (სტეფანე ზუბალაშვილი). კონსტანტინეს შვილები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ქვეყნისა და ერის ცხოვრებაში საგანმანათლებლო და კულტურული კერების დაარსებას.

ძმებმა ზუბალაშვილებმა სტეფანეს თაოსნობით თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის შენობის (დღევანდელი ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის I კორპუსი) ასაგებად (გიმნაზიის მშენებლობა დაიწყო 1900 წელს) ორჯერ გაიღეს უხვი შეწირულობა (80 ათასი მანეთი ოქროთი): პირველად (1903 წლის თებერვალში) 30 ათასი, მეორედ (1904 წლის ოქტომბერში) - 50 ათასი. გარდა ამისა, სტეფანე ხშირად (თითქმის ყოველ შაბათს) მიდიოდა თურმე მშენებლებთან, ფულით ასარუქრებდა და თან სთხოვდა, შენობა მყარ ფუნდამენტზე დაეფუძნებინათ: იგი ცოდნის ლამპარი იქნება და მომავალი თაობები აღიზრდებიანო.

სტეფანეს ამ ქველმოქმედებასთან დაკავშირებით 1904 წელს გაზეთი „ივერია“, რომელიც გამოხატავდა როგორც ქალაქის ხელმძღვანელობის, ისე მონინავე ინტელიგენციის აზრს, მაღლიერებით წერდა: „მისი (სტეფანესი — ჟ.ფ.) შეწირულობა სათავადაზნაურო სკოლისათვის სწორედ მეფური შეწირულობა იყო. და ამისთანა უხვი გაღება ქონებისა ჩვენში ჯერ არ მომხდარა“. შესაბამისად, თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა შეუძლებელ მოსწავლეთა დამხმარე საზოგადოების კომიტეტმა მიიღო შემდეგი დადგენილება: 1) ძმები ზუბალაშვილების მიერ შემოწირული თანხა მოახმაროს ღარიბი ქართველი მოზარდი თაობის აღზრდა-განათლებას; 2)

დაარსდეს ერთი სტიპენდია ზუბალაშვილების სახელობაზედ; 3) სათავადაზნაურო სკოლის განზრახულ სამკითხველო-ბიბლიოთეკას ენოდოს სტ. ზუბალაშვილის სახელი და მისი სურათი გამოკიდებულ იქნას სამკითხველოში. გარდა ამისა, კომიტეტმა დაადგინა, რომ ძმები ლევანი, პეტრე და იაკობ ზუბალაშვილები არჩეულ იქნან ამ საზოგადოების საპატიო წევრებად (1904, 30 ოქტ., №248; ასევე: ცნ. ფურც., 1904, 29 ოქტ., №2654).

მასალებით ირკვევა, რომ სტეფანეს, როგორც ქველმოქმედის, თვალსაწიერს არ გამორჩენია ქართული დრამატული საზოგადოების მეცენატობაც, რაზედაც ნათლად მეტყველებს ამ საზოგადოების გამგეობის უამრავი სამადლობელი წერილი (დაბეჭდილი იმდროინდელ პრესაში) მისი საპატიო წევრის სტ. ზუბალაშვილი მიმართ წლების მანძილზე განეული უხვი შეწირულობის გამო (იხ. ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში).

განსაკუთრებით აღსანიშნავია სტეფანესა და მისი ძმების ღვანლი **სახალხო სახლის** (თეატრის) აგება-დაფუძნებაში. ცნობილია, რომ ძმებმა ზუბალაშვილებმა მამის ხსოვნის პატივსაცემად განიზრახეს უხვი მოწყალების ვალეზა, რათა „ქალაქის შუაგულში კონსტანტინეს სახელობაზე აეშენებინათ სახალხო სახლი და ჩარიცხულიყო იგი ქალაქის საკუთრებად“. ქალაქის გამგეობისათვის სტეფანეს განუცხადებია: „ავაშენებთ ისეთ სახლს, რომელიც იქნება საკუთრება მუშებისა, განურჩევლად ეროვნებისა და სარწმუნოებისა. იგი იქნება ყველას საკუთრება... თეატრი იგივეა, რაც ეკლესია და სკოლა. საჭიროა, რომ სანყალი ხალხისთვისაც კარგი თეატრი იყოს. იქ მარტო თეატრი არ იქნება. იქ ბიბლიოთეკაც იქნება და მუქით საჩაიეც“.

შენიშვნა: წყაროების მიხედვით, ქართული თეატრის ისტორია 1782 წლით იწყება. 1787 წელს თბილისში პირველად გამართეს ქართული წარმოდგენა. წლების მანძილზე თეატრი განთავსებული იყო (ყოფ. ერევნის მოედანზე) დიდ ქარვასლაში, მარცხენა მხარეს (ერთ-ერთი ცნობით, ქართული თეატრის ცალკე შენობა აუგიათ 1885 წელს). აქვე დავსძენთ: თეატრი და მსგავსი კულტურული დაწესებულება მაშინდელ საქართვე-

ლოში უბრალო ადამიანებისათვის, ცხადია, მიუწვდომელი იქნებოდა...

საქართველოში
განხილვისათვის

მართლაც, ძმებმა თბილისის გამგეობას ამ დიდი საშვილიშვილო საქმისათვის პირველ ეტაპზე გადასცეს 170 ათასი მანეთი ოქროთი.

ძმები ზუბალაშვილები იმთავითვე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ სახალხო სახლის არა მხოლოდ ფუნქცია-დანამუშევრებას, არამედ შენობის გარეგნულ იერ-სახესაც. ხალხის საკეთილდღეოდ გამიზნული ეს ახალი ნაგებობა გამორჩეული უნდა ყოფილიყო არქიტექტურული თვალსაზრისითაც, უნდა მისადაგებოდა ევროპულ დონეს, ამიტომ, როგორც კი გადაწყდა სახალხო თეატრის აშენების საკითხი და ქალაქის თვითმმართველობამ მიიღო შესაბამისი დადგენილება, მაშინვე გამოცხადდა კონკურსი „კ. ზუბალაშვილის სახელობაზე ტფილისში განზრახული სახალხო სახლის პროექტის შესადგენად“ (ივერია, 1901, 12 ოქტ.). კონკურსში მონაწილეობა მიუღია რუსეთის იმპერიის 32 არქიტექტორს.

როცა საბოლოოდ დამტკიცდა სახალხო სახლის პროექტი, ქალაქის გამგეობა მალევე შეუდგა მშენებლობას, კერძოდ, 1902 წლის 26 სექტემბერს ამ შენობის საძირკველში ჩატანებულ იქნა ლითონის ფირფიტა შემდეგი წარწერით: „კ.ი. ზუბალოვის სახალხო სახლის საფუძველი ჩაყრილია 1902 წლის 26 (სხვა ვერსიით: 24) სექტემბერს ზუბალოვის შთამომავლების ლევანის, სტეფანეს, პეტრესა და იაკობის მიერ. ეს სახლი შენდება ამ შთამომავლების სახსრებით. სახლის მშენებლობას ხელმძღვანელობს არქიტექტორი როგოისკი არქიტექტორ საქალაქო ინჟინერ კრიჩინსკის პროექტის მიხედვით“.

რამდენიმე თვის შემდეგ ჟურნალი „კვალი“ (1903, 20 IV, №17) იუწყებოდა, რომ „შეუდგენ სახალხო სახლის აგებას კირიჩინისა და დიდი მთავრის ქუჩებზე... გეგმით შუაში თეატრი უნდა გაიმართოს, მარჯვნივ დარბაზი ლექციების საკითხავად, მარცხნივ – წიგნთსაცავი და სამკითხველო. ძირს გაიმართება სასადილო და საჩაიე“... ხოლო საყმანვილო ჟურნალ-

ლი „ნაკადული“ სახალხო სახლის დანიშნულებას ასე აცნობდა თავის პატარა მკითხველებს: „სახალხო სახლი ისეთი დაწესებულებაა, სადაც იმართება ღარიბებისათვის წარმოდგენები ლექციები. არის ბიბლიოთეკა და საჩაიე. აქ დაისვენებს მუშაობისაგან დაქანცული ხალხი“ (1904, № 1).

ძმები ზუბალაშვილები ყოველთვის ინტერესითა და გულდასმით ადევნებდნენ თვალ-ყურს სახალხო სახლის მშენებლობას, ცდილობდნენ დროულად და მაღალხარისხოვნად აგებულყო ქართველი ხალხისათვის მეტად მნიშვნელოვანი დანესებულება – კულტურის ცენტრი. ამასთან დაკავშირებით დავიმოწმებთ იმდროინდელ საგაზეთო ინფორმაციას: „ბ-ნი ზუბალაშვილებს განუზრახავთ სახლი დახურონ „ჰენებახის“ სახურავით. ასეთ სახურავს ცეცხლი ვერაფერს აკლებს. ჰფიქრობენ, შიგნითაც იხმარონ ამ სისტემის მასალა. ზუბალაშვილნი 10 ათას მანეთად მოურიგდნენ საფრანგეთის ერთ-ერთ ფირმას, რომელმაც მუშაობა ამ ზაფხულსვე უნდა გაათაოს. ამ დღეებში ხელოსანნი უნდა მოვიდნენ პარიზიდან... დიდ ყურადღებას აქცევენ როგორც თეატრის, ისე აუდიტორიის მოწყობას“ (ცნ. ფურც., 1903, 22 მაის.).

1904 წელს თბილისის გამგეობამ გამოიტანა დადგენილება, რომ სახალხო სახლის შენობაში სამარადქაშოდ გამოკიდებული ყოფილიყო კონსტანტინე ზუბალაშვილის სურათი.

სახალხო სახლის მშენებლობა დასრულდა 1907 წელს. იგი საზეიმოდ აკურთხეს 1909 წლის 7 აპრილს. შენობის მთავარ ფასადზე თვალსაჩინოდ იკითხებოდა: **«Народный дом им. К. И. Зубалова»** (ღირსსაცნობია, რომ ზუბალაშვილებმა ამ საშვილიშვილო საქმისათვის მთლიანად გაიღეს 350 ათასი მანეთი ოქროთი).

თბილისის სახალხო სახლი მშვენიერი შენობა იყო. თავისი გარეგნული იერსახითა თუ თეატრალური დადგმებით, თავად არგუტინსკი-დოლგორუკოვის შეფასებით, იგი არა თუ ჩამოუვარდებოდა, არამედ აღემატებოდა კიდევ მოსკოვსა და ოდესაში გახსნილ სახალხო სახლებსო.

სახალხო სახლი – იგივე სახელმწიფო სახალხო თეატრი (დღევანდელი კ. მარჯანიშვილის სახელობის თეატრის შენობა) მალე იქცა ქართული კულტურის ცენტრად. აქ ბევრჯერ გამოსულან სიტყვით აკაკი წერეთელი, ივანე გომართელი, გრიგოლ რობაქიძე და სხვა ცნობილი მოღვაწენი.

საგულისხმოა ისიც, რომ თეატრს ჰქონდა უფასო მდიდარი ბიბლიოთეკა (სადაც ინახებოდა ძველი ხელნაწერები, წიგნები), სამკითხველო დარბაზი და უფასო კაფე მკითხველთათვის. სპექტაკლზე დასასწრები ბილეთებიც შედარებით იაფი ღირდა. ყოველივე ამის გამო სახალხო სახლს თანამედროვენი უწოდებდნენ „იაფფასიან თეატრს“.

თეატრის სცენაზე იმ დროს 9 თეატრალური დასი მართავდა სპექტაკლებს რამდენიმე ენაზე.

ცნობისათვის აქვე დავსძენთ: ძმ. ზუბალაშვილები მომდევნო წლებშიც არ აკლებდნენ ყურადღებას სახალხო სახლის საქმიანობას, ზრუნავდნენ შენობის გაფართოებასა და კეთილმოწყობაზეც. მაგალითად, ცნობილია, რომ ამ მიზნით ძმებმა ქალაქს შესწირეს 1913 წელს 120 ათასი მანეთი, 1914 წელს კი – 60 ათასი (ვრცლად იხ. ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში).

შენიშვნა: 1930 წლიდან სახალხო სახლში ბინა დაიდო კ. მარჯანიშვილის მიერ დაარსებულმა დრამატულმა თეატრმა, 1933 წლიდან ეწოდა კ. მარჯანიშვილის სახელობის სახელმწიფო დრამატული თეატრი.

2003-2006 წლებში თეატრის შენობას ჩაუტარდა სარესტავრაციო-სარეკონსტრუქციო სამუშაოები საერთაშორისო საქველმოქმედო ფონდის „ქართუს“ ძალისხმევით, ქართველი ქველმოქმედი ბიზნესმენის ბიძინა ივანიშვილის ფინანსური მხარდაჭერით... თუმცა, სპეციალისტების აზრით, ამჯერადაც ვერ განხორციელდა ძველის სწორი რესტავრაცია. ზუბალაშვილების მიერ აგებული „მოდერნის სტილის შესანიშნავი ნაგებობა, რომლითაც მსოფლიოს ყველა ქვეყანა თავისუფლად იამაყებდა, დღეს კვლავ სარესტავრაციოა“ (ნ. თათარაშვილი).

ჩვენ, როგორც არასპეციალისტი, რიგითი მოქალაქე, ცხადია, ვერ შევფასებთ თეატრის ამჟამინდელი შენობის სარესტავრაციო სამუშაოებს, მაგრამ მის გარეგნულ იერსახეს-

თან დაკავშირებით გულისტკივილით უნდა შევნიშნოთ: როგორც ჩანს, დღესაც გრძელდება საბჭოური (ნეგატიური) და მოკიდებულია ჩვენი სახელოვანი წინაპრების, ღირსეული მემკვიდრეობის მიმართ; აღარ ახსოვთ მათ მიერ განეული უდიდესი ქველმოქმედება... თორემ თეატრის მთავარი შესასვლელის ფასადს კვლავაც უნდა ამშვენებდეს (კომუნისტების მიერ ნაშლილი) თავდაპირველი წარწერა „სახალხო სახლი კ. ი. ზუბალაშვილის სახელობისა“.

სტეფანე ყოველი ერის ცხოვრებაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ჟურნალ-გაზეთების როლს. ამიტომაც იყო, რომ ყოველთვის ინტერესით ადევნებდა თვალს თბილისის პრესის საქმიანობას, სიტყვიერად ამხნევებდა და ფინანსურადაც ეხმარებოდა ჟურნალ-გაზეთების გამომცემლებს. მაგალითად, 1903 წელს, როცა „ივერიის“ რედაქციამ ფულადი დახმარება სთხოვა, სტეფანემ მაშინვე გაუგზავნა თანხა და თან შეუთვალა: „გაზეთი და მისი გამომცემა ყოველი ერისათვის დიდ საქიროებას შეადგენს. გაზეთის კითხვის საშუალებით ნათლდება კაცის გონება და ნამეტურ უბრალო, უსწავლელი კაცისა.“

სახლს რომ ფანჯრები არა ჰქონდეს, იქ მზის სინათლე როგორ შევა, როგორ გაანათებს, ბნელი იქნება. იქ ბნელ ოთახში ხომ ვერავინ ვერას დაინახავს. კაცის გონება და სწავლაც ასეა... მწერლობაც იგივე ფანჯარაა, იგივე მზეა, სინათლისა და სითბოს მომცემიც. მე სავალდებულოდ მიმაჩნია, რომ ქართული ჟურნალ-გაზეთები მრავლად იბეჭდოს, რადგან ჟურნალ-გაზეთების კითხვით წინაურდება კაცის გონება. კაცის კარგად ქცევა მხოლოდ ასეთის საქმეებით შეიძლება წინ წავიდეს...

გაზეთის გამომცემა მზის სინათლეს ჰგავს და ამიტომ „ივერიას“ მე ყოველთვის გავუწევ ქომაგობას, არ დავივინყებ“ (ზ. ჭიჭინაძე, სამაგალითო ადამიანი, გვ. 68). მართლაც, არასოდეს დავინყვებია სტეფანეს „ივერია“, რომელიც, თანამედროვეთა აზრით, დაბურვას გადაურჩა თურმე სტეფანეს შეწირულობის წყალობით. ცნობისათვის აქვე დავსძენთ: უფრო ადრე, 1885-1888 წლებში ზუბალაშვილების ერთ-ერთ

საცხოვრებელ სახლში განთავსებული იყო „ივერიის“ რედაქცია; იქვე ცხოვრობდა ილია ჭავჭავაძე (იხ. ფოტოდოკუმენტური მასალა).

სტეფანე და მისი ოჯახი სისტემატურად ეხმარებოდნენ სხვა ჟურნალ-გაზეთებსაც („კვალი“, „მოგზაური“, „ვეფხილი“, „ნაკადული“ და ა. შ.).

საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ სტეფანე – ეს საოცრად სპეციაკი და კეთილშობილი პიროვნება – მისი შეწირულობის მიმღებ ადრესატს არასოდეს არ ჩააყენებდა თურმე უხერხულობაში თხოვნის გამო. პირიქით, ასეთებს იგი გულუხვად აფინანსებდა და მადლობასაც უხდიდა საქმიანობისათვის. არაერთი შემთხვევიდან დავიმომხმებთ ორიოდე მაგალითს:

ერთხელ ჟურნალ „მოგზაურის“ რედაქციამ სტეფანეს დახმარება სთხოვა. სტეფანემ ეს თხოვნა პატივად ჩათვალა (სიამოვნებით მიიღო); რედაქტორს – ივანე როსტომაშვილს ფული გაუგზავნა. როცა რედაქტორმა ამ თანხისათვის (ამ თანადგომისათვის) მადლობა გადაუხადა, სტეფანემ ასე უპასუხა: „მე მადლობელი ვარ, რომ ჩვენს მამა-პაპათა ცნობებს აგროვებთ და ბეჭდავთ. მოგეხსენებათ კარგად, რომ მეტად გრილი დრო დადგა; ჩვენი, ქართველების, ყოველივე ძველი ამბები და ფაქტები იკარგება, მისი პატრონი და შემკრები ცოტანი არიან. აი, ქართველ კათოლიკეებზედ სულ დაიკარგებოდა ამბები, რომ არ შეკრებილიყო (იგულისხმება მიხ. თამარაშვილის ნაშრომები – ჟ. ფ.). მე მზათა ვარ, რომ საქართველოს ისტორიული წიგნების დასაბეჭდათ, ძველი ამბებისა და წიგნების აღსადგენათ ყოველთვის დაგეხმაროთ... გთხოვთ ასეთი საქმეების დასახმარებლად ყოველთვის მომმართოთ. ღმერთსა ვთხოვ, რომ თქვენმა ჟურნალმა დიდხანს იცოცხლოს და „მოგზაურმა“ იმოგზაუროს მთელს საქართველოში, გავრცელდეს ყოველ კუთხეში და ქართველებში გაავრცელოს ძველი და ახალი ამბები“ (ზ. ჭიჭინაძე, სამაგალითო ადამიანი, გვ. 67).

„... სტეფანე [ზუბალაშვილი] გულ-კეთილი და მონყალე მამა იყო სანყალი ხალხისა... ეფიქრებოდა ბედი აგრეთვე ქართული წიგნების და ჟურნალ-გაზეთების გამოცემისა, რო-

მელთა შორის ჩვენს „ჯეჯილსაც“ მიაქცია ყურადღება და ყოველ წლივ ანოდებდა ფულს, რომ ღარიბ სკოლებს და თვით ოჯახებსაც მისვლოდათ მუქთად ჟურნალი“ („ჯეჯილი“, 1904, ოქტ.).

ზემოთქმულის უშუალო დასტური გახლავთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხის სკოლებიდან თუ სხვა ორგანიზაციებიდან სტ. ზუბალაშვილისადმი გამოგზავნილი ის უამრავი სამადლობელი წერილი, რომლებიც იბეჭდებოდა 1900-იანი წლების დამდეგისათვის ქართულ პრესაში. მეტიც: სტ. ზუბალაშვილის ქველმოქმედების მაღლი სწვდებოდა უცხოეთში მცხოვრებ თუ განაპირა რეგიონების ქართველობასაც: 1) „მადლობა სტ. ზუბალაშვილს ტომსკის ქართველ სტუდენტებისათვის ჟურნალ „მოგზაურის“ გამოწერის გამო“... 2) „მადლობა სტ. ზუბალაშვილს პანკისის სკოლისათვის „ჯეჯილის“ გამოწერის გამო“... 3) „მადლობა პართენ გოთუას და სტ. ზუბალაშვილს ალაგირის ქართული სკოლისათვის წიგნების შემოწირვის გამო“ და ა. შ. (ვრცლად იხ. ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში).

სტეფანეს კარგად ესმოდა პრესის მნიშვნელობა პიროვნების ჩამოყალიბებაში: „მე დიდათ პატივს ვცემ ქართველის თუ სხვა ტომის მუშათა და ხელოსანთა განათლებას, ოღონდ ასწავლოს ვინმემ ამ მუშებსა და ხელოსნებს და მე ყოველთვის მადლობელი ვიქნები და ყოველთვის დავეხმარები ქართულს გამოცემებს“.

სწორედ ეს ფაქტორი განსაზღვრავდა მის განსაკუთრებულ გულმონყალებას ამ სფეროშიც.

სტეფანე ზუბალაშვილმა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას დაარსების 25 წლისთავზე – 1904 წელს გადაურიცხა 10 ათასი მანეთი, თან ბარათიც მისწერა: „გიგზავნით 10 ათას მანეთს და გთხოვთ მიიღოთ ეს წვლილი ჩემგან როგორც ერთის გულშემატკივარი ქართველისგან. ღრმად პატივისცემით დავშთები, სტეფანე ზუბალაშვილი, ბაქო“.

სტეფანემ და მისმა ძმებმა თბილისის მუსიკალური სკოლის (დღევანდელი კონსერვატორიის შენობის) ასაგებებლად დააბრუნეს 10 ათასი მანეთი ოქროთი (სკოლა გაიხსნა 1886 წელს).

გარდა ამისა, სტეფანე ხშირად ეხმარებოდა ფინანსურად თბილისში, ქუთაისში, გორში, ახალციხეში, ხიზაბავრაში ეკლესიებთან არსებულ ქართულ სკოლებს.

სტეფანე ყოფილა სრულიად გამორჩეული თავისი უსაზღვრო გულუხვობით, კეთილშობილებით. იგი შეენეოდა იმ ადამიანებსაც, რომლებიც მისგან ხმამაღლა არ მოითხოვდნენ დახმარებას, ანდა ნაკლებ ხმაურობდნენ გაჭირვების გამო („როცა სხვა გთხოვს და მერე დაეხმარები, ამას მადლი აღარ აქვს“, – ამბობდა თურმე). მაგალითად, ერთხელ სტეფანეს გაზეთში ამოუკითხავს, რომ სოფელ უდეში შენდებოდა კათოლიკური ეკლესია. მას მაშინვე სასწრაფოდ გაუგზავნია ბარათთან ერთად შესანიშნავი თანხა 10 ათასი მანეთი.

სტეფანე ზუბალაშვილისა და, საერთოდ, მისი ოჯახის მეცენატობის ვრცელი ნუსხიდან საგანგებოდ უნდა დავასახელოთ მათ მიერ შეწირული თანხა უმაღლესი განათლების მისაღებად უცხოეთში წასული ახალგაზრდებისათვის. წერაკითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას დაწესებული ჰქონდა ზუბალაშვილების სახელობის სტიპენდია. მისი მფლობელები იყვნენ შემდგომში ცნობილი მეცნიერები, მწერლები, გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწეები: ალექსანდრე ჯანელიძე, ალექსანდრე ფალავა, სარგის კაკაბაძე, იასონ ჩხენკელი, დავით ელიოზიშვილი, გიორგი ებრაღიძე, სილოვან ყიფიანი, ქრისტეფორე რაჭველიშვილი, ჰაველე ინგოროყვა, გიორგი ჩიტაია, ლეო ქიაჩელი, ანა ხახუტაშვილი, შალვა ამირეჯიბი, ნინო ლასხიშვილი, ალექსანდრე სოლოლაშვილი, თამარ ძნელაძე, მალაქია გობეჯიშვილი, შალვა ტატიშვილი, დავით ჩხეიძე, სიმონ ფირცხალავა, გერონტი ქიქოძე, დავით მჭედლიშვილი, იოსებ გოგოლაშვილი, დავით მელაძე და სხვ. (თითოეულ მათგანს სტიპენდია ეძლეოდა სრული კურსის დამთავრებამდე).

სტეფანესა და მისი ძმების ხელშეწყობით სწავლობდა მიხეილ ჯავახიშვილი ბელგიასა და პარიზში. იგი სორბონის უნივერსიტეტში 1907 წელს ეუფლებოდა ლიტერატურას, ხე-

ლოცვების ისტორიასა და პოლიტიკონომიას. აქვე შევნიშნავთ: ერთ-ერთ წყაროში (მიხ. ჯავახიშვილის მემუარებში) საუბარია ვინმე ცნობილი ქართველი ქველმოქმედის შესახებ, რომელსაც პარიზში ქართველი სტუდენტებისათვის შეუქმნია უნიკალური ბიბლიოთეკა. ფიქრობენ, რომ „ეს ფაქტიც უნდა უკავშირდებოდეს ზუბალაშვილების სახელს“ (გაზეთი „რეიტინგი“, 2005, 29.08, № 35). ანალოგიური ვითარება იყო სტამბოლის ქართულ სავანესთან დაკავშირებითაც. მხოლოდ ვინრო წრემ თუ იცოდა, რომ ზუბალაშვილების (იაკობის, კონსტანტინეს) ფულადი დახმარებით ააგო პეტრე ხარისჭირაშვილმა 1860 წელს სტამბოლში, ფერიქოეში, კათოლიკური ტაძარი, შენობა სკოლისათვის და სხვა დამხმარე სათავსოები... დააარსა ქართველ კათოლიკეთა სამმო-სავანე. მომდევნო წლებშიც ზუბალაშვილები სისტემატურად აფინანსებდნენ როგორც სტამბოლის, ისე საფრანგეთში მონთობანის (დაარსებულია 1874 წელს) ქართველთა სავანეებს, ორივეგან არსებულ ქართულ სტამბებს (სტამბოლში გაიხსნა 1870 წელს, მონთობანში – 1876 წელს) და უცხოეთში კულტურულ-სავანე-მანათლებლო საქმიანობის სხვა კერებს.

სარატოვის სასულიერო სემინარიაში ქართველი სტუდენტებისათვის დანესებული იყო სტეფანე ზუბალაშვილის სახელობის სტიპენდია, რომელიც ეძლეოდა ყველაზე წარჩინებულ მოსწავლეს. ამ სტიპენდიის პირველი მფლობელი გახდა ზაქარია დიდიმამიშვილი.

... ვინ მოთვლის, რამდენი ქართველი ახალგაზრდისათვის გაუნდიათ დახმარების ხელი ზუბალაშვილებს. მათს ამგვარ ქველმოქმედებას ნამდვილად არ ჰქონდა ტერიტორიული საზღვრები. იგი აღწევდა საქართველოს ყველა კუთხეში, მის ფარგლებს გარეთაც. შესაძლოა, ზუბალაშვილთა მიერ უხმაუროდ გაღებული მონყალეებანი შემდგომშიც გახდეს ყველასათვის ცნობილი, ისევე როგორც ქვემოთ დამონშებული ერთი შემთხვევა: „ზუბალაშვილების ქველმოქმედება ჩემი დიდი ბაბუის – გულო კაიკაციშვილის ოჯახსაც გადასწვდა აჭარაში. მამაჩემის ბიძაც და უფროსი ძმაც (ბათუმის უნივერსიტეტის პირველი რექტორი) ზუბალაშვილის სახელობის სტი-

პენდიანტები იყვნენ“ (ლიანა ნაკაიძე, გაზეთი „მშვიდობა ყოველთა“, 1999, 30 ივნისი).

სტეფანე ზუბალაშვილი იყო ჭეშმარიტი ქომაგი მშრომელი ხალხისა, სოფლის გლეხობისა. ცნობილია, რომ კათოლიკე ზუბალაშვილთა რამდენიმე თაობა სავაჭრო-სამრეწველო საქმიანობის გამო დაკავშირებული იყო სოფელთანაც. ისინი მალე დარწმუნდნენ, რომ გლეხმა უკეთ უნდა ისწავლოს სოფლის მეურნეობის გონივრული გაძლოლა, მინის განაყოფიერება კარგი მოსავლის მისაღებად; მცენარეების, ფრინველებისა და ცხოველების მოვლა; სოფლის პროდუქტების გეგმაზომიერი განაწილება-გამოყენება, მისი სასაქონლო დანიშნულება და, რაც მთავარია, საკუთარ ჯანმრთელობაზე ზრუნვა და ა. შ. ასეთ შემთხვევაში, მათი აზრით, სოფლის მოსახლეობის ძირითადი სკოლა შეიძლებოდა ყოფილიყო წიგნი, დანერილი სპეციალურად გლეხობისათვის ქართულ ენაზე. ზუბალაშვილები ამ საქმეშიც მფარველ-ქომაგებად მოველინნენ ლარიბ მოსახლეობას. როგორც ზემოთაც აღინიშნა, ზაქარია ზუბალაშვილი (სტეფანეს ნათესავი) – ერთ-ერთი პირველი ქართველი ექიმი, წლების მანძილზე წერდა პატარა-პატარა წიგნებს, სადაც საუბარი იყო გლეხობისათვის აუცილებელ და მტკივნეულ საკითხებზე. სწორედ ამგვარი წიგნები პერიოდულად იბეჭდებოდა და ვრცელდებოდა სოფლის მოსახლეობაში თითქმის უფასოდ, რადგან სასოფლო წიგნების გამოცემებს აფინანსებდნენ ისევ ზუბალაშვილები. ამ მხრივ განსაკუთრებით დიდია სტეფანეს წვლილი. ცნობილია, რომ მარტო 1902-1903 წლებში მისი შეწირულობებით დაიბეჭდა 20-ზე მეტი დასახელების საერო მნიშვნელობის წიგნი თუ ბროშურა, მათ შორის იყო: „წერილი სოფელ მუშას“, „დიფტერიტი“, „პურის ბოსტანი“, „შინაური ფრინველების მოვლა-მოშენება“, „ხეხილის გამრავლება, მყნობა და მოვლა“, „ცხვრის ყვავილი“, „საუნჯე მეურნისა ანუ მოვლა-მოყვანა და გამოყენება ყოველგვარი ხეხილისა და უბრალო ხეებისა“, „მეცნიერების დედა-აზრი“, „ძველი რწმენა-წარმოდგენები და მეცნიერება“, „დანაშაულობა და დამნაშავენი“, „მეურნეობა და ახალი სკოლა“, „ბავშვების გონიერი მოვლა“, „რა არის

დოსტაქრობა ანუ როგორ არჩენენ ექიმები დანით“, „თვითმასწავლებელი რუსული ენისა ქართული ენის შემწეობით“ „სახალხო სახლი და მისი საზოგადოებრივ-აღმზრდებლობითი მნიშვნელობა“, „საუნჯე ავანტიურებისა ანუ აღწერა ყოველგვარ ავანტიურებისა“ და სხვ.

სტეფანე და მისი ძმები, მათი მამის მსგავსად, ყოველთვის ინტერესით ადევნებდნენ თვალ-ყურს მიხ. თამარაშვილის სამეცნიერო მოღვაწეობას და ეხმარებოდნენ ფინანსურად. მაგალითად, გარდა იმისა, რომ მას უცხოეთში ცხოვრებისა და მუშაობისათვის ყოველ წლიურად უხდიდნენ გარკვეულ თანხას - „სუბსიდიის“ სახით, უყურადღებოდ არ ტოვებდნენ სხვა აუცილებელი საჭიროების შემთხვევებშიც. ამ მხრივ მაინც განსაკუთრებულია სტეფანეს ამაგი. ნათქვამის ნათელსაყოფად ამჯერად დავიმონუმებთ ორიოდ ინფორმაციას: „1900 წლისათვის მიხ.თამარაშვილს თავისი შრომის („ისტორია ქართველი კათოლიკებისა“) ხელნაწერი დასაბეჭდად უკვე მომზადებული ჰქონდა. ზ.ჭიჭინაძისა და პ.მირიანაშვილის მეცადინეობით აღებულ იქნა ცენზურის ნებართვა. ქველმოქმედმა სტეფანე ზუბალაშვილმა ამ საქმისათვის გაიღო 1 000 (ათასი) მანეთი და წიგნის გამოცემა გადაწყდა ნ.კ.გ. საზოგადოების ქართველთა ამხანაგობის სტამბაში... 1904 წელს ქველმოქმედ სტ. ზუბალაშვილის „წარსაგებელით“ და პ.მირიანაშვილისა და ზ.ჭიჭინაძის აქტიური მონაწილეობით დაიბეჭდა მიხ.თამარაშვილის შრომა „პასუხი სომხის მწერლებს“... (შ.ლომსაძე, მიხ.თამარაშვილი და ქართველი კათოლიკენი, გვ. 45-46, 74).

სტეფანე ზუბალაშვილის საქველმოქმედო საქმეთაგან მაინც გამორჩეულია ბათუმის კათოლიკური ტაძარი. აჭარაში კათოლიკური ეკლესიის აგება სტეფანეს დედის - ელისაბედის ოცნება და სურვილი იყო. საოცრად მორწმუნე ქალბატონმა იცოდა, რომ რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგ საქართველოსთვის დაბრუნებულ აჭარაში ბევრი იყო გამაჰმადიანებული ქართველი. იგი „მთელს ძალას შეაღებდა... ოღონდ მოსწრებოდა ქართველთა მაჰმადიანებში ქრისტიანობის გავრცელებას“ (ზ. ჭიჭინაძე). ამიტომაც გარ-

დაცვალების წინ დედას სტეფანესთვის სიტყვიერად უთხოვია მისი სულის მოსახსენიებლად ბათუმში აეგო „წმინდა ტაძარი“. დიახ, ელისაბედის რწმენით ღვთისმშობელმა რომ მადლი მოიღო მათს ოჯახზე ნავთობის სარეწების ამოქმედებით, შვილებიც ვალდებულნი იყვნენ უფლისათვის მიეძღვნათ სამაგიერო ძვირფასი საჩუქარი – აეგოთ ეკლესია.

ცნობილია, რომ XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან ბათუმში თანდათან იზრდებოდა ქართველ კათოლიკეთა რიცხვი. მათ 1896 წელს ხელისუფლებისაგან აიღეს ნებართვა – ჰქონოდათ საკუთარი ეკლესია და 1897 წლის დამდეგიდანვე (იანვრიდანვე) დაიწყო ეკლესიის ასაშენებელი თანხის შეგროვება. იმავდროულად ადგილობრივ ხელისუფლებას სთხოვეს ადგილი ეკლესიისათვის. ქალაქის გამგეობამ ბათუმის ცენტრში გამოყო 400 საჟენი მიწა. ამას გარდა, თვითონ კათოლიკეებმა დამატებით კიდევ შეისყიდეს 200 საჟენი და შეუდგნენ ტაძრის მშენებლობას. დადგა ელისაბედ თუმანიშვილის ანდერძის აღსრულების დროც. კონსტანტინე ზუბალაშვილის ოჯახმა დიდი სიხარულითა და პატივით მიიღო ბათუმელი კათოლიკეების თხოვნა ამ წმინდა საქმეში ფინანსური დახმარებისათვის (ერთი ინფორმაციით, პირველად კონსტანტინემ გაიღო 100 ათასი მანეთი მისივე სიცოცხლეში, ხოლო შემდეგ დანარჩენი 60 ათასი – სტეფანემ მშენებლობის პროცესში). „ჩემი დაუფიქარი დედის მოსახსენებლად მე აგიშენებთ ეკლესიას, ეს ჩემი სურვილიც იყო“, – განაცხადა სტეფანემ. იგი წლების მანძილზე უშუალოდ ხელმძღვანელობდა მშენებლობასაც.

1897 წლის 12 აპრილს საძირკველი ჩაეყარა ბათუმის დიდებულ ეკლესიას. მშენებლობისათვის სტეფანემ იტალიიდან სპეციალურად მოიწვია არქიტექტორი, მხატვარი, მუშები. 1903 წლის დასაწყისში მთლიანად დასრულდა ტაძარი. შენობის წინა მხარეს გამოქანდაკებულია მთელი ტანით წმ. ანდრია მოციქული და წმ. ნინო. ეკლესიის კარის შესასვლელთან მარმარილოს ქვაზე ქართულ და ფრანგულ ენებზე ამოტვიფრულია წარწერა: „ტაძარი ესე ყოვლად წმიდა ღვთისმშობლისა მარიამისა, თვისის ზღუდითურთ, აღვაგე მე სტეფანე კონ-

სტანტინეს ძე ზუბალაშვილიმა, საცხოვრებლად სულისა ჩემისა, მოშობელთა ძმათა და დათა ჩემთასა“ 18 $\frac{IV}{12}$ 98 – 19 $\frac{VI}{30}$ 02.

ტაძარი აკურთხეს 1903 წლის 5 მაისს. სტეფანემ ამ დღისათვის, ტაძრის საკურთხებლად, სარატოვიდან სპეციალურად მოიწვია კათოლიკეთა ეპისკოპოსი ედუარდ დე როზპი. უკრავდა ორლანი, გალობდა დედათა გუნდი. უამრავი ხალხი დაესწრო საზეიმო ცერემონიალს. ამ ეკლესიის სახით ზუბალაშვილებმა კიდევ ერთი ძვირფასი საჩუქარი შესწირეს ქართველ ხალხს, ქართველ კათოლიკეებს (ამჟამად ტაძარი დაკავებული აქვთ მართლმადიდებლებს).

სტეფანე ზუბალაშვილი გახლდათ აგრეთვე თბილისში უპოვართა სახლის დაფუძნების ძირითადი თაოსანი.

სტეფანეს გული მართლაც სავსე იყო უბრალო ადამიანთა სიყვარულითა და სიბრალულით, განსაკუთრებით ეცოდებოდა სნეულები და მოხუცები. ამიტომ იყო, რომ, როცა სტეფანეს უთხრეს: ხომ არ აჯობებდა, ნიკოლოზ ზუბალაშვილის ნაანდერძევი თანხით უპოვართა სახლის ნაცვლად საქართველოში გახსნილიყო სკოლები, მან უყოყმანოდ განაცხადა თურმე: „არა, ეგეც საჭიროა. ქალქში ბევრია სანყალი, მოხუცებული ქალი თუ კაცი, შეუძლონი, ღარიბები, სნეულნი, უპატრონოები. ესენიც ცოდონი არიან, რომ არავინ შეიბრალოს“ (ზ. ჭიჭინაძე, სამაგალითო ადამიანი, გვ. 71).

ნიკოლოზ ზუბალაშვილის ანდერძი პირნათლად აღასრულეს სტეფანემ და მისმა ძმებმა (სხვა ნათესავი ზუბალაშვილებიც აქტიურად მონაწილეობდნენ თურმე ამ სამადლო საქმეში). სახლის აშენება-მოწყობისათვის მათ კიდევ დასჭირდათ საკმაოდ დიდი თანხის დამატება, რათა იქაურ მობინადრეებს ჰქონოდათ ცხოვრებისათვის ნორმალური პირობები და, რაც მთავარია, სითბო და სიყვარული.

ზუბალაშვილებს სტეფანეს გარდაცვალების შემდეგაც არ მოუკლიათ ყურადღება სამათხოვრო სახლისათვის. ფაქტობრივად წლების მანძილზე ისინი იყვნენ ამ თავშესაფრის მფარველები და პატრონნი.

სტეფანე ახლოს იცნობდა თბილისის ინტელიგენციის წარმომადგენლებს: მეცნიერებს, მწერლებს, საზოგადოებრივ მოღვაწეებს. დიდად აფასებდა მათს საქმიანობას, პიროვნულადც პატივს სცემდა თითოეულ მათგანს და, სახელოვანი წინაპრების მსგავსად, ყოველთვის იყო მეტად გულისხმიერი და გულთბილი მასპინძელი. მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ ილია ზურაბიშვილის სტუმრობა ბაქოს ნავთობსარეწებში, ასევე საქართველოში მოწვეული ოდესის უნივერსიტეტის პროფესორი ვასილ პეტრიაშვილი (რომელიც აცხოვრა თბილისში, საკუთარ სახლში, შემდეგ კი უმასპინძლა ბორჯომსა და ბაქოში), ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი (სტუმრად მიიწვია ბაქოში) და ა. შ.

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ სტეფანე ზუბალაშვილმა მთელი სიცოცხლე სამშობლოსა და ქართველი ხალხის კეთილდღეობას მიუძღვნა. მის მიერ გაღებულ უხვ, უსაზღვრო შემოწირულობას – ხილულსა თუ უხილავს – მიუმატა საკუთარი საცხოვრებელი სახლიც (პაპის – იაკობ ზუბალაშვილის მიერ აგებული მშვენიერი სასახლე), რომელიც სტეფანეს გარდაცვალების შემდეგ საჩუქრად გადაეცა თბილისის გამგეობას.

სტეფანე ზუბალაშვილი სიკვდილის შემდეგაც იყო ხალხის მსახური, გაჭირვებულთა მფარველი და მეოხი. მისი ძმები ღირსეულად აგრძელებდნენ საგვარეულო ტრადიციებს ქველმოქმედებაში, არ იფიქრებდნენ სტეფანეს დაწყებულ საქმესა თუ სამომავლო გეგმებს და რეალობად აქცევდნენ ხოლმე განსვენებული ძმის სასიკეთო ჩანაფიქრს. ასე მაგალითად, სტეფანეს გარდაცვალების შემდეგ (ორიოდე თვეში) ძმებმა ზუბალაშვილებმა ქ.შ.წ.კ. გამავრცელებელ საზოგადოებას (რომლის საპატიო წევრი იყო სტეფანე) შესწირეს სოლიდური თანხა – 10 ათასი მანეთი. ამასთან დაკავშირებით საზოგადოების გამგეობამ სხდომაზე მიიღო ასეთი დადგენილება: 1) უგულისთაღესი მადლობა გამოეცხადოს საზოგადოების სახელით შემომწირველთ; 2) მოხსენდეს მომავალ საზოგადო კრებას ეს შემოწირულობა და ეთხოვოს, რომ შემომწირველნი არჩეულ იქნენ საზოგადოების საპატიო წევრებად; 3) განსვე-

ნებული სტეფანე კონსტანტინეს ძის სურათი, ძვირფას ჩანჩუკში ჩასმული, გამოკიდებულ იქნას საზოგადოების დარბაზში... თანხა მოახმაროს ქართველი ბავშვების აღზრდა-განათლებას, განურჩევლად წოდებისა და სარწმუნოებისა" (ივერია, 1904, 6 ნომბ., № 254, გვ.1).

ამ ასპექტით კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი და ფასეულია სტეფანეს ხსოვნის უკვდავსაყოფად თბილისში ბავშვთა პირველი საავადმყოფოს დაფუძნება.

რომ უფრო თვალსაჩინო გახდეს ძმები ზუბალაშვილების მიერ ბავშვთა საავადმყოფოს აგებით განეული ქველმოქმედების უდიდესი მნიშვნელობა ჩვენი ხალხის ისტორიაში, მოკლედ წარმოვადგენთ იმ რეალურ ვითარებას, რაც სუფევდა საქართველოში XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ჯანმრთელობის დაცვის თვალსაზრისით.

ისტორიული წყაროების მიხედვით, თბილისის ერთადერთი პატარა „საავადმყოფო“ (რომელიც მდებარეობდა ქალაქის ცენტრში, ველიამინოვის ქუჩაზე) 1858 წელს გადაიტანეს ვერაზე (უფრო განაპირა უბანში) და განათავსეს კერძო პირისაგან შეძენილ სახლში, სადაც სანოლების რიცხვმა 70-ს მიაღწია თურმე.

ცხადია, ეს სამკურნალო „დანესებულება“ მინიმალურადაც ვერ დააკმაყოფილებდა ავადმყოფი პაციენტების მოთხოვნებს, ვერ შეძლებდა ყველა მათგანის მიღებასა და მკურნალობას. ხშირი იყო ინფექციურ დაავადებათა შემთხვევები, ტუბერკულოზი იქცა მეტისმეტად საშიშ დაავადებად და დღითი დღე მატულობდა ამ სენით დაავადებულთა სიკვდილიანობის რიცხვი. ამ ვითარებიდან გამომდინარე, 1864 წლიდან თბილისის მოსახლეობისა და ექიმთა საზოგადოების დაჟინებული მოთხოვნით ქალაქის გამგეობა იძულებული გახდა, ეზრუნა ახალი – ნამდვილი საავადმყოფოს გახსნაზე.

მართლაც, რამდენიმე ხნის შემდეგ, 1868 წლის ნოემბერში, თბილისში, მიხაილოვის ქუჩაზე (დღევანდელი დავით აღმაშენებლის გამზირი), გაიხსნა პირველი საავადმყოფო (შემდგომ ეწოდა „საქართველოს რესპუბლიკის ცენტრალური კლინიკური საავადმყოფო“), რომელიც თავისი დროის შესაბა-

მისად კარგად ყოფილა მოწყობილი, აღჭურვილი საჭირო ინვენტარითაც; 200 სანოლით ემსახურებოდა თერაპიულ დაქვეყნებულ რურგიულ განყოფილებებს, მაგრამ არც ის შენობა აღმოჩნდა საკმარისი; მით უმეტეს, რომ იმ პერიოდში განსაკუთრებით ბევრი იყო ინფექციური ავადმყოფი. ამიტომ ქალაქის თვითმმართველობა ხსნიდა დროებით ინფექციურ „საავადმყოფოებს“, თუმცა ისინი ხშირად თვითონვე გადაიქცეოდნენ ხოლმე ინფექციის გავრცელების წყაროდ.

1898 წელს თბილისში, ავლაბარში, სპეციალურად ინფექციურ ავადმყოფთათვის გაიხსნა პირველი სტაციონალური ბარაკი (20 სანოლით) და ეწოდა „ქალაქის მწვავე გადამდებენიანთა საავადმყოფო“ (სწორედ ეს თარიღი მიაჩნიათ ქალაქის პირველი საავადმყოფოს ისტორიის დასაწყისად). მომდევნო წლებში კიდევ დაემატა რამდენიმე ასეთი ბარაკი; კერძოდ: 1900 წელს – ერთი (20 სანოლით), 1902 წელს – ორი (20-20 სანოლით), 1908 წელს – ორი სახლი (10 სანოლით).

ცნობილია, რომ 1900-იანი წლების დასაწყისში განსაკუთრებით ხშირი იყო ბავშვთა სიკვდილიანობის შემთხვევები თბილისსა და სხვა რეგიონებში. მაშინ საქმეს ისიც ართულებდა, რომ ინფექციურ სნეულებათა სამკურნალო ბარაკებში ხვდებოდნენ როგორც მოზრდილები, ისე ბავშვები, რომელთა შორის ყველა როდი იყო ინფექციით დაავადებული. ამ მძიმე სიტუაციას ძმები ზუბალაშვილებიც კარგად იცნობდნენ: მათი უფროსი ძმა – ნ წლის ანდრია სწორედ ავადმყოფობით გარდაცვლილა, რასაც ზუბალაშვილები მეტად მტკივნეულად განიცდიდნენ თურმე. ამიტომ სტიფანესა და მისი ძმების დიდი სურვილი ყოფილა აეგოთ სპეციალურად ბავშვთათვის ახალი საავადმყოფო, რათა უფასოდ ეზრუნათ ყველა პატარას ჯანმრთელობაზე.

ზუბალაშვილთა მიერ ბავშვთა საავადმყოფოს გახსნის იდეასთან დაკავშირებით არსებობს ასეთი გადმოცემა: კონსტანტინეს განუზრახავს გარდაცვლილი შვილისათვის გაეკეთებინა ძვირფასი საფლავი, ეს გადანწყვეტილება გაუცვნიდა ახლო მეგობრებისათვის, ამათ კი ასე ურჩევიათ: შვილის ხსოვნისათვის ააშენეთ ბავშვთა საავადმყოფო, ეს იქნება

გარდაცვლილის სულის ყველაზე ძვირფასი შესანიშნავი, გამორჩეული ძეგლი (ნოე ლეჟავა).

სტეფანეს მოულოდნელი გარდაცვალების შემდეგ ლევანმა, პეტრემ და იაკობ ზუბალაშვილებმა ძმის პატივსაცემად გადანიშნეს, დროულად გაეღოთ დიდი შენირულობა სტეფანეს კეთილი სურვილისა და ერისათვის მეტისმეტად საჭირო ჩანფიქრის აღსასრულებლად.

ამასთან დაკავშირებით, პირველ ყოვლისა, წარმოვადგინოთ გაზეთ „ივერიის“ 1904 წლის 237-ე ნომერში გამოქვეყნებულ ინფორმაციას: „გუშინინ თფ. ქალაქის მოურავის მოადგილეს თავ. გ. ჩერქეზიშვილს აცნობეს ამას წინათ გარდაცვალებულის სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის ძმებმა, რომ ჩვენის დაუვინყარის ძმის სახსოვრად ქალაქს შევსწირეთ ერთი მილიონი მანეთი ბავშვთათვის საავადმყოფოს ასაგებადაო“.

მასალებით ირკვევა, რომ ძმებმა ზუბალაშვილებმა სთხოვეს ქალაქის გამგეობას, გამოეყოთ შესაფერისი ადგილი საავადმყოფოსათვის: „ჩვენ მაშინვე შევუკვეთავთ გეგმას პეტერბურგის ზუროთმოდღვრებს, აგიშენებთ სახლს, მოგიწყობთ და ჩაგაბარებთ“.

გადანყდა 80 საწოლიანი საავადმყოფოს აგება, ოღონდ ორი პირობით: 1) საავადმყოფო აშენდეს ცალკე (განსაკუთრებულ) ნაკვეთზე და იყოს შემორაგული, 2) საავადმყოფოში არ მოთავსებულყო ინფექციური სენით დაავადებული ბავშვები.

თბილისის თვითმმართველობამ, ზუბალაშვილების თხოვნის შესაბამისად, საავადმყოფოსათვის გამოყო სპეციალური ადგილი ისევ ავლაბარში (დღევანდელი I კლინიკური საავადმყოფოს ტერიტორიაზე), სადაც უკვე აშენებული იყო ბარაკები სამედიცინო მომსახურებისათვის.

ქალაქის გამგეობის 1907 წლის 9 ნოემბრის სხდომაზე განიხილეს ბავშვთა საავადმყოფოს პროექტი, რომელიც ზუბალაშვილებმა შეადგინეს ევროპულ სპეციალისტებს. მშენებლობის ხელმძღვანელობა დაევალა ქალაქის არქიტექტორს ზურაბიანცს. აქვე აღინიშნა, რომ საავადმყოფო დამთავრდებოდა დაახლოებით 1908 წელს. მაგრამ მისი მთლიანი კორპუ-

სის მშენებლობის დასრულება და სათანადოდ აღჭურვა ვერ მოესწრო ნავარაუდევ პერიოდში, რადგან ამ ახალ პავილიონში ყველა სამუშაო სრულდებოდა მაღალხარისხოვნად. სამსართულიან ნითელი აგურის ლამაზ შენობას (რომელიც თავისი სტილით, გარეგნული იერსახით ერთგვარად ჩამოჰგავდა უპოვართა თავშესაფარს) ჰქონდა ორი განყოფილება: თერაპიული (67 სანოლით) და ქირურგიული (34 სანოლით). თერაპიული განყოფილება მოთავსებული იყო მეორე სართულზე, ქირურგიული – მესამეზე. პირველი სართული დაეთმო „სარძეო სამზარეულოს“.

ძმებმა ზუბალაშვილებმა სამედიცინო აპარატურა უცხოეთიდან ჩამოიტანეს; ორივე განყოფილება მოაწყვეს ევროპულ დონეზე: აქ იყო მაგარი და რბილი ინვენტარით უზრუნველყოფილი, ფართო, ნათელი პალატები, შესანიშნავი ბოქსები, ლაბორატორია... ბუნებრივია, ეს ყველაფერი დაკავშირებული იქნებოდა დიდ თანხასთან. როგორც ერთი საგაზეთო ინფორმაცია იტყობინება, „ბავშვთა საავადმყოფოს საბოლოო დასრულებისათვის ძმებს თურმე თანხა დააკლდათ. ამიტომ სხვა კომერსანტებს მიმართეს თხოვნით – ფული გაეღოთ სესხად. ვაჭართა შორის, ვინც სესხი გაიღო, იყო დავით სარაჯიშვილიც და ცნობილი არამიანციც (სამწუხაროდ, სხვათა გვარები უცნობია). საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ არც ერთმა კომერსანტმა სესხად გაღებული თანხა არ დაიბრუნა, გარდა არამიანცისა (მაინც ისე მოხდა, რომ არამიანცის სახელი საავადმყოფოს დღემდე მოჰყვება)“ (იხ. მ. ჯავახაძე, არამიანცის, ზუბალაშვილის თუ სარაჯიშვილის საავადმყოფო: „ახალი ქართული გაზეთი“, 1998, 13 ოქტომბერი).

1913 წლის 17 ნოემბერს თბილისის ერთ-ერთ ძველ უბანში, ავლაბარში, გაიხსნა საქართველოში და, საერთოდ, ამიერკავკასიაში ბავშვთა პირველი მუდმივი საავადმყოფო. ეს გახლდათ უმნიშვნელოვანესი მოვლენა ქართული მედიცინის ისტორიაში.

საზეიმო ღონისძიებას ესწრებოდნენ კავკასიის მეფის ნაცვალის ვორონცოვ-დაშკოვი მეუღლითურთ, საქართველოს ეგზარხოსი ალექსი, კავკასიის უმაღლესი მოხელეები, დაწესე-

ბულებებისა და საზოგადოების წარმომადგენლები... ალექსი-
ნა კათოლიკური და მართლმადიდებლური წირვა, ნაიკითხველ-
მრავალი მილოცვა თუ ადრესი (იხ. ფოტომასალაში), წარმო-
ითქვა სიტყვები...

საზოგადოება მადლიერებას გამოთქვამდა ძმები ზუბა-
ლაშვილების მიმართ ამ დიდი ეროვნული, საშვილიშვილო
საქმის აღსრულებისათვის; ერთხელ კიდევ ქებით მოიხსენიებ-
დნენ სტეფანეს უდიდეს ღვანლსა და დამსახურებას მშობელი
ქვეყნის წინაშე. **ახალაგებულ საავადმყოფოს ეწოდა სტეფანე
ზუბალაშვილის სახელი.** ერთი ვერსიით, მაღალი გალავნით
შემოღობილ ეზოში დაიდგა სტეფანეს ბიუსტი, შენობის შე-
სასვლელში კი გამოიკიდა მისი სურათი.

ქალაქის ხელმძღვანელობისა და საავადმყოფოს დამ-
ფუძნებელთა მთავარი საზრუნავი იმთავითვე გახდა მედპერ-
სონალის სწორად შერჩევა-მონვევა. ამ მშვენიერ შენობაში
განთავსებული, ყოველმხრივად გამართული საავადმყოფო
უნდა დაკომპლექტებულიყო გამოცდილი, საუკეთესო სპეცია-
ლისტებით, რომლებიც ერთგულად დაცავდნენ ჰიპოკრატეს
ფიცს და, რაც მთავარია, ამ უფასო საავადმყოფოს შეუნარ-
ჩუნებდნენ ღირსებას, პატივს მიაგებდნენ ძმები ზუბალაშვი-
ლების კეთილშობილურ მიზანდასახულებას.

აქვე დავსძენთ: იმდროინდელი მასალებით ირკვევა, რომ
ახალი საავადმყოფო პირველი დღეებიდანვე ერთგულად შე-
უდგა თავისი მისიის შესრულებას და მალევე დაიმსახურა
ხალხის მადლიერება და პატივისცემა. სწორედ ამაზე მეტყვე-
ლებს ქვემოთ წარმოდგენილი ერთი საგაზეთო ინფორმაციაც:

„ამას წინად ტფილისის ხელოსანთა საზოგადოებამ სა-
განგებო ადრესი მიართვა უხვ ქველმოქმედთ ძმებს ზუბალაშ-
ვილებს, რომელთა ხარჯითაც ავლაბარში აგებულ იქნა საბავ-
შვო საავადმყოფო. ადრესში საზოგადოება მადლობას უცხა-
დებდა იმის გამო, რომ ამათ ქალაქის უღარიბეს მცხოვრებთ
შეძლება მისცეს ხელმისაწვდომ ფასში რიგიანად წამლობისა“.

1913-1917 წლებში ბავშვთა საავადმყოფოს განაგებდა
მედიცინის დოქტორი, დამსახურებული ექიმი **ნ. უმიკაშვილი**
(უმიკოვი), თანამშრომლები იყვნენ: ე.თ. კვეზერელი-კოპაძე,

პროფ. მ. უგრელიძე, ნ. გ. სუნდუკიანცი, ნ. დ. კილოსანიძე და სხვები.

საავადმყოფოს მედპერსონალი წლითინლობით ივსებოდა მაღალკვალიფიციური კადრებით. 1921 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სამუშაოდ მოიწვიეს ნოვოროსიისკის უნივერსიტეტის პროფესორი, საქვეყნოდ ცნობილი ექიმი სიმონ კონსტანტინეს ძე გოგიტიძე. იგი მაშინვე ჩაუდგა სათავეში ქალაქის პირველი საავადმყოფოს ბავშვთა პავილიონს, იმავდროულად თბილისის უნივერსიტეტში დააარსა პედიატრიის კათედრა. სახელოვანი მეცნიერისა და პრაქტიკოსი ექიმის უშუალო ხელმძღვანელობით ჩვენში აღიზარდა მრავალი პედიატრი (თერაპევტი თუ ქირურგი), რომლებიც წლების მანძილზე გულმოდგინედ ემსახურებოდნენ ბავშვთა ჯანმრთელობას და, რომელთა წყალობით, მაშინ მკურნალობა მართლაც უფასო იყო.

და ბოლოს: საბჭოთა ეპოქაში პერიოდულად მიმდინარე რეფორმების შედეგად მეტ-ნაკლებად იცვლებოდა ქალაქის პირველი საავადმყოფოს მთლიანი სტრუქტურა (მისი რამდენიმე განყოფილება განთავსებული იყო სხვადასხვა კორპუსში). 1990-იან წლებამდე ძმები ზუბალაშვილების მიერ აგებულ შენობაში კვლავ ფუნქციონირებდა ბავშვთა თერაპიული და ქირურგიული კლინიკები, მაგრამ დაახლოებით 1995 წლიდან იმის მიზეზით, რომ შენობა მოითხოვდა კაპიტალურ შეკეთებას (ზუბალაშვილთა მსგავსი ქველმოქმედი ქართველები კი არ ჩანდნენ!), ამ ძველი კორპუსის სამედიცინო პერსონალი გადაიყვანეს იქვე ახლოს აგებულ შენობაში, VI სართულზე.

მოუხედავად ბავშვთა საავადმყოფოს თანამშრომელთა დიდი სურვილისა და მონდომებისა, არ მოხერხდა მათი თავდაპირველი – დამოუკიდებელი კორპუსის შენარჩუნება. ერთადერთი, რაც მათ შეძლეს ამ ეტაპზე, ის გახლავთ, რომ დღეს მათი განყოფილება ოფიციალურად არის შ.პ.ს „ძმები ზუბალაშვილების სახელობის პედიატრიული კლინიკა“.

... ასი წლის წინათ აგებული შენობა, რომელმაც ათასობით ბავშვის სიცოცხლე გადაარჩინა არა მხოლოდ მედპერსონალის თავდადებული საქმიანობით, თავისი დროისათვის საუ-

კეთესო აღჭურვილობით, არამედ მშვენიერი ეზო-გარემოთიც, დღეს, დევნილთა თავშესაფრად ქცეული, საცოდავად გამოიყურება... ალაგ-ალაგ დაბზარული კედლები, მოუვლელი, დანაგვიანებული ეზო და მისი შემოგარენი, უპატრონოდ მიტოვებული მწვანე ნარგავები... აშკარად მეტყველებს თანამედროვე საზოგადოების გულცივობაზე, ადამიანთა (თუნდაც იქ ჩასახლებულთა) მხრიდან საერთო საქმისადმი ზერელე, გულგრილ დამოკიდებულებაზე და იმაზეც, რომ, სამწუხაროდ, სრულიად დაეკარგეთ წარსულისადმი პატივისცემა, დავივიწყეთ ცნებების – სიკეთის, ქველმოქმედების ჭეშმარიტი არსი...

სიძველის მიუხედავად, შენობის გარეთა ნაწილზე აქა-იქ ჯერ კიდევაა შემორჩენილი ლამაზი ჩუქურთმები, როგორც მთლიანი შენობის მშვენიერი წარსულის სიმბოლო.

აქვე გვინდა მკითხველს შევახსენოთ ერთი ცნობილი ფაქტის შესახებაც: XX საუკუნის დასაწყისში თბილისში, ინფექციურ დაავადებათა განსაკუთრებით გავრცელების გამო, ქალაქის ხელმძღვანელობამ 1903 წელს მიიღო დადგენილება – ქალაქის თვითმმართველობისა და ნაწილობრივ კერძო პირთა შეწირული თანხებით ისევ ავლაბარში (დღევ. წინანდლის ქუჩის მხარეზე), გადამდებსენიანთა ბარაკების ადგილზე აეშენებინა ახალი საავადმყოფო (ახალი პავილიონი) 100 საწოლით. 1904 წელს დამტკიცებული პროექტით ქალაქის საავადმყოფოს ექნებოდა თერაპიული და ქირურგიული განყოფილებები. უმთავრესად ფინანსური მიზეზით საავადმყოფოს მშენებლობა ძალიან გაჭიანურებულა, იგი საექსპლოატაციოდ გადაეცა 1909 წლის დასასრულს, ოფიციალურად კი გაიხსნა 1910 წლის 2 თებერვალს და ეწოდა „ქალაქის პირველი საავადმყოფოს ინფექციური განყოფილება“ (ამჟამად ეს შენობა იძულებით გადაადგილებულთა საერთო საცხოვრებელია).

თანამედროვეთა გადმოცემებისა თუ მასალების მიხედვით, ამ კორპუსის მშენებლობაში ფინანსურად მონაწილეობდნენ არამიანციც, ზუბალაშვილებიც და სხვა ქართველი კომერსანტებიც (სამწუხაროდ, საზოგადოებისათვის არამიანციცს გარდა ყველა სხვა გვარი უცნობია!). ისიც ცნობილია, რომ

არამიანცმა მოგვიანებით თავისი წილი მიჰყიდა ქალაქის გამგეობას, მაგრამ მაინც, ისევ ქართველთა დაუდევრობით, შენიანის მიმართ გულგრილი დამოკიდებულებითა და მავანთა გაყალბებული ინფორმაციების წყალობით, ავლაბარში განთავსებულ ქალაქის პირველი საავადმყოფოს მთლიან კომპლექსს, რომლის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილი იყო იმავე ტერიტორიაზე არსებული ზუბალაშვილთა სახელობის ბავშვთა დამოუკიდებელი საავადმყოფო და ფუნქციონირებდა ათეული წლების მანძილზე, დღემდე დაუმსახურებლად შემორჩა მხოლოდ არამიანცის სახელი და ძალიან ცოტამ თუ იცის ქართველი ქველმოქმედი მამულიშვილების არა თუ ღვანლი, არამედ გვარიც კი!

... ამ მწარე სინამდვილის გამო უნებურად მაგონდება ხალხური სიბრძნე: „ვისაც არა აქვს წარსულის რიდი, ცუდ ისტორიას ამკვიდრებს იგი“...

შენიშვნა: საავადმყოფოების შესახებ ზემოთ წარმოდგენილი მასალა ძირითადად მოძიებულია წიგნიდან „თბილისის ქალაქის I კლინიკური საავადმყოფო“, თბ., 1961; ასევე გათვალისწინებულია იქაური მედპერსონალის ზეპირი ინფორმაციებიც.

სტეფანეს სახელს უკავშირდება „ძმები ზუბალაშვილების ქუჩის“ სახელდების ისტორიაც. ცნობილია, რომ მთანმინდის იმ უბანში, სადაც ახლა ძმები ზუბალაშვილების ქუჩაა, ძველად მოთავსებული ყოფილა ტყვია-წამლის საწყობი, ე.წ. „არსენალი“, ამის მიხედვით რქმევია „არსენალის ქუჩა“. შემდეგ აქ დაუდგამთ მცირე მოცულობის სასამართლოს შენობა და ქუჩისთვის უწოდებიათ „პატარა სასამართლოს ქუჩა“ (ი. ახუაშვილი).

1908 წელს, როცა ამ ქუჩაზე ზუბალაშვილთა მიერ უკვე აშენებული იყო უპოვართა სახლი, იქვე ახლოს – უფასო სასაბუღალტრო „სამაბლო“, თბილისის გამგეობაში ხმოსნებმა შეიტანეს წინადადება ამ ქუჩის ახალი სახელწოდების თაობაზე. ცოტა მოგვიანებით, 1911 წლის 21 იანვარს, თბილისის გამგე-

ობამ სტეფანესა და მისი გვარის დამსახურებისათვის მიიღო დადგენილება – „პატარა სასამართლოს ქუჩა“ ინოვაციურად „სტეფანე ზუბალაშვილის ქუჩად“. ასე იყო 1934 წლამდე. ამის შემდეგ მიეკუთვნა ვილაც ათარბეგოვის სახელი. საბედნიეროდ, 1990-იანი წლებიდან, საქართველოს პრეზიდენტის ზვიად გამსახურდიას დროს საგანგებო ყურადღება მიექცა დედაქალაქში (და მთელს საქართველოში) ქუჩების სახელწოდებათა საკითხს... ბევრს კიდევ შეეცვალა სახელი, მათ შორის აღმოჩნდა ათარბეგოვის ქუჩაც, რომელიც ქართველი ინტელიგენციის მოთხოვნით, პროფესორ ი. ახუაშვილის დიდი ძალისხმევით, ბავშვთა საავადმყოფოს კოლექტივის მხარდაჭერით კვლავ ატარებს ძმები ზუბალაშვილების სახელს.

...რაც უფრო ვრცლად ეცნობი სტეფანეს ნაღვანს, მით უფრო მეტად გეუფლება უსაზღვრო მადლიერების გრძნობა. ღმერთმა ქნას, ყოველმა ქართველმა სრულად გაითავისოს თავისი პიროვნული მოვალეობა და პასუხისმგებლობა სამშობლოს წინაშე და ყოველთვის ახსოვდეს ჩვენი სახელოვანი მამულიშვილის სტეფანე ზუბალაშვილის სიტყვები: „...მე მოვალეობად მიმაჩნია, რომ ყოველმა ჩვენთაგანმა თითო აგური მიიტანოს და დადოს. მე ჩემი აგურები მივიტანე და ასევე ჩემმა ძმებმაც. კიდევაც მივიტანთ“.

„ძველ ქართულ ტრადიციებზე აღზრდილ სტეფანეს გული ფულმა ვერ გაუმქისა.... იგი არის ისეთი კაცადკაცი, რომელმაც სიტყვა და მისი მნიშვნელობა ერთობ კარგად იცის.... იგი არის სიტყვის კაცი და საქმის მკეთებელი“ (ზ. ჭიჭინაძე).

„ზუბალაშვილთა გვარში განსაკუთრებული ადგილი სტეფანეს უჭირავს. მართლაც რომ სამშობლო იყო სტეფანეს საკურთხეველი“ (ვ. გურგენიძე). სწორედ ამ საკურთხეველთან მიიტანა მან „თავისი აგური“, „დიდი წვლილი დადო საეროვნო ტრაპეზზე“; პირნათლად მოიხადა ამქვეყნიური ვალი.

სტეფანე ზუბალაშვილის პიროვნება თაობებისათვის მუდამ უნდა იყოს სამაგალითო და მისაბაძი!

სტეფანეს ცხოვრება-მოღვაწეობასთან დაკავშირებულ ჩვენეულ თხრობას დავამთავრებთ პეტრე მირიანაშვილის

სტატიით, რომელიც დაიბეჭდა ჟურნალ „ჯეჯილში“ (1904, (1904, გაქვეყნებულია ზიგაგორისთვის) ოქტომბერი) კლდიას-ს ფსევდონიმით.

სტეფანე ზუბალაშვილი

პატარა მკითხველებო! თუ არ იცით, სახელი რას ჰქვია, გთხოვთ, ცოტა ხანს ყური მათხოვოთ.

ყოველი ადამიანი უსახელო იბადება, მაგრამ-კი კვდება ისე, რომ ორი სახელი რჩება: ერთი სახელი, რომელიც ნათლობის დროს დაურქმევიათ მისთვის და გამხდარა სახსოვრად მის ნათესავთა შორის, ხოლო მეორე სახელი თვითონ მას შეუძენია და სახსოვრად, ნათესავეებს გარდა, სხვებისთვისაც გამხდარა, ხან რომლისამე საზოგადოებისთვის, ხან ქვეყნისთვის, მაგრამ ეს სახელი ისეთი როდია, დასაძახებლად გამოდგეს, როგორც მაგ. ივანე, მათე და სხვ. არა, ეს სახელი ადამიანს გამოაჩენს თვითონ ან კეთილად, ან ბოროტად, ასე რომ ადამიანს ზოგს კეთილი კაცის სახელი აქვს, ზოგს კიდევ ბოროტისა, ზოგი ხომ სულ უსახელოა.

კეთილი ადამიანი იქნება, ვინც თავისს გონებას, თავისს ქონებას კეთილად ხმარობს, ესე იგი, ვინც ამ ორთავ ნიჭს, როგორც სულიერს, ისე ნივთიერს სიმართლის სამსახურს ჰსწირავს, სიმართლის სიყვარულით გამსჭვალული. სიმართლის სიყვარული-კი ისეთი რამ არის, რომ მისი პატრონი, გონებიანი იქნება, თუ ქონებიანი, შეუძლებელია, დაჩაგრულ, გაჭირვებულ მოძმეს არ დაეხმაროს, ხელი არ გაუმართოს. კეთილი ადამიანი გონებიანიც და ქონებიანიც ორნივე მოღვაწედ ითვლებიან ერთი მწერლობით, თუ ხელოვნებით, ხოლო მეორე კეთილ მყოფელობით, ანუ ქველმოქმედებით.

სტეფანე ზუბალაშვილიც, რომელიც ქართველობამ გასული ენკენისთვის ოცდა-შვიდს მიაბარა შავ მინას და საუკუნოდ გამოეთხოვა, ქველმოქმედებით იყო განთქმული, ესე იგი მოყვარული იყო კეთილის საქმისა და ასეთი საქმე სწავლისა და კეთილზნობის გავრცელება იქმნებოდა, თუ ღარიბის, გაჭირვებულის დახმარება, თავის ქონებას უხვად ჰსწირავდა, მაგრამ იმიტომ-კი არა, ექოთ და ძადლობა გადაეხადათ, არა-

მედ იმიტომ, რომ მისი ბუნება მოითხოვდა, კარგად მცოდნე მისი, რომ ღვთის ბოძებული ქონება მოძმის სარგებელიც უნდა ყოფილიყო.

სტიფანე ზუბალაშვილი ქართლელი აზნაურიშვილი იყო, კარგი ოჯახიშვილი. მათი გვარი ძველადგანვე სოვდაგრობით იყო განთქმული და მამა მისმა კონსტანტინემ ხომ სოვდაგრობა რომ აღარ იკმარა, ნავთის მრეწველობას მოჰკიდა ხელი. ნავთის მრეწველობა იგივე ნავთის შოვნაა და ჩვენს ქვეყანაში ნავთი მხოლოდ ბაქოში იშოვება, დედამინის გულშია და თუ მარჯვე ადგილს ღრმად ჩაგდებულმა ბურღმა უნია, მაშინვე ამოხეთქს შადრევნად, რომელიც დღეში ამოისვრის რამდენსამე ათას ფუთსა, რასაც ათასობით მუშები დიდრონ აუზებში აგროვებენ. ასეთი ნავთის შადრევნები განსვენებულ სტიფანეს ბევრი ჰქონდა და კიდევ უფრო ბევრი ჰყავდა მუშა.

მისი გულკეთილობა პირველად ამ მუშებმა იგრძნეს. არა თუ გადაჭრილი სამუშაო ფასის მიმცემი იყო ქველი სტიფანე, არამედ ნამდვილი მფარველი და შემწე თავის მუშებისა, რაკი იცოდა, რომ მისი აუარებელი ქონების შემძინებელი მუშებიც იყვნენ აგრეთვე. ამიტომ გულში ჩაუვარდა საერთოდ მუშების გონებრივ და ზნეობრივ განვითარების აზრი, რომლის განხორციელება საუმჯობესოდ დაინახა ჩვენს დედა-ქალაქში ტფილისში და კიდევ ააგო სახალხო სახლი, სადაც საკითხავი წარმოდგენები და სიმღერები სახალხოდ იქნება გამართული. სტიფანე გულკეთილი და მოწყალე მამა იყო სანყალი ხალხისა, რომელიც მხოლოდ მისი ნამოწყალებით ირჩენდა თავსა, ხელს უმართავდა გაჭირვებულ ახალგაზრდობას, რომ სწავლა მიეღოთ რუსეთში, თუ საზღვარ გარეთ. განსაკუთრებით ეფიქრებოდა ბედი იმ დიდი სასწავლო შენობისა, რომელიც ტფილისში ვერაზე კეთდება თავად-აზნაურთა შვილებისთვის და რომელსაც შესწირა დიდ ძალი ფული, ეფიქრებოდა ბედი აგრეთვე ქართული წიგნების და ჟურნალ გაზეთების გამოცემისა, რომელთა შორის ჩვენ „ჯეჯილსაც“ მიაქცია ყურადღება და ყოველ წლივ აწოდებდა ფულს, რომ ღარიბ სკოლებს და თვით ოჯახებსაც მისვლოდათ მუქთად ჟურნალი. ქართული წარმოდგენების გამართვისა, ქართველთა შორის წერა-კით-

ხვის გავრცელების საქმეც არ დააგდო უნუგეშოდ, რისთვისაც გაიღო საკმაო ფული, რაკი იცოდა, რომ თეატრი ადამიანის სიკეთეს და ზნეობის სინმინდეს, ხოლო წერა-კითხვის გავრცელება და ჟურნალ-გაზეთების და წიგნების გამოცემა გონების განვითარებას ემსახურება.

მაგრამ საუკუნო ძეგლი, რომელიც განსვენებული სტეფანეს სახსენებელს უკვდავსა ჰყოფს, ის ტაძარია, რომელიც მან ალაშენა. ქართველ კათოლიკეთათვის დასავლეთ საქართველოს ქალაქ ბათუმსა. ააშენა არა თავის სადიდებლად, არამედ ჭეშმარიტის სარწმუნოებით აღძრულმა, რაკი უწყობდა, რომ მორწმუნე ადამიანის სულისთვის უშიშარი საყუდელი ამ შფოთიანსა და მღელვარე ცხოვრებაში წმინდა ტაძარია. ამ ძეგლის ამართვით თითქო სურდა ეთქვა, თუ ბათომი ნავთ საყუდელია, მისი ტაძარი, ჩემი აშენებული მორწმუნე სულთ საყუდელი შეიქმნესო. რა იყო უმთავრესი მიზეზი მის, რომ განსვენებული სტეფანე ასე უზომოდ გულ-კეთილი და ქველ-მომქმედი იყო? ქველობა მას უანდერძა განსვენებულმა დედა მისმა თავად თუმანაანთ ქალმა ელისაბედმა, რომელიც თურმე ღარიბს ხელ ცარიელს არ გაუშვებდა და თანაც ეტყობდა, ნადი არავინ გინახოსო. მაცხოვრის მცნება გიყვარდეს მოყვასი, როგორც თავი შენიო, დიახ გასაგები და ადვილ შესასრულლებელი შეიქმნება, თუ ადამიანს სათნოებიანი და ქველი დედა ეყოლა და ქველი ელისაბედის გაზრდილი სტეფანეც ხომ მოყვასთა სიყვარულისთვის არაფერს იშურებდა და აკი იმდენიც გაიმეტა, თუმცა ჯერ კიდევ შუა ხნის კაციც არ იყო.

სამწუხაროა, რომ ასეთი ადამიანი მაშინ მოკვდა, როცა ქველმომქმედების გრძნობა სრულად არ ჰქონდა ჯერ გაფურჩქნული და აყვავებული. სწორედ მისთვის ითქმის, დედამ რომ შვილი გაზარდოს, ე მაგრე შენისთანაო.

განსვენებული სტეფანე უშვილო იყო და არც ეძებდა მამაობის გვირგვინსა, რადგანაც ყოველი გაჭირვებული და ობოლი ახალგაზრდა მას შვილად მიაჩნდა და მისმა პატიოსანმა ძმებმა ლევანმა, იაკობმა და პეტრემ განსვენებული სტეფანეს სახსოვრად ამ პატარა საწყლების საავადმყოფოს ასაშენებლად დიდძალი ფული შესწირეს ქალაქსა.

სამაგიეროდ, თითქოს სახელის გასამართლებლად, რადგანაც სტეფანე ბერძულად გვირგვინს ჰნიშნავს, ქველმადგინებელს სტეფანემ თავს დაიდგა გვირგვინი, მაგრამ ქორწინებისა-კი არა, არამედ უკვდავებისა, ისიც თავისი ადამიანობით, მამულიშვილობით, მორწმუნეობით და მით ყველას დაგვიგდო ანდერძად უკვდავი შოთა რუსთველის ბრძნული თქმულება:

ჰსჯობს სახელისა მოხვეჭა
ყოველსა მოსახვეჭელსა.

კლდია

პეტრე კონსტანტინეს ქე ზუბალაშვილი

პეტრე ზუბალაშვილი დაიბადა 1862 წელს თბილისში. ოჯახის ტრადიციის მიხედვით, პირველდანიეებითი განათლება მიიღო შინ დედის ხელმძღვანელობით. სწავლობდა ჯერ თბილისის გიმნაზიაში, შემდეგ – რუსეთში ნოვოროსიისკის უნივერსიტეტში. აქვე მიაჩქეს ინჟინრის ხარისხი.

პეტრე ძირითადად თბილისში ცხოვრობდა. იგი გახლდათ ქართველთა საზოგადოებრივი ცხოვრების ქვეშარიტი გულშემატკივარი, ძმებთან ერთად აქტიურად მონაწილეობდა საქველმოქმედო ღონისძიებებში, დამოუკიდებლადაც ხშირად გასცემდა უხვ მონყალებას. ამიტომაც პეტრეს თბილისში კარგად იცნობდნენ, პატივს სცემდნენ და აფასებდნენ, როგორც განათლებულსა და ღირსეულ მამულიშვილს.

თანამედროვეთა გადმოცემით, ზუნებით კეთილშობილ პეტრეზე დიდი კეთილისმყოფელი გავლენა მოუხდენია მის მეუღლეს – მარიაშს, სამაგალითო ადამიანს, ღირსეულ მეუღლეს ღირსეულის კაცისა, გულმონყალე ქომავს შეუძლოთა (ზ. ჭიჭინაძე).

მარიაშის მამა პოლონელი ყოფილა, დედა – ქართველი კათოლიკე, თავად მიხილ თუმანიშვილის შთამომავალი. მარიაში დაიბადა 1870 წელს ახალციხეში, განათლება მიიღო თბილისის ქალთა ინსტიტუტში.

ზუბალაშვილთა ოჯახში მარიაში თავიდანვე გამოიჩინოდა საუკეთესო თვისებებით, ოჯახის ერთგულებით და, განსაკუთრებით, ღარიბთა თანადგომით. იგი ქმრისაგან მიღებულ თავის წილ თანხასაც მთლიანად ახმარდა გაჭირვებულ ოჯახებს. თავისი ხანმოკლე სიცოცხლე (გარდაიცვალა 33 წლის

ასაკში) ღარიბებზე ზრუნვაში გაატარა თურმე („ყველა სალხინო საქმეს განშორებული იყო“): თბილისში დააფუძნა ქართულ-თველ ქალთა სამკერვალო ამხანაგობა, მფარველობდა ხელმოკლე ოჯახებს; დაახლოებით 70 ოჯახს უყიდა ძროხა, ზოგს ჩუქნიდა საკერავ მანქანას თუ სხვა ამგვარ ნივთს და ა. შ.

პეტრესა და მარიამს ჰყოლიათ რამდენიმე შვილი: დიმიტრი, კონსტანტინე, ელისაბედი, ანნა, მარია. ვაჟები ევროპაში სწავლობდნენ, ამიტომ მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ პეტრეც გაემგზავრა შვილებთან ევროპაში. ერთხანს ცხოვრობდა ფენევაშიც, მაგრამ, როცა შვილები საბოლოოდ დამკვიდრდნენ უცხოეთში და დამოუკიდებელი ცხოვრება დაიწყეს, პეტრე დაბრუნდა საქართველოში, სიცოცხლის ბოლო წლები მშობლიურ ქალაქში გაატარა. შეძლებისდაგვარად მაშინაც გამოიჩინა კეთილი საქმეებით....

როგორც აღინიშნა, პეტრე კონსტანტინეს ძე (ძმებთან ერთად) მუდამ ქომაგობდა და ხელს უწყობდა მატერიალურადც ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში თავჩენილ სიახლეებს, პროგრესულ ნაბიჯებს; დიდად ახარებდა ქართველი ახალგაზრდების სწრაფვა სწავლა-განათლებისაკენ.

ამ ასპექტით ძმები ზუბალაშვილების ქველმოქმედებაში მაინც განსაკუთრებით ფასეული იყო სტუდენტთათვის ყოველწლიურად გაღებული სასტიპენდიო თანხა. ამასთან დაკავშირებით მკითხველს გავაცნობთ რამდენიმე ინფორმაციას:

1) ნ.კ.გ. საზოგადოებამ ძმ. ზუბალაშვილების სახელობის სტიპენდიები დააარსა 1908 წლის იანვრიდან. ამ დანიშნულებით სათვის ძმები საზოგადოების გამგეობას 1912 წლის იანვრამდე წელიწადში აძლევდნენ 6 ათას მანეთს, 1912 წლიდან კიდევ 4 წლის განმავლობაში - 5 ათას მანეთს (სულ 1915 წლის ჩათვლით სასტიპენდიოდ გაიღეს 44 ათასი მანეთი).

2) 1908 წელს „ნ.კ.გ. საზოგადოების გამგეობამ ზუბალაშვილების სახელობის სტიპენდიები ხმის უმეტესობით დაუნიშნა შემდეგ მოსწავლეებს: ავალიშვილს, ამირეჯიბ შალვას, გოზალიშვილს ალექსანდრეს, დგებუაძეს ალექსანდრეს, შიუკაშვილს თამარს, დადვაძეს პავლეს, ელიაევას შალვას, ჯაჯა-

ნაშვილს არჩილს, ცინცაძეს იაკობს, ორჯონიკიძეს ვლადიმერს, ფალავას აკაკის, იმნაიშვილს ნ., იმნაძეს ვარკველას ძეს ვლასის, მდივანს ს., მირზაშვილს გიორგის, რცხილაძეს ვასილს, ქიქოძეს გერონტის, შურლაიას ლაზარეს" (გაზ. „ისარი“, 1908, № 6, გვ. 2).

3) „ნ.კ.გ. საზოგადოების გამგეობას 1916 წლის დასაწყისში პეტრე ზუბალაშვილმა ოფიციალურად აცნობა: „ძმები ზუბალაშვილები უკანასკნელად გაიღებენ თანხას წლიურს 3 ათას მანეთს იმ აზრით, რომ სტიპენდიები არ მოესპოთ იმ სტუდენტებს, რომელნიც სწავლას ათავებენ არა უგვიანეს 1918 წლისა“.

ღირსსაცნობია ისიც, რომ ძმები ზუბალაშვილების სახელობის სასტიპენდიო თანხის გარდა, პეტრე ფინანსურად ეხმარებოდა აგრეთვე უმაღლესი განათლების მიღების მსურველ სხვა ახალგაზრდებსაც. დავიმონებთ მრავალთაგან ერთ შემთხვევას: 1906 წელს კატო მიქელაძე (შემდგომში ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე) სოფიო ამირეჯიბისა და ალექსანდრე ხახანაშვილის ხელშეწყობით გაემგზავრა შვეიცარიაში სასწავლებლად. მაგრამ 10 თვის შემდეგ, როცა გარდაიცვალა სოფიო ამირეჯიბი, უსახსრობის გამო კატო მიქელაძე იძულებული იყო დაენებებინა სწავლისათვის თავი და დაბრუნებულიყო საქართველოში. სწორედ ამ დროს მხსნელად მოვევლინა პეტრე კონსტანტინეს ძე, რომლის შემწეობით (ათას ზუთასი ფრანკი) კატომ შეძლო საფრანგეთში საუნივერსიტეტო კურსის დასრულება (ამგვარი სახის მეცენატობა პეტრეს სხვებისთვისაც ბევრჯერ გაუწევია თურმე).

პეტრე ზუბალაშვილის პიროვნების დასახასიათებლად უნდა მოვიხმოთ ერთი დეტალიც: როცა პირველი მსოფლიო ომი დაიწყო, პეტრემ თბილისის გამგეობას გადასცა მათი ოჯახის კუთვნილი სასტუმრო „ლონდონი“ სამხედრო ლაზარეთისთვის და მის მოსაწყობად გაიღო 20 ათასი მანეთიც (ოქროს კურსით) (იხ. ანოტირებული ბიბლიოგრაფია).

შენიშვნა: წყაროებით ცნობილია, რომ თბილისის ერთ-ერთ უბანში ძველად არსებობდა სამადლო სახლი, რომელიც XVIII საუკუნის დასასრულისათვის გაუქმებული ყოფილა. შემდეგ

ეს სახლი გამხდარა ორბელიანების კუთვნილება. ამათგან 1810-იან წლებში უყიდიათ კათოლიკე ზუბალაშვილებს და მერე უწყვიათ სასტუმრო „ლონდონის“ სახელწოდებით.

სხვა ვერსიით: სასტუმრო „ლონდონი“ გაიხსნა 1875 წელს. ითვლებოდა ერთ-ერთ საუკეთესო სასტუმროდ რევოლუციამდე თბილისში. არსებობდა XX საუკუნის პირველი ათწლეულის შუახანებამდე. მდებარეობდა მდათოვის ქუჩაზე, ამჟამად საცხოვრებელი სახლი – ათონელის ქ. 31 (თ. გერსამია).

საგულისხმოა, რომ კონსტანტინეს შვილები სახელოვნად აგრძელებდნენ მამის ცხოვრების გზას – კომერციულ საქმიანობას თუ ქველმოქმედებას; ერთნაირად ზრუნავდნენ ეროვნულ-საზოგადოებრივ ნამოყვებებზე, საქველმოქმედო შემოწირულობებსაც თანაბრად გასცემდნენ უშურველად, სწორედ ამის გამო იყო, რომ კონსტანტინეს შვილებს თანამედროვენი ზოგადად მოიხსენიებდნენ „ძმები ზუბალაშვილების“ სახელით, მიუხედავად იმისა, რომ ძმებს ცხოვრება უხდებოდათ სხვადასხვა გარემოში, სხვადასხვა პირობებში, სხვადასხვა დროს.

შენიშვნა: 1910-იანი წლებიდან საქართველოში ცხოვრობდა მხოლოდ პეტრე (ლევანი მოსკოვში იყო, იაკობი – საფრანგეთში, მაგრამ იგი ქველმოქმედებას ეწეოდა ისევ ძმები ზუბალაშვილების სახელით).

კონსტანტინესა და სტეფანეს გარდაცვალების შემდეგ, ლევანმა, პეტრემ და იაკობმა მათი ხსოვნის უკვდავსაყოფად კიდევ უფრო გააფართოვეს ზუბალაშვილთა ქველმოქმედების მასშტაბები. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამორჩეულია ბავშვთა საავადმყოფოს, უძღურთა თავშესაფრის (იხ. ზემოთ), სამადლო სასაბილოს დაფუძნება და ა. შ.

XX საუკუნის დამდეგს ძმებმა ზუბალაშვილებმა სოლოლაკში, ამალლების ქუჩის ბოლოს, კოჯრის გზის დასაწყისში, სამათხოვრო სახლის ზემოთ, ააგეს ახალი სახლი, შენობა, რომელსაც ჰქონდა დიდი სასაბილო, სახელწოდებით „სამადლო“. იქ თურმე დილიდან საღამომდე მზადდებოდა კერძები („თუხთუხებდა ქვაბები“), უმასპინძლებოდნენ ყველას უფასოდ. მომსვლელს არავინ ეკითხებოდა – ვინ იყო, საიდან მო-

ვიდა... მას შეეძლო ადგილზე დანაყრების შემდეგ, თუკი აუცილებელი იყო, გემრიელი კერძი სახლშიც წაეღო.

სასადილო „სამადლო“ მოქმედებდა ჩვენში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე (კოჯრის მხრიდან შემოსული ნითელი არმიის ჯარისკაცები პირველად შეცვივნულან „სამადლოში“, სადაც იმ დღეს ლობიანი პურები ჰქონიათ გამომცხვარი ღარიბებისათვის. ჯარისკაცებმა ყველაფერს მუსრი გააველეს თურმე და თან გაიძახოდნენ: ჩვენ ვშიშვლობთ, ქართველები კი შოკოლადიან ბისკვიტს მიირთმევენო). ზუბალაშვილთა წყალობით იგი მართლაც მადლად მიეძღვნებოდა უძღურებსა და გაჭირვებულებს. ვინ მოთვლის, რამდენი მშვიერი დააპურა ამ სასადილომ წლების მანძილზე, რამდენისთვის იყო სიცოცხლის შენარჩუნების იმედი, საშუალება და, რაც მთავარია, კეთილი მასპინძელი... 1921 წლიდან კი ზუბალაშვილთა სახელოვანი გვარის უკანასკნელ წარმომადგენელს დავით ანტონის ძეს მთელ თავის ქონებასთან ერთად ჩამოართვეს „სამადლოს“ პატრონობა-მართვის უფლება. როგორც ამბობენ, უფასო სასადილომ შეწყვიტა არსებობა, მაგრამ შენობა მალე გადააკეთეს ჩვეულებრივ რესტორნად, რომელსაც სახელწოდება „სამადლო“ ტრადიციის მიხედვით მაინც შერჩა, თუმცა მისი წინაპრის მისია-დანიშნულებასთან საერთო აღარაფერი ჰქონდაო.

შენიშვნა: დღეს ზუბალაშვილთა სასადილოს ადგილზე დგას დღემთავრებელი, (განსხვავებული ფორმის) სამხართულიანი შენობა, ამ ქუჩის მცხოვრებთა თქმით, წლების მანძილზე უპატრონოდ მიტოვებული. სამაგიეროდ, აქაური უფროსი თაობის მეხსიერებაში ჯერ კიდევ არის შემორჩენილი მოგონებანი თავდაპირველ „სამადლოსა“ და მის კეთილ მეპატრონეებზე.

პეტრე ზუბალაშვილი გახლდათ თბილისის საპატრიო მოქალაქე, ნ.კ.გ საზოგადოებისა და აგრეთვე ქართული დრამატული საზოგადოების საპატრიო წევრი. იგი ჭეშმარიტად ვალმოხდილი წავიდა ამქვეყნიდან. დაკრძალული იყო სოლოლაკში, საგვარეულო სასაფლაოზე, მშობლებისა და ძმის (სტეფანეს) გვერდით.

იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი

იაკობ ზუბალაშვილი დაიბადა 1876 წელს თბილისში. მრავალშვილიანი ოჯახის უმცროსი ვაჟი საოცრად გულთბილი, კეთილი და სათნო ბავშვი ყოფილა. სწორედ ეს თვისებები ამშვენებდა თურმე მის პიროვნებას მთელი სიცოცხლის მანძილზე.

პირველდანიყოებითი განათლება იაკობმა შინ მიიღო, შემდეგ სწავლობდა თბილისის კლასიკურ გიმნაზიაში, საფუძვლიანად დაეუფლა ევროპულ ენებს, ზედმინევენით შეისწავლა ქართული უნა და ქართული მნიგნობრობა (რომლის სიყვარული ოჯახში შეითვისა ჯერ კიდევ ბავშვობაში). ამიტომაც ქართული მწერლობა და კულტურა ახალგაზრდობიდანვე გაიხადა უმთავრეს საზრუნავ საგნად. თანამედროვეთა თქმით, იაკობი სკოლის პერიოდშივე იყო შეჩვეული სამეცნიერო წიგნების კითხვას, მეცნიერულ მსჯელობას.

იაკობი გახლდათ ჭეშმარიტი მამულიშვილი, ერის უსაზღვრო მოყვარე, სანიმუშო ქომაგი, რომელიც მართლაც დღენიადაგ ფიქრობდა და ზრუნავდა ქვეყნისა და ხალხის კეთილდღეობაზე. ერთი ფრანგული წყაროს მიხედვით ირკვევა, რომ იგი ხელოვნების შესასწავლად საფრანგეთში გამგზავრებულა დაახლ. XX საუკუნის 10-იანი წლების დამდეგს, მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ, ქვეყნის პოლიტიკური ვითარების გამო, იძულებული გახდა სამუდამოდ დაეტოვებინა საქართველო და უცხოეთში დაესრულებინა სიცოცხლე. აქედან გამომდინარე, იაკობის ცხოვრება-მოღვაწეობაში პირობითად გამოვყოფთ ორ პერიოდს: პირველი – საქართველოში 1910-იან წლებამდე, მეორე – საფრანგეთში 1941 წლამდე.

იაკობს კარგად ესმოდა, რომ საქართველოს სიძლიერის საფუძველი იქნებოდა განათლებული ქართველობა, ერის განათლებისათვის კი მთავარია წიგნიერება, რაც, თავის მხრივ, განსაზღვრავს აგრეთვე ბეჭდვითი სიტყვის მნიშვნელობასა და საჭიროებასაც. გარდა ამისა, მისი აზრით, აუცილებელი იყო სოფლებსა და დაბებშიც განათლების შეტანა, სამკითხველოების დაარსება, ხალხში წიგნის კითხვის ჩვეულების გამომუშავება.

იაკობი ყოველთვის აქტიურად თანამშრომლობდა ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებთან, სისტემატურად ეხმარებოდა ფინანსურადაც. მისი მხარდაჭერითაც იყვნენ დიდად დავალებული „ივერიის“, „მოგზაურის“ გამომცემლები, განსაკუთრებით კი გაზეთი „კავკაზსკი კრაი“. გარდა ამისა, საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ძმები ზუბალაშვილების ფასდაუდებელი მეცენატობა ჟურნალ „ნაკადულის“ მიმართ. როგორც არაერთგზის აღნიშნავდნენ თანამედროვენი, იაკობი და მისი ძმები ჟურნალს უხვად აფინანსებდნენ დაარსებიდანვე, შემდეგ კი (1906 წლიდან), მთლიანად აიყვანეს მათი მფარველობის ქვეშ „ნაკადულის“ გამოცემის საქმე – უბინაოდ და უსახსროდ დარჩენილი რედაქცია საკუთარ ჭერქვეშ შეიფარეს, ბინის გარკვეული ფართი უშურველად დაუთმეს. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ქართველ მოღვაწეთა წერილი იაკობ ზუბალაშვილისადმი (ვიმონშებთ შემოკლებით).

ღრმად პატივცემულო იაკობ კონსტანტინეს ძევ!

გვაპატიეთ, მაგრამ გარემოების გამო იძულებული ვართ შეგანუხოთ ერთი მეტად მნიშვნელოვანი თხოვნით. ვიცით, თუ როგორ თანაუგრძობთ ყოველ ქართულ სასიკეთო წამონწყებას, ამიტომ ვიმედოვნებთ, რომ უყურადღებოდ არ დატოვებთ ჩვენს თხოვნასაც. თქვენ არ გჭირდებათ იმის ახსნა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი ქვეყნისა და ხალხისათვის მოზარდი თაობის განათლებასა და აღზრდას... მივგაჩნია, რომ ამ საქმეში შეუფასებელი სამსახური შეიძლება გასწიოს კარგად შედგენილმა საბავშვო ჟურნალმა... ბოლო წლებში გა-

მოჩნდა ჩვენში ასეთი უზრუნველი „ნაკადული“. იგი სავსებით ამართლებს თავის მისიას...

ვიმეორებთ, ქართული საზოგადოება დიდ იმედს ამყარებს ამ უზრუნველზე. ეს გარემოება გვაიძულებს მოგმართოთ თხოვნით, ღრმად პატივცემულო იაკობ კონსტანტინეს ძვე, აიყვანოთ თქვენი მფარველობის ქვეშ ეს სასარგებლო, სამადლო და კეთილი საქმე... თქვენი მფარველობა იხსნის უზრუნველ ფინანსური კრიზისისაგან და გადაარჩენს მას. ამით შეუფასებელ სამსახურს გაუწევთ თქვენს საყვარელ სამშობლოს.

წერილს ხელს აწერენ: იაკობ გოგებაშვილი, ილია წინამძღვრიშვილი, თამარ გრუზინსკი, მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი და სხვები. (ტექსტი უფრო ვრცლად იხ. ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში).

იაკობის (და, საერთოდ, ზუბალაშვილების) დიდი სურვილი იყო ქართულ და რუსულ ენებზე (მომავალში სხვა ევროპულ ენებზეც) გამოცემულიყო საქართველოს ენციკლოპედია, რადგან ევროპაში (მარი ბროსეს გარდა) ჩვენი ქვეყნის შესახებ არაფერი იციანო; მეტიც: ხშირად ევროპელები ქართველებს თვლიან სომხებად, საქართველოს კი – სომხეთად... და ამგვარ არასწორ ინფორმაციებს კიდევ წერენ წიგნებში, ათავსებენ რუკებზე... ერთი სიტყვით, იაკობი და სხვა პროგრესულად მოაზროვნე ქართველები საშურ საქმედ მიიჩნევენ საქართველოს ისტორიის მეცნიერულ შესწავლას. ამ მიზნით შეუქმნიათ სპეციალური სამუშაო ჯგუფი, რომელსაც დაუწყია მუშაობა ამ დიდი ეროვნული საქმის აღსასრულებლად. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ თურმე საქართველოს ისტორიისა და ეთნოგრაფიის საკითხებს. „საქართველოს მეცნიერული ენციკლოპედია“ უნდა გამოცემულიყო ქართულ, რუსულ და ფრანგულ ენებზე 15 ტომად, მაგრამ მალე დაიწყო პირველი მსოფლიო ომი, ქვეყანაში შეიცვალა პოლიტიკური ვითარება და ვეღარ მოხერხდა ენციკლოპედიაზე მუშაობის გაგრძელება.

იაკობის აზრით, საქართველოში არსებული პოლიტიკური რეალობის გამო აუცილებელი იყო თბილისში რუსულ ენა-

ზეც გამოეცათ გაზეთი, რათა მისი საშუალებით ქართველებსაც შესძლებოდათ გაეცათ პასუხი იმ მცდარ თუ ნაყალბე ინფორმაციებზე, რომლებიც ხშირად იბეჭდებოდა რუსულ პრესაში, მაგრამ, სამწუხაროდ, უცნობი რჩებოდა ქართველი მკითხველისათვის. ახალი გაზეთის მთავარი მიზანი იქნებოდა კავკასიის ხალხებს შორის ძმური სოლიდარობის ქადაგება, განათლება-კულტურის ამაღლება, რაც მათთვის ყველაზე დიდ საჭიროებას წარმოადგენდა. ირკვევა, რომ იაკობ ზუბალაშვილს ხელისუფლებისაგან აულია ნებართვა თბილისში ახალი გაზეთის „ვოზრაჟდენიუს“ გამოცემისა. მართალია, გაზეთის რედაქტორ-გამომცემელი სხვა იყო, მაგრამ ამ გაზეთთან დაკავშირებული ყველა სხვა დანარჩენი საქმის მეთაური და ყოველგვარი ხარჯის გამღები იაკობი ყოფილა.

თანამედროვეთა შეფასებით, იაკობი ღრმად მოაზროვნე პიროვნებაც გახლდათ. მისი გონება მუდამ ახლის ძიებაში იყო; მისი თვალსაწიერი სწვდებოდა განათლება-კულტურისა და ხელოვნების ყველა სფეროს; ფაქტებსა თუ მოვლენებს კრიტიკულად, მაგრამ სწორად აფასებდა. იაკობის თვალსაზრისით, მწერლობა, პირველ ყოვლისა, უნდა იყოს ობიექტური და იმავდროულად საზოგადოების ინტერესებიდან გამომდინარე, მისთვის გამიზნული; ბიოგრაფიული წერილებიც კი უნდა ინერებოდეს არა მხოლოდ ერთი ან ორი პიროვნებისათვის, არამედ მთელი საზოგადოებისათვის.

იაკობი, როგორც ბაქოს ნავთობსარეწების ერთ-ერთი მეპატრონე, ძმებთან ერთად კომერციულ საქმიანობაშიც მონაწილეობდა მათი გვარისათვის დამახასიათებელი შრომისმოყვარეობითა და პასუხისმგებლობით. გარდა ამისა, დაინტერესებული იყო ახალ-ახალი მშენებლობებით, განსაკუთრებით, ხიდების აგებით.

ირკვევა, რომ იაკობს, დიდად განათლებულსა და მრავალმხრივი ნიჭიერების მქონე პიროვნებას, ერთნაირად იზიდავდა როგორც პრაქტიკულ-კომერციული საქმიანობა, ისე მწიგნობრობა, ხელოვნება და კულტურის სხვა სფეროებიც, მაგრამ მასში, სხვათაგან განსხვავებით, თავიდანვე გამოკვეთილი იყო აგრეთვე რაღაც განუმეორებელი სიყვარული ხე-

ლოვნების ნიმუშებისა. ამიტომაც მთელი ცხოვრების მანძილზე გატაცებით აგროვებდა მხატვრულ, ფერწერულ ტილოებს მან საქართველოშივე მოიპოვა გამორჩეული ფილანთროპის სახელი.

იაკობი იყო ისეთივე მაღალი ზნეობის, როგორებიც იყვნენ მისი მშობლები და ძმები. „**იაკობი უშუალო გამგრძელებელია უდროოდ გარდაცვლილი ძმის სტეფანეს საქველმოქმედო საქმეებისა**“ (ზ. ჭიჭინაძე). მაგალითად, მან სოფელ ვარიანის 40 კომლი სრულად და სამუდამოდ გაათავისუფლა ბატონყმობისაგან გამოსასყიდი თანხის გარეშე; ასევე: როცა 1903 წლის დეკემბერში სტეფანემ გაიგო გაზეთ „ივერიის“ გამოცემის ნივთიერი ხელმოკლეობა, ბაქოდან მაშინვე გამოუგზავნა 2000 მანეთი, თან შეჰპირდა დახმარებას 1904 წელსაც, მაგრამ სტეფანეს გარდაცვალების გამო ამ დაპირების აღსრულება იაკობს მოუხდა – „ივერიის“ რედაქციას შესწირა 3000 მანეთი, რითაც გაზეთი განახლდა და განაგრძო საქმიანობა (ამგვარი შემთხვევა უამრავი იყო იაკობის ცხოვრებაში).

ჭეშმარიტი ქრისტიანი ერთნაირად სცემდა პატივს ყველა ფენის ადამიანს, განსაკუთრებით, სოფლის გლეხობას, მუშებს, ღარიბებს, ავადმყოფებს. იგი ყოველთვის იყო ერთ-ერთი აქტიური მონაწილე ზუბალაშვილთა სახელით გაღებული მონყალებისა; გარდა ამისა, თავადაც ცალკე ბევრჯერ გაუცია უხვი შეწირულობა. მაგალითად, ბაქოს ტექნიკური სკოლის ლაბორატორიის გასათართოებლად შესწირა 15 ათასი მანეთი, სტეფანეს სიკვდილის შემდეგ ძმებთან ერთად თბილისის გამგეობას გადასცა 100 ათასი მანეთი ოქროთი ბავშვთა უფასო საავადმყოფოს შესანახად, ხშირად ეხმარებოდა ფინანსურადაც ქ.შ.წ.კ.გ. საზოგადოებას (მის სამმართველოს შესწირა 10 ათასი მანეთი). მისი დიდი სურვილი იყო ამ საზოგადოებას ჰქონოდა საკუთარი ბინა, რათა შესძლებოდათ აქ შეკრებილი ქართული კულტურის საუნჯის შენახვა-დაცვა. 1902 წელს თბილისის გამგეობას თავის წილად გაუგზავნა 2 ათასი მანეთი და შეუთვალა: „ეს ფული სააღდგომოდ იმ ლატაკ პირებს დაურიგეთ, რომელთაც ამ დღისათვის სანოვაგე

არ ექნებათ“ (ამგვარ მოწყალებას იგი ხშირ-ხშირად არიგებდა თურმე).

გულმონყალე იაკობი სისტემატურად ეხმარებოდა კერძო პირებსა თუ საზოგადოებებს. ბუნებრივია, ამჯერად ყველას ვერ დავასახელებთ, მხოლოდ ერთ შემთხვევას კიდევ შევახსენებთ მკითხველს: იაკობმა ძმებთან ერთად 150 ათასი მანეთი შესწირა რუსეთის მთავრობის მიერ წარმოებულ აღმოსავლეთის ომში დაჭრილთა სამკურნალოდ.

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ იაკობ ზუბალაშვილმა (რომელსაც საკუთარი ოჯახი არ ჰყოლია) თავისი ცხოვრების პირველი პერიოდი ქართველი ხალხისა და მშობლიური ქვეყნის სამსახურში გაატარა. იგი გახლდათ მამა-პაპათა საგვარეულო მრწამსის პირუთვნელი დამცველი – უყვარდა კეთილი საქმეების კეთება, მოწყალების უხვად გაცემა უხმაუროდ და არა თავის გამოჩენის მიზნით; ამიტომაც იყო, რომ თითქმის არავის აძლევდა უფლებას მის შესახებ ესაუბრათ ხმამაღლა, სახალხოდ, თუნდაც პრესის ფურცლებზე.

ქართველი ინტელიგენცია და მშრომელი მოსახლეობა დიდად აფასებდნენ იაკობს საქმიანობისა თუ პიროვნული თვისებების გამო. ძმებთან ერთად იყო თბილისის საპატიო მოქალაქე.

იაკობ ზუბალაშვილის ცხოვრების მეორე პერიოდი უნდა იწყებოდეს XX საუკუნის დამდეგიდან. მართალია, მისი გამგზავრების თარიღსა და მიზნებზე ზუსტი ცნობა ვერ მოვიძიეთ ქართულ მასალებში, მაგრამ მათში მოთავსებული სხვა ინფორმაციებისა და ჩვენს ხელთ არსებული ერთადერთი ფრანგული წყაროს შეჯერებით ირკვევა, რომ იაკობი საფრანგეთში ჩავიდა დაახლ. 1908-1909 წლებში ხელოვნების შესასწავლად. იმავდროულად ქმნიდა მუსიკალურ ნაწარმოებს, ეწეოდა მხატვრობას... ცნობილია, რომ უკვე 1912 წლიდან 1932 წლამდე მონაწილეობას ლებულობდა სახელმწიფოს მიერ განხორციელებულ ხელოვნების ნიმუშების შესყიდვებში. 1922 წელს მიიღო საფრანგეთის მოქალაქეობა; იქვე აღესრულა 1941 წელს. დაკრძალულია პარიზთან ახლოს, ქალაქ ნეიი

სიურ სენში (ფრანგული მასალა იხ. ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში).

სამწუხაროდ, საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში საქართველოდან შეუძლებელი იყო უცხოეთში მყოფ ნათესავებთან დაკავშირება. ამიტომ იაკობის ცხოვრების მეორე პერიოდის შესახებ ძალიან მცირე ინფორმაციები შემორჩა. ქვემოთ წარმოდგენილი ჩვენი მასალა ემყარება იაკობის თბილისელი ნათესავების – ანასტასია ზუბალაშვილისა და მისი ქალიშვილის ელენეს მოგონებებს, აგრეთვე, რუსული ჟურნალების რამდენიმე სტატიას.

ირკვევა, რომ იაკობ ზუბალაშვილი (საფრანგეთში – **ჟაკ მიშელ ზუბალოვი**), დიდად განსწავლული პიროვნება, ევროპული ენების მცოდნე, მალე გახდა პარიზის საზოგადოებაში ცნობილი თავისი უძვირფასესი კოლექციითაც და, რაც მთავარია, კულტურული მემკვიდრეობის ღრმა ცოდნით, ხელოვნების უნიკალურ ნიმუშთა შეფასების უტყუარი ალლოთი. იგი იყო ლუვრის მეგობართა საზოგადოების საბჭოს წევრი, დეკორატიული ხელოვნების ცენტრალური კავშირის საბჭოს წევრი, ასევე მუსიკის ავტორთა და კომპოზიტორთა საზოგადოების წევრი (იმავდროულად ურთიერთობა ჰქონდა უცხოეთში მცხოვრებ ქართველ ემიგრანტებთანაც).

როგორც აღინიშნა, იაკობი საქართველოშივე დიდი გაცეცებით აგროვებდა ხელოვნების ნიმუშებს, რომელთა რიცხვი უცხოეთში გამგზავრების შემდეგ კიდევ უფრო გაიზარდა. მის უნიკალურ კოლექციაში იყო პიკასოს, დეგას, სეზანის, მატისის, მონეს, ბოტიჩელის, როდენისა და სხვათა შედეგები (სულ 581 ერთეული)...

იაკობს გადანყვეტილი ჰქონია მისი ეს უკანასკნელი უძვირფასესი განძიც (უნიკალური ნახატები, მარმარილოს, ბრინჯაოს, კერამიკის, ოქროსა და ვერცხლის ნაკეთობანი) ეჩუქებინა სამშობლოსათვის (ანდერძიც შეუდგენია), მაგრამ გარკვეული მიზეზების გამო ეს გადანყვეტილება შეუცვლია საფრანგეთის სასარგებლოდ და თავის სიცოცხლეშივე ნახატების კოლექცია სრულიად უსასყიდლოდ გადაუცია ლუვრი-

სა და პარიზის სხვა მუზეუმებისათვის (იხ. ანოტირებული ბიბლიოგრაფია).

იაკობის უნიკალური კოლექციის ძირითადი ნაწილი განთავსებულია ლუვრში, სპეციალურად გამოყოფილ ერთ-ერთ დარბაზში – „ზუბალოვის დარბაზში“. იაკობის გვარი მოხსენიებულია აგრეთვე ლუვრის კედელზე, მარმარილოს დაფაზე, იმ პირთა შორის, რომლებმაც ამ მუზეუმისათვის დიდი შეწირულობა გაიღეს ხელოვნების ნიმუშების სახით.

შენიშვნა: სწორედ ეს კოლექცია მოინახულა პარიზში ზუბალაშვილთა შთამომავალმა – ანასტასია დავითის ასული ზუბალაშვილის ქალიშვილმა ელენემ და თან ჩამოიტანა სახელოვანი წინაპრის კოლექციის კატალოგი (იხ. ანოტირებული ბიბლიოგრაფია).

პარიზის საზოგადოებას კარგად ესმოდა იაკობ ზუბალაშვილის კოლექციის უდიდესი მნიშვნელობა მსოფლიო ხელოვნების ისტორიისათვის. ამიტომაც იყო, რომ მოგვიანებით ლუვრის მუზეუმის თანამშრომლებმა გამოფენის დასათვალისწინებლად მისულ იაკობის ქართველ ნათესავს – ელენეს უთხრეს: „თქვენმა წინაპარმა მოიპოვა დიდებული სახელი. საფრანგეთი შეინახავს მის ხსოვნას. თქვენ შეგიძლიათ იამაყოთ მისით“.... მაგრამ, ზოგიერთი წყაროს მიხედვით, პარიზის საზოგადოებამ, მუზეუმების ხელმძღვანელობამ თავის დროზე სათანადოდ ვერ შეაფასა თავად იაკობის პიროვნული ღირსება – უსასყიდლოდ გადაცემა ემიგრანტისაგან ამ უძვირფასესი განძისა. ამ შესანიშნავმა ადამიანმა, შეუდარებელმა ქველმოქმედმა თავისი სიცოცხლის ბოლო წლები სიღატაკეში გაატარა თურმე. როცა იაკობს ეკონომიურად უკიდურესად გაუჭირდა, მან სთხოვა პარიზის მუზეუმის დირექციას, აეყვანათ უბრალო სამსახურში, როგორც ნახატების ინვენტარიზატორი. მაგრამ ეს თხოვნა 1936 წელს ვერ დააკმაყოფილეს. მხოლოდ 1938 წელს გაიღეს ერთჯერადი ფულადი დახმარება და ამით ამონურეს თავიანთი პასუხისმგებლობა და ადამიანური ვალი ამ დიდებული პიროვნების წინაშე. კაცი, რომელიც მთელი ცხოვრების მანძილზე უშურველად გასცემდა სიტბოს,

სიყვარულსა და უხვ შეწირულობას, სილატაკეში გარდაცვლილსა და სრულიად მიტოვებულს.

იაკობის გარდაცვალების შემდეგ ფრანგული პრესა წერდა: „ლუვრი, მცირე დარბაზი, დეკორატიული ხელოვნების მუზეუმი და სხვა მუზეუმები, გალერეები პარიზისა ფლობენ შედეგებს, რომლებითაც გაამდიდრა ისინი ბატონმა ზუბალოვმა. ამიტომ დროა შედგეს კატალოგი ზუბალოვის ნაჩუქრებისა, 581 ერთეულისა. ეს მთელი მუზეუმია, სადაც შეიძლება ერთად შეგროვდეს მთელს პარიზში მიმოფანტული საჩუქარი ბ-ნ ზუბალოვისა. მაგრამ მან არ ინდომა გაეხსნა საკუთარი სახელობის დარბაზები, რომელიც შეიძლებოდა ჰქონოდა როგორც ლუვრში, ასევე პარიზის სხვა ეროვნულ მუზეუმებში. და, სხვა მეცენატთაგან განსხვავებით, მან ეს გააკეთა მიზანმიმართულად, მეცნიერული ინტერსებიდან გამომდინარე, იმ რწმენით, იმ სულიკვეთებით, რომ მუზეუმი, მისთვის არის არა ნახატების კოლექციების უბრალო შესაკრებელი, მუზეუმი სასწავლო დაწესებულებაა“ («Истина и Жизнь», стр. 4).

დავით ივანეს ძე ზუბალაშვილი

დავით ზუბალაშვილი იყო ივანე ზუბალაშვილის უმცროსი ვაჟი (მისი დაბადების ზუსტ თარიღს ვერ მივაკვლიეთ). ცხოვრობდა გორში, მამისეულ ოჯახში.

მართალია, დავითის შესახებ ვრცელი მასალები არ მოიპოვება, მაგრამ, თუნდაც იქიდან გამომდინარე, რომ იგი აღიზარდა ივანესა და ანას ოჯახში, ბუნებრივად უნდა ვიფიქროთ, რომ დავითიც იქნებოდა მშრომელი, საქმიანი და პატივსაცემი პიროვნება.

თანამედროვეთა დახასიათებით, ივანეს უმცროსი ვაჟიც გორში ირიცხებოდა უპირველეს პირად. ფაქტობრივად იგი, როგორც გონიერი და კეთილშობილი ადამიანი, მეთაურობდა გორსა და მის მცხოვრებთ. ამიტომ იყო, რომ, როცა გორში მთავარმართებელი ან სხვა ვინმე „დიდი კაცი“ ჩამოვიდოდა, მათ წინაშე ყოველთვის დავითი წარსდგებოდა, ქართულად მიესალმებოდა, შემდეგ ესაუბრებოდა ქალაქისა და მისი მოსახლეობის საჭიროებებზე, აუცილებელ საჭიროებებზე. ამასთან დაკავშირებით დავიმოწმებთ ერთ მოგონებას:

„დავით ზუბალაშვილი იყო განთქმული ჭკვიანი კაცი და მიღებული მთელ გორის მაზრაში... 1852 წელს გორში მობძანდა განსვენებული [იმპერატორი] ალექსანდრე II, ჯერ კიდევ მემკვიდრე. თან ახლდა ბებუთოვი და პირდაპირ გორის ციხეზე აბძანდა სანახავად. იქ დახვდა დ. ზუბალაშვილი, გორელების მხრით მიესალმა და აუხსნა გორის ციხის მნიშვნელობა. დავითმა ისტორიულად კარგად იცოდა გარემოება. იმ დროებში მემკვიდრე ბძანდებოდა თავ. ალექსანდრე ერისთავ-

თან... ზუბალაშვილიც, ვიდრე ნაბძანდებოდა მემკვიდრე, თავადის ერისთავის სახლში იყო" (აღ. თუთაევი).

დავით ივანეს ძეს გორში ჰქონდა დიდი მამულები, სოფლის მეურნეობას კარგად უძღვებოდა და საკმაოდ შეძლებულადაც ცხოვრობდა. გარდა ამისა, დავითი ძმების მსგავსად ეწეოდა ფართო ვაჭრობას რუსეთში, ევროპაშიც. ამ მხრივ იგი განსაკუთრებულად დანიშნურებულა XIX საუკუნის 20-იან წლებში (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია).

„დავით ივანეს ძე ზუბალაშვილი იყო გამოჩენილი ვაჭარი. გორში – აბრეშუმეულით, მაუდეულითა და ბამბეულით მოვაჭრე. ის იმ დროს დადიოდა სავაჭროდ ლეიფციხს, მოსკოვს, ნიჟნინოვგოროდში, როცა არც რკინის გზა იყო და არც სრეშდაყრილი გზები. სამოცდა ხუთის წლისა იქნებოდა, როცა კიდევ თვითონ მიდიოდა სავაჭროდ“ (აღ. თუთაევი).

დავითი გამოირჩეოდა მთელს ქალაქში იმითაც, რომ იყო მონყალე და უძღურთა შემწე, ქომბაგი, „აღმატებულის თვისებისა“, ისევე როგორც ივანეს დიდი ოჯახის სხვა წევრები. ზუბალაშვილებს გორის მცხოვრებთათვის დიდი სარგებლობა მოჰქონდათ სიტყვიერი თანადგომითა და ფინანსური დახმარებით. კათოლიკე ზუბალაშვილები აქაც თითქოს ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ ქველმოქმედებაში.

დავით ზუბალაშვილს მთელს გორში იცნობდნენ აგრეთვე როგორც პრინციპულს, სამართლიანსა და პირდაპირ კაცს. მართალია, „მთავრობაშიც“ დაფასებული იყო, მაგრამ ვინმეს საამებლად არასოდეს არ ლალატობდა საკუთარ ღირსებასა და პრინციპულობას, რაზედაც კარგად მეტყველებს ქვემოთ მოხმობილი ერთი მოგონება: „იმ ხანებში (როცა გორს სტუმრობდა ალექსანდრე II – ყ. ფ.) განსვენებული მთავარმართებელი ვარანცოვიც მოვიდა გორში. მახსოვს, შავი ნაბადით, გრძელი ჩასაცმელით ხალხი შეიკრიბა გორის სამოქალაქო სკოლის შენობაში... ვარანცოვთან საჩივარი გაგზავნეს გორელებმა პოლკის ჯარის-კაცებზე. ვენახებში ყურძენს იპარავდნენ, გააოხრეს გორის ბალები... ვარანცოვმა საყვედური უთხრა გორელებს, პოლკი დაგიყენეთ და ვერ შეიმშვენიეთო. თქვენი საჩივრის გამო პოლკი უნდა გადავიყვანოვო. მერე

დავით ზუბალაშვილს უთხრა: ასე როგორ შეგანუხბათ „საღ-
დათების“ ქურდობაში. ის დრო ხომ იცით (კვერნაკი, დაბანაკ-
ვა), აქ ლეკები მოგიხდებოდნენ და ცოლ-შვილით გიკლებ-
დნენ, განუხებდნენ ხოლმეო. დავით ზუბალაშვილი ისეთი მო-
ურიდებელი, მტკიცე ხასიათისა იყო, რომ პირდაპირ უთხრა
ვარანცოვს: ჩვენი შემწუხებელი თუნდ ლეკი იყოს, თუნდ რუ-
სიო, სულ ერთია ჩვენთვის, ვინც შეგვანუხებსო. ასე გათავდა
ეს საქმე. დიდი მითქმა-მოთქმა იყო გორში: ვარანცოვს რო-
გორ აკადრა დავით ზუბალაშვილმა სიტყვაო“ (ალ. თუთაევი).

დ. ზუბალაშვილი ყოფილა დიდად სიტყვამოსწრებული
და ამის გამოც გორის მაზრის თავადაზნაურობის საყვარელი
ადამიანი: „ერთხელ სოფ. ავლევეს მცხოვრები დავით ამირე-
ჯიბი ჩამოვიდა გორში. სხვათა შორის, ლაპარაკში დავით ამი-
რეჯიბმა უთხრა დავით ზუბალაშვილს: ვაჭრები მშობრები
ხართო. ერთი უხეირო კაცი ათ ვაჭარს მოგერევათ და გაგ-
ცარცვამთო. დავით ზუბალაშვილმა მაშინვე პირში მიახალა:
„ვაჭკაცები ჩვენ ვართ, რომ დანა ჯიბეში არ გვიძევს, ხუთას
ათას თუმანს ზურგზედ დავიკერებთ და ათი ათას ვერსზედ
უგზო-უკვლოდ სავაჭროდ მივდივართო, ცხენებშებმული ჩა-
საჯდომით, ზარების რეკით. ჩვენ „რაზბოინიკებისა“ არ გვე-
შინიან. შენ კი ავლევიდამ რომ გორს ჩამოხვიდე, უნდა იარა-
ლი აისხა, ხმალ-ხანჯალი – საპირისნამლე, სასწრაფო, თოფი
თუ დამბაჩაო. ჯიბეში კი 2 მანეთი არ გიძევთ...“

დავით ზუბალაშვილი იქამდის პატივცემული იყო ხალ-
ხში, როცა იგი მოხუცდა და ხანდახან დუქანში ჩამოვიდოდა,
ბაზარში რომ შემოვიდოდა და დაინახამდნენ, ვაჭრებს უნდა
ყველას ხელები კაბის სახელოებში გაეყოთ“ (ალ. თუთაევი).

დავითის ოჯახი განსაკუთრებული პატივისცემითა და
სიყვარულით მოიხსენიებოდა არა მარტო გორში, არამედ
თბილისსა და სხვა ქალაქებშიც. დავითის კეთილი საქმეების
შესახებ თანამედროვეთა შორის დარჩენილი ყოფილა ბევრი
კარგი მოგონება (ზ. ჭიჭინაძე).

დავით ზუბალაშვილის მემკვიდრეები იყვნენ: ანტონი,
ნიკოლოზი და ალექსანდრე.

დავითის გარდაცვალების თარიღად ზოგ წყაროში დასახელებულია 1866 წელი, ზოგან – 1862. დაკრძალულია გორში, ზუბალაშვილთა საგვარეულო („კვერნაქის“) სასაფლაოზე, სადაც ახლა ქალაქის დასახლებაა.

შენიშვნა: ალალო თუთაევი, ზაქარია ჭიჭინაძის ინფორმაციით, „ქართველებში ცნობილი პირია. სწერს პიესებს, ლექსებს და წერილებს. ამას გარდა, ცნობილია როგორც გულკეთილი, მართალი ადამიანი და ქართველთა საქმეების კარგად მცნობი“ (იხ. „ისტორია ზუბალაშვილების გვარისა“). ალალო თუთაევს 1898 წელს კონსტანტინე ზუბალაშვილისათვის მიუძღვნია ლექსი; მასში საუბარია აგრეთვე კონსტანტინეს ნათესავებზე, მათ შორის, დავით ივანეს ძეზეც. ამჯერად ვიმოწმებთ ამ ლექსის ორიოდე სტროფს:

„მე ვარ, თუ გახსოვს, დუქნის შეგირდი
განსვენებულის ბიძა თქვენისა, (იგულისხმება დავით
ივანეს ძე – ზ. ჭ.)

მეთაურობდა გორის მცხოვრებლებს
ისე, როგორც რომ კარგ კაცს შვენისა.
იქ გაგიცანით, იქიდან მახსოვს
მთელი ოჯახი მამის თქვენისა,
ქართლ-კახეთშია და იმერეთში
სახელი ჰქონდათ ნამდვილ ბრძენისა...“

ალალო ბავშვობიდანვე იცნობდა თურმე გორელი კათოლიკე ზუბალაშვილების დიდ ოჯახს, მათთან მუშაობდა „დუქნის შეგირდად“, მოსამსახურედ. ივანე ზუბალაშვილის მემკვიდრეებს ყოველთვის მაღლიერებით იგონებდა ზუპირი გზით თუ წერილობით. ერთ-ერთი მათგანია დავით ზუბალაშვილის შესახებ საგანგებოდ დაწერილი საინტერესო მოგონება, რომელიც დაიბეჭდა 1904 წელს „ივერიაში“ (1 ივნ., № 126, გვ. 3) რუბრიკით „წერილი რედქციას“.

სწორედ ამ სტატიიდან გვაქვს დამოწმებული ციტატები ძირითად ტექსტში.

ანტონ დავითის ძე ზუბალაშვილი

ანტონ ზუბალაშვილი დაიბადა 1830 წელს გორში. ცხოვრობდა მამა-პაპათა საგვარეულო სახლში. გორის მიმდებარე სოფლებში: ხიდისთავში, კარალეთში, ხელთუბანში... ჰქონდათ დიდი მამულები, სახნავ-სათესი მიწები, შვიდთვალიანი წისქვილი მდინარე აძურაფშანზე, საგანგებოდ გაშენებული შამპანურის ჯიშის ვენახი ხიდისთავში...

ანტონის სახლი, მშენიერი ორსართულიანი შენობა, მდებარეობდა მაშინდელი სემინარიის (დღევანდელი სტალინის) ქუჩაზე, ჯულაშვილების სახლის პირდაპირ (დღეს ამ ადგილზე განთავსებულია კინოთეატრის შენობა და სკვერი).

ანტონ დავითის ძე იყო ერთ-ერთი პირველი საქართველოში, ვინც დაიწყო სოფლის მეურნეობის გადაყვანა კაპიტალისტურ რელსებზე. გონიერი და ალლოიანი მეურნე კარგად აბინავებდა საკუთარი მამულებიდან მოწეულ ხილის მოსავალს, გარდა ამისა, ნაწილს ყიდულობდა ადგილობრივი გლეხებისგანაც, ახარისხებდა და აქცევდა სასაქონლო პროდუქციად, გაჰქონდა გასასყიდად, მეტწილად რუსეთში.

ანტონი, თავისი საქმიანობით (სოფლის პროდუქტების გეგმაზომიერი გამოყენება-განაწილებით) ნამდვილად იყო მისაბაძი მაგალითი ქართლელი გლეხებისათვის, რომლებიც თავიანთი კერძო მეურნეობის განვითარება-გაძლიერების თვალსაზრისით მისგან ბევრ საინტერესო და სასარგებლო ცოდნა-ჩვევებს იძენდნენ.

ანტონმა ცოლად შეირთო საქართველოში კარგად ცნობილი თავადის ალექსანდრე ჩიქოვანის ასული ეკატერინე, ღირსეული პიროვნების – გიორგი ჩიქოვანის ღვიძლი და. წარჩინებულ ოჯახში აღზრდილი ეკატერინე გახლდათ განათლებული,

სათნოებით აღსავსე ქალბატონი, შვილების საუკეთესო აღმზრდელი დედა.

ანტონსა და ეკატერინეს შეეძინათ სამი ვაჟი: **ალექსანდრე, დავითი, პავლე**. მართალია, ანტონი გორში ცხოვრობდა და კომერციას ეწეოდა ძირითადად სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით, მაგრამ მან მალე მოიპოვა მთელ ქართლში გონიერი კაცისა და გამჭრიახი ვაჭრის სახელი.

რამდენადაც სიკეთის ქმნა ზუბალაშვილთა საგვარეულო ტრადიცია და დამახასიათებელი თვისება იყო, ამდენად არც ანტონ დავითის ძე გახლდათ გამონაკლისი ქველმოქმედებაში. ზუბალაშვილთა „ხასიათის“ გამოსავლენად დავიმონებთ ერთ დეტალს ანტონის შვილიშვილის – ანასტასიას მოგონებიდან: ერთხელ ანტონის ოჯახში, როცა სტუმრებიც იმყოფებოდნენ, მოიტანეს ვილაც უცნობი მხატვრის მიერ დახატული სურათი გასასყიდად. აღმოჩნდა, რომ ეს ნამუშევარი არ იყო მაღალი დონისა და დამსწრეთა უმრავლესობამ არ ურჩია მისი შეძენა ოჯახის უფროსს, მაშინ ანტონმა განაცხადა: „ცხადია, სურათი შორსაა სრულყოფილებისგან, მაგრამ მხატვარი რომ ნიჭიერი ჩანს, ეს არაა საეჭვო. თანაც ხომ გვითხრეს: მხატვარი ეკონომიურად გაჭირვებულ მდგომარეობაშიაო. ამიტომ სურათი უნდა შევიძინოთ და იმაზე მეტიც მივცეთ, რასაც თხოულობს. დავეხმაროთ იმ კაცს, რომ მისი ნიჭი გამოავლინოს“. მართლაც, საკმაო თანხა გადაუხადა ანტონის ოჯახმა ამ მხატვარს და შემდეგაც არ მოუკლია ყურადღება, პირადად გაიცნეს იგი და დახმარებაც ბევრჯერ აღმოუჩინეს თურმე.

ანტონი და ეკატერინე დიდ ყურადღებას აქცევდნენ შვილების სწვლა-აღზრდას; მათს ოჯახში მუდამ იყო სიტობო, მშვიდი გარემო, ურთიერთსიყვარული და განსაკუთრებული პატივისცემა წინაპართა ტრადიციებისადმი. ოჯახში ყველამ კარგად იცოდა პატიოსანი შრომის ფასი, საქმისადმი პასუხისმგებლობა და, განსაკუთრებით, განათლების აუცილებლობა. ამიტომაც იყო, რომ მეუღლენი არა მარტო საკუთარი შვილების განათლებაზე ზრუნავდნენ, არამედ მოსამსახურეებსაც ეხმარებოდნენ დამატებითი ფინანსებით, რომ თავიანთი შვილები კარგად აღეზარდათ. ამ საქმეში კი, ქალბატონ

ეკატერინეს აზრით, განსაკუთრებული მისია ეკისრებოდა მასწავლებელს: „მასწავლებელს ჩვენ ვანდობთ ჩვენი შვილებისა და შვილიშვილების ბედს. თუ როგორ და რას ასწავლის იგი, სწორედ ამაზეა დამოკიდებული მთავარი მიზანი – ბავშვისა და მოზარდის სული ვის მიეკუთვნება – ღმერთს თუ ეშმაკს. ეს ყველაფერი მასწავლებლის ხელშია. მე ქედს ვიხრი მასწავლებლის წინაშე“ (ანასტასია ზუბალაშვილის მოგონებებიდან).

ანტონი და ეკატერინე დაკრძალეს გორში, ზუბალაშვილთა საგვარეულო სასაფლაოზე.

ნიკოლოზ დავითის ძე ზუბალაშვილი

ნიკოლოზ ზუბალაშვილი გახლდათ დარბაისელი ქართველი, ჭეშმარიტი მამულიშვილი, თბილისში ცნობილი თავისი საქმიანობითა და პიროვნული ღირსებით.

ნიკოლოზი დაიბადა გორში 1832 წელს, დაამთავრა თბილისის გიმნაზია, შემდეგ პეტერბურგის უნივერსიტეტი; მიიღო იურიდიული განათლება. საქართველოში რომ დაბრუნდა, სწორედ მაშინ მკვიდრდებოდა ჩვენში სასამართლო სისტემის ახალი წესები, კერძოდ: შემოღებულ იქნა მომრიგებელმოსამართლეობა.

ნიკოლოზ ზუბალაშვილი პირველად დაინიშნა გორის მაზრის მომრიგებელ-მოსამართლედ, მაგრამ აქედან მალე (1868 წ.) გადაიყვანეს თბილისში, სადაც ერთხანს ასრულებდა ამიერკავკასიის გამმიჯვნელ კომისიათა თავმჯდომარის მოვალეობას, შემდეგ კი აირჩიეს თბილისის მომრიგებელ-მოსამართლის მეოთხე განყოფილების მოსამართლედ. ამ საქმეს იგი პატიოსნად ემსახურებოდა მთელი ცხოვრების მანძილზე. თანამედროვეთა შეფასებით, ნიკოლოზი ღირსეულად აგრძელებდა ზუბალაშვილთა საგვარეულო საუკეთესო ტრადიციებს ქვეყნისა და ხალხის მსახურების თვალსაზრისითაც. მისი შრომა-საქმიანობის მთავარი პრინციპი იყო სამართლიანი მორიგება, ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ნიკოლოზმა შესანიშნავად შეუფარდა რუსული კანონმდებლობა ქართველი ხალხის ზნე-ჩვეულებებსა და ხასიათს. იგი სახელმწიფო მოხელე იყო, მაგრამ არასოდეს არ ავიწყდებოდა მშრომელი ხალხი, ყოველთვის იყო მათი ქომაგი და დამცველი. ამიტომაც ამ კუთილშობილ პიროვნებას ყველგან დიდ პატივს სცემდნენ: მშრომელი მოსახლეობა უსაზღვრო მადლიერებით მოიხსენი-

ებდა მას, მეორე მხრივ, ქალაქის ხელმძღვანელობისთვის ც/ ითვლებოდა ერთ-ერთ საუკეთესო მოხელედ, ყოველთვის: უნევდენ ანგარიშს მის აზრსა და საქმიან წინადადებებს. მაგალითისათვის მხოლოდ ერთ შემთხვევას დავიმონწმებთ: გაზეთ „ივერიის“ (1891, №42) ცნობით, ქალაქის საბჭოში ხმოსანმა ნიკ. დ. ზუბალაშვილმა წარადგინა ქალაქის სამმართველოში მოსამსახურეთა პენსიის წესდების ახალი პროექტი, რომელიც მონონებულ იქნა საბჭოს წევრების მიერ: „პროექტი კარგია, საჭიროა მისი დროული განხილვა და შემდგომ შესრულება საქმით“.

გარდა ამისა, იყო ქალაქის გამგეობის ხმოსანი. აქაც გამოიჩინოდა საქმის ცოდნით, ადამიანური კეთილშობილებით. გონივრული რჩევა-დარიგებით აღსავსე მისი სიტყვები კოლეგებს ბევრჯერ მოუსმენიათ და კიდევ გაუთვალისწინებიათ.

როგორც მასალებით ირკვევა, ნიკოლოზი გახლდათ პრინციპული პიროვნება, პირდაპირი. ზოგჯერ გამგეობის სხდომებზე მიღებული გადაწყვეტილებების კრიტიკასაც არ ერიდებოდა, როცა საქმე ეხებოდა ქალაქის, ხალხის ინტერესებს (დროება, 1882, I, 28, № 20, გვ. 1, „შემთხვევა ქალაქის რჩევაში“).

ნიკოლოზ ზუბალაშვილის შრომა-საქმიანობასა და პიროვნულ თვისებებს თანამედროვენი ყოველთვის მაღალ შეფასებას აძლევდნენ, ამიტომაც საზოგადოებამ პატივისცემით აღნიშნა მოსამართლის თანამდებობაზე მისი მუშაობის 30 წლისთავი.

ნიკოლოზ ზუბალაშვილი აქტიურად მონაწილეობდა თბილისის კულტურულ-საზოგადოებრივ ცხოვრებაში; ძმები ზუბალაშვილების გვერდით თვითონაც შეძლებისდაგვარად გასცემდა ხოლმე მონყალებას როგორც ღარიბთა დასახმარებლად, ისე საერთო-სახალხო საქმისათვის.

ნიკოლოზის მეუღლე იყო იულია, კვიციანის ასული. ჰყოლიათ ორი შვილი: მიხეილი და მარია (ზ. ჭიჭინაძე).

დავით ანტონის ძე ზუბალაშვილი

დავით ზუბალაშვილი დაიბადა 1873 წელს გორში, ცნობილი მეურნისა და ვაჭრის ანტონ დავითის ძის ოჯახში. დაამთავრა გორის სემინარია, შემდეგ – უმაღლესი კომერციული სასწავლებელი.

დავითი კათოლიკე ზუბალაშვილთა გვარის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო. დიდად განათლებული, ნიჭიერი ფინანსისტი მალე იქცა ალლოიან, გონიერ კომერსანტად, ცნობილ პიროვნებად სამრეწველო კომპანიებში. გარდა ამისა, გამოირჩეოდა კეთილშობილებითა და ქველმოქმედებით, საქვეყნო ინტერესებზე ზრუნვითა და ერთგული თანადგომით.

დავითმა ადრეულ ასაკში დაიწყო საპასუხისმგებლო კომერციული საქმიანობა. იგი უახლოესმა ნათესავმა სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილმა მიიწვია სამუშაოდ ბაქოს ნავთობსარეწების კანტორაში და მას შემდეგ ძმები ზუბალაშვილების გვერდით უშუალოდ მონაწილეობდა ბაქოს ნავთობის ბიზნესში, ხელმძღვანელობდა ზუბალაშვილების ნავთობკომპანიის ქიმიურ ლაბორატორიას, ფაქტობრივად იყო ნავთობის საბადოების საქმეთა მმართველი, წარმატებული ადმინისტრატორი.

შენიშვნა: ზუბალაშვილებმა ბაქოში მხოლოდ ერთი შენობა ააგეს ნიკოლაევსკის (ახლანდელი ალიევის) ქუჩაზე. პირველ სართულზე განთავსებული იყო კომპანიის კანტორა (ბულალტერია, კანცელარია), ქიმიური ლაბორატორია (სადაც მუშაობდნენ გეოლოგები და ქიმიკოსები), სამედიცინო კაბინეტი და მუშათა სოციალური მომსახურების განყოფილება. მეორე სართულზე თვითონ ზუბალაშვილები ცხოვრობდნენ. „ზუბალაშვილების ქონებიდან ბაქოში აშენებული სახლი ერთადერთია, რომელიც მათ საქართველოსათვის არ აუშენებიათ. ზუ-

ბალაშვილები ქვეშარიტი პატრიოტები იყვნენ. ნავთობის სებადობიდან შემოსული თანხებით ისინი საქართველოს მნიშვნელოვნად ეხმარებოდნენ. უცნაურია, მაგრამ ისტორიის კანონზომიერებით, ეს შენობაც საქართველოს საკუთრებად იქცა" (ნ. ფრიდონაშვილი, გაზ. „ახალი თაობა“, 2004, 20 დეკ.).

როცა ბაქოში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა, ზუბალაშვილებს, როგორც „ხალხის მტრებს“, ყვლაფერი ჩამოართვეს, მათ შორის, კომპანიის შენობაც, რომელიც მოგვიანებით ჰეიდარ ალიევიმ დაუბრუნა ქართველ ხალხს საჩუქრის სახით. დღეს ამ შენობაში საქართველოს საელჩოა (ფაქტობრივად, ახლაც გრძელდება ზუბალაშვილთა ქველმოქმედება!).

მართალია, დავით ზუბალაშვილი ძირითადად ბაქოში ცხოვრობდა (ოჯახი კი – თბილისში), მაგრამ ყოველთვის იყო დაკავშირებული ქართულ სინამდვილესთან, ახლოს იცნობდა ქართველ ინტელიგენციას, საზოგადო მოღვაწეებს, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურებს. იგი გახლდათ ილია ჭავჭავაძის ერთგული მეგობარი და თანამოაზრე, ილიას მიერ დაარსებული სათავადაზნაურო ბანკის გამგეობის წევრი.

თანამედროვეთა შეფასებით, „დავით ანტონის ძე ზუბალაშვილი საუკეთესო ქართველი მამულიშვილია. იგი ისეთი ყმანვილკაცთაგანია, რომლის მსგავსნიც ჩვენში იშვიათია“ (ზ. ჭიჭინაძე).

დავითი ქვეყნისა და ხალხის საკეთილდღეოდ განეულ საქველმოქმედო ღონისძიებებში ყოველთვის იდგა ძმები ზუბალაშვილების გვერდით. თითქმის არ ყოფილა ფართო მასშტაბისა თუ კერძობითი ხასიათის რაიმე წამოწყება, რომ დავითს ფინანსურადაც არ მიეღოს მონაწილეობა (თბილისის საადგილმამულო ბანკის, უპოვართა სახლის, სასადილო „სამადლოს“ დაარსება და შემდგომ მათზე მუდმივი შემწეობა-დახმარება, წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასა და ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებზე მზრუნველობა და ა. შ.).

დავითი თავისი ახლო ნათესავების მსგავსად გახლდათ ღრმად მორწმუნე ადამიანი: კეთილი, ღარიბთა გამკითხავი. იგი სახელოვნად აგრძელებდა მამა-პაპათა საქმიანობას ეკლესიების მზრუნველობის ასპექტითაც. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ სოლოლაკის კათოლიკეთა სასაფლაოზე მდგა-

რი ჯვართამაღლების პატარა ეკლესიის ფაქტობრივი პატრონი და მფარველი 1900-იანი წლებიდან მის დახურვამდე ვით ანტონის ძე ყოფილა. გარდა ამისა, იგი ითვლებოდა მიძინების ტაძრის სინოდის წევრად და აქტიურად მონაწილეობდა მის მუშაობაში.

1903 წელს დავითმა ბაქოს ნავთობსარეწების დასათვალიერებლად მიინვია ილია ზურაბიშვილი. სტუმარი ყურადღებითა და ინტერესით გაეცნო ზუბალაშვილთა კომპანიის საქმიანობას და თავისი დიდი კმაყოფილება, საოცარი შთაბეჭდილება ქართველობასაც გაუზიარა „ივერიის“ რამდენიმე ნომერში დაბეჭდილი სტატიებით: „სხვისა რა მოგახსენოთ და მე კი რაღაც ეროვნულ სიამაყესა და უზომო კმაყოფილებას ვგრძნობდი, როცა ბ-ნ კონსტანტინე ზუბალაშვილის ნავთის სარეწების ადგილს ვათვალიერებდი მისი ნათესავის ბ-ნის დავით ანტონის ძის დახმარებით, რომელსაც დიდ მადლობას ვწირავ. ასე მგონია, თითქოს მთელი ჩვენი ეროვნული ძალა, ჯერჯერობით უტყვი სავაჭრო-სამრეწველო სამფლობელოები აქ მოგროვილაო. დიდი ხნის განმავლობაში მდორი, დაგუბებული, აქ, ამ უცხო ადგილას, ამოხეთქილა იგი, ვით მდგარი, შეუპოვარი შადრევანი ნავთისა და ჩვენს სასახელოდ აჩვენებს ყველას, რომ ქართველებსაც შეუძლიათ დიდი საქმეების შექმნა-წარმოება“...

მკითხველი ამ მოკლე ამონარიდიდანაც გრძნობს, რომ ავტორის ამ სიტყვების მიღმა უდიდეს მადლიერებასა და სიამაყესთან ერთად ერთგვარი გულისტკივილიც ჩანს, რადგან იმ დროს, როცა ზუბალაშვილები უცხო მხარეშიც წარმატებებს აღწევდნენ, „მაშინ ჩვენში ქეიფსა და დროსტარებას გადაყოლილი და ამის გამო ვალებში ჩავარდნილი ქართველი თავადაზნაურობა გროშების ფასად ყიდდა მამულებს და ქონება სომეხ ვაჭრებსა და სხვა უცხოელ მევახშეებს უვარდებოდათ ხელში“ (ჟურნალი „რეიტინგი“, 2005, №35, გვ. 54).

ბაქოს ნავთობის საბადოებში ზუბალაშვილების საქმიანობასთან დაკავშირებით წარმოვადგენთ კიდევ ერთ ინფორმაციას: 1901 წელს, კონსტანტინე იაკობის ძის გარდაცვალების შემდეგ, ბაქოში საქართველოდან მიავლინეს ჟურნალ „მოგზაურის“ კორესპონდენტი. იგი ნახულისა და განცდილის

შესახებ დაწვრილებით ესაუბრებოდა მკითხველს... ბოლოს კი დაბეჯითებით დასძენდა: „სიმდიდრის შესაძენად როდი კმარა მარტო სიმდიდრის წყაროს ქონა. ბევრს ჩვენს თანამედროვეულსაც ჰქონდათ და დღესაც აქვთ ბევრი ამისთანა და იქნებ უკეთესიც სიმდიდრის წყაროები... მაგრამ... მარტო იმათი ქონა არ კმარა-მეთქი. აქ საჭიროა კაცი ალვისილი ცოდნითა, ხასიათით, ენერგიით, შრომისმოყვარეობით, ფრიადის გულისყურით და სხვა მისთანა სათნოებით. თუ კაცში არ არის ყოველი ეს... ყოვლად უნუგემო და უსარგებლო იქნება თვით ოქროს მადნებიც“.

დავით ზუბალაშვილი ბაქოში მუშაობდა 1920 წლამდე (საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე). შემდეგ თბილისში დაბრუნდა, მაგრამ მალე, 1921 წლის 25 თებერვალს, ბოლშევიკებმა თბილისიც დაიკავეს და დაიწყეს მდიდრების (ვაჭარ-მრეწველების, კომერსანტების...) მთლიანი ქონების „ნაციონალიზაცია“. მათ რიცხვში მოხვდა დავითის ოჯახიც: ყოფილ მილიონერს ჩამოართვეს მთელი ქონება და მთავრობისათვის საშიშ პიროვნებადაც ჩათვალეს.

დავით ზუბალაშვილი რომ იმთავითვე არ ემსხვერპლა საბჭოთა ხელისუფლებას და გადაურჩა დაპატიმრებასაც, ამ ფაქტს ქ-ნი ანასტასია ზუბალაშვილი იმით ხსნიდა, რომ, ჯერ ერთი, დავითი მთელს თბილისში აღიარებული იყო, როგორც საუკეთესო ფინანსისტი, თავისი საქმის ჩინებული მცოდნე, რომელიც ახალ ხელისუფლებასაც უთუოდ დასჭირდებოდა და, მეორეც, შესაძლებელია, დავითი დაინდო თვითონ სტალინმაც (გორში მეზობლები იყვნენ, ერთად იზრდებოდნენ).

მართლაც, დავითს ქალაქის ხელმძღვანელობამ მალე შესთავაზა სამსახური – ჩააბარეს თბილისის კომუნალური ბანკის განყოფილება (იპოთეკურ ქონებას განაგებდა). ამ თანამდებობაზე იგი მუშაობდა წლების მანძილზე, პენსიაზე გასვლამდე.

დავითის მეუღლე იყო ანა თუმანიშვილი, პროფესიით ექიმი, ცნობილი ქართველი კათოლიკე თავადის შთამომავალი. ჰყავდათ ორი შვილი: ანტონი და ანასტასია.

დავით ანტონის ძე ზუბალაშვილი გარდაიცვალა 1950 წელს. დაკრძალულია ვაკის სასაფლაოზე.

ალექსანდრე ანტონის ძე ზუბალაშვილი

ალექსანდრე ზუბალაშვილი დაიბადა 1876 წელს გორში. ოჯახური ტრადიციის მიხედვით, მიიღო კარგი განათლება, მაგრამ მას განსაკუთრებით აინტერესებდა (იზიდავდა) სამხედრო სამსახური, ამიტომ დაამთავრა იუნკერთა სასწავლებელი. გაანაწილეს რუსეთში. წლების მნძილზე მსახურობდა მეფის არმიაში. მონაწილეობდა რუსეთ-იაპონიის ომში. აქ გამოჩენილი მამაცობისათვის მიანიჭეს პოლკოვნიკის წოდება.

ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ ალექსანდრემ თავი დაანება სამხედრო სამსახურს, ჩამოვიდა საქართველოში და დამკვიდრდა გორში. ხელი მიჰყო სოფლის მეურნეობას, აგრძელებდა მამის საქმიანობას. იგი პირადად განაგებდა მათი ოჯახის კუთვნილ წყლის ნისქვილს, გატაცებული იყო ცხენების მოვლა-მოშენებითაც.

1924 წლის ცნობილი აჯანყების დროს ალექსანდრე, როგორც მეფის არმიის ყოფილი პოლკოვნიკი, დააპატიმრეს. მართალია, იმხანად გადაურჩა დახვრეტას, მაგრამ 1937 წლის რეპრესიებს ვეღარ ასცდა: გადაასახლეს ყაზახეთში, ყარაგანდის მახლობლად მდებარე ბანაკში მოხვდა, ტიფით დაავადდა და მალე (დაახლ. 1937 ან 1938 წ.) გარდაიცვალა (ოჯახს ეს ინფორმაცია შეატყობინა იქაურმა მღვდელმა, რომლის ხელშიც სული დალია თურმე ავადმყოფმა).

ალექსანდრემ რუსეთში ყოფნის დროს ცოლად შეირთო ანა ვოლკოვა. იგი წლების მანძილზე ქმართან ერთად ცხოვრობდა საქართველოში, გორში. მეუღლეებს შვილი არ ჰყოლიათ.

პავლე ანტონის ძე ზუბალაშვილი

პავლე ზუბალაშვილი დაიბადა 1879 წელს გორში. დაამთავრა გორის სემინარია. სასწავლებელში იგი გამორჩეული ყოფილა ბევრითობითა და განსაკუთრებული ნიჭიერებით, მათემატიკური აზროვნებით. მასწავლებლები და ახლობლები ყმანვილს დიდ სამეცნიერო მომავალს უწინასწარმეტყველებდნენ თურმე.

მშობლებმა უმაღლესი განათლების მისაღებად პავლე პეტერბურგში გაგზავნეს. იგი გახდა პოლიტექნიკური ინსტიტუტის სტუდენტი, მაგრამ, სამწუხაროდ, ვერ აიტანა იქაური კლიმატი, ტუბერკულოზით დაავადდა და ცოტა ხნის შემდეგ იქვე გარდაიცვალა.

მამამ შვილი გადმოასვენა პეტერბურგიდან, დაკრძალეს გორში ზუბალაშვილთა საგვარეულო სასაფლაოზე.

კათოლიკე ზუბალაშვილთა სახელოვანი გვარის ბოლო თაობის კიდევ ერთი ახალგაზრდა წავიდა ამ ქვეყნიდან უმემკვიდრეოდ. განგებამ აღარც პავლეს დააცალა თავისი ცოდნა-განათლებით კეთილი სამსახური გაენია ქვეყნისა და მშობელი ხალხისათვის, თავისი „კაცადკაცობით“ ღირსეულად გაგრძელებინა მამა-პაპათა სახელოვანი გზა.

ანტონ დაკითხის ძე ზუბალაშვილი

ანტონ ზუბალაშვილი დაიბადა 1901 წელს თბილისში. ოჯახშივე მიიღო კარგი განათლება. ბავშვობაში შეისწავლა ევროპული ენები უცხოელი მასწავლებლების მეშვეობით. გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ სწავლობდა იუნკერთა სკოლაში. ჭკვიანი, განათლებული ყმანვილი მენშევიკების ჯარების სარდალმა, გენერალმა ოდიშელიძემ, თავის ადიუტანტად დანიშნა (ოდიშელიძეს სჭირდებოდა თურმე ევროპული ენების მცოდნე ადიუტანტი. იუნკერთა სასწავლებლის დირექტორის რეკომენდაციით, ასეთად შეირჩა ანტონ დაკითხის ძე ზუბალაშვილი, რომელიც **ზედმიწვევით კარგად ფლობდა რუსულ, გერმანულ, ინგლისურ და ფრანგულ ენებს**).

1921 წელს ანტონი ემიგრაციაში გაჰყვა მენშევიკების მთავრობას. ისინი ჯერ სტამბულში შეჩერებულან, ერთხანს თავი შეუფარებიათ ქართველ კათოლიკეთა მონასტრისათვის.

შენიშვნა: ცნობილია, რომ პ.ხარისჭირაშვილის მიერ დაარსებული ქართველთა სავანე მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან მე-20 საუკუნის 20-30-იან წლებამდე ქეშმარიტად იყო არა მარტო საზღვარგარეთ არსებული ქრისტიანული რელიგიის ცენტრი, არამედ ეროვნული სულიერი კულტურის უმნიშვნელოვანესი კერაც, მშობლიური ქვეყნის უანგარო მსახური და იმავდროულად კეთილი მასპინძელი თანამემამულეებისა.

ახლობელთა გადმოცემით, 20 წლის ჭაბუკი ანტონი, საქართველოში დამყარებული ახალი პოლიტიკური რეჟიმის გამო, იძულებული გახდა სამუდამოდ დაეტოვებინა სამშობლო და საქართველოს დემოკრატიული ხელისუფლების სხვა წარმომადგენლებთან ერთად უცხოეთში გამგზავრებულიყო. როგორც ირკვევა, ანტონი სტამბულში დარჩენილა რამდენიმე

წელს, სწავლობდა თურმე კათოლიკეთა მონასტერთან არსებულ სასწავლებელშიც, თუმცა, სამწუხაროდ, იმ წლებში ანტონის სხვა საქმიანობის შესახებ ოჯახს აღარ მიუღია რაიმე ინფორმაცია გარდა იმისა, რომ 1928 წლიდან იგი საცხოვრებლად დამკვიდრებულა საფრანგეთში (პარიზში).

1938 წლიდან ანტონ ზუბალაშვილი იბრძოდა ფაშისტების წინააღმდეგ ფრანგების მხარეზე და იქვე დაიღუპა მალე (სხვა ცნობით, 1944 წელს). **ანტონს საფრანგეთის მთავრობამ გარდაცვალების შემდეგ მიაკუთვნა საპატიო ლეგიონერის ორდენი.** დაკრძალულია პარიზში პერლაშეზის სასაფლაოზე.

ანტონ დავითის ძე ზუბალაშვილს მემკვიდრე არ დარჩენია.

რაოდენ დასანანია, რომ საბჭოთა ეპოქის სასტიკმა რეჟიმმა ანტონის სახით შეინირა ზუბალაშვილთა სახელოვანი გვარის კიდევ ერთი წარმომადგენელი, ჩვენ მიერ დახასიათებული შტოს უკანასკნელი მემკვიდრე მამაკაცი საქართველოში, ნიჭიერი, უაღრესად განათლებული, დიდი მომავლის მქონე ახალგაზრდა.

ანასტასია დაკითხის ასული ზუბალაშვილი³

ანასტასია (ტასო) ზუბალაშვილი დაიბადა 1915 წლის 15 აგვისტოს. მდიდარი კომერსანტის ქალიშვილი ფუფუნებაში იზრდებოდა; მშობლებისა და გორში მცხოვრები ბებია-ბაბუას ოჯახების თბილ გარემოში ყალიბდებოდა მისი ხასიათი (სათნოება და კეთილშობილება), ადამიანთა სიყვარული და პატივისცემა...

მშობლების წყალობით, ტასო ბავშვობიდანვე ტრიალებდა მაღალ საზოგადოებაში, იცნობდა მაშინდელი თბილისის წარჩინებულ ოჯახებს, ისმენდა მათი წინაპრების მოღვაწეობა-დამსახურების შესახებ და თავადაც ოცნებობდა მიებაძა მათთვის ქველმოქმედებაში.

ქ-ნი ტასოს ნათლიები იყვნენ საქართველოს ტახტის მემკვიდრე გიორგი ბაგრატიონი და მისი მეუღლე ელენე ზლატინსკაია.

მშობლებმა ქალიშვილის აღსაზრდელად მოიწვიეს გერმანელი აღმზრდელი ფროილან ოტილია, რომელიც ბავშვს ასწავლიდა უცხო ენებს, ასევე ხელსაქმეს (ქსოვას, ქარგვას; ნამცხვრების ცხობას...).

მართალია, 1921 წლის თებერვლის ბოლოს მილიონერის ქალიშვილის „ზღაპრული, უღამაზესი ბავშვობა“ სრულიად

³ მართალია, წიგნში ქვეთავების მიხედვით ცალ-ცალკეა დახასიათებული კათოლიკე ზუბალაშვილთა ერთი შტოს მხოლოდ მამაკაცების ცხოვრება-საქმიანობა, მაგრამ ამჯერად მართებულად (და საჭიროდაც) მივიჩნიეთ ჩვენი თხრობა დაგვემათავრებინა ამ სახელოვანი შტოს უკანასკნელი შთამომავლის – ქ-ნი ანასტასიას საინტერესო ბიოგრაფიით.

მოულოდნელად შეცვალა მწარე სინამდვილემ (შიშმა, სიღარიბემ, საზოგადოების მხრიდან „კრიტიკულმა“ დამოკიდებულებამ), მაგრამ მან მაინც შეძლო კარგი განათლების მიღება: თბილისში დაამთავრა რუსული სკოლა, შემდეგ – სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიური ფაკულტეტი (მამის სურვილის მიხედვით) და სამედიცინო ინსტიტუტის სტომატოლოგიური ფაკულტეტი (დედას გაუნია ანგარიში).

ქ-ნ ტასოს ერთხანს სამსახურიც დაუნყია, აპირებდა სამეცნიერო მუშაობის გაგრძელებას, მაგრამ მალე გათხოვდა და შემდეგ აღარსად უმუშავია. მისი მეუღლე – ვიქტორ კოჩიაშვილი გახლდათ მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ფიზიკური ქიმიის კათედრის გამგე, უნიკალური განათლების მქონე პიროვნება და გამორჩეული მამულიშვილი.

ანასტასია ზუბალაშვილი გარდაიცვალა 2007 წლის 31 ოქტომბერს, 92 წლის ასაკში. დაკრძალულია ვაკის სასაფლაოზე მეუღლისა და მშობლების გვერდით.

ქ-ნი ტასო ზუბალაშვილი ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე ფხიზელ დარაჯად ედგა წინაპართა ხსოვნას; საინტერესო მოგონებებით წარმოაჩენდა ერისა და ქვეყნის წინაშე მამა-პაპათა უდიდეს ღვანლს (რაც, სამწუხაროდ, მაშინ ქვეყნის პოლიტიკური რეჟიმიდან გამომდინარე თითქმის მივიწყებული იყო); სიამაყით ჰყვებოდა ზუბალაშვილთა გვარის სახელოვანი ცხოვრების ეპიზოდებს, მათი ქველმოქმედების ცალკეულ ფაქტებს.

აქვე მადლიერებით დავსძენთ: კითხულობ ქ-ნი ტასოს უამრავ მოგონებას (რომელიც დრო და დრო იბეჭდებოდა პრესის ფურცლებზე ძირითადად 1980-იანი წლების შემდეგ), პირველ ყოვლისა, თვალწინ წარმოგიდგებათ ზუბალაშვილთა გვარის ღირსეული ადამიანები და იმავდროულად გრძნობ, რომ ამ უმშვენიერეს ქალბატონშიც ძალუმადაა დაღუპილი წინაპრების საუკეთესო თვისებები. ამიტომ იყო, რომ თავადაც ხშირად იმეორებდა: „სიმდიდრეს მაშინ აქვს ფასი, თუ კეთილი საქმეებისთვის იყენებ და სარგებლობას მოუტან ადამიანებს“.

ნამდვილად სამაგალითოა ქ-ნი ტასოს შემართება ზუბალაშვილთა სახელისა და ღირსების დაცვა-შენარჩუნებაში. შინაც კი, როცა საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ზუბალაშვილები და მათი მსგავსი მოღვაწეები „ბურჟუებად“ და ხალხის მტრებად იყვნენ გამოცხადებული. მავანი და მავანი სარგებლობდა არსებული პოლიტიკური რეჟიმით და სხვადასხვა ფორმით შეურაცხყოფდნენ ერისათვის მოამაგე მამულიშვილების ხსოვნას.

სამწუხაროდ, ასეთი დამოკიდებულება კარგახანს გრძელდებოდა ჩვენში: ახალ ხელისუფლებას სურდა „ძვირფესვიანად ამოეძირკვა წარსულის გადმონაშთები“, უმოწყალოდ ანადგურებდნენ სამშობლოს ერთგულ ქველმოქმედთა მიერ შექმნილ ეროვნულ სიმდიდრეს, ძვირფას შენობა-ნაგებობებს, ეკლესია-სასაფლაოებს, და სხვა ამგვარ ფასეულობებს...

ანალოგიურ „შემუსვრებს“ ვერ გადაურჩა სოლოლაკში ზუბალაშვილთა საგვარეულო სასაფლაო და ეკლესიაც: სასაფლაო გააუქმეს, მარმარილოს საფლავის ქვები დაიტაცეს... გაძარცვეს და გაანადგურეს ეკლესიაც. იქაური უნიკალური ორლანი (გერმანიიდან ჩამოტანილი) დაშალეს და გაყიდეს მილებად (რომლებიც ძირითადად მეთევზეებს შეუძენიათ), ხოლო ტაძრის ამბიონი (ძვირფასი ხისაგან დამზადებული) რომელიცა დუქნისა თუ რესტორნის დახლად გადააკეთეს...

გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან ქ-ნი ანასტასია ჟურნალისტთა ყურადღების ცენტრში მოექცა სწორედ იმის გამო, რომ იგი გახლდათ ჩვენში სახელოვანი გვარის უკანასკნელი შთამომავალი. საგულისხმოა, რომ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამხობის შემდეგ, პროგრესულად მოაზროვნე ქართველობაში უფრო გაძლიერდა და აშკარად გამოიკვეთა ეროვნული სიამაყის შეგრძნება, წარსულის ჯანსაღი ფესვების გაცოცხლებისა და საუკეთესო ეროვნული ტრადიციების შემოქმედებითად გამოყენების ინტერესი სახელოვანი მამულიშვილების საქმეთა დღევანდელობაში გადმოტანით. ასეთ ვითარებაში შეუძლებელია, ჩვენში ვინმემ ისაუბროს წინა ეპოქის ეკონომიკურ ცხოვრებაზე, ვაჭრობა-მრეწ-

ველობის ჩასახვა-განვითარებაზე და გვერდი აუაროს კათო-
ლიკე ზუბალაშვილების რამდენიმე თაობის თვალსაჩინო წარ-
მომადგენლებს. ამის გამოც თავის დროზე ამ გვარის შესახებ
არსებული საარქივო მასალების, ცალკეული წიგნების გვერ-
დით მეტად ფასეული აღმოჩნდა ქ-ნ ანასტასიას მოგონებები:
„ქ-ნი ტასო იმ იშვიათ ადამიანთა რიცხვს ეკუთვნის, რომლე-
ბიც მბრუნებენ ნაპერწკლებად აქა-იქ ანთია. მათ ძველი, დახ-
ვენილი ინტელიგენციის სუნთქვა და ხიბლი მოიტანეს ჩვენამ-
დე. ქველმოქმედებით გამორჩეულ ზუბალაშვილთა უკანას-
კნელ შთამომავალს უმდიდრესი და უკეთილშობილესი ოჯახი-
დან მოგონებებილა შემორჩა“ (თ. წილოსანი).

დიახ, ქ-ნი ტასო გახლდათ ზუბალაშვილთა გვარის
ცოცხალი ენციკლოპედია. როცა ეცნობი მის პირად არქივს
(რომელიც ფაქტობრივად არის თავისი წინაპრების ცხოვრე-
ბა-საქმიანობის ამსახველი მასალები), გული მადლიერების
გრძნობით გევსება და აღარ გეეჭვება, რომ უფალმა ამ მშვე-
ნიერ ქალბატონს საგანგებოდ აჩუქა ხანგრძლივი სიცოცხლე,
ნათელი გონება და ფიზიკური შესაძლებლობა, რათა დღევან-
დელი საზოგადოებისათვის გაეცნო მამა-პაპათა სამაგალითო
პიროვნული ღირსებანი და ქვეყნისათვის დიდად სასარგებლო
საქმიანობანი... ამიტომ იყო, რომ ქ-ნი ტასო, მიუხედავად
ხანდაზმულობისა, ყოველთვის სიამოვნებით თანხმდებოდა
ჟურნალისტებს ინტერვიუზე და თანამედროვე საზოგადოე-
ბას საჯაროდ აცნობდა თავის გულისტკივილსა თუ სურვი-
ლებს. ასეთ საკითხებზე ხშირად მიმართავდა ოფიციალური
განცხადებებით ხელისუფლებასაც და სთხოვდა სათანადო
დახმარებას. მისი უდიდესი სურვილი იყო, მემორიალური და-
ფები გაეკეთებინათ დღევანდელი მარჯანიშვილის თეატრის,
ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის, ბავშვთა I საავადმყო-
ფოს... შენობებზე მათი თავდაპირველი ამშენებლების ინ-
ფორმაციებით. ასევე ძალიან წუხდა ძმები ზუბალაშვილების
ქურჩის სახელწოდების შეცვლის მცდელობის გამო, ოცნებობ-
და ნიკოლოზ გიორგის ძე ზუბალაშვილის დამსხვრეული ბი-
უსტის აღდგენაზე...

უზომოდ სწყდებოდა გული იმაზეც, რომ უცხოეთში მცხოვრები მათი ნათესავების, განსაკუთრებით, ლევან და იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილების მემკვიდრეობა, მათ შორის, ხელოვნების უნიკალური ნიმუშები და სხვადასხვა სახის კოლექცია პოლიტიკური ვითარების გამო ვერ დაუბრუნდა სამშობლოს, საქართველოს.

საზრუნავი (და სატკივარიც!) კიდევ ბევრი ჰქონდა ამ კეთილშობილ ქალბატონს, რომელიც, მიუხედავად ყველაფრისა, მაინც ხშირად იმეორებდა: „ღმერთმა ქართველ ხალხს მშვიდობაში მოახმაროს ზუბალაშვილთა დანატოვარი სასახლეები და სხვა სიმდიდრენიც, ოღონდ მთლიანად ნუ დაივიწყებენ მათს სახელსა და ღვანლს“.

ქ-ნი ანასტასია ზუბალაშვილის ეს სიტყვები თანამედროვეთათვის ანდერძიცაა და ერთგვარი გაფრთხილებაც, რამეთუ „დაცემა იწყება იქიდან, სადაც თავდება წარსულის ხსოვნა“.

ზუბალაშვილთა მეცნიერება-ქველმოქმედების ზოგადი ნუსხა

წერილობითი მასალების მიხედვით, კათოლიკე ზუბალაშვილთა I და II თაობის წარმომადგენლები თავიდანვე გამორჩეულნი ყოფილან კეთილშობილებით, კაცთმოყვარეობით. ჭეშმარიტი ქრისტიანები განსაკუთრებით ზრუნავდნენ ღარიბ მოსახლეობაზე, ეხმარებოდნენ როგორც მატერიალურად, ისე სულიერი ცხოვრებისათვის ნორმალური პირობების შექმნაში. და, რაც მთავარია, ყოველთვის ფიქრობდნენ საერთო ეროვნულ საქმეებზე, ხალხის საზოგადო სატკივარზე, რომელთა მოგვარება-მონესრიგებისათვის მეფე-დიდებულებსაც კი ხშირად სთხოვდნენ დახმარებასა და თანადგომას.

მომდევნო III-IV თაობის ზუბალაშვილები, რომლებიც უკვე XVIII საუკუნის ბოლოდან ქვეყანაში ცნობილი იყვნენ წარმატებული სავაჭრო საქმიანობით, დიდძალი ქონებით, უფრო თავლსაჩინოდ აგრძელებდნენ მამა-პაპათა ტრადიციას ქველმოქმედებაში. გარდა ამისა, ისინი ხელისუფლების წარმომადგენლებს ყოველთვის ედგნენ გვერდით საქვეყნო, საერთო-სახალხო ღონისძიებებში, განსაკუთრებით ომიანობის ყაშს – მიძიმე პოლიტიკურ სიტუაციებში. ისტორიული წყაროებით ცნობილია, რომ ივანე გიორგის ძე ზუბალაშვილმა და მისმა ნათესაებებმა ქვეყანას დიდი სამსახური გაუწიეს ასპინძის ომის, ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევების დროს... უსახლკარო და უმწეო მდგომარეობაში მყოფ თბილისისა და მისი შემოგარენის მოსახლეობას ეხმარებოდნენ ყოველნაირად: საკვები

პროდუქტებით, საქონლით, სახლის ასაშენებელი მასალით, ფულით და ა. შ.

ზუბალაშვილთა საქველმოქმედო საქმეები კიდევ უფრო მრავალფეროვანი გახდა XIX საუკუნიდან, როცა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა ასპარეზზე მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავეს ივანეს მემკვიდრეებმა და სხვა ახლო ნათესავებმა. ამ დროიდან (განსაკუთრებით 1850-იან წლებში) ზუბალაშვილები ეწეოდნენ მეცენატობას განათლება- კულტურის სფეროშიც. პეტრე ხარისჭირაშვილმა იაკობ ზუბალაშვილის ოჯახის უხვი შეწირულობით შეძლო დაეარსებინა ქართული სტამბა ვენეციაში. იქ დაბეჭდილ ქართულ წიგნებსაც ისევ ზუბალაშვილები ავრცელებდნენ სამშობლოში....

სათანადო მონაცემებზე დაყრდნობით, 1800-იანი წლებიდან XX საუკუნის 20-იან წლებამდე უკეთ შეიძლება თვალი გავადევნოთ ზუბალაშვილთა საქმიანობას, დავასახელოთ მათი მართლაც უსაზღვრო ქველმოქმედების კონკრეტული მაგალითები, თუმცა, როგორც მათი თანამედროვენი აღნიშნავენ, ხილული თუ უხილავი ფორმით გაღებული ზუბალაშვილთა მოწყალების ზუსტი აღწერა შეუძლებელი ჩანს. მიუხედავად იმისა, რომ წიგნში გზა და გზა მოთხრობილია ზუბალაშვილთა რამდენიმე თაობის ცხოვრება-საქმიანობის შესახებ, შეძლებისდაგვარად წარმოჩენილია მათი დიდი დამსახურება ქვეყნისა და ერის კეთილდღეობის თვალსაზრისით, მკითხველს რომ უკეთ გაუადვილდეს ყოველივე ზემოთქმულის ერთიანობაში აღქმა, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ კონკრეტული მონაცემებით, მხოლოდ ფაქტების დასახელებით, წარმოგვედგინა ზუბალაშვილთა მიერ გაღებული შეწირულობების სიაც (თანხა ყველგან გულისხმობს ოქროს მანეთს).

1) 80 ათასი მანეთი თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის (დღევანდელი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის I კორპუსი) მშენებლობისათვის.

2) 20 ათასი ქ.შ.ნ.კ.გ. საზოგადოების დასაფუძნებლად (ზუბალაშვილები იყვნენ ამ საზოგადოების მსხვილი დამფინანსებლები).

- 3) 53 ათასი წ. კ. გ. საზოგადოებას 1908-1918 წლებში ზუბალაშვილების სახელობის სტიპენდიანტებისათვის.
- 4) 160 ათასი ბათუმის კათოლიკური ეკლესიის ასაგებად.
- 5) 600 ათასი (ერთჯერადი) ქალაქის გამგეობას (ნიკოლოზ ზუბალაშვილის ნაანდერძევი), შემდეგ კი რამდენიმე ათეული ათასი (ძმები ზუბალაშვილებისა) თბილისის უპოვართა თავშესაფრის აშენება-მონყობა და მოვლა-პატრონობისათვის.
- 6) 75 ათასი 1901 წელს კონსტანტინეს სულის მოსახსენებლად ნათესავთა და მოსამსახურეთათვის.
- 7) 350 ათასი თბილისის სახალხო სახლის (თეატრის) აშენება-დაფუძნება-გაფართოებისათვის.
- 8) 6 ათასი მანეთი სათავადაზნაურო სკოლას კონსტანტინე ზუბალაშვილის სახელობის ერთი სტიპენდიისათვის.
- 9) 230 ათასი თბილისში (და, საერთოდ, ამიერკავკასიაში) პირველი ბავშვთა საავადმყოფოსათვის.
- 10) რამდენიმე ათასი უფასო სასადილო „სამადლოს“ მონყობა-შენახვისათვის (1921 წლამდე).
- 11) 30 ათასი საქართველოს კათოლიკურ ეკლესიებს (ნიკოლოზ ზუბალაშვილისაგან).
- 12) 10 ათასი თბილისის მუსიკალური სკოლის (დღევანდელი კონსერვატორიის) ასაშენებლად.
- 13) 10 ათასი სოფელ უდის კათოლიკური ეკლესიის მშენებლობისათვის.
- 14) 10 ათასი წ.კ.გ. საზოგადოებას დაარსების 25 წლისთავის აღსანიშნავად (სტ. ზუბალაშვილისაგან).
- 15) 10 ათასი წ.კ.გ. საზოგადოებას 1904 წლის ნოემბერში ლევან, პეტრე და იაკობ ზუბალაშვილებისაგან სტეფანეს ხსოვნის აღსანიშნავად.
- 16) 5 ათასი მანეთი ქართულ დრამატულ საზოგადოებას 1904 წლის ნოემბერში ძმები ზუბალაშვილებისაგან სტეფანეს ხსოვნისათვის.
- 17) 10 ათასი თბილისის თვითმმართველობას ქალაქის კეთილმონყობისათვის.

18) 15 ათასი გორის მაზრაში მცხოვრები ერთი ლარიზი ოჯახის შვილის სტიპენდიისათვის (ნიკოლოზ ზუბალაშვილი საგან).

19) 15 ათასი რუსეთ-იაპონიის ომში დაჭრილთათვის საავადმყოფოს ასაშენებლად.

20) ლაზარეთისათვის სასტუმრო „ლონდონი“ და 20 ათასი მან. ქალაქის თვითმმართველობას დაჭრილ მეომართა დასახმარებლად.

21) 5 ათასი „ივერიის“ რედაქციას (ერთჯერადი შენირულობა. საერთოდ კი „ივერია“ ბერჯერ გადაურჩა დახურვას ზუბალაშვილთა წყალობით).

22) 5 ათასი მან. სოლოლაკში კათოლიკეების სასაფლაოს გალაგნის შესაკეთებლად.

23) 2,5 ათასი თბილისის „შრომისმოყვარეთა საზოგადოებას“.

24) 4 ათასი ლარიზებისათვის დასარიგებლად სტეფანე ზუბალაშვილის დაკრძალვის დღეს

25) 2 ათასი თბილისის უსინათლოთა სკოლას.

26) 2 ათასი ქუთაისის ერთ-ერთ სკოლას.

27) 2 ათასი გორის კათოლიკურ ეკლესიას.

28) 3 ათასი ქუთაისის კათოლიკურ ეკლესიას და მის სკოლას.

29) 3 ათასი თბილისის წმ. პეტრე-პავლეს კათოლიკურ ეკლესიას.

30) 2 ათასი თბილისის კათოლიკურ ეკლესიასთან არსებულ „სავარდის“ ძმობას.

31) 15 ათასი ბაქოს ტექნიკური სკოლის ლაბორატორიის გასაფართოებლად.

32) 3 ათასი ბაქოში მომხდარ სისხლისღვრის მსხვერპლთა დასახმარებლად.

33) 2-2 ათასი თბილისის გაზეთების რედაქციებს სააღდგომოდ ლარიზებისათვის დასარიგებლად.

34) ასი თუმანი (რამდენჯერმე) თბილისის დრამატული საზოგადოების გამგეობას.

35) ათასი მანეთი გორში გადმოსახლებული გლეხების დასახმარებლად.

36) ათასი მანეთი ხიზაბავრაში სკოლის ასაგებად.

37) 10 ათასი თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა კომიტეტს დაჭრილ მეომართათვის.

38) რამდენიმე ათასი ყოველწლიურად დღესასწაულების დღეებში ღარიბთა დასახმარებლად.

39) 1902-1903 წლებში ზუბალაშვილების დაფინანსებით გამოიცა 20 დასახელების ქართული წიგნი.

40) უხვი შეწირულობა გორის კათოლიკური ეკლესიის ასაშენებლად 1810 წ. და მასთან არსებული სამრევლო სკოლისათვის (შემდგომშიც სისტემატურად ეხმარებოდნენ ფინანსურად ორივე მათგანს).

41) დიდი ფულადი შეწირულობანი თბილისის თავადაზნაურთა საადგილმამულო ბანკის დასაარსებლად (მისი გამგეობის წევრები ზუბალაშვილებიც იყვნენ).

42) სოფლისა და ქალაქის ღარიბ მოსახლეობას უფასოდ მკურნალობდა და ავადმყოფებს საჭირო საკვებსა და წამლებს უგზავნიდა ზაქარია ზუბალაშვილი (სისტემატურად).

43) ზუბალაშვილების დაფინანსებითა და ხელშეწყობით დაიწერა და დაიბეჭდა მის. თამარაშვილის წიგნები.

44) თითქმის უსასყიდლოდ გადაეცა თბილისის გამგეობას სასტუმრო „პალასის“ დიდებული შენობა (დღევანდელი ხელოვნების მუზეუმი) სასულიერო სემინარიისათვის.

45) საჩუქრად გადაეცა ქალაქის ხელმძღვანელობას სტეფანე ზუბალაშვილის საცხოვრებელი სამსართულიანი სახლი (გარდაცვალების შემდეგ).

46) ჟურნალ „ნაკადულის“ რედაქცია შეიფარეს საკუთარ სახლში და მუდმივად აფინანსებდნენ.

47) შეაკეთეს და გააფართოვეს თბილისის მიძინების კათოლიკეთა ეკლესია.

48) აქტიურად მონაწილეობდნენ საქართველოს სხვადასხვა მხარეში კათოლიკური ეკლესიების მშენებლობაში. ხშირად ეხმარებოდნენ მათ როგორც ფინანსურად, ისე ნივთიერი შეწირულობებით.

49) ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს სისტემატურად ეხმარებოდნენ ფინანსურად, იმავდროულად ერთჯერადი სახითაც უგზავნიდნენ ფულად შეწირულობებს.

50) ზუბალაშვილთა სახელობის სტიპენდიების გარდა, ისინი აფინანსებდნენ აგრეთვე სწავლის მსურველ ცალკეულ ახალგაზრდებს – ხელმოკლე ოჯახის წევრებს.

51) აარსებდნენ და მომდევნო წლებშიც უხვად აფინანსებდნენ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სკოლებს.

52) საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ზუბალაშვილების აგებული უამრავი შენობა დარჩა თბილისის გამგებლობაში.

(დამატებითი სხვა ინფორმაციისათვის იხ. აგრეთვე ანოტირებული ბიბლიოგრაფია)

ლიტერატურა და წყაროები

- ახუაშვილი ი. – ზუბალაშვილთა ამაგიანი გვარი: გაზ. თბილისი, 1989, 14/VI.
- ახუაშვილი ი. – ზუბალაშვილების ხსენება ყველას როდი ეგების: გაზ. მეოთხე, 2004, V.
- ბარამიძე ალ. – ჩვენი ცხოვრების ლამპარი: გაზ. კომუნისტი, 1988, 18/X.
- ბარდაველიძე ნ. – სიკეთის მოტანა შეუძლია: გაზ. თბილისი, 1989, 7/XII.
- ბარდაველიძე ნ. – მარიამის ამალეების კათედრალური ეკლესია: გაზ. საბა, 2004, აგვისტო.
- ბარდაველიძე ნ. – ასე იქმნება ისტორია: გაზ. საბა, 2009, №9.
- ბერიძე ვ. – თბილისის ხუროთმოძღვრება, ტ. 1, თბ., 1960; ტ. 2, თბ., 1963.
- ბერიძე თ. – ... და აღმოცენდა თბილისი, თბ., 1977. #9
- ბლუაშვილი უ. – მესხეთის სახელოვანი შვილები, თბ., 2008.
- ბოჭორიშვილი ნ. – ზუბალაშვილების საქმე და ქველმოქმედება: გაზ. აღორძინება, 1997, 25/X.
- გაბრიჭიძე მ. – მილიონერების შთამომავალი: გაზ. ვერსია, 2005, 28-30/I.
- გაიპარაშვილი ზ. – საუკუნის ნიშანსვეტი, თბ., 2007.
- განთიადი (ჟურნ.) — ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი, 1915, №1 (ქუთაისი).
- გერსამია თ. – ძველი თბილისი, თბ. 1984.
- გვენცაძე ლ. – ბავშვთა პირველი საავადმყოფო სამოცი წლისაა, თბ., 2000.

- გიგაური ალ. – შთამომავალნი: გაზ. კვალი, 2003, №32, 22-26/IX.
- გოგოლიშვილი ოთ. – ბათუმის კათოლიკეთა ეკლესია: გაზ. საბა, 2007, №3.
- გოცირიძე ბ. – ღვანღმოსილნი: გაზ. გორი, 1991, 7/XI.
- გუგუშვილი პ. – საქართველოს და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში, ტ. 5, 1962.
- დიუმა ალ. — კავკასია, თარგმანი (თ. ქიქოძე, ი. ბერძენაძე, გ. ეზიკაშვილი), გამომც. აგორა, 2009.
- ერაძე ეთ. – „რაც ზუბალაშვილებს დაგვრჩა ღმერთმა მშვიდობაში მოგახმაროთ“: გაზ. კვირის პალიტრა, 2004, 22-28/III.
- ვარძიელი ე. – ბათუმის ქართული კათოლიკური ეკლესია: გაზ. საბა, 1997, ნოემბერი.
- ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარება და საქალაქო მშენებლობის ზრდა თბილისში (კრებული), თბ., 1984.
- ზედელაშვილი ნ. – ზოგიერთი საკითხი ქართველ ბიზნესმენთა და სამამულო მენარმეობის ისტორიიდან: ჟურნ. „ორნატი“, 2009, №3.
- ზურაბიშვილი ილ. – რამდენიმე დღე ბაქოში (გაკვერით): ივერია, 1903, 19 დეკ., №271, გვ. 2-3; 20 დეკ. №272, გვ. 2-3; 22 დეკ., №274, გვ. 1-2; 24 დეკ., №275, გვ. 3; 28 დეკ., №278, გვ. 1-2; 31 დეკ., №280, გვ. 2-3.
- თათარაშვილი ნ. – ქართველ ქველმოქმედთა მიერ ხალხისათვის ნაჩუქარი შენობები კვლავ ხალხს უნდა დაუბრუნდეს: ჟურნ. „სპექტრი“, თბ. 2008.
- თამარაშვილი მიხ. – ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის (XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე), ტფილისი, 1902.
- თამარაშვილი მიხ. – ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბ., 1995.
- თბილისის საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცული ჟურნალ-გაზეთების მასალები (1860-1918წწ.). (თითოეულის ზუსტი დასახელება-მითითებული)

- ბა მოცემულია ტექსტში, აგრეთვე ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში).
- თბილისი – გამოც. „ბეთანია“, თბ., 2002.
- თუთაევი ალ. – წერილი რედაქციას (დავით ზუბალაშვილის ბიოგრაფია): ივერია, 1904, 1 ივნისი, №126, გვ.3.
- თუმანიშვილი ელ. – ერთხელ კიდევ ზუბალაშვილების ქველმოქმედების შესახებ: გაზ. საქართველოს კათოლიკე, 1994, №8 (ნოემბერი).
- იოსელიანი ავთ. – ქართული მნიგნობრობის, წიგნისა და სტამბის ისტორიის საკითხები, თბ., 1990.
- კაციაშვილი თ. – რატომ დარჩა ზუბალაშვილების უნიკალური კოლექცია საფრანგეთში: ჟურნ. რეიტინგი, 2005, 29/VIII, №35.
- კვარაცხელია ნ. – დაცემა იწყება იქიდან, სადაც მთავრდება წარსულის ხსოვნა: გაზ. რეზონანსი, 2006, 26/XII.
- კომახიძე თ. – ბათუმის ამაგდარნი, ბათ., გამოც. „აჭარა“, 1993.
- კუკავა ირ. – ქველმოქმედთა გვარისა: გაზ. თბილისი, 2005, 12/XI.
- კუპრეიშვილი ნ., წულაია ფ. – უსისხლო ომში ანუ უხმოდ განფენილი მადლი: ჟურნ. შომეგა, 2001, ნოემბერი.
- ლომსაძე შ. – მიხეილ თამარაშვილი და ქართველი კათოლიკენი: მაცნე (ენისა და ლიტერატურეს სერია), 1978, №2.
- ლომსაძე შ. – გვიანი საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან. ახალციხური ქრონიკები, თბ, 1979.
- ლომსაძე შ. – მესხები, თბ., 1997.
- „მეოთხე“ (გაზეთი) – ოქროს ფონდი: ფული თვითმიზანი კი არა საშუალებაა. ზუბალაშვილები: 2005, 24/XII.
- მირიანაშვილი პ. (კლდია) – სტეფანე ზუბალაშვილი: ჟურნ. „ჯეჯილი“, 1904, ოქტომბერი.
- მიქიაშვილი ნ. – ვის სტუმრობდა ალ. დიუმა საქართველოში, რა წვლილი შეიტანეს საქართველოს ისტორიაში ძმებმა ზუბალაშვილებმა და რატომ არ აფასებენ მათ ღვანლს?: გაზ. მთელი კვირა, 2004, 21/VI.

- მჭედლიძე სიმონ (მღვდ.) — ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი: ჟურნ. განთიადი, ქუთაისი, 1915, №1, ნაკაიძე ლ. — ზუბალაშვილები — ქართველ მრენველთა წინაპრები: გაზ. მშვიდობა ყოველთა, 1999, 1-15/VI.
- ნაკაიძე ლ. — ზუბალაშვილების ერთადერთი შთამომავალი: გაზ. მშვიდობა ყოველთა, 1999, 15-30/VI.
- ნიკობაძე ი., ტატიშვილი ირ., ქურჩიშვილი ი. — თბილისის ქალაქის პირველი კლინიკური საავადმყოფო, თბ., 1961.
- ნიკოლეიშვილი ავთ. — სტამბოლში ქართული წიგნის ისტორიიდან: კრებ. «ქართველური მემკვიდრეობა», XI, 2007.
- ნიკოლეიშვილი ავთ. — ქართული კულტურის კერა და ქართველები თურქეთში, ქუთ., 2009.
- პაპაშვილი მ. — საქართველო-რომის ურთიერთობა, თბ., 1995.
- რობაქიძე ა. — «ძმები ზუბალაშვილების ქველმოქმედება მხოლოდ ზვიად გამსახურდიამ დააფასა»: «მთავარი გაზეთი კვირას», 2004, 20-27/VI.
- როსტომაშვილი ივ. — სიტყვა თქმული 27 ენკენისთვეს, 1904 წ., სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის დასაფლავების დღეს: ჟურნ. «მოგზაური», 1904, №7-8.
- სააკაშვილი მ., გელაშვილი ა., ჭეიშვილი ზ., ჩხეიძე ც. — საქართველოს მედიცინის ისტორია, ტ. IV, წიგნი I, XIX საუკუნე, თბ., 1960.
- საქართველოს სიძველენი, ტ.1, ტფ., 1899.
- საქართველოს გ.ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის მასალები.
- საქართველოს ეროვნული არქივის მასალები.
- საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ი.გრიშაშვილის სახელობის თბილისის ისტორიის მუზეუმის («ქარვასლა») მასალები. (აქ იწახება სახალხო სახლის, ბავშვთა საავადმყოფოსა და ლარიბთა თავშესაფრის ფოტოების სპეციალური ალბომები, რომლებიც ქალაქის გამგეობამ საჩუქრად მიართვა ზუბალაშვილებს).
- საქართველოს რესპუბლიკა (გაზეთი) — ბავშვებს ზუბალაშვილების დანატოვარს ართმევენ: 1998, 17/IX.

საქინფორმი - ბათუმის ეკლესიის ახალი სიცოცხლე: გაზ. კომუნისტი, 1988, 11/IX.

სიღამონიძე ვ. - შექსპირის პირველი ქართველი კომენტატორი (იოსებ ზუბალაშვილი): გაზეთი „ნიგნის სამყარო“, 1985, 23 იანვარი, №2.

სურმანიძე რ. - მფარველი ანგელოზები, ბათუმი, 2005.

ტაგანაშვილი გ. - 1837 წელი ანუ ნიკოლოზ პირველის სიკვდილისაგან გადარჩენა: გაზ. კვირის პალიტრა, 1999, 22-28/III.

ტატიშვილი ირ., დეკანოსიძე თ. - მოსკოვის უნივერსიტეტი და ქართველი ახალგაზრდობა, თბ., 1960.

ტაძარი - თბ. სახ. უნტ. გამომც., 2000.

ტოლიაშვილი ი. - ფესვი სულიერ სამკვიდრებელში: გაზ. თბილისი, 1992, 27/V.

ტოტორიავა გ. - ხსოვნა გულისა: ჟურნ. ჯვარი ვაზისა, 1988.

უნივერსიტეტი (ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 1918-2008), - თბ., 2008.

ფაღავა ბ. - პედაგოგიის განვითარების საწყისები საქართველოში, თბ., 1973.

ფეიქრიშვილი ფ. - საქართველოში კულტურულ-საგანმანათლებლო ტრადიციის ისტორიიდან (მეცენატი ზუბალაშვილები): წაკითხულია მოხსენებად 2009 წლის 15 ოქტომბერს ქუთაისში ი. ჭავჭავაძის სახელობის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის პირველ საერთაშორისო კონფერენციაზე, რომელიც მიეძღვნა საქართველოში ნიგნის ბეჭდვის 300 წლისთავს (იხ. აქვე დანართი).

ფრიდონაშვილი ნ. - „ჩვენი გვარისათვის ჯოჯოხეთი დღესაც გრძელდება“: გაზ. ახალი თაობა, 2004, 20/XII.

ფრიდონაშვილი ნ. - მარჯანიშვილის თეატრი დანგრევას გადაურჩა: გაზ. ახალი თაობა, 2005, 29/IX.

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. IV, თბ., 1979.

ქართული ნიგნი (გაზ.), 2001, №4, აპრილი, გვ.10: ქველმოქმედნი ზუბალაშვილები.

ქიქავა თ. - ზუბალაშვილთა კარმიდამო, სადაც ისვენებდა... გაზ. ქართველი ერი, 1993, ივლისი.

ქიქავა თ. – ზუბალაშვილები: გაზ. ბიზნეს-კურიერი, 1993, 10/VI.

ქიქავა თ. – ზუბალაშვილების ნაკვალევზე: გაზ. ბიზნეს-კურიერი, 1993, 9/VII.

ქიქოძე გ. – სიტყვა წარმოთქმული სტეფანე ზუბალაშვილის დაკრძალვის დღეს (იხ. ზ. ჭიჭინაძე, „მოგონება სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილისა“, გვ. 51-53).

ქიქოძე გ. – რჩეული თხზულებანი ტ.1, თბ., 1963 (გვ. 220-ის სქოლიო).

ყრუაშვილი ნ. – ხიზაბავრა, თბ., 2009.

შიშველაშვილი თ. – მთავარმა ექიმმა არ იცის, როგორ აღმოჩნდა ბავშვთა საავადმყოფო პრივატიზაციის ნუსხაში: გაზ. თბილისი, 2001, 14/VI.

შიშველაშვილი თ. – წართმეული ნაძვის ხე: გაზ. თბილისი, 2001, 21/VII.

შარაძე გ. – აკაკის იუბილე, თბ., 2006.

ძამუკაშვილი ც. – ქველმოქმედი ძმები: გაზ. სახალხო ჯანმრთელობა, 1969, 10/VII.

ჩიხლაძე ნ., კერესელიძე მ. – სამედიცინო ეთიკის პრინციპები საქართველოს ჯანდაცვაში: თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის შრომები, ტ.3, ნაწ. I, 2003, იანვარი-მარტი.

ცხადაძე ა. – ქართველი მეცენატები „გუშინ“. ძმები ზუბალაშვილები: ჟურნ. „ცნობის ფურცელი“, 2007, 2 ნომბ., გვ.4.

წერეთელი აკ. – სიტყვა თქმული ს.ტ.კ. ზუბალაშვილის დასაფლავების დღეს: ივერია, 1904, 30 სექტემბერი.

წილოსანი თ. – ლეგენდა წყალზე: გაზ. დედამიწა, 1991, 25/1.

წილოსანი თ. – ზუბალაშვილთა შთამომავალი: ჟურნ. საქართველოს ქალი, 1991, №6.

ჭიჭინაძე ზ. – აბატი პეტრე ხარისჭირაშვილი, ტფ., 1895.

ჭიჭინაძე ზ. – კათოლიკეთა ეკლესია საქართველოში, თფ., 1903.

ჭიჭინაძე ზ. – სახალხო სამეცნიერო წიგნები გამოცემული სტეფანე ზუბალაშვილის საფასით, თბ., 1903.

- ჭიჭინაძე ზ. — იაკობ ივანეს ძე ზუბალაშვილი (ქართული მატერიალისტური ქარხნის დაარსების ამბავი): ჟურნ. „მოგზაური“, 1903, №3-4; განყ. II, გვ. 76-88.
- ჭიჭინაძე ზ. — კათოლიკური ეკლესიის კურთხევა ბათუმში (ივერია, 1903, №99).
- ჭიჭინაძე ზ. მრენველობის წარმომადგენნი და ისტორია ზუბალაშვილების გვარისა, ტფ. 1903; II გამოც. 1906.
- ჭიჭინაძე ზ. — ქართველ კათოლიკეთ მოღვაწენი და მესხეთ-ჯავახეთის ცნობები, თფ., 1904.
- ჭიჭინაძე ზ. — სამაგალითო ადამიანი — სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი, თბ., 1904 (მეორე გამოცემა).
- ჭიჭინაძე ზ. — ქართველთ კათოლიკენი და საქართველოს დაკარგული სოფლები, თბ., 1904.
- ჭიჭინაძე ზ. — ზ. მიქელის ძე ზუბალაშვილი (ვინ დაამთავრა პირველად ევროპაში ქართველთაგანმა უმაღლესი სწავლა): ივერია, 1904, 11 აპრ., №87, გვ.3.
- ჭიჭინაძე ზ. — ქართველი კათოლიკენი ყველა ასპარესზედ, თფ., 1905.
- ჭიჭინაძე ზ. — ქველმომქმედნი ლევან, პეტრე და იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილები, თფ., 1905.
- ჭიჭინაძე ზ. — ისტორია სამათხოვრო სახლისა, თფ., 1905.
- ჭიჭინაძე ზ. — დიდებული საქმე ქართველი ერისა, ტფილისი, 1908.
- ჭიჭინაძე ზ. — ზუბალაშვილების გვარის წევრნი და მათგან დახმარება აღმოჩენილ და განაკეთ ძეგლებისა., თბ., 1906.
- ჭიჭინაძე ზ. — ისტორიული მიმოხილვა. მუშა, გლეხ და პროლეტარტა მოკეთე ზუბალაშვილები და მათგან გაკეთებული ისტორიული და კულტურული ძეგლები (1690-1905), ტფ., 1924.
- ჭიჭინაძე ზ. — გრიგოლ ლუკას ძე ხურსიძე და სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილი ინდოეთში და მათი აღებ-მიცემა. საქართველოს ვაჭრობა-მრეწველობა ძველად: ივერია, 1904, 16 მაისი, № 115, გვ. 3; 5 ივნისი, №130, გვ.3.

- ჭიჭინაძე ზ. – საქართველოს ვაჭრობა და მრეწველობა ძველად. გრიგოლ ხურსიძე და სტიფანე ივანეს ძე ბალაშვილი ინდოეთში, თფ., 1905.
- ჭიჭინაძე ზ. – გამოჩენილი კაცები, თფ., 1893.
- ჭიჭინაძე ზ. – ნიკოლოზ გიორგის ძე ზუბალაშვილი, ტფ., 1906.
- ჭიჭინაძე ზ. – მოგონება სტიფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილისა, თბ., 1905.
- ჭიჭინაძე ზ. – ვახტანგ VI და სხვათა შრომა ქართული სტამბის წინაშე, ტფ., 1916.
- ჭიჭინაძე ზ. – ისტორია ქართული სტამბისა და წიგნების ბეჭდვისა 1709-1909 წწ., თფ. 1909.
- ჭიჭინაძე ზ. – ქართული სტამბები 1627-1916 წლებში, თბ, 1916.
- ჭიჭინაძე ზ. – სამცხე-საათაბაგო. ისტორიული და ეთნოგრაფიული ცნობები კათოლიკობაზე, თბ., 1906.
- ჭიჭინაძე ზ. – ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობა, სტ. კონსტანტინეს ძეს ხსენებისა და სახელის სახსოვრად, თფ., 1905. [საუბარია გორის ქართველ კათოლიკე ვაჭრებზე XVIII სკ-ის ბოლომდე. მათ შორის არიან ანდრია, ივანე, გიორგი, მერაბი და სხვა ზუბალაშვილები – ფ. ფ.]
- ხოშტარია ე. – მრეწველობის განვითარება და მუშათა კლასის ჩამოყალიბება XIX საუკუნის საქართველოში, თბ., I, 1966.
- ჯავახიძე მ. – „ასი წლის ისტორია. არამიანცის, ზუბალაშვილის თუ სარაჯიშვილის საავადმყოფო?“. ახალი ქართული გაზეთი, 1998, 13/X.
- ჯავახიშვილი მ. – მონტობანის ქართველ კათოლიკეთა სავანე, თბ., 2009.
- ჯაფარიძე დ. – ზუბალაშვილები: ჟურნ. მუდმივი კავშირის სამყარო, 2003, №3.
- ჯილაური გ. – იმ დიდი ამაგდარი გვარისა: გაზ. კომუნისტი, 1990, 25/III.

ჯოხარიძე ნ. – ბავშვთა საავადმყოფოდან კაზინომდე: გაზ. /
ახალი ეპოქა, 2001, 17-19/VII.

Аллилуева Св. – 20 письем друга, Москва, 1990.

Боброва Н. – Зубаловские миллионы: Истина и жизнь (ж), 2004,
№2, стр. 2-7.

Искра (ж) – 1915, №1.

Квезерели – Копадзе Н. – Древний Мцхетский Мость через р.
Куру, Тб., 1947.

Кузнецова И., - Портрет Е. Ф. Муравьевой с сыном Никитой :
Наука и жизнь (ж), 1986, №2, стр. 134-135.

Микоян С. – „Аскетизм“ вождя :– Огонёк (ж), изд. „Правда“,
москва, 1989, №15, стр. 28-30

Натадзе Г., Деметрашвили К. – Врачи – Энтузиасты: газ.
Вечерный Тбилиси, 1964, 4 апр.

Словарь кавказских деятелей, Тиф. 1890, стр. 139.

Ульянова Г., Старовойтова А. – Леван Зубалов: Кавказский Дом
(ж), стр.28-32.

Утургаури Вал. - (Интервью с Н. Бобровой): Зубаловские
миллионы: Истина и жизнь (ж), 2004, №2, стр. 2-7.

ანოტირებული ბიბლიოგრაფია

წარმოდგენილი საგაზეთო ინფორმაციები დაბეჭდილია „დღიურისა“ და „ახალი ამბების“ რუბრიკით.

შ ე მ ო კ ლ ე ბ ა ნ ი

ნაკ. – ნაკადული

საქ. კალენდ. – საქართველოს კალენდარი

სახ. გაზ. – სახალხო გაზეთი

სახ. ფურც. – სახალხო ფურცელი

ცნ. ფურც. – ცნობის ფურცელი

ქ.შ.ნ.კ.გ.ს. – ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება

ნიკოლოზ გიორგის (იაგორის||ეგორის) ძე ზუბალაშვილი

1. განსვენებულის ნ.ი. ზუბალაშვილის... ცხედრის საზღვარგარეთიდან ჩამოსვენებაზე.

ცნ. ფურც., 1898, 30 იანვ., №442, გვ. 2.

2. შაბათს, 7 თებერვალს, ქ. ნიცას გარდაცვალებულის ნ. ე. ზუბალაშვილის ანდერძის წერილი გახსნეს. “[1898 წლის] 7 თებერვალს, შაბათს, გაჰხსნეს ტფილისის სასამართლოში ქ. ნიცას გარდაცვალებულის ჩვენის თანამემამულის ნ. ე. ზუბალაშვილის ანდერძი. განსვენებულს ტფილისში 4 სახლი და 400 ათასი მანეთის ფული დაუტოვებია. იმ ფულს გარდა, რომელიც განსვენებულის ქვრივსა, ძმასა, დასა და სხვა ნათესავეებს მიეცემათ ანდერძისამებრ, დანარჩენი ფული და

სახლი, რომელიც სასამართლოს ქუჩაზეა, ქვემოთ დასახელებულ შენობებთან გამოკლებით, უნდა გადაეცეს გამგებობას. შეუძლებელ ქრისტიან ბავშვთა თავშესაფრის დასაარსებლად. თავშესაფარში უნდა მოთავსდეს მხოლოდ ის ყმანვილები, რომელთაც მუშაობა არ შეუძლიან და 1/3 რომის კათოლიკეთა სარწმუნოებისა, 1/3 მართლმადიდებელი და 1/3 სომეხ გრიგორიანთა ბავშვები. თავშესაფარს სახელად უნდა ეწოდებოდეს: „ლარიბთა თავშესაფარი ნ. ეგ. ზუბალაშვილისა“. თუ ქალაქის საბჭო არ მიიღებს ხსენებულ სახლსა და ფულს რაიმე მიზეზის გამო, მაშინ იგი რომის კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიასთან არსებულ ძმობას გადაეცემა განსვენებულის სურვილის სისრულეში მოსაყვანად.

ამას გარდა განსვენებულს უანდერძნია: 1) 19 ათასი მანეთი ტფილისის რომის კათოლიკეთა ძმობისათვის; 8,500 მან. სარგებელი ხსენებულ ძმობის სამღვდელოებას. ყოველწლიურად პანაშვიდების გადასახდელად და წირვაზე მოსახსენებლად; 8,500 მან. სარგებელი მიძინების ეკლესიის წინამძღვრის განკარგულებით მუდამ წელს ღარიბებს უნდა დაურიგდეთო და 2 ათასი მან. სარგებელი უნდა მოჰმარდეს განსვენებულის ნათესავთა ძეგლებისა და საფლავების მორთვა-მოწყობას; 2) 2 ათასი მან. ზემოხსენებულ ეკლესიასთან არსებულ სასწავლებლისათვის; 3) 2 ათასი მან. რომის კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიის განახლება-გამშენიერებისათვის; 4) ათას-ათასი მან. გორის და ტფილისის პეტრე-პავლეს ეკლესიებისათვის; 5) 8 ათასი მან. გორის მაზრის ერთის ღარიბის თავადის ან აზნაურის შვილის აღსაზრდელად; 6) 6 ათასი მან. ვიშის რომის კათოლიკეთა ეკლესიის ძმობას, რომლიდგანაც 4 ათასი მან. სარგებელი უნდა მიეცეს სამღვდელოებას ძმის – იოსების სულის მოსახსენებლად და 2 ათასი მან. სარგებელი კი განსვენებულის საფლავზედ ნიშის აგებასა და შენახვას უნდა მოჰმარდეს; 7) 6 ათასი მან. სარგებელი განსვენებულის სულის მოსახსენებლად წირვასა და პანაშვიდებს.

განსვენებულის სახლი, რომელიც იუნკერთა სასწავლებლის მახლობლადაა, უნდა გაიყიდოს და ფული თანხას მიემატოს. დანარჩენი ორი სახლი კი განსვენებულის მახლობელ

ნათესავეებს გადაეცეს. ამ ანდერძის წერილის დამატება, რომელიც შინაარსიც გამოქვეყნებულ იქნება განსვენებულის ვვალის ტფილისში გადმოსვენების შემდეგ“ („ნ.ო“).

ივერია, 1898, 10 თებ., № 30, გვ. 1-2.

3. მკითხველებმა უკვე უწყიან, რომ ამას წინად გარდაცვალებულმა ნ.ე. ზუბალაშვილმა „დიდალი ფული შესწირა ქალაქს“... (ნ.გ. ზუბალაშვილის ანდერძის თანახმად ქალაქის გამგეობის მიერ ქონების მიღება და დადგენილება მისი სახელის უკვდავსაყოფად).

ნიკოლოზ გიორგის ძის თბილისში გადმოსვენებამდე ქალაქის გამგეობამ ოფიციალური წესით ჩაიბარა განსვენებულის ანდერძის მიხედვით ქონება და საგანგებო სხდომაზე მიიღო დადგენილება: „მიიღოს ქალაქმა ნ. ზუბალაშვილის მიერ შეწირული ქონება; ანდერძის თანახმად არჩეულ იქმნას საბჭოს მხრივ ანდერძის აღმასრულებელი. შუამდგომლობა აღიძრას იმის შესახებ, რომ ნება მიეცეს დააარსოს განსვენებულის სახელობის „შეუძლებელთა სახლი“; აირჩიოს კომისია, რომელმაც სისრულეში უნდა მოიყვანოს ანდერძი.

დასაფლავებას უნდა დაესწრონ საბჭოს ხმოსნები და გამგეობის წევრნი; ქვრივს ე. ე. ზუბალაშვილისას ქალაქის თვითმმართველობის მხრივ სამძიმარი გამოეცხადოს. სთხოვოს ტფილისის გუბერნატორს, ნება დართოს, რომ დასაფლავებას დაესწრნენ ამქრები ბაირალებით და დაანესოს – გადახდილ იქმნას ხოლმე პანაშვიდი განსვენებულის სულის მოსახსენებლად „შეუძლებელთა სახლში“.

ივერია, 1898, 11 ივნ., № 122, გვ. 2.

4. ნ. ი. ზუბალაშვილის ანდერძის გამო (ანდერძის ბარათი თურმე სახელმწიფო ბანკში ინახება და მის მემკვიდრეთ მიუმართავთ თხოვნით, სასამართლოში გაგვაცანით ანდერძის შინაარსი).

ცნ. ფურც., 1898, 11 ივნ., №M555, გვ. 1-2.

5. ქალაქის საბჭო. 11 ივნისი (ნ. გ. ზუბალაშვილის ანდერძის განხილვა).

ივერია, 1898, 13 ივნ., № 124, გვ. 2-3.

6. ემმა ჰენრიხის ასული ზუბალაშვილისა... აცნობებს გარდაცვალებულის ნიკოლოზ იაგორის ძის ზუბალაშვილის გვამის მოსვენებას ტფილისში (განცხადება).

ივერია, 1898, 14 ივნ., № 125, გვ. 1.

7. ნ. გ. ზუბალაშვილის გვამის მოსვენება თბილისში.

ივერია, 1898, 17 ივნ., № 127, გვ. 1.

8. ნ. გ. ზუბალაშვილის დასაფლავება კათოლიკეთა ეკლესიაში.

„ქვირემა ნ. ე. ზუბალაშვილისამ ნება-რთვა მიიღო კავკასიის უმაღლესს მთავრობისაგან თავისს ქმრის კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში დასაფლავებისა და განსვენებული დასაფლავებულ იქმნა ოთხშაბათს, 17 ივნისს“.

ივერია, 1898, 19 ივნ., № 129, გვ. 1-2.

9. ნიკოლოზ იაგორის ძე ზუბალაშვილის გარდაცვალება და მისი ანდერძი.

მწყემსი, 1898, № 5-6, გვ. 181.

10. ნ. ე. ზუბალაშვილის ანდერძი ღარიბთა თავშესაფრის შესახებ.

ივერია, 1899, 19 მაის., № 103, გვ. 1-2.

11. ნ. ე. ზუბალაშვილის ანდერძის შესრულების საკითხი.

ივერია, 1899, 26 ივნ., № 133, გვ. 1-2.

12. ნ. ე. ზუბალაშვილის სახელზე თავშესაფრის დაარსების შესახებ.

ივერია, 1899, 29 ივლ., № 160, გვ. 1-2.

13. ნ. გ. ზუბალაშვილის ანდერძი თავშესაფრის შესახებ.
 „რადგან ამ თანხის გარდა, რომელიც განსვენებულმა ნ. ე. ზუბალაშვილმა ქალაქს უანდერძა შეუძლოთ თავშესაფრის დასაარსებლად, კიდევ აღმოჩნდა აღმასრულებელი ფურცლები და თამასუქები, ამის გამო ქალაქის გამგეობამ მიანდო ქალაქის იურისკონსულტს, გადაახდევინოს ფული მოვალეებს“.
 ივერია, 1899, 26 აგვ., №183, გვ. 1-2.

14. ნ. ე. ზუბალაშვილის სტიპენდიის შესახებ დებულების დამტკიცება.
 ივერია, 1899, 1 სექტ., № 187, გვ. 1-2.

15. ნ. გ. ზუბალაშვილის სტიპენდიის განაწილების წესი.

„გებქდავთ შემდეგ ცნობებს განსვენებულის ნ. ე. ზუბალაშვილის სტიპენდიათა შესახებ: 1) განსვენებულ ნ. ე. ზუბალაშვილის მიერ შეწირულ 8 ათას მანეთის სარგებლით არსდება სტიპენდია მის სახელზე; 2) სტიპენდიის თანხა, რომელიც სახელმწიფო რენტის 4%-ის ბილეთებისგან შესდგება, საგუბერნიო ხაზინაში ინახება კავკასიის სამოსწავლო ოლქის სამმართველოს ფულთან ერთად და სამუდამოდ ხელუხლებელი რჩება; 3) აღნიშნულ თანხის სარგებელი, ხაზინაში შესატან ფულის გარდა, ხმარდება გორის მაზრის უღარიბეს თავადაზნაურთა ერთ-ერთის აღზრდა-სწავლებას; 4) სტიპენდიის განთავისუფლება კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველმა უნდა გამოაცხადოს გაზეთ „კავკაზში“; თხოვნები სტიპენდიის დანიშვნის შესახებ უნდა წარუდგინოს კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველს; 5) სტიპენდიანტები უნდა არჩეულ იქნან კენჭის ყრით მთხოვნელთა შორის და მიცემულ იქმნას იმ სასწავლებელში, რომელშიც მოისურვებს შესვლას; 6) სტიპენდიანტს მოესპობა სტიპენდია (კუდი ყოფაქცევისათვის და იმიტომ, თუ შემდეგ კლასში არ გადავიდა უხეირო სწავლის გამო, მაშინ მის ადგილზე უნდა დაინიშნოს სხვა მოსწავლე. ხოლო თუ მოსწავლე შემდეგ კლასში ავადმყოფობისა თუ სხვა საპატიო მიზეზის გამო ვერ გადავიდა, ასეთ მოსწავლეს, სამოსწავლო ოლქის მზრუნველის

განკარგულებით, რჩება სტიპენდია; 7) სტიპენდიის თანხის სარგებლის გადანარჩენი ამ თანხას უნდა შეუერთდეს სტიპენდიის რიცხვის ანუ სიდიდის მოსამატებლად. თუ სარგებელი საკმარისი არ აღმოჩნდა სტიპენდიანტის აღსაზრდელად და სასწავლად, რაც დააკლდება, მშობლებმა და ნათესავებმა უნდა გადაიხადონ; 8) სტიპენდიის სარგებლობისათვის არავითარი ვალდებულება არ უნდა დაეკისროს სტიპენდიანტს".

ივერია, 1899, 22 სექტ., №203, გვ. 2.

16. ნ. ზუბალოვის ანდერძზედ (სტიპენდიის კენჭისყრა ნ. ე. ზუბალაშვილის ხარჯზე).

ცნ. ფურც., 1899, 2 ნოემბ., № 953, გვ. 2.

17. ნ. ე. ზუბალაშვილის მიერ ნაანდერძევი თანხის შენახვა.

ივერია, 1899, 6 ნოემბ., № 239, გვ. 1-2.

18. ნ. ე. ზუბალაშვილის თანხით თავშესაფრის დაარსების საკითხი.

ივერია, 1899, 10 ნოემბ., №242, გვ. 2.

19. ნ. ე. ზუბალოვის სტიპენდია (კენჭით მიხეილ თუხარელს ერგო).

ცნ. ფურც., 1899, 11 ნოემბ., № 960, გვ. 1.

20. თუხარელისათვის ნ. გ. ზუბალაშვილის სახელობის სტიპენდიის დანიშვნა.

ივერია, 1899, 11 ნოემბ., №243, გვ. 1-2.

21. ნ. ზუბალაშვილის მიერ ნაანდერძევი ფასიანი ქაღალდების შესახებ. «ქალაქის გამგეობამ დაადგინა: ყველა ის სარგებლის ქაღალდები, რომელნიც ნ. ზუბალაშვილმა უანდერძა ქალაქს, ტფილისის სახელმწიფო ბანკის განყოფილებას გარდაეცეს შესანახად; ხოლო ტირაჟში გასული ქაღალდები წარდგეხილ იქმნას გასაცვლელად, ხოლო თუ გაცვლა შეუძლებე-

ლი შეიქმნა, მაშინ შეტანილ იქმნას სახელმწიფო რენტა, კუპონები დახურდავდეს ნაღდ ფულზედ (1,000 მან. უმეტეს), ამ ფულით შეძენილ იქმნას სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები, ხოლო ქალაქის გამგეობას სახარჯოდ დარჩეს 1, 000 მან."

ივერია, 1899, 19 ნომბ., № 250, გვ. 2-3.

22. ნიკოლოზ გიორგის ძე ზუბალაშვილის სახელზე თავშესაფრის აგება.

„ნ. გ. ზუბალოვის ანდერძის აღმასრულებელთ გადასაცეს ქ. თფილისში ნ. ზუბალაშვილის სახელზე ქ. თფილისის შეუძლებელ მცხოვრებთათვის თავშესაფრის დასაარსებლად 276,085 მან. და 17 კაპიკის პროცენტის ქაღალდები და 34, 501 მან. და 29 კაპ. ნაღდი ფულით. გადასაცემია კიდევ 10, 000 ათასი მან. ნაღდი ფული; ზემოთ აღნიშნულ ფულისა და ბილეთების გარდა გადახდილია აგრეთვე ქალაქის ხვედრი სახაზინო გადასახადი 30,760 მან. და 56 კაპ. ამასთან ქ. თფილისის გარდაეცა დიდფოიანი სახლი არსენალის ქუჩაზე ნ. ე. ზუბალაშვილის სახელზე თავშესაფრის გასამართავათ“.

კვალი, 1899, №31, გვ. 516-517.

23. ნ. გ. ზუბალაშვილის ანდერძის შეუსრულებლობა.
ივერია, 1900, 13 მაის., №102, გვ. 2.

24. ქალაქის საბჭო, 11 სექტემბერი (ნ. ზუბალაშვილის ნაანდერძე სახლში ღარიბთა თავშესაფრის მოწყობა).
ივერია, 1900, 13 სექტ., №199, გვ. 2.

25. ქალაქის საბჭო, 11 სექტემბერი (ნ. ზუბალაშვილის ანდერძის განხილვა. ღარიბთა თავშესაფრის საკითხი).
ცნ. ფურც., 1900, 13 სექტ., №1237, გვ. 2-3.

26. ნ. ზუბალაშვილის ანდერძის აღსრულების ამბავი.
ივერია, 1901, 4 თებ., №28, გვ. 1.

27. 14 აპრილს სხდომა ჰქონდა ნ. ი. ზუბალაშვილის ანდერძის აღმასრულებელ კომისიას. კომისიამ განიხილა ქალაქის ტექნიკოსების მიერ წარმოდგენილი სამი პროექტი და საჭიროდ ცნეს ზოგიერთ ცვლილებათა შეტანა.

ივერია, 1901, 18 აპრ., № 84, გვ. 1.

28. ნ. გ. ზუბალაშვილის ანდერძით უმწეოთა თავშესაფრის გამართვის შესახებ.

ცნ. ფურც., 1901, 22 აპრ., №1443, გვ. 3.

29. ნ. ზუბალაშვილის ანდერძის სისრულეში მოყვანა. თავშესაფრის მშენებლობის საკითხი.

ცნ. ფურც., 1901, 19 მაის., №1469, გვ. 2-3.

30. განსვენებულ ნ. გ. ზუბალაშვილის ანდერძი. „განსვ. ნ. ზუბალაშვილის ანდერძის შესრულება დაგვიანდა იმიტომ, რომ ღარიბთა თავშესაფარი სახლის ასაშენებლად პროექტის შედგენა დაევალა ქალაქის ტექნიკოსებს. ამ დღეებში უკვე შესდგა სხდომა ანდერძის აღმასრულებელ კომისიისა გამგეობის წევრ-თავ. ვ. ჩერქეზიშვილის თავმჯდომარეობით. რომელთაგან მოწონებულ იქმნა ქალაქის ტექნიკოსის ალაჯანოვის პროექტი, რომელიც მალე წარედგინება განსახილველად ქალაქის საბჭოს“.

ივერია, 1901, 19 მაის., № 107, გვ.2.

31. ნ. ე. ზუბალაშვილის სახელობის თავშესაფრის გეგმის პროექტი.

ივერია, 1902, 24 იანვ., № 18, გვ. 1.

32. ნ. ე. ზუბალაშვილის ანდერძის თანახმად, დავრდომილთა თავშესაფრის საკითხი ქალაქის საბჭოში.

ცნ. ფურც., 1902, 1 თებ., № 1714, გვ. 3.

33. ტფილისის ქალაქის გამგეობის სხდომა ნ. გ. ზუბალაშვილის სახელობის თავშესაფრის აგების საკითხზე.

ცნ. ფურც., 1902, 19 ივლ., №1871, გვ. 1-2.

34. ტფილისი (ნ. ე. ზუბალაშვილის სახელობის შეუძლებელთა თავშესაფრის მშენებლობის საკითხი ქალაქის გამგეობაში).

ივერია, 1902, 19 ივლ., №152, გვ. 2.

35. ტფილისი. ნ. ზუბალაშვილის სახელობის თავშესაფრის შენობის აგების საკითხი.

ივერია, 1902, 5 სექტ., №188, გვ. 1;

ცნ. ფურც., 1902, 5 სექტ., №1916, გვ. 2.

36. კომისიის სხდომა ნ. ზუბალაშვილის სახელობაზე ღარიბთა თავშესაფრის გასამართავად.

ცნ. ფურც., 1902, 15 ოქტ., №1954, გვ. 2-3.

37. ნიკოლოზ ზუბალაშვილის სახელზე თავშესაფრის დაარსების შესახებ.

კვალი, 1902, № 4, გვ. 59-60.

38. ტფილისი (ღარიბთა თავშესაფრის აგება ნ. ე. ზუბალაშვილის შეწირული თანხით. მიმდინარეობს მუშაობა: მიწის გამოყოფა და მომზადება საძირკველის ჩასაყრელად).

ივერია, 1903, 22 აპრ., №87, გვ. 2.

39. ტფილისი (ნ. ი. ზუბალაშვილის სახელობის თავშესაფრის საძირკველის ჩაყრა).

ივერია, 1903, 29 აგვ., №185, გვ. 1-2.

40. გადახდილ იქნა პანაშვიდი ნიკოლოზ გიორგის ძე ზუბალაშვილის მოსახსენებლად.

ცნ. ფურც., 1903, 5 სექტ., №2256, გვ.1;

ივერია, 1903, 7 სექტ., №191, გვ.1.

41. ნ. ზუბალაშვილის პანაშვიდი და მისი სახელობის თავშესაფრის საძირკველის ჩაყრა.

ცნ. ფურც., 1903, 7 სექტ., №2258, გვ. 3;

8 სექტ., "№2259, გვ. 1.

42. გუშინ, 7 სექტემბერს, სასამართლოს ქუჩაზე ნ. ზუბალაშვილის თავშესაფრის შენობის საძირკველის საკითხი კურთხევა.

ივერია, 1903, 8 სექტ., №192, გვ. 1.

43. ტფილისი. ნ. ზუბალაშვილის სახელობის თავშესაფრის საკითხი.

ივერია, 1904, 14 სექტ., №196, გვ. 2.

44. ნ. გ. ზუბალაშვილის შესანიშნავი თავშესაფრის გასამართავად.

ცნ. ფურც., 1904, 20 ოქტ., №2645, გვ. 2.

45. განსვენებულ ნ. ი. ზუბალაშვილის სახელობაზე ამჟამინდელი ღარიბთა თავშესაფარი ამჟამად, კომისიის სიტყვით, უკვე მზადაა. მისი გახსნა აღდგომის შემდეგ მოხდება.

ივერია, 1905, 25 თებ., №9, გვ. 3.

46. გუშინ, 21 იანვარს, ზუბალაშვილის სახელობის თავშესაფარში გადახდილ იქნა ნ. ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებელი პანაშვიდი.

სახ. გაზ., 1913, 22 იანვ., №803, გვ. 1.

47. თავისუფალი სტიპენდია ნ. გ. ზუბალაშვილის სახელობისა. „კავკასიის სამოსწავლო ოლქში განთავსდნა ერთი სტიპენდია ნ. გ. ზუბალაშვილის სახელობისა. სტიპენდია დაენიშნება გორის მაზრის თავადაზნაურთა შვილს – ქალი იქნება იგი თუ ვაჟი. მსურველმა სამოსწავლო ოლქის მზრუნველს უნდა წარუდგინოს თხოვნა... სიღარიბის, წლოვანების, ფიზიკური ჯანმრთელობისა და წოდების მოწმობა“.

სახ. ფურც., 1916, 10 ივნ., №595, გვ. 2.

ალექსანდრე იაკობის ძე ზუბალაშვილი

1. ალ. ზუბალაშვილის სტატია თბილისის წყლით მოძარაგების თაობაზე.

თფილისის მოამბე, 1875, № 53.

2. დლიური (ალ. ზუბალოვის სტატიის შესახებ). გაზეთ „დროებაში“ დლიურის (იგივე ახალი ამბები) რუბრიკით წარმოდგენილია ალ. ზუბალოვის სტატიის მოკლე შინაარსი, ანალიზი და დადებითი შეფასება.

დროება, 1875, V, 21, № 57, გვ. 1-2.

3. (სერგეი მესხი) ზუბალოვი ალექსანდრე. სიტყვა (წარმოთქმული ოსმალეთის ქართველებთან შეხვედრის დროს).

დროება, 1878, XI, 23, № 239, გვ. 1-3.

4. „ერთი ღამე სოფელში“ (ჩაუნერია გლეხის მიერ ნათქვამი ზღაპრები, ლექსები...).

დროება, 1880, XI, 12, № 238, გვ. 1-3.

5. კვირის ფელეტონის სამაგიეროდ. ბ. ზუბალოვის წერილი „კავკაზში“ (სტატიაში საუბარია ხოლერისა და ფილოქსერის შესახებ, მათს მოსალოდნელ საშიშროებაზე...).

დროება, 1884, VII, 22, №158, გვ. 1-2.

კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი

1. სხუა და სხუა ანბავი (... ეკლესიის აშენება კუკიაში ქართველ კათოლიკეთა მიერ და დიდი ღვანლი ამ საქმეში კონსტანტინე იაკობის ძის ზუბალაშვილისა)

ცისკარი, 1873, №7-8, გვ. 67-69.

2. ნავთის ახალი შადრევანი (ბაქოში კ. ზუბალაშვილის მამულში). ბაქოში, ბიბი-ჰეიბატში ამოხეთქილა ახალი შადრევანი, რომელიც, თურმე, ერთის დღისა და ღამის განმავლობაში 300, 000 ფუთამდე ნავთს იძლევა და ჰფიქრობენ, ეს რაოდენობა ნავთისა მალე შესამჩნევად იმატებსო.

ცნ. ფურც., 1897, 7 ივნ., №218, გვ. 2.

3. „მილიონერმა კ. ზუბალაშვილმა მიჰმართა თავად-აზნაურობის მამულის მმართველობას შემდეგის წინადადებით: თუ შეეღებოთ გასასყიდათ თავად-აზნაურობის ქარვასლას (არწრუნისეულს), ვიყიდო და ერთ მილიონ ორასი ათას მანეთს მოგართმევო. 300.000 მან. გადავდებ ახლავე ქარვასლის სრულად გადასაკეთებლად და გასაახლებლათაო. აქედან სჩანს, რომ კ. ზუბალაშვილი ამ ქარვასლისათვის მილიონ ნახევარ მანეთის გამოღებას აპირებს“ (ეს ქარვასლა მდებარეობდა სასახლის ქუჩაზე, დაგირავებული იყო სათავადაზნაურო ბანკში - ფ. ფ.).

ცნ. ფურც., 1998, 31 ივლ., №596, გვ. 2.

4. კონსტანტინე ზუბალაშვილის მიერ შეწერილი თანხა სახალხო სახლის ასაგებად. „გარდაცვალებულ კ. ი. ზუბალაშვილს თფილისის სახალხო სახლისათვის უანდერძებია 100, 000 მანეთი იმ პირობით, რომ სახალხო სახლი აშენდეს იმის სახელობაზე; ააშენონ იგი ქალაქის შუაგულში და ჩაირიცხოს ქალაქის საკუთრებად.

კვალი, 1901, 1 აპრ., №14, გვ. 223.

5. განცხადება. კ. ი. ზუბალაშვილის დაკრძალვა.

ცნ. ფურც., 1901, 4 აპრ., № 1426, გვ. 1.

6. კონსტანტინე ზუბალაშვილი. პ ა ვ ლ ე თ უ მ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი ს სიტყვა თქმული დასაფლავებაზე.

„... გულ-კეთილობით მიისწრაფებოდი ღვთის სამსახურისაკენ. ამას მოწმობს კუკიის წმ. პეტრე-პავლეს ეკლესია, რომელიც აშენებულა შენის მზრუნველობით და მეცადინე-

ობითა. თუმცა შეგვეძლო გეცხოვრა განცხრომაში, უშრომე-
ლადა, მოსვენებული, მაგრამ შრომის სიყვარულმა არ მოგცა
შენ მოსვენება (ხაზი ჩვენია - უ.ფ).

„შენ სცდილობდი შენის ოჯახის დანიანურებასა და შე-
ნი გულის მხნეობით და გაბედულობით შეები დიდ საქმეს,
რომელმაც შეარყია შენი კეთილი მდგომარეობა და ჩაგაგდო
დიდს გაჭირვებაში. მამაცურად ებრძოდი გაჭირვებასა, მოთ-
მინებითა და მხნეობით იბრძოდი შენ იმ საშიშარ მორევში და
ვერ დაგცა შენ გაჭირვებამა... იბრძოდი შენ ჯან-გატეხილი,
ნელში მოხრილი, შეუდრეკელი მამაცურადა... შენ ილუპებო-
დი, მაგრამ მაინც არ დაეცი, მაინც ფეხზე იდექ, მაინც იბრძო-
დი... ყოვლად მონყალე უფალმა მოგცა შენ გამარჯვება და
მოგვევლინა შენ ზეცით სასწაული და აავსო უფალმა სახლი
შენი მონყალებითა თვისითა.

„ასე ამ დიდის წყალობითა უფლისათა დაგვირგვინდა
ხანგრძლივის შრომითა, მოთმინებითა, სიმტკიცითა, მხნე-
ობითა შემკული სიცოცხლე შენი, ნაკურთხი შენის მეუღლის
ელისაბედის წმინდა ცრემლითა, აქ მოისვენე - შენი შვილები
არ დაგივიწყებენ და თავიანთ კეთილობით ემსახურებიან
შენს უკვდავ სულსა, ემსახურებიან ამ სოფლად შენს სახელსა
და აგიგებენ კეთილ ხსენების ძეგლსა, რომ იყო ნეტარ სახსე-
ნებლად შენს სამშობლოში, ქართველ ხალხის განათლებითა...

„სასუფეველი დაემკვიდროს სულსა შენსა ზეცაში და ნე-
ტარ ხსენების სახელი მრავალთა საუკუნეთა განმავლობაში
დარჩეს შენს სამშობლოში, რომელსაც ეკუთვნის შენ შენის და-
ბადებითა, სიცოცხლითა, საფლავითა“.

ივერია, 1901, 5 აპრ., №73, გვ. 2.

7. „კუკიის წმ. პეტრე-პავლეს ეკლესიის დამთავრების
შემდეგ კონსტანტინეს თაოსნობით დასრულდა მიძინების ეკ-
ლესიის სამრევლო სკოლის შენობა . . . ასევე მისივე მონაწი-
ლეობით შეკეთდა მიძინების ეკლესია დიმიტრი თუმანიშვი-
ლის წინამძღვრობის დროს. იგი დიდხანს იყო ეკლესიის
მზრუნველთა საბჭოს წევრად და ერთგულ მოღვაწედ).

ივერია, 1901, 5 აპრ., №73, გვ. 2.

8. ბათუმელი. ბათუმი. 16 აპრილი (კონსტანტინე ზუბალაშვილის პანაშვიდი ქართველ კათოლიკეთა ახალშენში ბალაშვილების ქველმოქმედება). სტატიაში გამოთქმულია დიდი მწუხარება კონსტანტინე ზუბალაშვილის გარდაცვალების გამო. აქვე საუბარია ელისაბედ ზუბალაშვილის ანდერძზე ანუ თხოვნაზე შვილების მიმართ: „ომის დროს შემოერთებულ გამაჰმადიანებულ საქართველოში მისი სულის მოსახსენებლად წმინდა ტაძარი ააგონ ერთმორწმუნე კათოლიკეთა სულიერ და გონებრივ საზრდოს მოსაწოდებლად“.

„რაც შეეხება აღთქმულს „გონების საზრდოს“, ე. ი. სამრევლო სკოლის აშენებას, ამას შეუდგებიან ეკლესიის სრულად დამთავრების შემდეგ“.

ივერია, 1901, 25 აპრ., № 89, გვ. 3.

9. კონსტანტინე ზუბალაშვილის სახელობის სტიპენდია. კ. ზუბალაშვილის მემკვიდრეებს შეუწირავთ 6 ათასი მანეთი თფილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა შეუძლებელ მოსწავლეთა გამგე კომიტეტისათვის სათავადაზნაურო სკოლაში ერთის სტიპენდიის დასაარსებლად კ. ი. ზუბალაშვილის სახელზედ.

კვალი, 1901, 10 ივნ., №24, გვ. 597-598.

10. (ზ. ჭიჭინაძე) ზ. ჭ. კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი და მისი გვარის ისტორია.

მოგზაური, 1901, № 5, გვ. 507-520 (მასალა გრძელდება რამდენიმე მომდევნო ნომერში – უ. ფ.).

11. კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი (ბიოგრაფია).

საქ. კალენდ., 1903, გვ. 459-460.

12. კ. ზუბალაშვილის ოჯახის შემოწირულობით აშენდა ხიზაბავრაში ერთკლასიანი სკოლა.

ცნ. ფურც., 1903, 10 ოქტ., №2288, გვ. 3.

13. აღალო თუთაევი

ვუძღვნი კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილს

მინამ არ მნახავ, ვერ მოიფიქრებ,
ვინ გიძღვნა ლექსი ამ დროებათა,
ვინ დაგიხატა მოკლედ ძველი დრო
ხსოვნების და გვარ შედარებათა.

მე ვარ, თუ გახსოვს, დუქნის შეგირდი
განსვენებულის ბიძა თქვენისა,*
მეთაურობდა გორის მცხოვრებლებს
ისე, როგორც რომ კარგ კაცს შვენისა.

იქ გაგიცანით, იქიდან მახსოვს
მთელი ოჯახი მამის თქვენისა,
ქართლ-კახეთშია და იმერეთში
სახელი ჰქონდა ნამდვილ ბრძენისა...

გორში მე ხშირად ვიყავი თქვენსა,
მორჩილს მგ ზავნიდნენ აქეთ-იქითა,
შინ წასვლისას მე მამათქვენი
გამისტუმრებდა დარიგებითა.

თქვენი მეუღლე ელისაბედი
მე მპატრონობდა როგორც რომ შვილსა,
და მოსეს ხელით მოურავისა**
ღარიბთ აძლევადა ყოველთვის წვლილსა.

მარტო წყალობა გორში არ ჰქონდა
თვით ქალაქშიაც ბევრს მპატრონობდა
და ბევრი ხალხი მის სიცოცხლესა
დაუცხრომელად უფალსა სთხოვდა.

განვლო ხანებმა... გარდაიცვალა
ნეტარხსენებულ მამა-თქვენია.
წელი მომწყვიტა იმის სიკვდილმა
იმედი მქონდა მისგან ბევრია.

აი მას აქეთ მოვსტირი სოფელს
აღმართ-დაღმართი ხშირად მხვედრია
და თქვენთან მოსვლა ძველებურათა
ვფიქრობ და ველარ გამიბედნია.

მოველ კი იმ დროს, როს გარდაიცვალა
ნათლით მოსილი ელისაბედი,
ბევრი ვიტირე დაკარგვისათვის,
რომ მოგეშალათ თქვენი იმედი.

საჭირო არის თქვენი სიცოცხლე,
ესა სჯობია სუყველას დღესა,
მდგომარეობა გაგიძლიერდეთ,
იბედნიერეთ მრავალსა წელსა.

აღ. თუთაევი, 1898.

P.S. ზ. ჭიჭინაძის ინფორმაციით, ამ ლექსის მიღების შემდეგ კონსტანტინეს დაუბარებია თუთაევი. შემდგომშიც ბევრჯერ შეხვედრიან ერთმანეთს, საუბარი ჰქონიათ ქართველი ხალხის ვაჭრობაზე, ასევე მნიგნობრობაზე.

ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი

1. ქველმოქმენი: ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი (მოკლე ბიოგრაფია)

საქ. კალენდ., 1905, გვ. 566.

2. უხვ ქველმოქმედს ლ. ზუბალაშვილს ქალაქის საბჭოს დადგენილებით გუშინ ქალაქის გამგეობამ სამადლობელი დე-

პეშა გაუგზავნა ახალი შენირულებისათვის. ამასთანავე აცნობა ქალაქის საბჭოს დადგენილება სომეხ-კათოლიკეთა ეკლესიის საქალაქო მიწის დათმობის შესახებ.

სახ. გაზ., 1914, 17 მაის., №1188, გვ. 2.

3. **განცხადება.** ტფილისის ქალაქის გამგეობა უღრმესი მწუხარებით იტყობინება ქ. ტფილისის საპატრიო მოქალაქის, გულუხვ ქველმოქმედის ლ.კ. ზუბალაშვილის გარდაცვალებას მოსკოვში 6 დეკემბერს. პანაშვიდები დანიშნულია კ. ი. ზუბალაშვილის სახელობის სახალხო სახლში 9 დეკემბერს, 7 საათზე.

სახ. ფურც., 1914, 9 დეკ., №158, გვ. 1.

4. **განცხადებები** – ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის გარდაცვალების შესახებ. „6 დეკემბერს, ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ, მოსკოვში გარდაიცვალა ლ. კ. ზუბალაშვილი, რასაც გულითადის მწუხარებით იუნყებიან განსვენებულის და კნ. იულია კონსტანტინეს ასული თუმანიშვილისა და დისშვილები თავადნი პავლე და მიხეილ იოსების ძენი თუმანიშვილები.

ნესის აგება, პანაშვიდი და დაკრძალვა დანიშნულია 9 დეკემბერს კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში დილის 11 საათზე.

სახ. ფურც., 1914, 9 დეკ., №158, გვ. 1.

5. **განცხადება.** ტფილისის ქალაქის გამგეობა საყოველთაოდ აცხადებს, რომ დღეს, 9 დეკემბერს, შუადღის 12 საათზე სტიფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის სახელობის ქალაქის ბავშვთა საავადმყოფოს პავილიონში დანიშნულია პანაშვიდი უდროოდ გარდაცვალებულის, ტფილისის საპატრიო მოქალაქის, უხვი ქველმოქმედის ლ. კ. ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად.

სახ. ფურც., 1914, 9 დეკ., № 158, გვ. 1.

6. **„ქალაქის საბჭოს** მორიგი სხდომა დანიშნული იყო 8 დეკემბერს. ამ დღეს სხდომა გახსნა ქალაქის მოურავმა ა. ი.

ხატისოვმა, რომელმაც ხმოსნებს აუწყა ლ. კ. ზუბალაშვილის გარდაცვალების ამბავი. ნიშნად გლოვისა საბჭომ მორიგე სასაფლაოები აღარ განიხილა და ქალაქის გამგეობის წინადადებით დაადგინა: 1) სამძიმარი გამოუცხადოს ოჯახის წევრებს... 2) ეთხოვოს მოსკოვის ქალაქის მოურავს ჩელნიკოვს, დამარხვის დღეს იკისროს წარმომადგენლობა ტფილისის ქალაქის თვითმმართველობისა და განსვენებულის კუბო შეამკოს ვერცხლის გვირგვინით შემდეგი წარწერით: „ტფილისის საპატრიო მოქალაქეს და უხვ ქველმოქმედს ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს ქალაქ ტფილისისაგან“; 3) გადახდოს იქნას ქალაქის საბჭოს დარბაზში კრების დანებებამდე პანაშვიდი; 4) პანაშვიდები გადახდოს იქნეს აგრეთვე სახალხო სახლსა და საბავშვო საავადმყოფოში; 5) სახალხო სახლში 9 დეკემბრისათვის დანიშნული წარმოდგენა სხვა დროისათვის გადაიდოს; 6) ამ დღეს სახალხო სახლი დაკეტილ იქნას ნიშნად გლოვისა; 7) კავკასიის მომავალ საპოლიტიკური ინსტიტუტში დაარსდეს 600 მანეთიანი სტიპენდია ლევან კონსტანტინეს ძის სახელზე; 8) განსვენებულის სურათი დაიკიდოს სახალხო სახლში“...

სახ. ფურც., 1914, 10 დეკ., №159, გვ. 2.

7. ა) – ტფილისი. ლ. კ. ზუბალაშვილის გარდაცვალების გამო ქ.შ.ნ.კ.გ. საზოგადოების გამგეობას საგანგებო კრება ჰქონდა 9 დეკემბერს. კრებამ დაადგინა: 1) უღრმესი თანაგრძნობა გამოეცხადოს განსვენებულის მეუღლეს ოლღა ივანეს ასულს, დას – იულია კონსტანტინეს ასულ თუმანიშვილისას და ძმებს – ნ.კ.გ. საზოგადოების საპატრიო წევრებს – პეტრე და იაკობ ზუბალაშვილებს. 2) გადაიხადოს კვირას, 14 დეკემბერს, პანაშვიდი განსვენებულის სულის მოსახსენებლად. 3) გვირგვინის ნაცვლად წიგნები შესწიროს სახალხო ბიბლიოთეკებს. 4) დააარსოს ტფილისის გუბერნიაში განსვენებულის სახელზე ერთი ბიბლიოთეკა და ერთი სკოლა. 5) დაჰკიდოს განსვენებულ ლ. კ. ზუბალაშვილის სურათები ნ.კ.გ. საზოგადოების კანცელარიაში და საზოგადოების ეროვნულ მუზეუმში.

ბ) გუშინ, 10 დეკემბერს, ტფილისის ქალაქის თვითმმართველობის თაოსნობით ქართველ კათოლიკეთა მიძინების ეკ-

ლესიაში გადახდილ იქნა პანაშვიდი განსვენებულ ლ. კ. ზუბალაშვილის – თბილისის საპატრიო მოქალაქის სულის მოსახსენებლად. პანაშვიდს დაესწრნენ ქალაქის მოურავი ა. ი. ხატისოვი, გამგეობის წევრნი, ხმონები, განსვენებულის ნათესავები, წარმომადგენლები თავად-აზნაურების და სხვა საზოგადოებრივი დაწესებულებისა, პრესისა... მრავალი პატივისცემელი განსვენებულისა. პანაშვიდი შეასრულა ქართველმა ფრანგ მღვდელმა ქართულ ენაზე, ქართულად გალობდა ქართული ხორო ფისგარმონიაზე. მაგიდის შავი წასაფარებელი ქართული ოქროს ასოებით იყო წაწერილი.

გ) ლ. კ. ზუბალაშვილის გარდაცვალების გამო გუშინ ქალაქის მოურავმა ა. ი. ხატისოვმა პეტრე ზუბალაშვილის რწმუნებულს ე.კ. როძევიჩს წერილი გაუგზავნა, რომლითაც სთხოვს ქალაქის საბჭოს სახელით თანაგრძნობა გამოუცხადოს ტფილისის საპატრიო მოქალაქეს პ.კ. ზუბალაშვილს მისი ძმის გარდაცვალების გამო.

სახ. ფურც., 1914, 11 დეკ., №160, გვ. 2.

8. **განცხადება** ქ.შ.ნ.კ.გ. საზოგადოებისა ლევან ზუბალაშვილის გარდაცვალების გამო.

სახ. ფურც., 1914, 12 დეკ., №161, გვ. 1.

9. **განცხადება** ქ.შ.ნ.კ.გ. საზოგადოების გამგეობისა ლ. კ. ზუბალაშვილის პანაშვიდის შესახებ 13 დეკემბერს მიძინების ტაძარში. „უზგ ქველმოქმედის ლ.კ. ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად დღეს, 13 დეკემბერს, გადახდილ იქნება პანაშვიდი“.

სახ. ფურც., 1914, 13 დეკ., №162, გვ. 1.

10. **ლ. კ. ზუბალაშვილის** გარდაცვალების გამო ქ.შ.ნ.კ.გ. საზოგადოებამ გადაუხადა პანაშვიდი და სამძიმრის დეპეშა გაუგზავნა მოსკოვში მის ქვრივს. პასუხად ოლლა ზუბალაშვილისამ მადლობა შემოუთვალა.

სახ. ფურც., 1914, 16 დეკ., №164, გვ. 2.

11. **ტფილისი.** რედაქციამ ოდესიდან შემდეგი სამძიმრის დეპეშა მიიღო: „უზომოა ჩვენი მწუხარება, აუნაზღაურებელია დანაკლისი გამოჩენილი ქართველი ქველმოქმედისა, მეცენატის და კულტურულ საქმეთა დარაჯად მდგარ ლ.კ. ზუბალაშვილის გარდაცვალების გამო.“

ქართველი სტუდენტებისა და კურსებზე მოსიარულე ქალთა მონდობილობით ვლად. მდივანი“.

სახ. ფურც., 1914, 23 დეკ., №170, გვ. 2.

12. ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი (1852-1914)

„ჩვენმა მცირე რიცხოვანმა საზოგადო მოღვაწეთა გუნდმა წასული წლის 6 ქრისტესშობის თვეს ერთი შესანიშნავი ადამიანი დაკარგა – ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი.“

მკითხველი ქართველი და არა მარტო ქართველი, კარგათ უნდა იცნობდეს ზუბალაშვილების არა ჩვეულებრივ გულკეთილობასა და სიუხვეს. ბევრი, ბევრი რამ გვიძღვნეს ზუბალაშვილებმა. დავინყოთ, თუ გსურთ წერა-კითხვის საზოგადოებიდან. გარდა უხვი შენირულებისა, ზუბალაშვილებმა ყოველწლიურად 600 თუმანი დაუნიშნეს ამ საზოგადოების ღარიბ მონაფეების სასტიპენდიოთ. ზუბალაშვილებმა საკუთარის ხარჯით ააგეს თფილისში სახალხო სახლი. (იქვეა შვენივრათ მოწყობილი ბიბლიოთეკა). ამავე დარბაზში იმართება სხვა და სხვა ენაზე და სხვა და სხვა დარგიდან ლექციები; წარმოდგენები და კონცერტები, სადაც ღარიბ ხალხს, განურჩევლათ ეროვნებისა, საშვალემა ეძლევა ისმინონ თავთავის ენაზე გონიერი სიტყვა და დატკბენ შვენიერი ანგებით.

სამადლო სახლი, ბაეშეთა საავათმყოფო ზუბალაშვილებმა შექმნეს და ასაზრდოებენ...

თფილისმა უკვე დააფასა მათი ღვაწლი და თავის საპატიო მოქალაქეებათ აირჩია ისინი. ახლათ გადაცვალებული ლევანი დაიბადა თფილისში 1852 წელს. იზდებოდა ქუთაისში თავის პაპა მიხეილ თუმანიშვილთან; ქუთაისშივე მიიღო პირველ დანყებითი სწავლა. შემდეგ გადავიდა მოსკოვს და ცოლი შეირთო. ოჯახში ლევანი ბედნიერი არ ყოფილა. მან დაკარგა

ცოლიც და ერთათერთი შვილიც. მაგრამ ცოლ-შვილის გა-
დაცვალებამ ის ვერ დასცა სულით. ნინალმდეგ, ამ უბედურე-
ბის შემდეგ, ლევანი უფრო მეტი სიყვარულითა და ენერგიით
შეუდგა მოძმის მრავალნაირ ნაკლულევანებისა და ტანჯვე-
ბის მოსპობას. მოიგონეთ მისი ნახევარი მილიონის ომისგან
შექმნილ უბედურებათა შესასუბუქებლათ შენირვა, მოიგო-
ნეთ მისი მახლობელი მონანილეობით საბავშო საავათმყო-
ფოს აშენება თფილისში, მოსკოვში მისი დიდებულ სახლების
დაჭრილ მეომრებისათვის ლაზარეთათ დათმობა; თფილისის
სასარგებლოთ მისი შენირულობები, 30, 000 მანათი კათოლი-
კეთა საკუთარი ეკლესიის ასაგებათ მისგან გადაცემული და
ყოველივე ამის შემდეგ შეგიძლიათ წარმოიდგინოთ, თუ რა
მრავალფეროვანი იყო ან განსვენებული ლევან კონსტანტი-
ნეს ძის ღვაწლი და გულკეთილობა.

დიახ, პატივსაცემია ამ გვარი ადამიანი, რადგან ის არა
მარტო ქველმოქმედია – მაღალი მისაბაძი მაგალითიც არის.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ზუბალაშვილები საყურადღე-
ბო არიან ჩვენი ცხოვრებისათვის, არა როგორც ქველმოქმედ-
ნი და დიადი გულკეთილობის მატარებელი გვამები, არა, ისი-
ნი საგულისხმო არიან, როგორც გავეროპიელებული ქართვე-
ლებიც, რომელთაც დაგვარწმუნეს, რომ ქართველს შეუძლია
გამდიდრდეს, მოიხვეჭოს ძალ-ღონე, შექმნას თავისი ბურჟუ-
აზია და განძი, რომ მით თვისი კაპიტალისტური დიდი მომავ-
ლისკენ წინ სვლა განამტკიცოს და უზრუნველყოს”.

ჟურნ. „განთიადი“ (რედაქტორი მღვდ.

სიმონ მჭედლიძე), 1915, №1 (გვ. 44-46).

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი

1. სტეფანე ზუბალაშვილის მიერ შენირულობა ჟურნალ
„ჯეჯილს“.

კვალი, 1900, № 44, გვ. 696.

2. **ზ.ია.ქ. გორი**, 5 დეკემბერი (პატრ ჩგაბრიელ ასლანიშვილის და სტეფანე ზუბალაშვილის დახმარებით ქართული კათოლიკეების გადმოსახლება სოფ. უდედან).

ივერია, 1901, 11 დეკ., №268, გვ. 9.

3. **მადლობა** ქართული დრამატული საზოგადოების გამგეობისაგან სტეფანე ზუბალაშვილს საზოგადოებისათვის 100 თუმნის შემოწირვის გამო.

ივერია, 1902, 4 იანვ., № 3, გვ. 2.

4. **ქართული დრამატული საზოგადოების გამგეობა**. ბ-ნო რედაქტორო! (მადლობა სტ. ზუბალაშვილს ფულის შემოწირვის გამო). [ასეთი ინფორმაცია პრესაში ხშირად. სტეფანე იყო ამ საზოგადოების საპატიო წევრი - ჟ. ფ.]

ცნ. ფურც., 1902, 5 იანვ., №1689, გვ. 4.

5. გორელთა სასარგებლოდ ზუბალაშვილთა შეწირულება (მესხეთიდან გორში გადმოსახლეს გლეხები. მათ დასახმარებლად სტ. ზუბალაშვილმა შესწირა 1,000 მან.)

ცნ. ფურც., 1902, 25 მარტ., №1763, გვ. 2.

6. სტ. ზუბალაშვილის და იაკ. გოგებაშვილის მიერ ფულის შეწირვა ღარიბი სკოლებისათვის „ჯეჯვილის“ გამოსაწერად.

ივერია, 1902, 28 მარტ., № 64, გვ. 1.

7. **ლომთათიძე პავლე**. ბ-ნო რედაქტორო! (მადლობა პართენ გოთუას და სტეფანე ზუბალაშვილს ალაგირის ქართულ სკოლისათვის წიგნების შემოწირვის გამო).

ივერია, 1902, 30 აპრ., № 90, გვ. 4.

8. **(ხატიაშვილი დ.) დ.ხ. საბუე** (თელავის მაზრა). სტ. კ. ზუბალაშვილის დახმარება სკოლას- მოწაფეების მიერ „ექიმბაშის“ და „დატრიალდა ჯარას“ დადგმისათვის.

ივერია, 1902, 18 აგვ., № 175, გვ. 3.

9. **საქოშია გერასიმე**. წერილი რედაქციის მიმართ (მადლობა სტ.კ. ზუბალაშვილს სოფ. ყუმისთავის სამრევლო სკოლისათვის „ჯეჯილის“ გამოწერის გამო).

ივერია, 1903, 16 იანვ., № 12, გვ. 4.

10. **ხატიაშვილი დიმიტრი**. წერილები რედაქციის მიმართ (მადლობა სტ. კ. ზუბალაშვილს სოფ. საბუეს სკოლისათვის „ჯეჯილის“ უფასოთ გაგზავნის გამო).

ივერია, 1903, 19 იანვ., № 15, გვ. 4.

11. **პავლიაშვილი დავითი**. ბ-ნო რედაქტორო! (მადლობა სტ. ზუბალაშვილს ბარისახოს სკოლისათვის „ჯეჯილის“ გამოწერის გამო).

ცნ. ფურც., 1903, 15 თებ., №2070, გვ. 2.

12. **ბაქო**. სტ. ზუბალაშვილის მიერ თბილისის სათავადაზნაურო სკოლისათვის ფულის შემოწირვა (დეპეშა).

ივერია, 1903, 23 თებ., №43, გვ. 4.

13. **„სასიამოვნო ამბავი“** უნდა ვაუწყოთ მკითხველთ (სტ. ზუბალაშვილის შემოწირულება სათავადაზნაურო სკოლის შენობის დასამთავრებლად).

ცნ. ფურც., 1903, 24 თებ., №2078, გვ. 1.

14. **ტფილისი**. 25 თებერვალი (სტ. ზუბალაშვილის მიერ 50.000 მან. შეწირვა სათავადაზნაურო სკოლის ასაშენებლად).

„როგორც „ივერიის“ კორესპონდენტი გვატყობინებს, ბაქოდგან 22 ამ თვეს სტ. ზუბალაშვილმა შესწირა სათავადაზნაურო სკოლის სასარგებლოდ ამ ხანად ხუთი ათასი თუმანი (50.000 მან.)... სკოლის შენობის დამთავრება გაჭიანურდა... ქართველები არ ზრუნავენ... დიად, ბ-ნ ზუბალაშვილის ქველმოქმედება ბევრს დიდად ასიამოვნებს, ამავე დროს ბევრს წამოაწილებს და ბევრს მძინარეს გამოაფხიზლებს“.

ივერია, 1903, 25 თებ., №44, გვ. 1.

15. ტფილისი. სტ. ზუბალაშვილის მიერ შეწირული ფული სკოლის შენობის დასამთავრებლად. აგრეთვე მისი სკოლებისათვის „ჯეჯილის“ გამოწერა. „იმ 50.000 მანეთიდან, რომელიც ბ-ნმა სტიფანე ზუბალაშვილმა შესწირა სათავადაზნაურო სკოლას შენობის ასაგებათ, გუშინ, 25 თებერვალს, გამგე კომიტეტმა უკვე მიიღო 30.000 მანეთი.

...„ჯეჯილის“ რედაქცია გულითადს მადლობას უძღვნის ბ-ნ სტ. ზუბალაშვილს, რომელმაც გამოუგზავნა, როგორც კვლავ, რედაქციას 200 მანეთი სკოლებისათვის ყ. „ჯეჯილის“ მისაწოდებლად.

ივერია, 1903, 26 თებ., №45, გვ. 2.

16. ტფილისი. სტ. და იაკ. ზუბალაშვილებისაგან 30.000 მანეთის მიღება სათავადაზნაურო სკოლის დასამთავრებლად.

„ტფილისის გუბერნიის შეუძლებელ მოსწავლეთა დამხმარე თავადაზნაურთა საზოგადოების კანცელარია გვთხოვს დაგებუქდოთ, რომ საზოგადოების გამგე კომიტეტმა მიიღო ბ-ნ სტ. და იაკ. ზუბალაშვილებისაგან სათავადაზნაურო სკოლის შენობის სასარგებლოდ შემოწირული ოცდაათი ათასი მანეთით. ამის გამო გამგე კომიტეტს დაუდგენია: მადლობის ნერილი გაეგზავნოთ შემომწირველთ და თავის დროზე მოხსენდეს ეს ამბავი საზოგადოებას.

ივერია, 1903, 1 მარტ., №48, გვ. 1-2.

17. მარტყოფის სამრევლო-საეკლესიო სკოლის გამგე მადლობას უხდის სტ. ზუბალაშვილს ჟურნალ „ჯეჯილის“ გამოწერისათვის.

ცნ. ფურც., 1903, 10 მარტ., №2092, გვ. 1.

18. გარსიაშვილი პავლე. ბატონო რედაქტორო! (მადლობა სტ. ზუბალაშვილს ტომსკის ქართველ სტუდენტებისათვის ჟურნალ „მოგზაურის“ გამოწერის გამო).

ივერია, 1903, 25 მარტ., №68, გვ. 4.

19. ალბუთაშვილი მ. ნერილი რედაქციის მიმართ (მადლობა სტ. ზუბალაშვილს პანკისის სკოლისათვის „ჯეჯილის“ გამოწერის გამო).

ივერია, 1903, 25 მარტ., №68, გვ. 4.

20. ტფილისი. (სტეფანე და პეტრე ზუბალაშვილები და მათი დისნული პავლე თუმანიშვილი თბილისის სათავადაზნაურო სკოლის მშენებლობაზე).

ივერია, 1903, 11 აპრ., №78, გვ. 2.

21. მეტრეველი პეტრე. ბატონო რედაქტორო! (მადლობა სტ. ზუბალაშვილს სოფ. ალაგირის ქართულ სკოლისათვის ჟურნ. „მოგზაურის“ გამოწერის გამო).

ივერია, 1903, 6 მაის., №98, გვ. 3.

22. ბათუმი (ზუბალაშვილების მიერ აგებული კათოლიკეთა ეკლესიის კურთხევა ეპისკოპოს როპპის მიერ).

ცნ. ფურც., 1903, 7 მაის., №2144, გვ.2;

ივერია, 1903, 8 მაის., № 99, გვ 1.

23. ზ.ჭ. (ზ. ჭიჭინაძე) კათოლიკეთა ეკლესიის კურთხევა ბათუმში (სტეფანე ზუბალაშვილის, იოსებ ოცხელის, ივანე გვარამაძის (ვინმე მესხი) თანდასწრებით).

ივერია, 1903, 13 მაის., №102, გვ. 3.

24. გვარამაძე კ. მესხი (ხიზაბავრა, ჯავახეთი) (დანყები-თი სკოლა. სტ. ზუბალაშვილის შესანიშნავი მომავალ ქალთა სკოლას...).

ცნ. ფურც., 1903, 30 მაის., №2165, გვ. 3.

25. მესხი კ. გვარამაძე. ხიზაბავრა. ხიზაბავრის სკოლას სტ. ზუბალაშვილიმა შესწირა 1.000 (ათასი) მანეთი ახალი შენობის ასაგებად.

ცნ. ფურც., 1903, 30 მაის., №2165, გვ. 3.

26. სტ. ზუბალაშვილი, რომელმაც თავადაზნაურობის სკოლის შენობისათვის შესწირა 50.000 მანეთი (პორტრეტით) ცნ. ფურც., ს. დ. 1903, 13 ივლ., №135, გვ. 1.

27. სეხნიაშვილი კოტე. ნერილი რედაქციის მიმართ (მადლობა სტ. ზუბალაშვილს ძველ-გავაზის სკოლისათვის "ჯეჯვილის" გამოწერის გამო). ივერია, 1903, 12 სექტ., №194, გვ. 3.

28. გვარამაძე კ. მესხი. ხიზაბავრა (ჯავახეთი) (სკოლების შენობების დამთავრება ერთი ზუბალაშვილის ხარჯით...). ცნ. ფურც., 1903, 10 ოქტ., №2288, გვ. 3.

29. ჭიჭინაძე ზ., მარუშიძე ია – ქართული სახალხო სამეცნიერო წიგნები, გამოცემული სტ. ზუბალაშვილის საფასით. მოგზაური, 1903, № 7-8, გვ. 209-243.

30. (ზურაბიშვილი ილია) ზ. ი. რამდენიმე დღე ბაქოში (გაკვრით). (მგ ზავრის შთაბეჭდილებანი. ნავთის მრეწველობა. ქართველი ინტელიგენცია. სტ. კ. ზუბალაშვილის ნავთის წარმოება და მუშათა მდგომარეობა ამ წარმოებაში). ივერია, 1903, 19 დეკ., №271, გვ. 2-3; 20 დეკ., №272, გვ. 2-3; 22 დეკ., №274, გვ. 1-2; 24 დეკ., №275, გვ. 3; 28 დეკ., №278, გვ. 1-2; 31 დეკ., №280, გვ. 2-3.

31. სტ. ზუბალაშვილის შეწირულება სათავადაზნაურო სკოლას. „ბ-ნმა სტ. კ. ზუბალაშვილმა შესწირა სათავადაზნაურო სკოლის შენობის ასაგებათ 50.000 მანეთი, რომლიდანაც გამგე კომიტეტს უკვე მიუღია 30.000 მან“. კვალი, 1903, 2 მარტ., №10, გვ. 160-161.

32. ქ.შ.წ.კ.გ. საზოგადოებას არსებობის 25 წლისთავი მიულოცა ბაქოდან სტ. ზუბალაშვილმა და შესწირა 10 ათასი მანეთი. ცნ. ფურც., 1904, 8 აპრ., №2460, გვ. 2.

33. ტფილისი (სტ.კ. ზუბალაშვილის მიერ „ნ.კ.გ. საზოგადოებისათვის“ 25 წლის იუბილეს მილოცვა).
ივერია, 1904, 8 აპრ., № 84, გვ. 1.
34. გვარამაძე კ. მესხი. ხიზაბავრა (ჯავახეთი). (სტ. ზუბალაშვილისა და დომინიკე მულაშაშვილის შეწირულებანი).
ივერია, 1904, 4 აგვ., № 179, გვ. 2.
35. განცხადება. 14 სექტემბერს ქ. პარიზში ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი.
ცნ. ფურც., 1904, 15 სექტ., №2610, გვ. 1.
36. მეტად სამწუხარო ამბავი (სტ. კ. ზუბალაშვილის გარდაცვალება პარიზში).
ივერია, 1904, 17 სექტ., № 214, გვ. 2.
37. სტ. ზუბალაშვილის გარდაცვალება. ცნობები მისი საქველმოქმედო მოღვაწეობიდან.
ცნ. ფურც., 1904, 17 სექტ., №2613, გვ. 2.
38. ტფილისი (სტ. ზუბალაშვილის გვამის გადმოსვენება პარიზიდან).
ივერია, 1904, 23 სექტ., № 219, გვ. 2.
39. ბათუმიდან დეპეშა (სტეფანე ზუბალაშვილის პანაშვიდის შესახებ).
ცნ. ფურც., 1904, 24 სექტ., №2620, გვ. 2.
40. ტფილისი (სტ. ზუბალაშვილის გვამის ჩამოსვენება).
ივერია, 1904, 24 სექტ., №220, გვ. 2.

41. (ზ. ჭიჭინაძე) ზ. ჭ. – სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი (ნეკროლოგი).
ივერია, 1904, 24 სექტ., №220, გვ. 2; ცნ. ფურც.,
1904, 26 სექტ., №2622, გვ. 4.

42. მუხუზლა რაჭველი იასე. ბათუმი (სტ. ზუბალაშვილის გარდაცვალება. განსვენებულის სურვილი მის მიერ აშენებულ ეკლესიის აკლდამაში დასაფლავებისა).

„ბათუმისათვის სტეფანეს გარდაცვალება განსაკუთრებით მძიმეა. მშვენიერ ეკლესიაში გაუკეთებინებია აკლდამი შესაფერის მონუმბილობით და სთქვა თურმე: „ეს არის ჩემი სავანეო“. ამ ეკლესიის წინამძღვარი აპირებს, თხოვნა გააგზავნოს, სადაც ჯერ არს, შეინყნარონ გარდაცვლილის სურვილი“.

ივერია, 1904, 25 სექტ., № 221, გვ. 2.

43. გაბრუაშვილი დავით. მარად დაუვინყარს ს. კ. ზუბალაშვილს (ლექსი).

ივერია, 1904, 26 სექტ., №222, გვ. 2.

44. გვარამაძე კ. მესხი. ახალციხე. სტ. ზუბალაშვილის პანაშვიდი.

ცნ. ფურც., 1904, 26 სექტ., №2622, გვ. 5.

45. სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი (1860-1904 წწ.) (სურათი).

ივერია, 1904, 26 სექტ., №222, გვ. 2.

46. (ფერაძე ილია) ჩხელი ილ. სტეფანე ზუბალაშვილის ხსოვნას (ლექსი).

ივერია, 1904, 26 სექტ., №222, გვ. 2.

47. (ჭიჭინაძე ზ.). ჭ.ზ. – აზრი სტ. კ. ზუბალაშვილისა ჩვენს საზოგადოებასა და მწერლობაზედ.

ივერია, 1904, 26 სექტ., №222, გვ. 2-3.

48. სტ. კ. ზუბალაშვილის გვამი პარიზიდან თბილისში გადმოასვენეს (ცნობები პანაშვიდისა და სამძიმრის შესახებ, პანაშვიდი სოფ. უდეში).

ცნ. ფურც., 1904, 27 სექტ., №2623,
გვ. 1; №2626, 2627.

49. ტფილისი. ორშაბათს, 27 სექტემბერს... (სტ. ზუბალაშვილის დასაფლავება).

„27 სექტემბერს მოხდა სტ. ზუბალაშვილის ანდერძის აგება. მესსა დაიწყო თერთმეტის ნახევარზე და დასრულდა 1 საათზე. ეკლესიაში სიტყვები წარმოთქვეს ბათუმის კათოლიკეთა ეკლესიის მოძღვარმა ანსელმო მღებროვმა, ასევე ფრანგულად თქვა სიტყვა ახალგაზრდა მღვდელმა დომინიკე მულაშაშვილმა, ბოლოს — ტფილისის კათოლიკეთა სკოლის მასწავლებელმა გ. ქიქოძემ.

პირველ საათზე სამგლოვიარო პროცესია გაემართა სოლოლაკის სასაფლაოსკენ. ხელით მისვენეს სასაფლაომდე განსვენებულის პატივისმცემლებმა. გვირგვინებით სამი ამფიონი იყო სავსე (გვირგვინები იყო ქ.შ.წ.კ.გ საზოგადოებისა, ქართული დრამატიული საზოგადოებისა, სიფხიზლისა და სახალხო საზოგადოებისა, რუსეთის სატეხნიკო საზოგადოების ბაქოს განყოფილებისა, ბათუმის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიის მრევლისა, ტფილისის სათავადაზნაურო სკოლის შენობის ამგებ კომიტეტისა, ქართულ სახალხო წარმოდგენების სექციისა, ტფილისის სამუსიკო სასწავლებლისა, ბიბი-ვიბათის სამრეწველო დაწესებულებათა ხელოსნებისა, ტფილისის სათავადაზნაურო სასწავლებლისა, ტფილისის ქართველ კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიის მრევლისა, თავადაზნაურთა შეუძლებელ მოსწავლეთა დამხმარე საზოგადოებისა, ბაქოს სამრეწველო მოსამსახურეებისა, ტფილისის თავადაზნაურთა წინამძღოლთა და დეპუტატთა კრებისა, კათოლიკეთა პეტრე-პავლეს ეკლესიასთან არსებულ საქველმოქმედო საზოგადოებისა, განსვენებულის ნათესავთა, მეგობართა და პატივისმცემელთა...). უამრავმა ხალხმა მოიყარა თავი... სასაფლაოს ალაყაფის კარი პოლიციელებმა დაჰკეტეს და ხალხს აღარ

უშვებდნენ. სიტყვები წარმოთქვეს ქართულად აკ. წერეთელმა, ივ. როსტომიშვილმა და ქალაქის თავის მოადგილემ ჩერქეზიშვილმა რუსულად.

კვირას კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში გადახდილი იქნა პანაშვიდი სტ. ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად. აქ სიტყვა წარმოთქვა ღრმად მოხუცმა მღვდელმა მამა იოანე გვარამაძემ. აღნიშნა მისი ქველმოქმედება, ღვთისმოყვარეობა, ეკლესიათა შენება და საზოგადოდ მისი და მისი სახლობის სამაგალითო ღვაწლი ქართველობის სასარგებლოდ.

ივერია, 1904, 28 სექტ., №223, გვ. 2.

50. ქართლი (მნუხარება სტ. ზუბალაშვილის გარდაცვალების გამო).

ივერია, 1904, 28 სექტ., №223, გვ. 2.

51. 27 სექტემბერს დაკრძალეს განსვენებული სტ. ზუბალაშვილი კათოლიკეთა სასაფლაოზე, სოლოლაკის თავზე, სადაც... ზუბალაშვილების საგვარეულო სამარხია. სასაფლაოზე მცირე პანაშვიდის შემდეგ წარმოითქვა სიტყვები. პირველი სიტყვა თქვა ქალაქის მოურავის მოადგილემ თავ. ჩერქეზიშვილმა. ...თავ. აკაკი წერეთელმა აღნიშნა, რომ განსვენებული სტეფანე იმ მდიდართა გუნდს არ ეკუთვნოდა, რომელნიც მართო ხალხის ძალა-ქონებას ისაკუთრებენ პირად ბედნიერებისთვისო. (ე.ჩერქეზიშვილის სიტყვა იხ. ზ.ჭიჭინაძის წიგნში „მოგონება სტ.კ. ზუბალაშვილისა“).

ცნ. ფურც., 1904, 28 სექტ., №2624, გვ. 3.

52. ივერიის რედაქცია აუწყებს ქართულ საზოგადოებას... (რომ კათოლიკეთა ეკლესიაში გადახდილი იქნება მესსა და პანაშვიდი სტ. ზუბალაშვილის მოსახსენებლად).

ივერია, 1904, 28 სექტ., №223, გვ. 1.

53. სტ. ზუბალაშვილის გარდაცვალების გამო სამგლოვიარო განცხადებები.

ივერია, 1904, 29 სექტ., №224, გვ. 1; 30 სექტ., №225, გვ. 1.

54. „წერა-კითხვის საზოგადოების“ გამგეობა იუნცემა (სტ. ზუბალაშვილის პანაშვიდს კათოლიკეთა ეკლესიაში).
ცნ. ფურც., 1904, 29 სექტ., №2625, გვ. 1.

55. გვარამაძე ივ. (მესხი). სამძიმრის სიტყვა განსვენებულს კეთილ-სახსენებელს სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილზედ, თქმული 26 სექტემბერს კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში.
ივერია, 1904, 29 სექტ., №224, გვ. 2-3.

56. დემუროვი სტეფანე (ბაქოს ეკლესიის წინამძღვარი). სამძიმრის სიტყვა წარმოთქმული სტეფანე ზუბალაშვილის დაკრძალვის დღეს (იხ. ზ. ჭიჭინაძე, „მოგონება...“ გვ. 39-41).

57. (წერეთელი) აკაკი. სიტყვა თქმული აკაკის მიერ სტ. კ. ზუბალაშვილის დასაფლავების დღეს.
ივერია, 1904, 30 სექტ., №225, გვ. 3.

58. ქართული დრამატული საზოგადოების გამგეობა (იუნცემა სტ. ზუბალაშვილის პანაშვიდს კათოლიკეთა ეკლესიაში).
ცნ. ფურც., 1904, 30 სექტ., №2626, გვ. 1.

59. ძმანი და დანი განსვენებულის სტ. კ. ზუბალაშვილი-სა... მადლობას უცხადებენ საზოგადოებას სამძიმრის გამო.
ივერია, 1904, 1 ოქტ., №226, გვ. 1.

60. ტფილისი. სტ. ზუბალაშვილის პანაშვიდის გადახდა კათოლიკეთა ეკლესიაში.
ივერია, 1904, 1 ოქტ., №226, გვ. 2.

61. გელოვანი ქაიხოსრო. წერილი რედაქციის მიმართ (სტ. კ. ზუბალაშვილის გარდაცვალების გამო).
„ანათემა ათას ცხრაას მეოთხესა წელსა... შეჩვენებულმა სიკვდილმა წაგვართვა კიდევ ერთი საიმედო ქველმომქმედი

მამულის შვილი. სტეფანე კონსტანტინეს ძეს ზუბალაშვილის გარდაცვალება ადვილად მოსაქარველებელი დანაკლისი, როგორც ჩვენი საეროვნო ოჯახის შეგნებულ შვილთათვის... ღმერთო ჩემო, ნუთუ ზეციურ გამგებლის ძალთა ძალიც ჩვენდა გასანადგურებლად აღიჭურვა! გულის დამაღონებელ მწუხარებით გარემოცულ, მანძილით შორს მყოფი ხოლო სულით და გულით მათ შორის მყოფი ვუცხადებ ჩემ გულითად მწუხარებას და ნრფელს თანაგრძნობას გარდაცვალებულის ჭეშმარიტად მაღლით მოსილის ქველმოქმედის . . . ნათესავთ, და ვუერთებ ჩემს გლოვა-მწუხარებას ჩვენის ერის მოწინავე, მონალმართე კრებულის გლოვა-მჭმუნვარებას.

დარჩეს სამარადისოდ ჩვენს შორის კეთილ-მოსახსენებლად და მისაბაძავად სახელი და საქმენი ჩვენთვის კეთილის მყოფელის სტეფანე ზუბალაშვილისა!"

(დაიბეჭდა მცირეოდენი შემოკლებით)

ივერია, 1904, 7 ოქტ., №229, გვ. 3.

62. **აპრაჭიჭა.** ხიზაბავრა (ჯავახეთი) (სტ. ზუბალაშვილის შეწირულება დედათა ერთკლასიანი სკოლის დასახმარებლად).

ცნ. ფურც., 1904, 18 დეკ. №2702, გვ. 4.

63. **„დიდი სამწუხარო ამბავი“** (ნეკროლოგი სტ. ზუბალაშვილის გარდაცვალებაზე, პორტრეტით).

„დიდი სამწუხარო ამბავი მოგიტანა ტელეგრამამ: „პარიზში 14 ენკენისთვის გარდაიცვალა სტეფანე კ.- ძე ზუბალაშვილი“.

სტ.კ ზუბალაშვილი იყო უდიდესი ქველმოქმედი ჩვენს საუკუნეში. თამამად შეიძლება ვსთქვათ, რომ განსვენებულს ბადალი არ ჰყავდა ჩვენში ამ მხრით და თვით მისი ქველმოქმედებაც სულ განსხვავებული იყო: არ არჩევდა კერძო და საზოგადო საქმესა, კერძო პირსა თუ საზოგადო დაწესებულებასა, იგი ერთგვარად ეხმარებოდა ორივეს... ერთი სიტყვით,

სტეფანეს ქველ-მოქმედება იყო ნამდვილი ქრისტიანული ქველ-მოქმედება...

ხასიათით განსვენებული დიდად კაცთ-მოყვარე და სათნოიანი იყო... დიდს მადლსა სთესავდა, მაგრამ სულ ჩუმად. იგი, მაგალითად, დიდს დახმარებას აძლევდა ჩვენს უურნალსა და ქართულ სახალხო-საყმანვილო წიგნების გამოცემის საქმეს, მაგრამ მარად იმას იხვეწებოდა, ნუ გამამჟღავნებთო: სანთელ-საკმეველი თავის გზას არ დაჰკარგავსო...

საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი, სასიქადულო მამულიშვილო და სამაგალითო კაცი!»

(დაიბეჭდა შემოკლებით)

მოგზაური, 1904, №7-8. ჩ.ფ.

64. სიტყვა თქმული ივ. როსტომაშვილის მიერ 1904 წლის 27 ენკენისთვის სტ. კ. ზუბალაშვილის დასაფლავების დღეს.

მოგზაური, 1904, №7-8. ჩ.ფ.

65. სტეფანე ზუბალაშვილი (ნეკროლოგი პორტრეტით).

„ძლივს ერთი ოჯახი აღმოჩნდა, რომელმაც დიდ სიმდიდრეშიაც კი არ დაივინყა თავისი პატარა სამშობლო და ამ ოჯახსაც აკი დიდი უბედურება დაატყდა! სიკვდილმა გამოჰგლიჯა ხელიდან ჯერედ ახალგაზრდა კაცი სტეფანე ზუბალაშვილი. იქნებ სხვაგან, სხვა ერში, არაფერი საკვირველი და სამაგალითო იყოს, რომ მილიონების პატრონი კაცი თავის საერო საქირ-ბოროტო საქმეებს ჭირისუფლად გაუხდეს. ქართველებში კი იშვიათი მოვლენაა, რომ ქართველ კაცს ასე გონიერად მოეხმაროს თავისი სიმდიდრე, როგორც სტეფანე ზუბალაშვილი ხმარობდა. „მე თუ ვიცოცხლე დიდხანს, დამერწმუნეთ, რომ ეს სიცოცხლე მენატრება მხოლოდ იმისთვის, ჩემს ქვეყანას და ხალხს ვემსახურო, სიკეთე დავეთესო“... ამბობდა ხოლმე ნეტარ ხსენებული სტეფანე. ეს მარტო სიტყვი თაც კი არა, საქმითაც სჩანს.

ზუბალაშვილების სათნოსა და ლმობიერ გულს არც თქვენი ამხანაგები დავინწყებია, ჩვენო პატარა მკითხველო...

სტეფანეს სახსოვრად ძმებმა ზუბალაშვილებმა უნდა გახსნან ბავშვთა საავადმყოფო, სადაც ლარიბს და სანყალს ავადმყოფ ბავშვებს უფასოდ მიიღებენ და უნამლებენ..."

(დაიბეჭდა შემოკლებით)

ნაკადული. მ. ზ., 1904, №1, გვ. 41-43.

66. (პეტრე მირიანაშვილი) კლდია. სტეფანე ზუბალაშვილი (ბიოგრაფია).

ჯეჯილი, 1904, ოქტ., გვ. 37-40.

67. სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი.

საქ. კალენდ., 1904, გვ. 581.

68. კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში ხვალ გადახდილი იქნება წლის წირვა და პანაშვიდი ცნობილი ქართველი ქველმოქმედის სტ. კ. ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად, რის შემდეგაც მის საფლავზე (სოლოლაკის კათოლიკეთა სასაფლაოზე) აკურთხებენ განსვენებულის ძეგლს.

საზოგადოება კარგად იცნობს განსვენებულის საქველმოქმედო მოღვაწეობას და ამიტომ, უეჭველია, ხვალ ღირსეულად სცემს პატივს მის სახელსა და ხსოვნას.

ივერია, 1905, 14 სექტ., № 164, გვ. 2.

69. გუშინ, 15 სექტემბერს, რომის კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიაში გადახდილ იქმნა წლის წირვა და პანაშვიდი სტ. კ. ზუბალაშვილის სულის მოსახსენებლად. პანაშვიდს დაესწრნენ წარმომადგენელი სხვადასხვა ქართველ საქველმოქმედო დაწესებულებათა, მონაფენი მიძინების სამრევლოს და ყაზბეგის სკოლებისა და განსვენებულის მრავალი პატივისმცემელი. ეკლესიაში სიტყვა წარმოთქვა პატრმა პავლე კალიჯიშვილმა. წირვის შემდეგ აკურთხეს სოლოლაკის კათოლიკეთა სასაფლაოზე დადგმული ძეგლი. სასაფლაოზე სიტყვა წარმოთქვა ი. როსტომაშვილმა.

ივერია, 1905, 16 სექტ., № 165, გვ. 3.

70. „როგორც ვწერდით, ქალაქის თვითმმართველობას პავლე თუმანიშვილმა შესწირა კონსტანტინე და სტეფანე ზუ-

ბალაშვილების სურათები. გუშინ ქალაქის გამგეობამ დაადგინა: კონსტანტინე ზუბალაშვილის სურათი დაიკიდოს სახალხო სახლში, სტეფანესი – ბავშვთა საავადმყოფოში... პავლე თუმანიშვილს მადლობა გადაუხადა შეწირულობისათვის.

სახ. გაზ., 1913, 2 აგვ., №959, გვ. 2.

პეტრე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი

1. **ზ. ჭ.** – ქველმოქმედნი – პეტრე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი (ბიოგრაფია)

საქ. კალენდ., 1905, გვ. 566.

2. **ახალი ლაზარეთი** პეტრე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის მიერ შეწირული. „ამ დღეებში დასრულდება მოწყობა ახალი საქალაქო ლაზარეთისა, რომელიც მოთავსებული იქნება პ. კ. ზუბალაშვილის სახლში, სადაც წინად „ლონდონის“ სასტუმრო იყო. შენობა ბ-ნმა ზუბალაშვილმა უფასოდ დაუთმო და ლაზარეთის მოსაწყობად 20.000 მანეთიც შესწირა“.

სახ. ფურც., 1915, 8 იანვ., № 180, გვ. 2.

3. **ახალი ლაზარეთები.** 7 იანვარს ტფილისში გაიხსნა 4 სამოქალაქო ლაზარეთი (ერთ-ერთია ან დახურულ „ლონდონის“ სასტუმროს შენობაში).

სახ. ფურც., 1915, 9 იანვ., № 181, გვ. 2.

იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი

1. მადლობა სტ. და იაკობ ზუბალაშვილებს სათავადაზნაურო სკოლის შენობის ასაგებად 30 ათასი მანეთის შეწირვის გამო.

ცნ. ფურც., 1903, 28 თებ., №2082, გვ. 2.

2. **ტფილისი.** ი. კ. ზუბალაშვილის შეწირულება ღარიბთა სასარგებლოდ. „როგორც ვიცით, ი.კ. ზუბალაშვილმა ტფილი-

სის ქალაქის მოურავს 2 ათასი მანეთი გადასცა ტფილისის ლარიბ მცხოვრებთათვის დასარიგებლად. ამ ფულიდან 200 მანეთი გადაეცა იმ კომისიას, რომელსაც დავალებული აქვს ქალაქის ლამის თავშესაფართა ყურის გდება, 300 მანეთი კი იაფფასიან და უფასო სასადილოების გამმართველ კომიტეტს. დანარჩენი ფული ჯერჯერობით ხელუხლებელია".
ივერია, 1904, 3 აპრ., №80, გვ. 2.

3. ტფილისი. ი. ზუბალაშვილის მიერ ლარიბთათვის შემონიშნული ფულის შესახებ.

„როგორც ამას წინადავაუნყებდით მკითხველთ, ბ-ნ ი. ზუბალაშვილის მიერ ლარიბთათვის დასარიგებლად შენიშნული თანხა 2 ათასი მანეთიდან ქალაქის გამგეობამ საუმჯობესოდ ცნო, ეს ფული საპოლიციო უბნის იმ სამზრუნველოს განკარგულებაში გადასცეს, რომელსაც აზრად ექმნება, ლარიბ მცხოვრებთ დახმარება აღმოუჩინოს“.

(ამის შესახებ აცნობეს ბ-ნ ი. ზუბალაშვილს. ის გამგეობის გადაწყვეტილებას დაეთანხმა).

ივერია, 1904, 6 აპრ., №82, გვ. 2.

4. სათავადაზნაურო სკოლის შენობის დათვალიერება იაკობ ზუბალაშვილისა და პავლე თუმანიშვილის მიერ.

ივერია, 1904, 23 ოქტ., №242, გვ. 1.

5. ზ. ჭ. ქველმოქმედნი – იაკობ ზუბალაშვილი (ბიოგრაფია).

საქ. კალენდ., 1905, გვ. 566.

6. ბ-ნმა ი. კ. ზუბალაშვილმა კავკასიის ნამესტნიკის წინაშე შუამდგომლობა აღძრა, ნება მიეცეს გამოსცეს ტფილისში რუსულ ენაზე ყოველ დღიური საზოგადოებრივი სალიტერატურო და საპოლიტიკო გაზეთი უნიანსნარ-ცენზუროდ და ყოველკვირეულის სურათებიანი დამატებით. გაზეთის სახელად ერქმევა „ზაკავკაზიე“.

ცნ. ფურც., 1905, 18 მაის., №2822, გვ. 3.

7. კავკასიის ნამესტნიკმა გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვმა დააკმაყოფილა ი. კ. ზუბალაშვილის შუამდგომლობა და დართო ნება გამოსცეს რუსული გაზეთი „ზაკავკაზიე“.

(ცნ. ფურც., 1905, 19 მაის., №2823, გვ. 3.

8. ქართველ მოღვაწეთა ნერილი იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილისადმი (ხელნაწერი დედანი დაცულია გ.ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში - ჟ.ფ).

ღრმად პატივცემულო იაკობ კონსტანტინეს ძევ!

გვაპატიეთ, მაგრამ გარემოების გამო იძულებული ვართ შეგაწუხოთ ერთი მეტად მნიშვნელოვანი თხოვნით. ვიცით, თუ როგორ თანაუგრძნობთ ყოველ ქართულ სასიკეთო ნამოწყებას, ამიტომ ვიმედოვნებთ, რომ უყურადღებოდ არ დატოვებთ ჩვენს თხოვნასაც.

თქვენ არ გჭირდებათ იმის ახსნა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი ქვეყნისა და ხალხისათვის მოზარდი თაობის განათლებასა და აღზრდას. დღეს ბევრ ოჯახს არა აქვს შესაძლებლობა ეროვნულ ნიადაგზე მისცეს განათლება ბავშვებს. სწორედ ეს გარემოება გვაიძულებს დავეხმაროთ ასეთ ქართულ ოჯახებს და შევუმსუბუქოთ ამ მხრივ სირთულეები.

მიგვაჩნია, რომ ამ საქმეში შეუფასებელი სამსახური შეიძლება გასწიოს კარგად შედგენილმა საბავშვო ჟურნალმა. კმაყოფილებით გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ბოლო წლებში გამოჩნდა ჩვენში ასეთი ჟურნალი „ნაკადული“. იგი სავსებით ამართლებს თავის მისიას (დანიშნულებას), უფრო სრულყოფილი ხდება ყოველდღიურად. სულ სამი წელია ჟურნალის გამოცემიდან, მაგრამ მან საკმაოდ გაამდიდრა ქართული საბავშვო ლიტერატურა ევროპული კლასიკური ნაწარმოებების თარგმანებითაც.

ვიმედოვნებთ, რომ მომავალში ჩვენი „ნაკადული“ არ ჩამოუვარდება ევროპის საუკეთესო საბავშვო ჟურნალებს, თუ ჩვენ დავეხმარებით და გამომცემლობას ფინანსურადაც დავუჭერთ მხარს.

ვიმეორებთ, ქართული საზოგადოება დიდ იმედს ამყარებს ამ ჟურნალზე. ეს გარემოება გვაიძულებს მოგმართოთ თხოვნით, ღრმად პატივცემულო იაკობ კონსტანტინეს ძვე, აიყვანოთ თქვენი მფარველობის ქვეშ ეს სასარგებლო და სამადლო საქმე. ამ თხოვნასთან ერთად გიგზავნი თქვენთვის გამოცემის ხარჯთაღრიცხვასაც. თქვენ თვითონ დარწმუნდებით, რომ ამ კარგი საქმისათვის არაა საჭირო ძალიან დიდი თანხა.

ღრმად პატივცემულო იაკობ კონსტანტინეს ძვე, თქვენი მფარველობა იხსნის ჟურნალს ფინანსური კრიზისისაგან, გადაარჩენს მას. ამით შეუფასებელ სამსახურს გაუწევთ თქვენს საყვარელ სამშობლოს.

წერილს ხელს აწერენ:

კნ. თამარ დავითის ასული გრუზინსკი

კნ. მარიამ ვახტანგის ასული ჯამბაკურ-ორბელიანი

კნ. ელისაბედ ირაკლის ასული ჯამბაკურ-ორბელიანი

კნ. ბარბარე მიხეილის ასული ამირეჯიბი

იაკობ სიმონის ძე გოგებაშვილი

ილია ივანეს ძე წინამძღვრიშვილი

(ბოლო ხელმოწერა გაურკვეველია - ჟ. ფ.).

რუსულად დაწერილი წერილის დედანი უთარილოა, მაგრამ ტექსტში ნახსენები „ნაკადულის“ გამოცემის თარიღის მიხედვით, იგი დაწერილი უნდა იყოს დაახლ. 1906 წელს.

9. ჟაკ მიშელ ზუბალოვი - იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი (1876, თბილისი - 1941. ნეიი სიურ სენი) მენარმე, საზოგადო მოღვაწე, სწავლული (ლიტერატორი). მან თავის მშობლიურ ქალაქში (თბილისი) თავი გამოიჩინა როგორც ფილანთროპმა, ააშენა რა უამრავი საზოგადო დანიშნულების შენობა, რამაც ის თბილისის საპატრიო მოქალაქე გახადა. ის იყო აგრეთვე მრავალრიცხოვანი ჟურნალ-გაზეთის დამფუძნებელი თუ ხელშემწყობი. საფრანგეთში ჩამოვიდა ჩვენი საუკუნის (XX) დამდეგს და თავი მიუძღვნა ხელოვნების შესწავლას: ქმნიდა მუსიკალურ ნაწარმოებებს, ეწეოდა მხატ-

ვრობას. 1922 წელს მიიღო საფრანგეთის მოქალაქეობა. იყო ლუვრის მეგობართა საზოგადოების საბჭოს წევრი, მუსიკის ავტორებისა და კომპოზიტორების საზოგადოების წევრი, დეკორატიული ხელოვნების ცენტრალური კავშირის საბჭოს წევრი. მტკივნეულად შეეხო ოცდაათიანი წლების კრიზისი და სიცოცხლის ბოლო დღეებს სიღარიბეში დაასრულებდა, მუზეუმის ადმინისტრაცია რომ არ დახმარებოდა 1938 წლიდან. უკ ზუბალოვი იყო ერთ-ერთი უდიდესი დონორი საფრანგეთის ეროვნული მუზეუმებისა. მისი გულუხვობით ისარგებლეს ლუვრმა, ლუქსემბურგმა, დეკორატიული ხელოვნების მუზეუმმა, პეტი-პალემ (მცირე დარბაზმა), გალიერას მუზეუმმა, იარალის და ღირსების ლეგიონის მუზეუმებმა, გრასის, ნანტის და ასევე ქალაქ რემსის მუზეუმებმა. ის მონაწილეობას ღებულობდა ასევე სახელმწიფოს მიერ განხორციელებულ ხელოვნების ნიმუშების შესყიდვებში. 1912-1932 წლებს შორის ლუვრმა სამხატვრო განყოფილებაში ერთიანად მიიღო უამრავი ნახატი (581 ერთეული).

ძმები ზუბალაშვილები

1. ტფილისის სახალხო სახლი (შენების საქმე. ძმები ზუბალაშვილების უხვი შეწირულება).

ცნ. ფურც., 1901, 8 აპრ., №1430, გვ. 1-2.

2. ზუბალაშვილების მემკვიდრეების მიერ თანხის გადადება კავკასიის სამეურნეო გამოფენისათვის. „ამას წინად გარდაცვალებულის მილიონერის კ. ზუბალაშვილის მემკვიდრენი აპირობენ თურმე საჭირო თანხის გადადებას კავკასიის სამეურნეო და სამრეწველო გამოფენის გასამართავად“.

ივერია, 1901, 20 აპრ., №86, გვ. 2.

3. განსვენებულ კ. ზუბალაშვილის მემკვიდრეებს^{ქიანა} დერძის თანახმად გაუნაწილებიათ დატოვებული თანხა. „განსვენებულ კ. ზუბალაშვილის მემკვიდრეებს ანდერძის თანახმად კიდევ შეუწირავთ კათოლიკეების ფერისცვალების ეკლესიასთან არსებულ „როზალიას“ („სავარდის“ – ჟ. ფ.) ძმობის სკოლისათვის 2 ათასი მანეთი; გორის ანასტასიას სახელობაზედ არსებულ სასწავლებლისათვის და გორისავე საქალაქო სკოლისათვის ათას-ათასი მანეთი იმ პირობით, რომ შეწირული ფულის სარგებლით იზრდებოდნენ ხსენებულ სასწავლებელში ლარიბი მოსწავლენი. ამას გარდა 5.000 მანეთი კათოლიკეების სასაფლაოს (სოლოლაკში) კედლის გასაკეთებლად. სამ-სამი ათასი მანეთი კათოლიკეების ეკლესიებისათვის ტფილისსა (პეტრე-პავლესი), გორსა და ქუთაისში და ხუთას-ხუთასი მანეთი „შრომის მოყვარეობის“ სახლისათვის, ბავშვთათვის მზრუნველ საზოგადოებისათვის, მცირე წლოვან დამნაშავეთა ახალშენისათვის, ბრმების სკოლისათვის და ციმბირში გაგზავნილთა შვილების თავშესაფრისათვის“.

ცნ. ფურც., 1901, 2 მაის., №1453, გვ 3; ივერია, 1901, 3 მაის., №96, გვ. 2.

4. განსვენებულ კ. ი. ზუბალაშვილის მემკვიდრეთ შეუძენიათ კირიჩნის ქუჩაზედ 570, ოთხკუთხი საყენი მიწა სახალხო სახლის ასაგებად.

ივერია, 1901, 8 მაის., №100, გვ. 2.

5. „როგორც უკვე მოხსენიებული გვექონდა, განსვენებულ ზუბალაშვილის მემკვიდრეთ...“ (შეუძენიათ სახალხო სახლის ასაგებად მიწა დიდი მთავრის ქუჩაზე. გადადებულია თანხა ამ საქმისათვის).

ივერია, 1901, 29 მაის., №113, გვ. 2.

6. განსვენებულ კ. ზუბალაშვილის მემკვიდრეთ... (შეუწირავთ 6 ათასი მანეთი თბილისის სათავადაზნაურო სკოლაში სტიპენდიის დასაარსებლად კ. ზუბალაშვილის სახელზედ).

ივერია, 1901, 7 ივნ., №121, გვ. 1.

7. კონკურსი ტფილისში: კონსტ. ზუბალაშვილის სახელობაზე სახალხო სახლის პროექტის შესადგენად (გ ა ნ ც ხ დ ე ბ ა)

ცნ. ფურც., 1901, 11 ოქტ., №1607, გვ. 1; კვალი, 1901, №43, გვ. 912.

8. კონკურსი კ. ი. ზუბალაშვილის სახელობაზე ტფილისში განზრახული სახალხო სახლის პროექტის შესადგენად (კონკურსის პირობები).

ივერია, 1901, 12 ოქტ., №221, გვ. 4.

9. თფილისის სახალხო სახლის გეგმა და დებულება უკვე წარედგინა მთავრობას დასამტკიცებლად.

კვალი, 1901, №24, გვ. 597.

10. ზუბალაშვილების შემონიშნულობა ბაქოში ტექნიკური საზოგადოების შენობისათვის („ჩვენს ცნობილ ქველმოქმედთ შმათ ზუბალაშვილებს 15.000 მანეთი შეუწირავთ ბაქოში რუსეთის ტექნიკური საზოგადოების შენობის ერთ-ერთ დარბაზთაგანის მოსაწყობად. ეს შენობა დიდი ხანია შენდება, მაგრამ ფულის უქონლობის გამო აქამდე ვერ დაესრულებინათ“).

ივერია 1902, 12 მარტ., № 54, გვ. 1.

11. 24 სექტემბერს ჩაჰყარეს უკვე საძირკველი სახალხო სახლისა კ. ი. ზუბალაშვილის სახელზე (საძირკველის ჩაყრას დაესწრნენ განსვ. კ. ზუბალაშვილის მემკვიდრენი და ნევრნი სახალხო სიფხიზლის საზოგადოებისანი).

ივერია 1902, 28 სექტ., № 206, გვ. 2.

12. ტფილისი. ძმები ზუბალაშვილების შემონიშნულობა (10 ათასი მან.) სამუსიკო სასწავლებლისთვის.

ივერია 1902, 19 ოქტ., № 223, გვ. 2.

13. **მადლობა** სტეფანე და იაკობ ზუბალაშვილებს სათავადაზნაურო სკოლის შენობის ასაგებად 30 ათასი მანეთის შენირვის გამო. „ტფილისის გუბერნიის შეუძლებელ მოსწავლეთა დამხმარე თავადაზნაურთა საზოგადოების კანცელარია გვაცნობებს, რომ საზოგადოების გამგე კომიტეტს მოსვლიათ ბ-ნთ სტ. და იაკ. ზუბალაშვილთაგან სათავადაზნაურო სკოლის შენობის სასარგებლოდ შემოწირული ოცდაათი ათასი მანეთი. ამის გამო გამგე კომიტეტს დაუდგენია, მადლობის ნერილი გაეგზავნოს შემომწირველთ და თავის დროზე მოხსენდეს ეს შეწირულება საზოგადო კრებას“.

ცნ. ფურც., 1903, 28 თებ., № 2082, გვ. 2.

14. **ტფილისი** (სტ. და იაკ. ზუბალაშვილებისაგან 30 ათასი მანეთის მიღება თბილისის სათავადაზნაურო სკოლის შენობის სასარგებლოდ).

ივერია, 1903, 1 მარტ., №48, გვ. 1-2.

15. სახალხო სახლისა და თავშესაფრის მშენებლობის დანყების შესახებ. „ამ თვის ნახევარში შეუდგებიან მუშაობას სახალხო სახლის ასაგებად დიდი მთავრის ქუჩაზე. როგორც ვაუწყეთ, ეს სახლი შენდება კ. ზუბალაშვილის მემკვიდრეთა შეწირული ფულით. საძირკველი უკვე ჩაყრილია და აქამდე მუშაობა შეაჩერეს ცუდი ამინდების გამო“.

ცნ. ფურც., 1903, 5 მარტ., №2087, გვ. 2-3.

16. **ტფილისი** (ცხინვალის მცხოვრებთა სახელით ივანე სულხანიშვილის მიერ ზუბალაშვილებისათვის მადლობის გადახდა შემოწირულობის გამო).

ივერია, 1903, 15 მარტ., №60, გვ. 2.

17. **„შემოდგომაზედ სრულად დაამთავრებენ სახალხო სახლს** (ძმ. ზუბალაშვილების მოლაპარაკება საფრანგეთის ერთ-ერთ ფირმასთან ახალი სისტემით სახლის გადახურვისათვის და პარიზიდან მუშების გამოწვევა). ბ-ნ ზუბალაშვილებს განუზრახავთ სახლი დახურონ „ჰენებახის“ სახურავით.

ასეთ სახურავს ცეცხლი ვერაფერს აკლებს. ჰფიქრობენ, შიგნითაც იხმარონ ამ სისტემის მასალა. ზუბალაშვილნი 10 ათას მანეთად მოურიგდნენ საფრანგეთის ერთ-ერთ ფირმას, რომელმაც მუშაობა ამ ზაფხულსავე უნდა გაათაოს. ამ დღეებში ხელოსანნი უნდა მოვიდნენ პარიზიდან. როგორც ვსთქვით, შენობა შემოდგომისათვის მზად იქნება, მაგრამ წარმოდგენებისა და კითხვების მართვას გაზაფხულამდე ვერ შეუდგებიან. დიდ ყურადღებას აქცევენ როგორც თეატრის, ისე აუდიტორიის მონყობას. თეატრის დარბაზი 600 კაცისათვის არის ნავარაუდები, ხოლო აუდიტორია – 200 კაცისთვის“.

ცნ. ფურც., 1903, 22 მაის., №2158, გვ. 2.

18. ტფილისი (ზუბალაშვილების სახალხო სახლის მშენებლობა).

ივერია, 1903, 13 ივნ., №126, გვ. 1; 19 ივნ., №131, გვ. 1.

19. ტფილისი (ძმ. ზუბალაშვილების დახმარება ბათუმის ქართველ საზოგადოებას).

ივერია, 1903, 24 ივნ., №135, გვ. 1.

20. ტფილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა კომიტეტს ძმებმა ზუბალაშვილებმა დაჭრილ მეომართათვის შესწირეს 10.000 მანეთი.

ცნ. ფურც., 1904, 27 თებ., №2422, გვ. 3; ივერია, 1904, 27 თებ., №51, გვ. 2.

21. მისაბაძი მაგალითი (სტ. ზუბალაშვილის ძმების დახმარება კათოლიკეთა სამრევლოს სკოლის მონაფეებს). „სტეფანეს ძმებმა თავიანთი ხარჯით ერთი ხელი ტანისამოსი შეუკერეს კათოლიკეთა მიძინების ეკლესიის სამრევლო სკოლის ყველა მოსწავლეს. ძმების მინდობილობით თავ. პ. ი. თუმანიშვილმა ყველა მოსწავლეთ დაურიგა თითო მანეთი და აგრეთვე უხვად დააჯილდოვა ამ სკოლის მასწავლებელნიც“.

ივერია, 1904, 13 ოქტ., №234, გვ. 2;
ცნ. ფურც., 1904, 12 ოქტ., №2637, გვ. 2.

22. ძმ. ზუბალაშვილების მიერ სტ. ზუბალაშვილის ხსოვნის აღსანიშნავად 100.000 ოქროს მანეთის შეწირვა შეთა საავადმყოფოს გასამართავად.
ცნ. ფურც., 1904, 16 ოქტ., №2641, გვ. 2.

23. სამაგალითო უხვი შეწირულება (ლევან, პეტრე და იაკობ ზუბალაშვილების მიერ გაცემული დიდი შესანიშნავები მათი ძმის – სტეფანეს ხსოვნის აღსანიშნავად). „ძმ. ზუბალაშვილები სტეფანეს ხსოვნისათვის სწირავენ თურმე ღარიბ მოსწავლეთა შემწეობისათვის ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა სკოლის საზოგადოებას 50 ათას მანეთს, რომელიც უნდა მოხმარდეს სკოლის ახალ შენობას... და საქ. ნ. კ. გ. საზოგადოებას 10 ათას მანეთს. ეჭვი არ არის ეს სასიამოვნო ამბავი მადლობის გრძნობით აღიბეჭდება ქართველთა გულში...“

„ტფილისის ქალაქის მოურავის მოადგილეს ჩერქეზიშვილს აცნობეს ამას ნინად გარდაცვალებულის სტ. კ. ზუბალაშვილის ძმებმა, რომ ჩვენის დაუვინყარის ძმის სახსოვრად ქალაქს შევსწირეთ 100.000 მანეთი ბავშვთათვის საავადმყოფოს ასაგებად“.

ივერია, 1904, 16 ოქტ., №237, გვ. 1-2.

24. ქალაქის საბჭოს მადლობა ძმებს ზუბალაშვილებს უხვი შეწირულებისათვის ბავშვთა საავადმყოფოს ასაგებად.
ცნ. ფურც., 1904, 19 ოქტ., №2644, გვ. 2.

25. ქალაქის საბჭო (ზუბალაშვილების შემოწირულობის საკითხი).

ივერია, 1904, 21 ოქტ., №241, გვ. 2.

26. ბ-ნთ ზუბალაშვილების შემოწირულობის გამო („ნ. კ. გ. საზოგადოების“ საყურადღებოდ).
ცნ. ფურც., 1904, 29 ოქტ., №2654, გვ. 1.

27. ძმ. ზუბალაშვილთა უხვი შეწირულობის გამო (მოსწავლეთა დამხმარე საზოგადოების კომიტეტის დადგენილება). „ტფილისის გუბერნიის შეუძლებელ მოსწავლეთა დამხმარებელ

საზოგადოების კომიტეტმა თავის უკანასკნელ სხდომაზე დაადგინა: 1) მიიღოს ბ-ნთ ლევან, პეტრე, იაკობ ზუბალაშვილების მიერ შეწირული ფული იმ პირობით, რომ, თუ ვინიცობაა, საზოგადოებამ გააუქმა თავისი მოქმედება, როგორც ეხლა შეწირული 50 ათასი მანეთი, ისე წინად შეწირული 30 ათასი მანეთი გადაეცეს ტფილისის გუბერნიის თავადაზნაურობას, რომელმაც ეს ფული ხელუხლებელ თანხად უნდა შეინახოს და სარგებელი მოახმაროს ღარიბ ქართველ მოზარდ თაობის აღზრდა-განათლების საქმეს, განურჩევლად სარწმუნოებისა. თუ საზოგადოება მოისურვებს სათავადაზნაურო სკოლის შენობის გაყიდვას ან გადაცემას თავადაზნაურობაზე, ზემოდ აღნიშნული პირობა 80.000 მანეთის დახარჯვის შესახებ სავალდებულო უნდა იყოს. 2) გამოუცხადოს უღრმესი მადლიერება ბ-ნთ ზუბალაშვილებს. 3) აღძრული იქმნას შუამდგომლობა მოსწავლეთა დამხმარებელ საზოგადოების წინაშე, რომ დაარსდეს ერთი სტიპენდია სტეფანე ზუბალაშვილის სახელობაზედ. სათავადაზნაურო სკოლის განზრახულ სამკითხველო ბიბლიოთეკას ეწოდოს სტ. ზუბალაშვილის სახელი და სამკითხველოში გამოკიდებულ იქმნას სურათი განსვენებულისა. ამას გარდა, კომიტეტმა დაადგინა, შუამდგომლობა აღძრას კრებისვე წინაშე, რომ ძმანი ლევანი, პეტრე და იაკობ ზუბალაშვილები საპატიო წევრებად იქმნან არჩეულნი”.

ივერია 1904, 30 ოქტ., №248, გვ. 1.;

ცნ. ფურც., 1904, 29 ოქტ., №2654, გვ. 2.

28. **ქ.შ.წ.კ.გ. საზოგადოების** გამგეობის დადგენილება ძმ. ზუბალაშვილების შემოწირულობის გამო.

ცნ. ფურც., 1904, 5 ნოემბ., №2661, გვ. 2.

29. **ექიმი ა. ი. ხატისოვი** (მოხსენების წარდგენა არამიანცის და ზუბალაშვილების შეწირული ფულით ნავთლულში საავადმყოფოს დაარსების შესახებ). ექიმი ხატისოვი „ახლო მომავალში წარუდგენს მოხსენებას კავკასიის საიმპერატორო სამკურნალო საზოგადოებას. ეს მოხსენება შეეხება ნავთლულში საავადმყოფოს დაარსების პროექტს და არამიანცი-

სა და ძმათა ზუბალაშვილთაგან შენირულ ფულით საქალაქო ვრცელ საავადმყოფოში უნდა იყოს ტერაპევტიული და საბავშვო შვო ავადმყოფობათა განყოფილებანი".

ივერია, 1904, 6 ნოემბ., №254, გვ. 2.

30. „ქ.შ.კ. გამავრცელებელი საზოგადოების“ (გამგეობის დადგენილება ზუბალაშვილების შემონირულობის გამო).

„ქ.შ.კ.გ საზოგადოებამ ბ-ნთ ზუბალაშვილების შემონირულების გამო დაადგინა: 1) უგულითადესი მადლობა გამოეცხადოს საზოგადოების სახელით შემომწირველთ; 2) მოხსენდეს მომავალ საზოგადო კრებას ეს შემონირულება და ეთხოვოს, რომ შემომწირველნი არჩეულ იქმნენ საზოგადოების საპატიო წევრებად და 3) განსვ. სტ.კ. ზუბალაშვილის სურათი, ძვირფას ჩარჩოში ჩასმული გამოკიდებულ იქმნას საზოგადოების დარბაზში. გამგეობამ ამასთანავე დაადგინა, თანახმად შემომწირველთა სურვილისა, შემონირული ფული შენახულ იქმნას ხელ-უხლებელ თანხად და მხოლოდ სარგებელი მოხმარდეს „საზოგადოების“ საჭიროებას. თუ ვინიცობაა, საზოგადოებამ გააუქმა მოქმედება, ხსენებული 10 ათასი მანეთი გადაეცემა ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობას, იმ პირობით, რომ სარგებელი მოახმაროს ქართველ ბავშვების აღზრდა-განათლებას, განურჩევლად ნოდებისა და სარწმუნეობისა“.

ივერია, 1904, 6 ნოემბ., №254, გვ. 1.

31. ბავშვთა საავადმყოფო ზუბალაშვილების სახელობისა.

„ტფილის ქალაქის გამგეობამ უკვე წარუდგინა ტფილისის გუბერნატორს დასამტკიცებლად სტ.კ. ზუბალაშვილის სახსოვრად განსვენებულის ძმების მიერ შენირულ ფულით ბავშვთა საავადმყოფოს აგების თაობაზედ ტფილისის ქალაქის საბჭოს დადგენილება“.

ივერია, 1904, 11 ნოემბ., №258, გვ. 2.

32. ძმ. ზუბალაშვილთა უხვი შენირულება ქართული დრამატული დასის, ყაზბეგის სკოლის, ქართველ ქალთა სამ-

კერვალოს და ჟურნალ „ჯეჯილის“ სასარგებლოდ. ქართული დრამატული საზოგადოების საგანგებო კრება ზუბალაშვილების შესანიშნავის გამო.

„განუსაზღვრელად გულ-ხელ გაშლილ ქველმოქმედთა ძმათა ზუბალაშვილებს გუშინ შეუწირავთ ქართულის დრამატულის საზოგადოებისათვის ხუთი ათასი მანეთი. ეჭვი არ არის, ეხლა ცოტათი მიანიც გაიმართება წელში დრამატული საზოგადოების გამგეობა.

ამავე პატივცემულ ზუბალაშვილებს შეუწირავთ ხუთას-ხუთასი მანეთი ყაზბეგის სკოლისთვის, ქართველ ქალთა სამკერვალოსთვის და საყმაწვილო ჟურნალ „ჯეჯილისთვის“.

ივერია, 1904, 12 ნოემბ., №259, გვ. 1-2.

33. სკვითი (სადღეისოდ ძმ. ზუბალაშვილების შემონიშნულობა და ქართული დრამატული საზოგადოების მდგომარეობა).

ივერია, 1904, 12 ნოემბ., №259, გვ. 2.

34. ივ. გვარამაძე. წერილი რედაქციის მიმართ. პატ. ბ. ნო რედაქტორო! მადლობა ზუბალაშვილებს ფულის შეწირვისათვის: ძმებმა ზუბალაშვილებმა წმ. ნათლისმცემლის ეკლესიის ქართველ კათოლიკეთა საერო სასწავლებელსაც უწყალობეს 300 მანეთი სტიფანეს სულის მოსახსენებლად.

ივერია, 1904, 14 ნოემბ., №261, გვ. 3.

35. ქართული დრამატული საზოგადოების განზრახვა ძმ. ზუბალაშვილების საზოგადოების საპატიო წევრებად არჩევის შესახებ იმ უხვი შემონიშნულობების გამო, რომელიც მათ გაიღეს დრამატული საზოგადოებისათვის.

ივერია, 1904, 14 ნოემბ., № 261, გვ. 2.

36. ზუბალაშვილების სახელობის საავადმყოფო (კრება ბავშვთა საავადმყოფოს გახსნის თაობაზე).

ივერია, 1904, 16 ნოემბ., №262, გვ. 2.

37. ძმ. ზუბალაშვილების სახელობის საბავშვო საავად-
მყოფო.

ივერია, 1904, 16 დეკ., №287, გვ. 2.

38. ცნობილმა ქველმოქმედმა ძმებმა იაკობ, ლევან და
პეტრე ზუბალაშვილებმა შესწირეს 3 ათასი მანეთი ბაქოში
მომხდარ სისხლის ღვრის მსხვერპლთა დასახმარებლად
ეროვნებისა და სარწმუნოების განურჩევლად.

ივერია, 1905, 20 თებ., №4, გვ. 2.

39. ტფილისის ქალაქის მოურავმა გუბერნატორის მო-
ადგილეს წარუდგინა საბჭოს გადანყვეტილების პირი კ. ი.
ზუბალაშვილის სახელობაზე აგებული სახალხო სახლის მი-
ღებაზე და სთხოვა თავის მხრივ, შეგვატყობინეთ, რომ არა-
ერთარი დაბრკოლება არ არის თქვენის მხრით.

ივერია, 1905, 26 მაის., №85, გვ. 3.

40. ზ. ჭ. ქართველი ქველმოქმედნი - სტეფანე, ლევანი,
პეტრე და იაკობ ზუბალაშვილები.

საქ. კალენდ., 1905, გვ. 566.

41. ძმ. ზუბალაშვილების სტიპენდიები (ორი თავისუფა-
ლი სტიპენდიიდან ერთი დაენიშნა ანნა ხახუტაშვილს და მე-
ორე თამარ ძნელაძეს. ერთდროული დახმარება მიეცათ (სტი-
პენდიის გადარჩენილი თანხიდან) დ. მ. ტატიშვილს (100 მან.),
ბეს. ოქროპირიძეს (50 მან) და ა. შ.

სახ. გაზ., 1910, 24 აგვ., №90, გვ. 2.

42. „ქ. შ. ნ. კ. გ. საზოგადოების მთავარმა გამგეობამ
უკვე გაანაწილა ზუბალაშვილის სახელობის სტიპენდიები.
მოგვყავს სია იმ პირთა, რომელთაც სტიპენდიები დაენიშნათ:
1) ნინო ლასხიშვილი, 2) გერონტი ქიქოძე, 3) სილოვან ყიფია-
ნი, 4) გიორგი ჩიტაია, 5) დავით ჩხეიძე, 6) სვიმონ ფირცხა-
ლავა, 7) დავითა მჭედლიშვილი, 8) იოსებ გოგოლაშვილი, 9)
შალვა ტატიშვილი, 10) დავით ელიოზიშვილი“.

სახ. გაზ., 1911, 1 სექტ., №330, გვ. 2.

43. ზუბალაშვილის სახელობის საბავშვო საავადმყოფოს შენობა გუშინ ქალაქის თვითმმართველობისა და ძმ. ზუბალაშვილების წარმომადგენლებმა დაათვალიერეს იმის გამო-სარკვევად, თუ რამდენი ხარჯი ესაჭიროება საავადმყოფოს სრულ მოწყობას.

სახ. გაზ., 1911, 17 ნომბ., № 453, გვ. 2.

44. ზუბალაშვილების საბავშვო საავადმყოფოსათვის საჭირო დამატებითი ხარჯები უდრის 130.000 მანეთს. ეს ხარჯთაღრიცხვა ამ დღეებში გაეგზავნება ძმ. ზუბალაშვილებს.

სახ. გაზ., 1911, 25 ნომბ., № 459, გვ. 2.

45. ბავშვთა საავადმყოფო, რომელსაც ქალაქის თვითმმართველობა ზუბალაშვილების ხარჯით აშენებს, მომავალი წლის მეორე ნახევარში დამთავრდება. საავადმყოფოს გახსნა ნავარაუდევია 1912 წლის 1 ნოემბრისათვის.

სახ. გაზ., 1911, 20 დეკ., №480, გვ. 2.

46. ძმ. ზუბალაშვილების სახელობის საბავშვო საავადმყოფო (ქალაქის მოურავი ძმ. ზუბალაშვილების წარმომადგენელს სთხოვს, დააჩქარეთ პასუხის მოცემა: ძმ. ზუბალაშვილები კიდევ რამდენს ფულს სწირავენ მათი სახელობის საბავშვო საავადმყოფოს დასამთავრებლად).

სახ. გაზ., 1912, 27 ივნ., №635, გვ. 1.

47. თავისუფალი სტიპენდია ზუბალაშვილების სახელობისა ქ. შ. ნ. კ. გ. საზოგადოებას ამჟამად აღარ აქვს, რადგან ყველა სტიპენდია განაწილებულია სტუდენტთა შორის.

სახ. გაზ., 1912, 18 აგვ., №677, გვ. 2.

48. თავისუფალი სტიპენდიები (ქ. შ. ნ. კ. გ. საზოგადოებამ გამოარკვია, რომ 1913 წლის პირველი იანვრიდან გათავისუფლდება ზუბალაშვილების სახელობის სტიპენდია).

სახ. გაზ., 1912, 10 ნომბ., №746, გვ. 2.

49. უხვი ქველმოქმედნი ძმანი ლევან, პეტრე და იაკობ ზუბალაშვილები ქალაქის საბჭომ ტფილისის საპატრიარქოს მოქალაქეებად აირჩია. ქალაქის გამგეობამ ეს ამბავი დეპუტატთა სესიონობა ძმ. ზუბალაშვილებს, რომელთაც დეპუტატივე მადლობა გადაუხადეს.

სახ. გაზ., 1912, 21 ნომბ., №755, გვ. 2.

50. 3 იანვარს ქ. შ. ნ. კ. გ. საზოგადოების გამგეობამ გაანაწილა ზუბალაშვილების სახელობის სტიპენდიები.

სახ. გაზ., 1913, 5 იანვ., № 780, გვ. 2.

51. ექიმების დანიშვნა ზუბალაშვილების სახელობის ბავშვთა საავადმყოფოში (უფროს ორდინატორად დაინიშნა ექიმი უმიკაშვილი (უმიკოვი), უმცროს ორდინატორად ექიმი კილოსანიძე და ექიმი სუნდუკიანცი).

სახ. გაზ., 1913, 17 იანვ., № 799, გვ. 2.

52. ზუბალაშვილის სახელობის ბავშვთა საავადმყოფოს მოწყობის თაობაზე (საავადმყოფოს გახსნა 1 ივნისისთვისაა დანიშნული).

სახ. გაზ., 1913, 29 იანვ., №809, გვ. 2; 1913, 15 თებ., №823, გვ. 2.

53. უხვი შეწირულება. კ. ზუბალაშვილის მემკვიდრეებმა ქ. ტფილისს 120.000 მან. შესწირეს. ამ ფულით უნდა გაშენდეს საზაფხულო ბაღი თეატრით და გადაკეთებულ იქნას საზამთრო თეატრი სახალხო სახლში, რომელიც აგრეთვე მათი ფულით არის აგებული.

სახ. გაზ., 1913, 14 ივნ., №918, გვ. 2.

54. ძმ. ზუბალაშვილები – ტფილისის საპატრიარქოს მოქალაქენი. „თანახმად ქალაქის თვითმმართველობის შუამდგომლობისა, უმაღლესად ნება დართულ იქმნა, უხვ ქველმოქმედებს ძმებს ზუბალაშვილებს ტფილისის საპატრიარქოს მოქალაქეთა წოდება მიენიჭოთ. ამის გამო ქალაქის გამგეობამ მათი გვარები

საგანგებო საპატიო წიგნში შეიტანა და ძმ. ზუბალაშვილებს მისალოცი დეპეშა გაუგზავნა. ტფილის ქალაქის თვითმმართველობის დაარსებიდან დღემდე ტფილისის საპატიო მოქალაქის სახელი მიენიჭა და საპატიო წიგნში იქნა შეტანილი მხოლოდ ერთი კაცი – ალექსანდრე პავლეს ძე ნიკოლაი, მეფის მოადგილის საბჭოს წევრი”.

სახ. გაზ., 1913, 25 ივლ., №952, გვ. 1.

55. ძმ. ზუბალაშვილების სტიპენდიები ნ. კ. გ. საზოგადოებაში. საზოგადოებას შემუშავებული აქვს წესი და პირობები, რომლის მიხედვითაც უნდა ხდებოდეს ძმ. ზუბალაშვილთა სტიპენდიების დანიშვნა. ამ წესების მოკლე შინაარსი ასეთია: ხელშეკრულების მიხედვით, კურსის დასრულების შემდეგ სტუდენტი ვალდებულია საზოგადოებისაგან სესხად მიღებული ეს თანხა (სტიპენდია) კურსის დამთავრების შემდეგ, მუშაობის დაწყების შემთხვევაში, წლების მანძილზე ნაწილ-ნაწილ დაუბრუნოს საზოგადოებას. თუ ვინმე ძალიან ღარიბია ან არ მუშაობს, შეიძლება ის კიდევ განთავისუფლდეს ამ ვალისაგან.

სახ. გაზ., 1913, 7 სექტ., №987, გვ. 1.

56. ზუბალაშვილის სახელობის საავადმყოფოს კურთხევაზე, რომელიც დანიშნულია 17 ნოემბერს, ნაშუადღევს 2 საათზე, ქალაქის გამგეობა იწვევს მომავალ კრების მონაწილეთა გარდა მრავალ ხალხს.

სახ. გაზ., 1913, 16 ნოემბ., №1045, გვ. 1-2.

57. ზუბალაშვილის სახელობის საავადმყოფოში (ავადმყოფებს უკვე იღებენ. დღემდე უკვე მიიღეს 25 ავადმყოფი ბავშვი).

სახ. გაზ., 1913, 28 ნოემბ., №1054, გვ. 2.

58. სტიპენდიების განაწილება (ზუბალაშვილის სახელობის ერთი თავისუფალი სტიპენდია დაენიშნა პეტერბურგის უნივერსიტეტის საფილოლოგო ფაკულტეტის სტუდენტს მა-

ლაქია გრიგოლის ძე გობეჯიშვილს, მიეცემა 1914 წლის 1 თებერვლიდან).

სახ. გაზ., 1914, 28 იანვ., № 1101, გვ. 2.

59. მადლობა (ამას წინად ტფილისის ხელოსანთა საზოგადოებამ საგანგებო ადრესი მიართვა უხვ ქველმოქმედ ძმებს ზუბალაშვილებს, რომელთა ხარჯითაც ავლაბარში აგებული იქნა საბავშვო საავადმყოფო). ადრესში საზოგადოება მადლობას უცხადებდა იმის გამო, რომ მათ ქალაქის უღარიბეს მცხოვრებთ შეძლება მისცეს ხელმისაწვდომ ფასში რიგინად ნამლობისა. ამ უმად ხელოსანთა მამასახლისმა ი. ნ. ბარსეგოვმა ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილისაგან წერილი მიიღო, რომელიც ადრესის მირთმევისათვის ძმებისა და თავის მხრით მადლობას უცხადებს სახელოსნო საზოგადოების ყველა წევრს.

სახ. გაზ., 1914, 21 თებ., №11 21, გვ. 2.

60. კ. ზუბალაშვილის სახელობის სახალხო სახლის გაფართოება საბოლოოდ გადაწყვეტილია. ამ აზრით ქალაქის გამგეობას სურს შეიძინოს სახალხო სახლის გვერდზე მდებარე პერცოვისეული სახლი... ამ სახლისა და ადგილის საყიდლად ცნობილმა ქველმოქმედმა ძმებმა ზუბალაშვილებმა თავის მხრით ქალაქის გამგეობას გამოუგზავნეს 60.000 მანეთი.

სახ. გაზ., 1914, 6 აპრ., №1157, გვ. 5.

61. ცნობილმა ქველმოქმედმა ძმებმა ზუბალაშვილებმა ქალაქის გამგეობას თავისი რწმუნებულის პირით სთხოვეს, მიჰყიდოს მათ ტფილისის საბაჟოს მახლობლად 700 ოთხკუთხა საყენი მინა სომეხ-კათოლიკეთა ეკლესიის ასაშენებლად...

სახ. გაზ., 1914, 9 მაის., №1183, გვ. 3.

62. ძმ. ზუბალაშვილებს ქალაქის გამგეობამ გაუგზავნა მშვენიერ ყდაში ჩასმული ალბომი, სადაც მოთავსებულია სახალხო სახლისა და საბავშვო საავადმყოფოს სურათები.

სახ. ფურც., 1914, 7 ივნ., №6, გვ. 2.

63. **ზუბალაშვილების სახელობის სტიპენდია** (იყო 4 სტიპენდია. ამათში 2 მიეცეს ქართველ მაჰმადიანებს, რომელნიც ქართულ სათავადაზნაურო სკოლებში ისწავლიან, შემდეგ უმაღლეს სასწავლებელში შევლენ. დარჩენილი 2 სტიპენდიიდან ერთი დაენიშნა პავლე ინგოროყვას და ერთი გაყოფილ იქნა ორად: ნახევარი მიეცა ალ. დიმიტ. სოლოლაშვილს, რომელიც სამედიცინო სასწავლებელში მიდის, ნახევარი – დავით გიორგის ძე მელაძეს, რომელიც სატექნიკო სასწავლებელში აპირებს სწავლას).

სახ. ფურც., 1914, 4 სექტ., №79, გვ. 3.

64. **ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიის შეკეთება ქ. გორში**

„სავალალო სანახაობას წარმოადგენდა ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია. გაძარცვული იყო შიგნიდან, გარედან, ღარიბულად მოწყობილი, ხოლო მღვდლის საცხოვრებელი ბინა, ეგრედწოდებული მონასტერი ისე დანგრეულ-გალატაკებული, რომ ჩვენს სოფელშიაც ვერსად ჰნახავდით მღვდლის ბინას ამაზე უარესს. მაგრამ რამდენიმე პირის და თვით მრევლის მეცადინეობით **ცნობილმა ძმებმა ზუბალაშვილებმა თავს იძვეს ამ ეკლესიის გამშვენიერება საკუთარ ხარჯით** და საქმესაც შეუდგნენ 1913 წლის გაზაფხულზე. როგორც თვით ზუბალაშვილების სურვილი იყო, ხარჯი არ უნდა დაენანათ, ოღონდ ეკლესია გაემშვენიერებინათ, როგორც კი შეიძლებოდა“. . . სახ. ფურც., 1914, 13 დეკ., №162, გვ.3.

65. **თავისუფალი სტიპენდიები.** ქ. შ. ნ. კ. გ. საზოგადოების გამგებამ გაარკვია, რომ მომავალი წლიდან გამოთავისუფლებულ 7 სტიპენდიას ზუბალაშვილის სახელობისას აითვისებენ შემდეგი პირნი: თამარ ძნელაძე, შალვა ტატიშვილი, ანნა ხახუტაშვილი, გიორგი ჩიტაია, სილოვან ყიფიანი, დავით ჩხეიძე, სიმონ ფირცხალავა.

სახ. ფურც., 1915, 21 მაის., №286, გვ. 2.

66. ქველმოქმედ ზუბალაშვილთა სახელობის სტიპენდიები. როგორც მკითხველებმა იციან, უხვი ქველმოქმედნი ზუბალაშვილები 1908 წლიდან ქ. შ. ნ. კ. გ. საზოგადოებას ველწლივ განსაზღვრულ თანხას აძლევენ სტიპენდიებისათვის. საზოგადოების გამგეობამ ზუბალაშვილებს გაუგზავნა ანგარიში ამ თანხისა. ჩანს, რომ ძმებს ზუბალაშვილებს 1908 წლიდან დღემდე საზოგადოებისათვის მიუციათ 44.000 მანეთი. საზოგადოებამ ჰკითხა ზუბალაშვილებს: მოისურვებენ თუ არა, რომ 1916 წლიდან კვლავ აძლიონ საზოგადოებას სასტიპენდიო თანხა.

სახ. ფურც., 1915, 8 სექტ., № 376, გვ. 3.

67. სტიპენდიები. ქ. შ. ნ. კ. გ. საზოგადოებას სამი ქველმოქმედის სახელობის სტიპენდია აქვს: ძმ. ზუბალაშვილების, ნ. ლოლობერიძისა და დ. სარაჯიშვილის (ზუბალაშვილების სახელობის სტიპენდიები დაარსდა 1908 წლის 1 იანვრიდან, ნ. ლოლობერიძისა – 1912-დან და დ. სარაჯიშვილისა – 1914-დან). ზუბალაშვილები 1908-1912 წლის 1 იანვრამდე აძლევდნენ 6 ათას მანეთს წელიწადში (სულ შეიტანეს 24 ათასი). 1912 წლიდან კიდევ 4 წლის განმავლობაში იძლეოდნენ სტიპენდიას წელიწადში 5 ათასი მანეთი. ამ სტიპენდიის ვადა თავდება 1916 წლის 1 იანვარს.

სახ. ფურც., 1915, 11 სექტ., № 378, გვ. 2.

68. უხვი ქველმოქმედება (ძმ. ზუბალაშვილებმა ნ. კ. გ. საზოგადოებას აცნობეს, რომ ისინი მზად არიან სასტიპენდიო თანხა გადაიხადონ მომავალს სამის წლისთვის წელიწადში 3.000 მანეთი).

სახ. ფურც., 1916, 8 იანვ., №473, გვ. 2.

69. ძმ. ზუბალაშვილების სტიპენდიები (ძმ. ზუბალაშვილები უკანასკნელად გაიღებენ თანხას წლიურს 3 ათასს იმ აზრით, რომ სტიპენდიები არ მოესპოთ იმ სტუდენტებს, რომელნიც სწავლას ათავებენ არა უგვიანეს 1918 წლისა).

სახ. ფურც., 1916, 21 იანვ., № 483, გვ. 2.

70. მოსკოვის ქართველების საზოგადოების სტიპენდიები (ამათგან სამი იყო ძმ. ზუბალაშვილებისა. ენიშნება იმას ვინც განსაკუთრებულ ნიჭსა და უნარს გამოიჩინეს მეცნიერებისა და ხელოვნების სხვადასხვა დარგში. სტიპენდიის ზომაა თვეში 5 თუმანი).

სახ. ფურც., 1916, 18 ივნ., №602, გვ. 2.

71. დამატებითი ინფორმაციები ძმები ზუბალაშვილების მიერ მიხ. თამარაშვილისადმი განეული ფინანსური დახმარების შესახებ.

1) 1901 წელს ქველმოქმედმა სტეფანე ზუბალაშვილმა მიხ. თამარაშვილის წიგნის („ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“) გამოსაცემად გაიღო 1000 (ათასი) მანეთი (გვ. 46).

2) 1904 წელს ქველმოქმედ სტ. ზუბალაშვილის „ნარსაგებელით“ დაიბეჭდა მიხ. თამარაშვილის შრომა „პასუხი სომხის მწერლებს“ (გვ. 74).

3) მიხ. თამარაშვილს სტ. ზუბალაშვილისაგან დანიშნული ჰქონდა გარკვეული თანხა სუბსიდიის სახით (გვ. 80, 81 და ა. შ.).

4) 1909 წლიდან ძმებმა – პეტრე და იაკობ ზუბალაშვილებმა მიხ. თამარაშვილს განუახლეს თავიანთი უფროსი ძმის სტეფანეს მიერ დანიშნული (მაგრამ გარკვეული მიზეზების გამო დროებით შეჩერებული – ჟ. ფ.) სუბსიდია და გამოტოვებული თანხა ერთდროულად გაუგზავნეს, რამაც ორი ათას მანეთამდე შეადგინა (გვ. 93).

შენიშვნა: ცნობილია, რომ კონსტანტინე და მისი ოჯახი სისტემატურად უზდიდა მიხ. თამარაშვილს უცხოეთში ცხოვრება-საქმიანობისათვის საჭირო თანხას. მაგრამ, როგორც ჩანს, 1905-იანი წლებიდან რუსეთში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების (რევოლუციის) გამო არეულობა დაიწყო ამიერკავკასიაშიც. ეს ბუნებრივად გაურთულებდა მდგომარეობას ქართველ მსხვილ მრეწველ-კომერსანტებს, მათ შორის, ზუბალაშვილებსაც, რომლებიც უფრო ხშირად უცხოეთში იმყოფებოდ-

ნენ. ჩანს, სწორედ ამას უნდა გამოეწვია ზუბალაშვილთა მხრიდან მიხ. თამარაშვილისათვის სუბსიდიის დროებითი შეწყვეტა, რომლის შესახებაც თავად მიხეილი ატყობინებდა აკ. ნერეთელს 1907 წელს.

5) ალექსანდრე იაკობის ძე ზუბალაშვილმა 1909 წელს იკისრა მისი (თამარაშვილის) დარჩენილი ვალის გადახდა და თან 500 ფრანკიც გაუგზავნა (გვ. 93).

6) პეტრე ზუბალაშვილი 1909 წლის 8 მაისით დათარიღებულ წერილში მიხ. თამარაშვილს მისი თხოვნის პასუხად წერდა: „ჩემი ძმა იაკობი მოგზაურობს... მთხოვა თქვენ გაცნობოთ, რომ მოელის თქვენგან ცნობებს და ანგარიშს „ეკლესიის ისტორიისათვის“ (იგულისხმება ნიგნი „ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე“ - ჟ. ფ.), რომლის მიღების შემდეგ გაცნობებს საბოლოო პასუხს, მანამ კი, ამ კვირას გამოგიგზავნის 2 ათას ფრანკს დაპირებული სუბსიდიის ანგარიშში“ (გვ. 84).

7) ზუბალაშვილებისაგან მიღებულმა ამ მცირე სახსარმა გააბედვინა მიხ. თამარაშვილს დაეწყო რომში ნიგნის ბეჭდვა. დამატებითი თანხის შეგროვების იმედით აიღო დიდი სესხი/ვალი). ნიგნი დაბეჭდილი იყო 1910 წელსვე, მაგრამ მთლიანი თანხის გადაუხდელობის გამო მისი სტამბიდან გამოტანა არ შეიძლებოდა...

ბოლოს და ბოლოს ზუბალაშვილებმა კვლავ იკისრეს მცირე თანხის გამოღება. ამასთანავე ბევრმა პატრიოტმა ქართველმა ინტელიგენტმაც გაიღო თავისი მცირე წვლილი. და ყველა ერთად გაეგზავნა რომში თამარაშვილს. მიუხედავად იმისა, რომ თამარაშვილმა ამ თანხით ყველა ვალი ვერ გაისტუმრა, მაგრამ ის მაინც შეძლო, რომ ნიგნისათვის ყადაღა მოეხსნა და გავრცელების ნება მიეღო (გვ. 195).

(წარმოდგენილი მასალა დამონმებულია შ. ლომსაძის ნიგნიდან „მიხეილ თამარაშვილი და ქართველი კათოლიკენი“, თბ., 1984).

შენიშვნა: ამას წინათ თბილისის პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის სამკითხველო დარბაზში გამოფენილ ახალ გამოცემებს შორის გადავათვალიერე ბ. არველაძის მიერ შედგენილი ნიგნი – მიხეილ თამარაშვილი „როდის გადმოსახლდნენ სომხები საქართველოში“, თბ., 2010.

სასიამოვნოა, რომ ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ფურცლები კვლავ ცოცხლდება და ცნობილი ხდება ფართო საზოგადოებისათვის, მაგრამ იმავდროულად გული მეტკინა ნიგნის ბოლო – 49-ე გვერდის ორიოდ ფრაზის გამო, რომელიც ეხება ზუბალაშვილებს. შემდგენელი ამ გვერდის დასაწყისში მოკლედ (ანოტაციის სახით) საუბრობს მიხ. თამარაშვილის ნიგნის („ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე“) მნიშვნელობაზე, მის განსაკუთრებულ ღირებულებაზე; შემდეგ იქვე დასძენს: „ნიგნის გამოცემა ძალიან გაუჭირდა მიხ. თამარაშვილს, რადგან მისი ხელშემწყობი მეცენატი სტეფანე ზუბალაშვილი 1904 წელს გარდაიცვალა. **დანარჩენმა ზუბალაშვილებმა კი დახმარებაზე თავი შეიკავეს** (ხაზი ჩვენია – ყ. ფ.). ვინაიდან მიხ. თამარაშვილმა ქველმოქმედი ვერ იპოვა, იძულებული გახდა სესხი აეღო და ნიგნი 1910 წელს გამოსცა“ (მდრ. წინა ინფორმაციები).

ნიკოლოზ დავითის ძე ზუბალაშვილი

1. შემთხვევა ქალაქის რჩევაში (კამათი... ხმოსნებს შორის). დროება, 1882, I, 28; გვ. 1.

2. ხმოსან ნიკოლოზ დავითის ძე ზუბალაშვილის პროექტი თბილისის ქალაქის სამმართველოს მოსამსახურეთა პენსიის შესახებ.

ივერია, 1891, 22 თებ., № 42, გვ 1.

3. **ტფილისი.** 18 იანვარი (ნიკ. დ. ზუბალაშვილის სიტყვა ქალაქის საბჭოში). აქ არის მიმოხილვა ნ. დ. ზუბალაშვილის სიტყვისა იმის შესახებ, თუ რატომ არ სრულდება ქალაქისა და ცხენის რკინის უსახელო საზოგადოების ხელშეკრულობის 21-ე მუხლი. „ამის გამო ნ. დ. ზუბალაშვილმა წარმოსთქვა

გულდადებული, წინ-დახედული, დიდად დასაბუთებული, ცოცხლისფრით სრული სიტყვა", სადაც გამოაშკარავებულია ფაქტი: ცხენის რკინის უსახელო საზოგადოებას უნდა გადაეგავა რკინის გზა და ნაგავი გაეტანა, მაგრამ 1881 წლიდან 1888 წლამდე ამ საზოგადოებას აინუნშიაც არ მოსვლია ხელშეკრულების შესრულება. ნაგავი გაჰქონდა ქალაქის გამგეობას, რომელიც მორიგებული იყო ამ საზოგადოებასთან. ეს ყველაფერი საბუთებით ამხილა ნ. დ. ზუბალაშვილმა საბჭოს წინაშე. „ნუთუ ბ-ნ ზუბალაშვილის მშვენიერ და დასაბუთებულ სიტყვის შემდეგ ნება არა გვაქვს მწუხარებითა ვსთქვათ: ღმერთო, ეს ვის ხელში ჩაგვიგდია ქალაქის საქმეო“.

ივერია, 1892, 19 იანვ., №13, გვ. 1-2.

4. ნიკოლოზ დავითის ძე ზუბალაშვილი მომრიგებელ-მოსამართლედ დაინიშნა.

ივერია, 1892, 7 ოქტ., № 211, გვ.1.

5. ნ. დ. ზუბალაშვილის სასამართლოში სამსახურის 30 წლისთავი. (1898 წლის 19 თებერვალს სრულდება 30 წელი ნ. დ. ზუბალაშვილის ტფილისის მეოთხე ნაწილის მომრიგებელ-მოსამართლის თანამდებობაზე მუშაობისა).

ივერია, 1898, 5 თებ., № 26, გვ. 2.

6. ტფილისის საბჭოს ხმოსნად ნამყოფმა ნ. დ. ზუბალაშვილმა საყურადღებო განცხადება წარუდგინა ქალაქის გამგეობას, რომლის მიხედვით, თავისი ნებით წასულ ხმოსნებს არ უნდა ჰქონდეთ უფლება უკანვე დაბრუნებისა. მათი დანიშვნა უნდა მოხდეს ახალი არჩევნებით.

ცნ. ფურც., 1905, 1 ნოემბ., № 2938, გვ. 3.

დანართი

ე. ფეიქშივილი

საქართველოში კულტურულ-საგანმანათლებლო ტრადიციის ისტორიიდან (ქუჩაყატი ზუბალაშვილები)

ნაკითხულია მოხსენებად 2009 წლის 15 ოქტომბერს ქუთაისში ი. ჭავჭავაძის სახელობის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის პირველ საერთაშორისო კონფერენციაზე.

საქართველოში კულტურულ-საგანმანათლებლო ტრადიცია შორეული წარსულიდან იღებს სათავეს, თუმცა ქართული წიგნის გამოცემის ისტორია ჩვენში დაიწყო მოგვიანებით, XVIII საუკუნიდან, როცა სამეფო კარის თაოსნობით თბილისში დაარსდა პირველი ქართული სტამბა, მას შემდეგ ეს დიდი ეროვნული საქმე მეტ-ნაკლები ინტენსივობით ხორციელდებოდა, რადგან ზოგჯერ, განსაკუთრებით კერძო სტამბების შემთხვევაში, სათანადო ფინანსების უქონლობის გამო ვერ ხერხდებოდა სასტამბო საქმიანობის გაგრძელება. მიუხედავად ამისა, ჩვენში თუ საზღვარგარეთ, ძირითადად ქართველი თანამემამულეების თანადგომითა და ფინანსური მხარდაჭერით, ქართული სტამბების რიცხვი თანდათან იზრდებოდა, ქართული წიგნის გამოცემები უფრო იხვეწებოდა და მრავალფეროვანი ხდებოდა. ასეთ მეცენატთა შორის გამორჩეულია ქართველი კათოლიკე ზუბალაშვილების რამდენიმე თაობა, ყოფილი წვრილი ვაჭარ-ხელოსნები, რომლებიც გააზრებული და

პატიოსანი შრომა-საქმიანობით იქცნენ მსხვილ მრეწველ კომპანიებს, მერსანტებად, ღირსეულ მამულიშვილებად.

მილიონერი ზუბალაშვილები – ასე იყვნენ ისინი ცნობილი XIX საუკუნის შუახანებიდან XX საუკუნის 20-იან წლებამდე საქართველოში და უცხოეთის ბევრ ქვეყანაშიც... და მაინც ზუბალაშვილთა გვარის ყველაზე დიდ სიმდიდრეს წარმოადგენდა არა ფული, არამედ ცოდნა-განათლება, გამჭრიახი გონება, უსაზღვრო კეთილშობილება, სამშობლოს და ხალხის ჭეშმარიტი სიყვარული და უდიდესი სურვილი საქართველოს აღორძინება-განვითარებისა. მათ კარგად მოეხსენებოდათ, რომ ჩვენს ქვეყანას სჭირდებოდა განათლებული, საერთო ინტერესებით გაერთიანებული საზოგადოება, ისეთი ქართველობა, რომელიც დღენიადაგ იფიქრებდა და კიდევ იზრუნებდა ერის სატიკივარზე. სწორედ ამგვარ საერთო საქმეს ხმარდებოდა ზუბალაშვილთა მილიონები კეთილი ნებით, უხმაუროდ და არა სხვათა საჩვენებლად – თავის მოსაწონებლად. ზ. ჭიჭინაძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ზუბალაშვილები მონყალებას არიგებდნენ ისე ჩუმად, მარჯვენა ხელის ნამოქმედარს მარცხენა ვერ იგებდაო.

თითქმის სამი საუკუნის მანძილზე ზუბალაშვილები თავიანთი პრაქტიკული საქმიანობითა თუ გამორჩეული მეცენატობით საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების აქტიური მონაწილეები იყვნენ. მათი ქველმოქმედების ვრცელი ნუსხიდან ამჯერად მხოლოდ ზოგადად ჩამოვთვლით რამდენიმეს, კონკრეტულად კი შვედრდებით მათ მიერ განათლება-კულტურის ასპექტით განეული ქველმოქმედების ორიოდ მომენტზე.

ცნობილია, რომ ზუბალაშვილების თაოსნობითა და მათივე სახსრებით აშენდა თბილისში პირველი უფასო ბავშვთა საავადმყოფო, სახელგანთქმული ქარვასლა და დიდებული სასახლე სასტუმრო „პალასი“ (ახლ. სახელმწიფო მუზეუმის შენობა), ააშენეს და ევროპულ დონეზე მოაწყვეს „უმწეოთა თავშესაფარი“ – საცხოვრებელი ღარიბების, ავადმყოფებისა და უპატრონოთათვის; აგრეთვე „სამადლო“ ანუ უფასო სასაფლაო. მათი შეწირულობით აშენდა ან შეკეთდა მრავალი ეკ-

ლესია; სისტემატურად გასცემდნენ უხვ მონყალებას ღარიბ-თა დასახმარებლად, უფასოდ მკურნალობდნენ ავადმყოფებს და ა. შ.

ზუბალაშვილები განსაკუთრებით ზრუნავდნენ ჩვენში განათლება-კულტურის აღორძინებისათვის. ისინი ახლოს იცნობდნენ ქართველი ინტელიგენციის წარმომადგენლებს და ფინანსურადაც ხელს უწყობდნენ მათს ყოველგვარ სასიკეთო წამოწყებებს, ქვეყნისათვის სასარგებლო ღონისძიებებს. მაგალითად, ი. ჭავჭავაძემ ზუბალაშვილთა აქტიური მხარდაჭერითა და უხვი შემოწირულობით დააარსა თბილისში სათავადაზნაურო ბანკი, ასევე, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. ამ საზოგადოებას დაწესებული ჰქონდა ზუბალაშვილთა სახელობის სტიპენდია რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის უმაღლეს სასწავლებლებში წასული ქართველი ახალგაზრდებისათვის. მათ შორის იყვნენ: მიხეილ ჯავახიშვილი, ალექსანდრე ჯანელიძე, სარგის კაკაბაძე, აკაკი ფალავა, გერონტი ქიქოძე, სილოვან ყიფიანი, იასონ ჩხენკელი, დავით ელიოზიშვილი, გიორგი ებრაღიძე, ქრისტეფორე რაჭველიშვილი, ზაქარია დიდიმამიშვილი, ლეო ქიაჩელი, პავლე ინგოროყვა, გიორგი ჩიტაია, ანა ხახუტაშვილი, კატო მიქელაძე და სხვები.

მიხეილ თამარაშვილმა მეცენატი ძმების ხელშეწყობით შეძლო ვატიკანისა და ევროპის სხვა დიდი ქალაქების არქივებში ხანგრძლივი დროით მუშაობა და საქართველოს ისტორიისათვის უძვირფასესი წიგნების დაწერა-გამოცემა.

ზუბალაშვილები საქართველოს სხვადასვა კუთხეში აარსებდნენ ახალ სკოლებს, იმავდროულად მატერიალურად ეხმარებოდნენ არსებულ სასწავლებლებს. გარდა ამისა, წყაროებით ცნობილია, რომ თბილისის მუსიკალური სკოლის (დღ. კონსერვატორიის შენობა) ასაშენებლად გაიღეს 10 ათასი მანეთი ოქროთი, ხოლო თავადაზნაურთა გიმნაზიისათვის (დღ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის I კორპუსი) 80 ათასი მანეთი; მაშინდელი ჟურნალ-გაზეთები ივერია, ჯეჯილი, მოგზაური, ცისკარი, ნაკადული და ა. შ.) საქმიანობას აგრძელებდნენ ძირითადად ზუბალაშვილთა შემოწირულობით.

ღირსსაცნობია ისიც, რომ ძმებმა ზუბალაშვილებმა მათ მის ხსოვნის პატივსაცემად 1902-07 წლებში ააშენეს სახალხო სახლი – იგივე სახალხო თეატრი (დღ. მარჯანიშვილის თეატრის შენობა), რომელიც იმთავითვე იქცა ქართული კულტურის ცენტრად. თეატრს ჰქონდა უფასო ბიბლიოთეკა, სამკითხველო დარბაზი და კაფე მკითხველთათვის.

ნიგნიერი ზუბალაშვილები მფარველობდნენ ქართულ სტამბებსაც. ცნობილია, რომ საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ძალიან გაძნელდა ქართული წიგნის გამოცემა, ამიტომ ამ საქმემ XIX საუკუნის II ნახევრიდან ძირითადად გადაინაცვლა ევროპაში, სადაც ქართული წიგნების გამოცემის ორგანიზაციას ფაქტობრივად თაოსნობდნენ ქართველი კათოლიკე ბერები (შ. ლომსაძე). მათ შორის გამორჩეულია სახელოვანი მამულიშვილის, ახალციხელი კათოლიკე მღვდლის პეტრე ხარისჭირაშვილის ღვაწლი.

ევროპაში განათლებამიღებული მ. პეტრე საქართველოში დაბრუნდა 1840-იანი წლების დასაწყისში. ამ დროს ჩვენში მწვავედ იდგა ეროვნული სულიერების გადარჩენის საკითხი. ქართული ენისა და, საერთოდ, ქართველობის შენარჩუნება თითქმის შეუძლებელი გახდა სამცხე-ჯავახეთში. მ. პეტრე დარწმუნდა, რომ ასეთ ვითარებაში მშობლიურ მხარეს იხსნიდა მხოლოდ ქრისტიანობა და ქართული წიგნი. ამ რწმენითა და თანამემამულე საერო თუ სასულიერო პირების თანადგომით შეუდგა პრაქტიკულ საქმიანობას. მაგრამ მალე რუსეთის ხელისუფლებამ იგი „საშიშ“ პიროვნებად ჩათვალა და აიძულა სამუდამოდ დაეტოვებინა სამშობლო.

პ. ხარისჭირაშვილი 1850 წელს ჩავიდა ვენეციაში, წმ. ლაზარეს მონასტერში, მხითარისტების კონგრეგაციაში, სადაც დაცული იყო ქართველი კათოლიკე ბერების მიერ თარგმნილი ხელნაწერები. მან იქაურ სომხურ სტამბაში ჩამოახსმევინა ქართული ასოების ყალიბები, მოაწესრიგა ქართული სასტამბო მეურნეობა და საქართველოდან ზუბალაშვილების უხვი შემოწირულობით შეუდგა ქართული წიგნების ბეჭდვას, რათა ამ გზით მაინც დახმარებოდა მშობლიურ კუთხეს.

ბუნებრივია, ამ საქმეს დასჭირდებოდა დიდი შრომა და საკმაო თანხაც, რასაც ერთი კაცი დამოუკიდებლად ვერ შეძლებდა. საბედნიეროდ, წიგნების ანყობა-გამოცემაში პ. ხარისჭირაშვილს ფიზიკური დახმარება აღმოუჩინეს სხვა ქართველმა კათოლიკე მღვდლებმა, ხოლო საჭირო ფინანსები საქართველოდან უხვად შესწირეს ზუბალაშვილებმა. წყაროებით ცნობილია, რომ ამ მხრივ განსაკუთრებით გამორჩეული იყო იაკობ ივანეს ძე ზუბალაშვილის ოჯახის წვლილი.

იაკობის მეუღლე ანა ყოფილა საოცრად სათნო და გულმონყალე, საღმრთო წიგნების მოყვარული, თავისი დროის კვალად დიდად განათლებული. ანა თაოსნობდა ვენეციაში დაბეჭდილი წიგნების საქართველოში გავრცელებას. მათ შორის იყო: „ისტორია გინა მოთხრობა ძველისა და ახალი აღთქმისა“, „წმინდანების ცხოვრება“, „ეზოპეს იგავნი“ (2 ტომად) და სხვა.

ზუბალაშვილები მომდევნო წლებშიც სისტემატურად ეხმარებოდნენ უცხოეთში მოღვაწე ქართველ კათოლიკე ბერებს, მათ სულიერ მოძღვარს პეტრე ხარისჭირაშვილს კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობაში. მაგალითისათვის დავასახელებთ მხოლოდ ერთ ინფორმაციას: მ. პეტრე ვენეციაში მოღვაწეობის დროს მალე დარწმუნდა, რომ აუცილებელი იყო ქართველობას უცხოეთში ჰქონოდა დამოუკიდებელი საძმო – კონგრეგაცია, სადაც შეძლებდნენ უფრო ფართო მასშტაბის ეროვნული საქმიანობის წარმართვას, უცხოეთში გაბნეული უამრავი თანამემამულის, მათ შორის, გამაჰმადიანებული ქართველობის თავმოყრას, მათში ეროვნული ცნობიერების გაღვივება-გაღრმავებას, დედასაქართველოსთან დაკავშირებას. ამ იდეით შთაგონებული და მეცენატი ზუბალაშვილების ფინანსური მხარდაჭერით დაიშვებოდა მ. პეტრე მეუღლე ამ დიდი მისიის აღსრულებას. პირველყოვლისა, მან რომის პაპისაგან აიღო ნებართვა კონსტანტინოპოლში კათოლიკური ეკლესიის ასაშენებლად, რომელიც იმავდროულად იქნებოდა ქართველთა მძლავრი კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრი. ასე ჩაეყარა საფუძველი 1860 წელს კონსტანტინოპოლის ერთ-ერთ უბანში, ფერიქოეში, ქართველ კათოლი-

კეთა სახელგანთქმულ მონასტერს. იგი ათეული წლების განმავლობაში იყო არა მარტო ქართველთა სულიერების პროგრესულად მოაზროვნე ქართველი ინტელიგენციის კეთილი მასპინძელი, არამედ თავისი სკოლა – სასწავლებლებით ბევრი სახელოვანი ქართველის აღმზრდელი, მათი სამომავლო ცხოვრების მეგზური, მიუხედავად მათი რელიგიური აღმსარებლობისა.

ზუბალაშვილები შემდგომშიც არ აკლებდნენ ყურადღებას სტამბოლის ქართულ საგანეს, საფრანგეთში მონთობანის ქართველ კათოლიკეთა ძმობას, უხვად აფინანსებდნენ იქაურ სტამბებს, სადაც იბეჭდებოდა ქართული წიგნები, გროვდებოდა აგრეთვე ევროპულ ენებზე დაწერილი ლიტერატურა, ხელნაწერები, სამეცნიერო ნაშრომები... და იქმნებოდა ქართული კულტურის ჭეშმარიტად ძვირფასი საგანძური თავმოყრილი უნიკალურ წიგნთსაცავში – ბიბლიოთეკაში, რომელიც დღეს, სპეციალისტთა აზრით, 80 ათასამდე ერთეულს ითვლის.

ერთი სიტყვით, ზუბალაშვილები თავიდან ბოლომდე იყვნენ სტამბოლის დიდებული მონასტრის აშკარა თუ მეტწილად უჩინარი გულუხვი მეცენატები, დაწყებული სამონასტრო კომპლექსისათვის მიწის ფართობის შესყიდვიდან დამთავრებული იქ აღზრდილი ქართველი ახალგაზრდების დასავლეთ ევროპაში სასწავლებლად გასაგზავნი თანხის გაღებით.

ცნობილია, რომ ზუბალაშვილები თავიანთი საქმიანობით დაკავშირებული იყვნენ ქართულ სოფლებთანაც. ისინი მალე დარწმუნდნენ, რომ გლეხობამ უკეთ უნდა ისწავლოს როგორც საკუთარ ჯანმრთელობაზე ზრუნვა, ისე სოფლის მეურნეობის სწორი გაძღოლა. მათი აზრით, ასეთ შემთხვევაში გლეხობის ძირითადი სკოლა, გონივრული ცხოვრების გზის მაჩვენებელი შეიძლება ყოფილიყო ქართული წიგნები, დაწერილი სპეციალურად სოფლის მცხოვრებთათვის. მადლიერებით უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენში ამგვარი წიგნების შექმნა-გამოცემის ავტორები და ინიციატორები ისევ ზუბალაშ-

ვილები გახდნენ. ამ საქმეში განსაკუთრებით დიდი დამსახურება მიუძღვის ზაქარია მიხეილის ძე ზუბალაშვილს.

ზაქარია გახლდათ პირველი ქართველი ექიმი, კავკასიის სამედიცინო საზოგადოების ერთ-ერთი დამფუძნებელი და აქტიური წევრი. დაამთავრა გერმანიაში ლაიფციგის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტი და 1835 წლიდან დაიწყო საქართველოში პრაქტიკული საქმიანობა. იყო დიდად განათლებული პიროვნება, ზედმინევით იცნობდა ქართულ მნივნობრობას, საფუძვლიანად ფლობდა რამდენიმე ევროპულ ენას, ეწეოდა სამეცნიერო მუშაობასაც.

ზაქარია 1854 წლიდან, კავკასიის სამედიცინო საზოგადოების დავალებით, გლეხობის დასახმარებლად ქართულ ენაზე წერდა პატარ-პატარა წიგნებს, სადაც საუბარი იყო ადამიანთა, მცენარეთა, ცხოველთა, ფრინველთა ავადმყოფობაზე, მათს მკურნალობაზე, ზოგჯერ ევროპელი მეცნიერების ნაშრომებსაც თარგმნიდა ქართულად. ასეთი წიგნები პერიოდულად იბეჭდებოდა და სოფლის მოსახლეობას ურიგდებოდა თითქმის უფასოდ, რადგან თბილისში წლების მანძილზე სასოფლო წიგნების გამოცემას ძირითადად თაოსნობდნენ ზაქარიას ნათესავები, პირველ რიგში სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი. მარტო 1902-03 წლებში მისი შემოწირულობით დაბეჭდილა 20-ზე მეტი დასახელების წიგნი, მათ შორის იყო: „წერილი სოფლელ მუშას“, „დიფტერიტი“, „ხეხილის გამრავლება, მყნობა და მოვლა“, „საუნჯე მეურნისა“, „პურის ბოსტანი“ და ა. შ.

განათლება-კულტურის სფეროშიც ზუბალაშვილთა შრომა-საქმიანობა თუ უსაზღვრო ქველმოქმედება, სტეფანე ზუბალაშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ემსახურებოდა ერთ მიზანს – „ქართველი ერიც იქცეს განათლებულ, თვალხილულ ერად, ევროპის განათლებულ ერთა შორის ადგილი დაიკავოს, ისახელოს თავი როგორც ცოდნით, ისევე ოსტატური შრომითა და საქმით“.

აკტორის ბლოტიქა

ამ სახით უნდა წარვედგინოთ მკითხველს კათოლიკე ზუბალაშვილების ერთი შტოს რამდენიმე თაობის წარმომადგენელთა თითქმის სამასწლოვანი ისტორია, მათი საინტერესო ცხოვრება-საქმიანობის ამსახველი ძირითადი ეპიზოდები.

სამუშაო მეტად რთული და შრომატევადი აღმოჩნდა არა მხოლოდ იმის გამო, რომ ზოგად საკითხებთან ერთად ამ გვარის 24 წარმომადგენლის შესახებ არსებული ცნობები (ხშირად ურთიერთგამომრიცხავიც კი!) შეგვეკრიბა, შეგვეჯერებინა და ჭეშმარიტებასთან უფრო მიახლოებული სურათი გვეჩვენებინა, არამედ იმიტომაც, რომ 2-3 საუკუნის წინანდელი ფაქტების აღდგენა და შესაბამის უწყებებში სათანადო დოკუმენტაციის მოძიება ყოველთვის ვერ ხერხდებოდა. სამწუხაროდ, დღეს თბილისშიც აღარავინაა ამ შტოს პირდაპირი მემკვიდრე...

მიუხედავად ამისა, წიგნზე ვმუშაობდით ინტერესით, სიამოვნებით და იმ რწმენით, რომ ამქვეყნიურ ცხოვრებაში თითოეული ჩვენგანისათვის მთავარი უნდა იყოს კეთილშობილება, ადამიანური სიბოძო-სიყვარული, სხვათა ღვაწლის შეცნობა-დაფასება და ღირსეული ადამიანის სახელის მოპოვება; რომ სანთელ-საკმეველი არასოდეს არ დაკარგავს გზას...

ჩვენი წიგნის პერსონაჟები რეალური ადამიანები არიან, გადაუტანიათ გაჭირვება-ხელმოკლეობაც, მძიმე ფიზიკური შრომაც, განუცდიათ მწუხარებაც, ალბათ, სიკეთის გაღების წილ გულისტიკივილი და უმადურობაც მიუღიათ... მაგრამ ისინი წამდვილად არიან მისაბამნი და სამაგალითონი ცხოვრება-საქმიანობით, კეთილშობილებით, მეცენატობა-ქველმოქმედებით. ყოველივე ამის სრულყოფილი აღწერა, ბუნებრივია, ერთ

მონოგრაფიაშიც ვერ მოხერხდებოდა. მართლაც, ამ ასპექტით კიდევ ბევრი ფაქტი თუ მოვლენა მოითხოვს დაზუსტებასა და მოძიება-შესწავლას... ვიმედოვნებთ, რომ ასეთი საქმიანი, ღირსეული ქართველი მამულიშვილების მოღვაწეობის აღწერა კვლავაც იქნება საინტერესო საზოგადოებისა და ისტორიისთვის, სასარგებლო – ქვეყნისათვის; შესაბამისად, ზუბალაშვილებთან დაკავშირებითაც გამოვლინდება ბევრი საგულისხმო ინფორმაცია, დაინერება ახალი ნაშრომები... ამჯერად ჩვენ კი განმარტების სახით მკითხველს გავაცნობთ იმ მასალას, რაც ვერ მოხვდა ძირითად ტექსტში თუნდაც იმის გამო, რომ ზოგიერთი ემყარება მხოლოდ სიტყვიერ განცხადებას, ანუ ვარაუდის ფარგლებშია (თუმცა არ არის გამორიცხული, ეს ვარაუდი მომავალში, ჭეშმარიტებად იქცეს).

კათოლიკე ზუბალაშვილების ამ ერთი შტოს წარმომადგენელთა მრავალმხრივი სავაჭრო-სამრეწველო საქმიანობა რომ ემსახურებოდა ეროვნული სიმდიდრის შექმნას, ეს იმთავითვე კარგად იყო ცნობილი ფართო საზოგადოებისათვის. მათ მიერ აგებული, არქიტექტურითა და სტილით გამორჩეული, სხვადასხვა დანიშნულების უამრავი შენობა, რომლებიც ათეული წლების მანძილზე ქმნიდნენ დედაქალაქის იერსახეს, ზოგი მათგანი კი დღესაც ამშვენებს ძველი თბილისის უბნებს, XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან საბჭოთა ხელისუფლებამ სახელმწიფო საკუთრებად აქცია... სამწუხაროდ, გარკვეული ობიექტური მიზეზების გამო ჩვენთვის შეუძლებელი გახდა ყველა მათგანის ზუსტი აღწერა (არადა ისტორიის მახსოვრობისათვის ეს აუცილებელია!); მათ შესახებ მოგვეპოვება მეტ-ნაკლებად სარწმუნო შემდეგი სხვა ინფორმაციები:

1) ნიკოლოზ გიორგის ძე ზუბალაშვილის „მეორე სახლი იუნკერთა სასწავლებლის მახლობლადაა“... (ივერია, 1898 წ.)

2) ალექსანდრე ზუბალაშვილის სახლი მდებარეობდა ვოლოდარსკის ქუჩაზე, რომელშიც ერთხანს მილიციის სამმართველო იყო (ვ. ბერიძე, 1963 წ.);

3) ზუბალაშვილთა მიერ აგებული შენობებია: ხელმოწერის მუზეუმი... გამომცემლობა „მერანის“ შენობა რუსთაველის გამზირზე, სასადილო „სამადლო“ დავითაშვილის ქუჩაზე, ერთ-ერთი აბანო აბანოთუბანში (ს. ფეიქრიშვილი, 1996 წ.)

4) ზუბალაშვილებს დღ. გალაკტიონის ქუჩაზე ჰქონდათ ორი სახლი: ერთში ნ. ნიკოლაძე ცხოვრობდა, მეორეც იქვე ახლოს ყოფილა (თ. კოკორაშვილი – ანასტასია ზუბალაშვილის ქალიშვილი, 2010 წ.).

ფოტოგრაფიკული
მასალა

I. ზუბალაშვილები

ნიკოლოზ გიორგის ძე
ზუბალაშვილი

ზაქარია მიხელის ძე
ზუბალაშვილი

კონსტანტინე იაკობის ძე
ზუბალაშვილი

ელისაბედ მიხელის
ასული თუმანიშვილი—
ზუბალაშვილისა

ძმები ზუბალაშვილები

ლევანი
ქალიშვილთან
ერთად

ლევანი

სტივანე

პეტრე

ՌԱԿՈՇՈՒ

დავით ანტონის ძე ზუბალაშვილი

ანტონ დავითის ძე ზუბალაშვილი

ანასტასია დავითის ასული
ზუბალაშვილი-კოკონაშვილისა

(ფოტო 2003 წლისა)

სურათი გადაღებულია ქ. ქუთაისში, დიმ. ფეიქრიშვილის ოჯახში. მარცხნიდან:
 პირველ რიგში პირველი – ალექსანდრე ანტონის ძე ზუბალაშვილი; მეორე რიგში
 მეორე – ქუთაისის კათოლიკური ეკლესიის მღვდელი დონ დამიანე სააკაშვილი,
 მესამე – დავით ანტონის ძე ზუბალაშვილის დედა ეკატერინე ჩიქოვანი-
 ზუბალაშვილისა; მესამე რიგში მესამე – დავით ანტონის ძე ზუბალაშვილი.

13676. Тбились. Общій видъ католическаго кладбища. 148

კათოლიკეთა სასაფლაო სოლოლაკში. ჯვართანაძელების ეკლესია. ფოტო 1900-იანი წლების დასაწყისისა.

სტეფანე ზუბალაშვილის დაკრძალვის პროცესია სოლოლაკის სასაფლაოზე

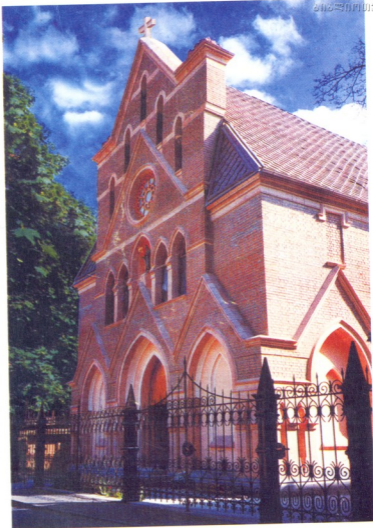
II. ზუბალაშვილთა შეწირულობებით აგებული
სახოგადოებრივი დანიშნულების შენობები

ეკლესიები

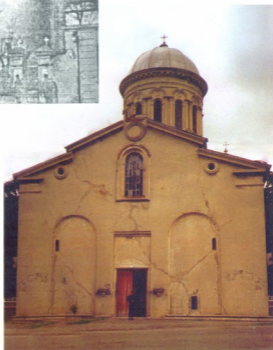
თბილისის კათოლიკეთა ღვთისმშობლის მიძინების ლათინური ეკლესია.
ფოტო 1890-იანი წლებისა

თბილისის კათოლიკეთა ღვთისმშობლის ზეცად აღყვანების (მიძინების) მთავარი ტაძარი. ფოტო 2010 წლისა

გორის კათოლიკეთა წმინდა
ოჯახის ლათინური ეკლესია.
ფოტო 1810-იანი წლებისა

გორის კათოლიკეთა წმინდა ოჯახის ლათინური ეკლესია,
რესტავრირებული 1910-იან წლებში

ქუთაისის კათოლიკეთა
ღვთისმშობლის უმანკო
ჩასახვის ლათინური ეკლესია.
თავდაპირველი ხედი

ქართველ კათოლიკეთა მონასტერი კონსტანტინოპოლში.
თავდაპირველი ხედი

მონტობანის (საფრანგეთი) ქართველ კათოლიკეთა საგანე

სტამბულის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია.
ფოტო 2009 წლის

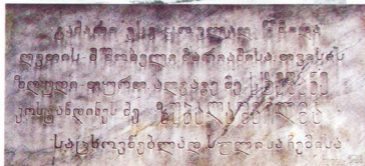
მერიამ ღვთის მუცელს
იბერიის მუხიკელს
მეხსენებოდა სოფელში კარფილის

კონსტანტინოპოლის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია, ლურდის ღვთისმშობლის
ქანდაკება

თბილისის
კათოლიკეთა წმ.
პეტრე-პავლეს
ლათინური ეკლესია.
ფოტოები 1880-იანი
წლების შუახანებისა

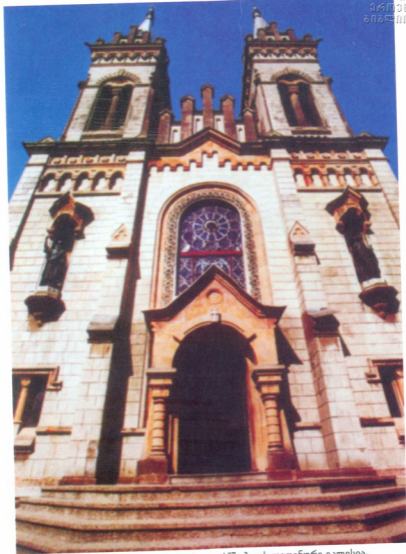

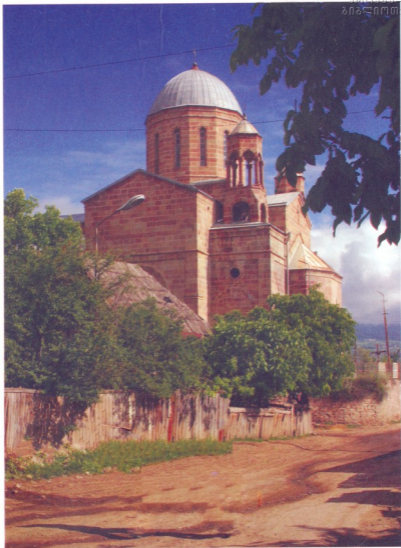
ბათუმის კათოლიკეთა მარიამ ღვთისმშობლის ლათინური ეკლესია.
 თავდაპირველი ხედი

ბათუმის კათოლიკეთა მარიამ ღვთისმშობლის ლათინური ეკლესია.

ბათუმის კათოლიკეთა მარიამ ღვთისმშობლის ლათინური ეკლესია.

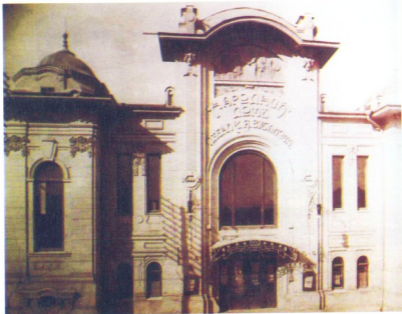

უდის კათოლიკეთა ღვთსმშობლის შიძინების ლათინური ეკლესია.

ხიზაბაურის კათოლიკეთა იესოს გულის ლათინური ეკლესია

კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილის
სახელობის სახალხო სახლი (თეატრი)

ფოტო 1910-იანი წლების დასაწყისისა
(დღ. მარჯანიშვილის სახელმწიფო დრამატული თეატრის შენობა)

საბაღხო საბღის მღყორბელთღ დღრბღი დღ სცენღ

სახალხო სახლის სამკითხველო დარბაზი

ქართული
ენციკლოპედია

ნიკოლოზ გიორგის (ეგორის) ძე ზუბალაშვილის
სახელობის უპოვართა სახლი
(თავშესაფარი)

უპოვართა სახლის თავდაპირველი ხედი.
ფოტო 1906 წლისა

Домъ неимущихъ имени Н. Е. Зубалова.
Видъ главнаго фасада.

ნიკოლოზ ზუბალაშვილის ბიუსტი
უპოვართა სახლის ვესტიბიულში

უპოვართა სახლის დერეფანი

საძინებელი ოთახი

სამზარეულო

მობინადრეთა ერთი ჯგუფი

უპოვართა სახლის ეზო, ბაღი

დღემდე შემორჩენილი ძვირფასი სარკეები

გოგონას ქანდაკება

უპოვართა სახლის შენობა დღეს – ამჟამად ბავშვთა პირველი დამოუკიდებელი საავადმყოფო ძმ. ზუბალაშვილების ქუჩაზე (№ 48). ფოტო 2010 წლისა

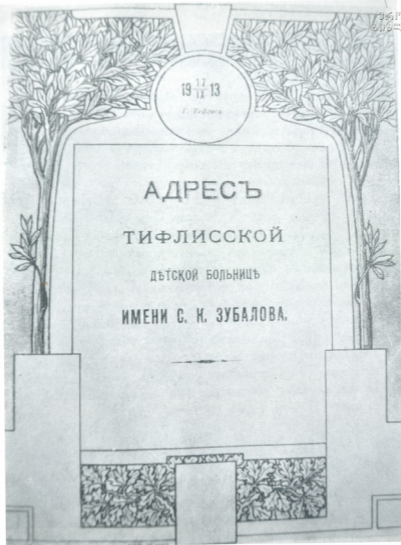
სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის სახელობის
ბავშვთა პირველი საავადმყოფო ავლაბარში

შენობის თავდაპირველი ხედი. ფოტო 1912 წლისა

საავადმყოფოს პირველი გამგე
ნიკ. უმიკაშვილი (უმიკოვი),
მედიც. დოქტ., დამსახ. ექიმი

საავადმყოფოს საზეიმოდ გახსნის დღეს მისასალმებელი ადრესი

ИМПЕРАТОРСКОЕ Кавказское Медицинское Общество приветствует дѣтскую больницу имени С. К. Зубалова съ днемъ открытія ея дѣятельности!

2-го Февраля 1910 г., приветствуя Тифлисское Городское Общественное Самоуправленіе съ открытіемъ павильона имени Арамянца, Медицинское Общество выразило надежду, что площадь больничнаго городка въ скоромъ времени украсится и другими больничными учрежденіями. И вотъ нынѣ мы присутствуемъ на праздникѣ открытія дѣтской больницы, а черезъ нѣсколько мѣсяцевъ рядомъ же откроется почти уже готовый акушерскій павильонъ. Надежды Общества и всѣхъ тифлисцевъ осуществляется; благодаря счастливому сочетанію щедрой благотворительности братьевъ Зубаловыхъ и заботливаго отношенія Тифлискаго Городскаго Самоуправленія къ врачебно-больничнымъ нуждамъ городского населенія.

Будемъ надѣяться, что и другое пожеланіе Медицинскаго Общества о томъ, чтобы больничный городокъ превратился въ „клиническій“ городокъ, также осуществится въ скоромъ времени и, можетъ быть, мы доживемъ до того радостнаго для Кавказа дня, когда въ Тифлисъ откроется медицинскій факультетъ и городскія больничныя учрежденія превратятся въ прекрасныя факультетскія клиники.

Но и теперь пусть открываемая нынѣ дѣтская больница послужитъ школой для воспитанія многихъ поколѣній широко образованныхъ дѣтскихъ врачей!

Председатель *М. Арцибашвили*

Секретарь *А. Мухоморова*

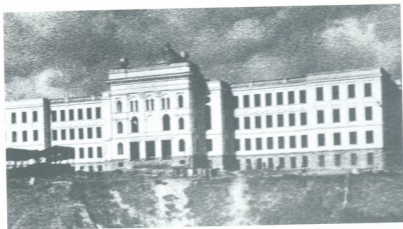

სააკვაშვილის შენობა 1950-იან წლებში

საავადმყოფოს შენობა დღეს – ამჟამად იძულებით გადაადგილებულთა საერთო საცხოვრებელი. ფოტო 2010 წლისა

თბილისის კერძო ქართული
სათავადაზნაურო გიმნაზია

ფოტო 1906 წლისა

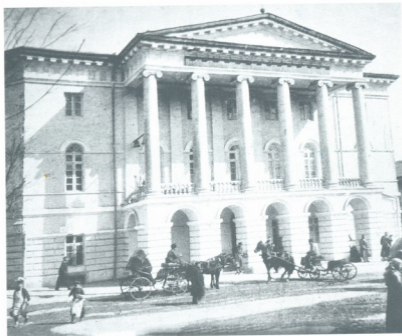

ფოტო 1910-იანი წლებისა (დღ. თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის პირველი კორპუსი)

თბილისის სამუსიკო სასწავლებელი. ფოტო 1904 წლისა
(დღ. თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორია)

III. სავაჭრო-სამრეწველო დანიშნულების
(ე.წ. "შემოსავლიანი") ნაგებობანი
სასტუმრო "პალასი"

ფოტო 1900-იანი წლების დასაწყისისა

სასტუმროს შენობა XX საუკუნის 50-იან წლებში.
ამჟამად შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების მუზეუმი

სასტუმრო "ლონდონი"

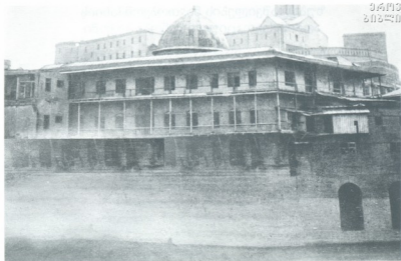

სასტუმროს შენობის წინა და უკანა ხედვები. ფოტოები 1880-იანი წლებისა.
ამჟამად საცხოვრებელი სახლი, ათონელის ქ. № 31.

იაკობ ივანეს ძე ზუბალაშვილის
ქარვასლა ავლაბარში

ფოტო 1890—იანი წლების დასაწყისისა (ფოტოზე გამოსახულია
ავლაბარის ახალი ხიდი, ქარვასლა და მეტეხის ციხე)

ქარვასლა აშენებულია XIX საუკუნის 40-იან წლებში.
ფოტო 1880-იანი წლებისა

ზუბალაშვილების ნავთობკომპანიის
ადმინისტრაციული შენობა ბაქოში

ფოტო დაახლ. 1880-იანი წლების დასაწყისისა

საბჭოთა ხელისუფლების დროს შენობა აზერბაიჯანის საბჭოთა რესპუბლიკის კუთვნილება გახდა. ამჟამად აქ განთავსებულია საქართველოს საელჩო.

IV. ზუბალაშვილების საცხოვრებელი სახლები

კონსტანტინე ზუბალაშვილის სახლი სასახლის ქუჩაზე
(დღ. თავისუფლების მოედანი, ყოფილი ცეკაეშვირის შენობის ადგილზე).
ფასადი. არქ. ზალცმანი. ფოტო 1880 წლისა

სახლი სოლოლაკში. ხედი ძმ. ზუბალაშვილების ქუჩიდან (№ 23). ყოფილი ქალაქის მერიის კულტურის სამმართველოს სამსახურის შენობა, ამჟამად – ტელეკომპანია „ალანია“. ფოტო 2010 წლისა

სახლი გოლოვინის პრ. № 20 (დღ. რუსთაველის გამზ., № 30).
ყოფილი იუსტიციის სამინისტროს შენობა

შენობის ხედი ალ. ჭავჭავაძის ქუჩიდან. ფოტოები 2010 წლისა

სახლი გოლოვინის პრ. № 8 (დღ. რუსთაველის გამზ., № 18). ამ სახლში 1906–1920
 წლებში განთავსებული იყო საბავშვო ჟურნალის „ნაკადულის“ რედაქცია.
 ფოტო 2010 წლისა

 შეიქმნილა სერბთების ქუჩის
ნაკადული
 (წელიწადი მკვთე)
 ხელის მოწყობა პიდიება:
 „ნაკადულის“ რედაქციაში, გოლოვინის პრ. № 8, ზუბ.ლო-
 ვის სახლ., № 8, სოველ-დღე 9—2 საათ., სამშაბათობით საღამოთ. ოც.
 რედაქტორი: მ. ი. დემურია.
 გამომცემელი: თავ. პ. ი. თუმანიშვილი.

სახლი გოლოვინის პრ. № 16 (დღ. რუსთაველის გამზ., № 26), რომელიც ტყვიებით
დაცხრილეს 1905 წელს. ფოტო დიმიტრი ერმაკოვისა.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

შენობის (რუსთაველის გამზ., № 26) ხედი დღეს.
ამ სახლში ცხოვრობდნენ მწერალი ლადო ავალიანი და ნათელა იანქოშვილი.
ფოტოები 2010 წლისა.

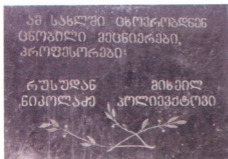

სახლი ახალ ბებუთოვის ქუჩაზე (№ 9)
 (დღ. ვუკოლ ბერიძის ქ. № 1) მემორიალური
 დაფით (ხედი ბერიძის ქუჩიდან).

ამ სახლი 1885-1888 წლებში
 სტოჯინოზმა ილია ჭავჭავაძემ,
 აქვე მოთავსებული იყო
 „იუნიონის“ ოფისი
 მ ათავი დამო 1885 იმ 1888 წ.წ.
 ანაჲ სწინაჲ ყრფიყრფიჲ.
 შიდეხ ანაჲ ხაჲიყარდეხ
 რეფსყარ „მეფეჲ“

შენობის უკანა ხედი ჩაიკოვსკს ქუჩიდან (№ 5). ფოტოები 2010 წლისა

ამ სახლში 1920 წლიდან 1928 წლამდე
 ცხოვრობდა ნიკოლოზი ქართული
 ბუნებისათვის და სპეციალური პოეტური
 ნიკო ნიკოლაძე

1843 - 1928

В ЭТОМ ДОМЕ С 1920 ПО 1928 ГОД
 ЖИЛ ВЕДЯЩИЙСЯ ГРУЗИНСКИЙ
 ПУБЛИЦИСТ И ОБЩЕСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ
 НИКОЛАЙ ЯКОВЛЕВИЧ
 НИКОЛАДЗЕ

სახლი სოლოლაკში, ჰანის ქუჩაზე
 (დღ. გალაკტიონის ქ. № 21). მემორიალური დაფებით.
 ფოტო 2010 წლისა

სახლი ძმები ზუბალაშვილების ქუჩაზე, აგებული 1895 წელს არქიტექტორ
ა. შიმკევიჩის მიერ. (დღ. უზენაესი სასამართლოს შენობა)

ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის სახლი მოსკოვში
(Особняк Л.К. Зубалова на Садово-Черногрозской, 6).
ფოტო 1900–იანი წლების დასაწყისისა

ბუხრის დარბაზი

ლევან ზუბალაშვილის აგარაკი „ზუბალოვო“ მოსკოვის ახლოს, უსოვოში. ფოტო
1900-იანი წლების დასაწყისისა

V. სხვადასხვა

კატალოგი

საქართველოს
მეცნიერებათა
აკადემია

LA DONATION
JACQUES ZOUBALOFF

AUX MUSÉES DE FRANCE

PREFACE DE GUILLAUME JANNEAU
ADMINISTRATEUR DU MOBILIER NATIONAL

EDITIONS ALBERT MORANCE

იაკობ (ჟაკ) ზუბალოვის შემოწირულობა საფრანგეთის მუზეუმებს.
გიომ ჟანოს წინასიტყვაობა.
ნაციონალური ქონების ადმინისტრატორი
ალბერ მორანსის გამომცემლობა

ZOUBALOFF Jacques-Michel de
Tiflis (Tbilissi, U. R. S. S.) 1876 - Neuilly-
sur-Seine 1941

Industriel, administrateur de sociétés, hommes de lettres, il se fit remarquer dans sa ville natale comme philanthrope, par la construction de toute une série de bâtiments publics, devenant ainsi citoyen d'honneur de Tiflis. Il fut aussi le fondateur et collaborateur de nombreux journaux et revues. Arrivé en France au tout début de notre siècle, il se consacra à l'étude des Beaux-Arts, tout en créant des œuvres musicales, et en pratiquant la peinture.

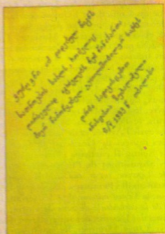
Naturalisé français en 1922, il était membre du Conseil de la Société des Amis du Louvre, membre du Conseil de l'Union centrale des Arts décoratifs et membre de la Société des auteurs et compositeurs de Musique. Durement touché par la crise dans les années trente, il aurait fini ses jours dans la misère si l'administration des Musées ne lui était venue en aide (à partir de 1938). Jacques de Zoubaloff a été l'un des grands donateurs des musées nationaux, faisant bénéficier de sa générosité le Louvre, le Luxembourg, ainsi que les Arts décoratifs, le Petit-Palais, le Musée Galliéra, les musées de l'Armée et de la Légion d'Honneur, les musées de Grasse, de Nantes et la ville de Reims. Il participa encore à de nombreuses acquisitions de l'État. Entre 1912 et 1932 le Louvre reçut notamment, pour le Département des Peintures, *L'Amour et Psyché* de Picot, la *Vénus marine* de Chassériau, *l'Intérieur de la cathédrale de Sens* de Corot, pour le Cabinet des Dessins, des aquarelles et dessins de Barye, Corot, Daumier, Regnault, ainsi que des albums de Barye, David, Géricault et Ziem, pour le Département des Objets d'Art et pour le Département des Sculptures, un ensemble de soixante-dix bronzes et plâtres de Barye, d'une importance et d'une qualité exceptionnelles, dont les modèles originaux des groupes des *Chasses* du surtout de table du duc d'Orléans, les figures du décor du Louvre commandées par Lefuel, *Charles VI dans la forêt du Mans*, de même que l'esquisse en plâtre, par Ruide, de *La Marseillaise* pour le groupe du *Départ* de l'Arc-de-Triomphe de l'Étoile, et deux œuvres de Dalou, dont une *Bacchanale* en bronze.

იაკობ კონსტანტინეს ძე
ზუბალაშვილის მოკლე
ბიოგრაფიული მიმოხილვა
(ქართული თარგმანი იხ.
ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიაში)

საჩუქარი სათნოების სახლს

Charity, non-violation, anti-AIDS

THE LIST OF GIFTS

Gift from the Heiress of Brothers Zubalashvili, Anastasia,
 «The Knight in the Tiger Skin» published in 1888

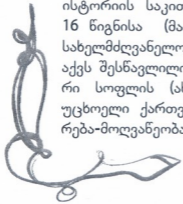
Дар наследницы братьев Зубалашвили г-жи Анастасии
 «Витязь в тигровой шкуре» 1888 года издания

ძმები ზუბალაშვილების შთამომავალმა
 ქნმა ანასტასიამ «კათარზისს» 1888 წელს
 გამოცემული «ვეფხისტყაოსანი» უსახსოვრა

ეუენა ფეიქშიშვილი - ფილო-
ლოგი, ენათმეცნიერი, აკაკი წერეთ-
ლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ემერიტუსი პროფესორი.

იკვლევს ქართული ენის პრობ-
ლემებს, ქართული კულტურისა და
ისტორიის საკითხებს. არის ავტორი
16 წიგნისა (მათ შორის რამდენიმე
სახელმძღვანელოა). მონოგრაფიულად
აქვს შესწავლილი აგრეთვე მშობლიუ-
რი სოფლის (ახალშენის) ისტორია,
უცხოელი ქართველოლოგების ცხოვ-
რება-მოღვაწეობა.

188.
ქვემოთ

021/1485

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-274-8

